

T.C.

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

**SATI BEY'İN "LAYİHALARIM" ADLI ESERİ VE TÜRK EĞİTİM
TARİHİNDEKİ YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep DUMAN

Malatya- 2022

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

**SATI BEY'İN "LAYİHALARIM" ADLI ESERİ VE TÜRK EĞİTİM
TARİHİNDEKİ YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep DUMAN

Danışman: Prof. Dr. Recep DÜNDAR

Malatya- 2022

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Recep DÜNDAR'ın danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım Satı Bey'in "Layihalarım" Adlı Eseri ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Zeynep DUMAN

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti’nde 17. yüzyıldan başlayarak devletin yıkılışına kadar devam eden ıslahat döneminde çeşitli alanlarda yenilikler yapılmıştır. İdari, askeri, mali, hukuki, sosyal alanlarda olduğu gibi eğitim ve kültür alanlarında da yapılan ıslahatların amacı önceleri Osmanlı Devleti’ni eski gücüne kavuşturmak iken sonradan batı medeniyetini her alanda yakalayabilme çabası olmuştur.

Eğitim alanında yapılan ıslahat öncelikle askeri eğitim alanında ortaya çıkmış, 18. yüzyıldan itibaren Hendesehane, Mühendishane-i Bahr-i Hümayun, Mühendishane-i Berr-i Hümayun gibi batı tarzı askeri eğitim kurumları oluşturulmuştur. II. Mahmud zamanında ise Mekteb-i Hayriye ve Mekteb-i Tıbbiye ile bu geleneğe devam edilmiş bunun yanı sıra batı modeli sıbyan ve rüştiye okulları gibi sivil eğitim kurumları açılmıştır. Eğitim alanındaki yenilik hareketlerinin arttığı dönem ise Tanzimat Dönemi olmuştur.

Tanzimat Dönemi’nde ilk, orta ve yükseköğretimde Mekteb-i Sultani, Mekteb-i Mülkiye, Dârülmuallimin, Dârülmuallimat, meslek okulları ve idadiler açılmıştır. II. Abdülhamid döneminde bu okulların sayısı arttırılmış, 19. yüzyılın sonlarında ise İstanbul dışında da kurulmaya başlanmıştır. Darülfünûn ise 1900’de kurulmuştur. Bütün alanlarda yeni okulların açılması ve sayılarının çoğaltılmasının yanında II. Meşrutiyet Dönemi daha çok eğitim programları ve faaliyetlerinin yoğun olarak tartışıldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Satı Bey’in “Layihalarım” adlı çalışması da II. Meşrutiyet Dönemi’nin eğitim hayatı, programları ve zihniyetini Dârülmuallimin temelinde ele almış, II. Meşrutiyet Dönemi eğitim ıslahatı açısından oldukça önemli bir yeri olmuştur. Bu eser, çeşitli yayın organlarında yazmış olduğu yazılarla ve Maarif Nezareti’ne sunmuş olduğu raporlarla Satı Bey’in Osmanlı eğitim sistemindeki sorunlara dair tespitlerini, sorunlarını ve çözüm yollarını içermektedir. Satı Bey, Dârülmuallimin’deki müdürlük görevi sırasında Maarif Nezareti’ne sunduğu layihaları derlemiş, gazete ve dergilerde yazmış olduğu makalelerin bir kesitini de ekleyerek 1326 (1910) yılında “Layihalarım” adıyla kitap haline getirmiştir. Kitapta eğitim sistemindeki yapısal sorunları, öğretmenlik mesleğinin sorunlarını, Avrupa’ya öğrenci gönderme konusunu, öğretmen yetiştirme alanındaki problemleri dile getirmiş, tüm bu sorunlar üzerine Avrupa eğitim sistemini göz önüne alarak çözüm yolları sunmuştur. Bu tez çalışması Satı Bey’in “Layihalarım” eserinin

Latin harflerine çevrilmesini, Satı Bey'in hayatı, çalışmaları, eserleri, Türk eğitim tarihi açısından önemini, ayrıca eserin içeriği hakkında özeti sayılabilecek bilgileri içermektedir. Çeviri sırasında eserin orijinalliği korunmuş üzerinde değişiklikler yapılmamıştır. Çalışmanın ekler bölümüne eserin Latin harflerine çevirisi verilmiştir.

Tezin konusu, esere ulaşma ve çalışmanın hazırlanması aşamasında bana yardımcı olan benimle konu hakkındaki bilgilerini ve tecrübelerini paylaşan, bana yol gösteren, değerli vaktini benden esirgemeyen kıymetli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Recep DÜNDAR'a, tez çalışmama başlarken değerli fikirlerini ve tecrübelerini bana aktaran Sayın Prof. Dr. Mesut AYDIN'a, tez çalışmam sırasında çalışmanın yöntem ve tekniği konusunda yardımlarını esirgemeyen Sayın Doç. Dr. Erol KOÇOĞLU'na, çalışmamla ilgili düşünce ve önerilerini benimle paylaşan Sayın Dr. Öğr. Üyesi Danyal TEKDAL'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu çalışma süreci boyunca yanımda olan ve bana çok büyük yardımları olan eşime ve hayatım boyunca bana destek olan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Zeynep DUMAN

Malatya-2022

ÖZET

SATI BEY'İN "LAYİHALARIM" ADLI ESERİ VE TÜRK EĞİTİM TARİHİNDEKİ YERİ

DUMAN, Zeynep
İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Recep DÜNDAR
Ocak, 2022

II. Meşrutiyet Dönemi'nin getirdiği özgürlükçü ortam içinde sosyal ve toplumsal sorunlara çözüm arayışları sürerken eğitimdeki yenilikler topluma ve sisteme nasıl uyarlanabilir sorunu da etrafıca şekillenmiş ve yeni bir eğitim politikası arayışı içine girilmiştir.

Bu çalışmada Türk eğitim tarihi açısından büyük öneme sahip olan günümüz eğitim politikalarında da etkisi bulunan Satı Bey'in hayatını, çalışmalarını, eserlerini ve Türk eğitim tarihindeki yeri ve Satı Bey tarafından yazılan, dönemin Maarif Nazırlarına sunulmuş olan "Layihalarım" adlı eserin değerlendirilmesi verilmiştir. Çalışmanın sonunda ise eserin günümüz Türkçesine çevrilmiş şekli yer almıştır. "Layihalarım", Satı Bey'in Dârülmuallimin Müdürlüğü sırasında Maarif Nazırı Nail Bey ve Emrullah Efendi'ye sunmuş olduğu bir eserdir.

Çalışmadaki amaç II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türk eğitim sistemindeki gelişmeleri ortaya koyarak dönemin önemli bir eğitimcisi olan Satı Bey'in yaşamını ve tüm etkinliklerini bir bütün olarak ele almak, görüşlerinin II. Meşrutiyet Dönemi eğitim sistemi için önemini belirginleştirmek ve onun görüşlerinden bugüne kadar gelen süreçte ne kadar yararlandığını ortaya koymaktır. Eğitim bütün dönemlerde çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Geçmişte ve günümüzde eğitimle ilgili problemler olmuş ve gelecekte olmaya devam edeceği düşünülebilir. Bu çalışma geçmişte görülen eğitim problemlerini ortaya koyması açısından önemlidir.

Çalışma nitel araştırma yöntemi temel alınarak hazırlanmıştır. Çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, var olmuş veya var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeye çalışan bir yaklaşımdır. Araştırmacı olay, nesne ve bireyleri değiştirmeden, onlara deneysel bir müdahalede bulunmadan oldukları gibi tanımlamaya

alışır. Tarama modelinde, araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanır.

Anahtar Sözcükler: Satı Bey, Eğitim, Layiha, II. Meşrutiyet

ABSTRACT

SATI BEY'S WORK TITLED "MY LAYİHAS" AND İTS PLACE İN TURKİSH EDUCATION HİSTORY

DUMAN, Zeynep
İnönü University Institute of Educational Sciences
Social Studies Education Department

Thesis Advisor: Prof. Dr. Recep DÜNDAR
January, 2022

II. Constitutionalism the search for solutions to social and social problems in the libertarian environment brought by the Constitutional period continued, the problem of how innovations in education could be adapted to society and the system was shaped in detail and a new education policy was sought.

In this study, the life, works, works and place of Satı Bey in Turkish education history, which has a great importance in Turkish education history, even in today's education policies, will be evaluated, and the work "My Layihaları", which was written by Satı Bey and presented to the Ministers of Education of the period, will be given. At the end of the study, the translation of the work into today's Turkish will take place. "My Layihaları" is a work that Satı Bey presented to the Minister of Education Nail Bey and Emrullah Efendi while he was the director of Dârülmualimin.

The purpose of the study II. By revealing the developments in the Turkish education system during the Second Constitutional Era, to consider the life and all activities of Satı Bey, who was an important educator of the period, as a whole, and to reflect his views on the II. The aim is to clarify the importance for the education system of the Second Constitutional Period and to reveal how much his views have been benefited from in the process until today. Education has faced various problems in all periods. There have been and will continue to be problems with education in the past, present and future. This study is important in terms of revealing the educational problems seen in the past.

The study will be prepared based on the qualitative research method. Scanning model will be used in the study. The scanning model is an approach that tries to describe an existing or existing situation as it is. The researcher tries to define events, objects and individuals as they are, without changing them or making any experimental intervention. In the scanning model, the event, individual or object that is the subject of the research is defined in its own conditions and as it is.

Keywords: Mr. Sati, Education, Layiha, II. Constitutionalism

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	i
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR.....	x
BİRİNCİ BÖLÜM	1
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Problemi.....	1
1.2. Çalışmanın Amacı.....	1
1.3. Çalışmanın Önemi	1
1.4. Çalışmanın Sınırlılıkları.....	2
İKİNCİ BÖLÜM.....	3
2. KURAMSAL BİLGİLER.....	3
2.1. SATI BEY'İN HAYATI.....	3
2.1.1. Ailesi ve Eğitim Hayatı.....	3
2.1.2. Çalışma Hayatı.....	5
2.1.3. Kişiliği ve Siyasi Görüşleri.....	7
2.1.4. Eserleri	11
2.1.4.1. Çeşitli Bilim Dallarına Ait Ders Kitabı Olarak Yayımlanan Eserleri	12
2.1.4.1.1. Târîh-i Tabîiden İlm-i Hayvânât.....	12
2.1.4.1.2. Târîh-i Tabîiden İlm-i Nebâtât.....	13
2.1.4.1.3. Mebâdî-i Ulûm-i Tabîiyye'den Fizik ve Kimya	13
2.1.4.1.4. Fenn-i Terbiye.....	13
2.1.4.1.5. Etnografya.....	14
2.1.4.2. Verdiği Konferanslar ve Eğitim Üzerine Görüşlerini Aktardığı Yazılarından Oluşan Eserleri.....	15
2.1.4.2.1. Vatan İçin.....	15
2.1.4.2.2. Ümit ve Azim.....	15
2.1.4.2.3. Büyük Milletler: Japonlar ve Almanlar	15
2.1.4.3. Makaleleri	16
2.1.4.4. Arapça Eserleri	16
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	18

3. YÖNTEM	18
3.1. Araştırmanın Modeli.....	18
3.2. Çalışma Materyali.....	18
3.3. Verilerin Toplanması	18
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	20
4. SATI BEY'İN TÜRK EĞİTİM TARİHİNDEKİ YERİ.....	20
4.1. Eğitim, Eğitimin Amacı ve Özellikleri	20
4.1.1. Öğretim Yöntemleri.....	25
4.1.2. Okuma Yazma Öğretimi.....	28
4.1.2.1. Elif-Ba Öğretimi	28
4.1.2.2. Fen Derslerinin Öğretimi	30
4.1.2.3. Vatandaşlık Dersleri Öğretimi	30
4.1.2.4. Din Öğretimi	31
4.1.2.5. Tarih ve Coğrafya Öğretimi.....	32
4.1.3. Satı Bey ve Eğitim Tartışmaları.....	33
4.1.3.1. Emrullah Efendi-Satı Bey Tartışması: Tuba Ağacı Nazariyesi	33
4.1.3.2. Satı Bey-Ziya Gökalp Tartışması	35
4.1.3.3. Satı Bey ile İsmail Hakkı Baltacıoğlu Arasındaki Tartışma.....	38
BEŞİNCİ BÖLÜM	39
5. BULGULAR.....	39
5.1. SATI BEY'İN “LAYİHALARIM” ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ.....	39
5.1.1. Dârümuallimler Hakkındaki Layiha	41
5.1.2. Ehliyetli Muallim Yetiştirmek Hakkındaki Layiha	48
5.1.3. Maarif Islahatı Hakkındaki Layiha	55
5.1.4. Müzeler Hakkındaki Layiha	62
5.1.5. Avrupa'ya Talebe İzamı Hakkındaki Layiha.....	70
5.1.6. Muallim İhzarı Hakkındaki Layiha.....	79
5.1.7. Muhtelif Mütalaalar	84
ALTINCI BÖLÜM	91
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	91
6.1. Sonuç	91
6.2. Öneriler	93
KAYNAKÇA.....	94
EKLER.....	98

KISALTMALAR

TİM: Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TTK: Türk Tarih Kurumu

Der.: Derleyen

C.: Cilt

S.: Sayı

ss.: Sayfa Sayısı

vb: Ve benzeri

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

Çalışmanın bu bölümünde çalışmanın problemi, amacı, önemi ve sınırlılıklarına değinilmiştir.

1.1.Çalışmanın Problemi

Satı Bey ağırlıklı olarak eğitim reformu ve teknikleri üzerine çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmada II. Meşrutiyet Dönemi eğitim tarihinde önemli bir yeri bulunan Satı Bey'in hayatı, eserleri ve Türk eğitim tarihindeki yeri ve önemi incelenmiştir.

1.2.Çalışmanın Amacı

Bu araştırmayla II. Meşrutiyet Devri'nde Türk eğitimindeki gelişme ve değişimleri ortaya koyarak dönemin önemli bir eğitim düşünürü olan Satı Bey'in yaşamını ve eğitime katkılarını bir bütün olarak ele almak, düşüncelerinin II. Meşrutiyet Dönemi eğitim sistemindeki önemini ve onun fikirlerinden günümüze kadar ne derecede faydalandığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

1.3.Çalışmanın Önemi

Eğitim ve öğretim bütün toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da önemli bir yer tutmaktadır. Eğitim bütün dönemlerde çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Geçmişte ve günümüzde eğitimle ilgili problemler olmuş ve gelecekte olmaya devam edeceği düşünülebilir. Bu çalışma geçmişte görülen eğitim problemlerini, Satı Bey'in hayatı, eserleri, eğitim tarihi içerisindeki yerini ortaya koyması açısından önemlidir.

II. Meşrutiyet Dönemi'nin getirdiği özgürlükçü ortam içinde diğer sosyal ve toplumsal sorunlar gibi eğitim de yoğun bir ilgi alanı olmuştur. Eğitim, yöntemsel sorunlar başta olmak üzere amaç, işlev, program ve felsefi boyutlar ele alınarak tartışılmıştır. Eğitimdeki yenilikler topluma ve sisteme nasıl uyarlanabilir sorunu etrafında şekillenmiş bir çeşit eğitim politikası arayışı içine girilmiştir (Doğan, 2010: 341).

II. Meşrutiyet'in eğitim stratejileri şu temel ayrıntıları içermiştir: (Doğan, 2010: 341,342)

1. 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ortaya çıkan eğitim sisteminin nasıl tekrar yapılandırılacağı sorunu.
2. Toplumun ihtiyaç duyduğu insan profilinin belirlenmesi sorunu.
3. Reform mevzusu. Bu alanda dört temel tartışma ortaya atılmıştır.
 - Eğitimde reformun hangi seviyeden başlayacağıyla ilgili problemler.
 - Eğitimde “tevhit mi, tefrik mi?” problemi. Eğitimin tüm kurumlarıyla bütünleştirilmesi mi yoksa tek elden yönetilmesi mi? Ya da eğitim kurumlarının biri diğerinden farklı yöntemlerle birbirlerinden ayrıştırılması mı?
 - Yöresel dillerde eğitime izin verilip verilmeyeceği problemi.
 - Kadının eğitilmesi problemi. Kadının sosyal hayata katılması hususunda eğitime düşen görevler sosyal ve siyasal alanlarda önemli bir eğitim problemi olarak inceleme konusu olmuştur.

Dönemin eğitim gündemi Emrullah Efendi, Satı Bey, Ahmet Cevat, Edhem Nejat, Tevfik Fikret, Ziya Gökalp gibi aydınları yorum ve değerlendirmeleri ile öne çıkarmıştır (Doğan, 2010: 342).

Çalışma Türk eğitim tarihi açısından büyük öneme sahip olan günümüz eğitim politikalarında bile etkisi bulunan Satı Bey'in hayatını, çalışmalarını, eserlerini ve Türk eğitim tarihindeki yeri ve önemini içermektedir.

Yaptığımız çalışmanın son bölümünde Satı Bey tarafından yazılan ve dönemin Maarif Nazırlarına sunulmuş olan “Layihalarım” adlı eserin değerlendirilmesi verilecektir. Çalışmada çalışmanın amacı ve önemi, yöntemi, Satı Bey'in hayatı, eğitim görüşleri ve eserleri, “Layihalarım” adlı eserin değerlendirilmesi yer almıştır. Ekler bölümünde ise eserin günümüz Türkçesine çevrilmiş şekli verilecektir.

1.4.Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma Satı Bey'in 1326(1910) tarihinde yazdığı “Layihalarım” adlı eserini kapsamaktadır. Eser, 6 layihadan ve son kısmındaki eklerden oluşmaktadır. Araştırma “Layihalarım” adlı eserle sınırlıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KURAMSAL BİLGİLER

2.1. Satı Bey'in Hayatı

Çalışmanın bu bölümünde Satı Bey'in hayatı, ailesi, eğitim hayatı, çalışma hayatı, kişiliği ve eserleri hakkında bilgiler verilmektedir.

2.1.1. Ailesi ve Eğitim Hayatı

Satı Bey, 5 Ağustos 1880 (1298)'de Yemen'in başkenti San'a şehrinde doğmuştur. Bazı kaynaklara göre doğum tarihi farklılık göstermektedir. Satı Bey'in doğum tarihini 1884 olarak tespit edenler de olmuştur (Ülken, 2001: 179). Zaptiye Nezareti Tahkik müdürlerinden ve Yemen İstinaf Ceza Mahkemesi reislerinden Muhammet Hilal İbni Mustafa el-Husri ile Abdurrahman Hanefi kızı Fatma Hanım'ın oğludur (Başar, 2001: 4). Yemen'de yaşayan el-Husri ailesi, Halepli'dir. Satı Bey on beş kardeşten biridir (Başar, 2001: 5). Düşünce tarihinde Arap milliyetçiliğinin babası, Türk eğitim tarihinde II. Meşrutiyet Dönemi'nin en büyük reformist pedagoglarından biri olan Satı Bey'in asıl adı Mustafa Satı'dır. Arap ülkelerinde ise Ebu Haldun Mustafa Satı el-Husri adıyla meşhur olmuştur (Başar, 2001: 4).

Satı Bey'in babası Muhammed Hilal, Hicri 1256 (1840)'da Halep'te doğmuştur. Halep'teki medreselerde eğitimine başlayan Muhammed Hilal, yükseköğrenimini El Ezher'de bitirmiştir. 1870'de Zor sancağında memurluğa başlamış, ondan iki yıl sonra da Halep'e kadı olarak atanmıştır. 1879'da Yemen vilayeti İstinaf Mahkemesi Ceza Başkanlığı'na tayin olmuştur. Bir süre Adana, Ankara ve Konya'da görev alan Muhammed Hilal, Türkçeyi iyi konuşamadığından 1892'de Trablusgarp İstinaf Mahkemesi Başkanlığı'na atanmıştır. Muhammed Hilal, Halep'in seçkin ailelerinden biri olan El-Cabirilerden Abdurrahman Hanifi'nin kızı Fatma Hanım ile evlenmiş, bu evliliğinden 10 çocuğu ve diğer evliliğinden 5 çocuğu olmuştur (Berkes, 1962: 85).

Satı Bey ailenin beşinci çocuğu olup bütün kardeşleri hakkında bilgiye ulaşılammıştır. Ailenin en büyük çocuğu Beşir Mecdi Humus ve Bingazi'de savcı olarak çalışmıştır. Satı Bey'in bir diğer kardeşi ise Bedi Nuri'dir. Bedi Nuri Osmanlı düşünce tarihi içerisinde önemli bir yer edinmiştir. 1896'da Mülkiye'yi bitirdikten sonra çeşitli mülki görevlerde bulunmuştur (Çankaya, 1968-1969). Tanin gazetesinde muhabirlik

yapmış, Sivas'ta görev yaptığı sırada birçok yazılar yazmış, bu yazıları Ulum-ı İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası'nda yayınlanmıştır. Bedi Nuri, Spencer'in bireysellik görüşlerini aşarak kollektif şuur fikrini savunmuştur (Ülken, 2001: 170). Şehbal dergisinde çeşitli yazıları yayınlanmıştır. Arnavutluk ve Bulgaristan'da toplumsal yapı üzerinde incelemelerde bulunmuş, Irak'ta aşiretlerin yapılarını araştırmıştır. 1913'te Basra Fırka Kumandanı Ferid Bey'e düzenlenen bir suikastte öldürülmüştür (Günday, 1960: 95). Satı Bey'in bir diğer kardeşi ise Neriman Hızır'dır. Neriman Hanım İstanbul'da yaşamış ve burada Satı Bey'in kurmuş olduğu Yeni Mektep'te görev yapmıştır (Berkes, 1962: 90). Neriman Hanım, Cumhuriyet'in ilanında sonra Ankara'ya yerleşmiş, Musiki Muallim Mektebi Çocuk Korosunu yönetmiştir. Daha sonralarda Neriman Hanım, Ankara radyosu için çocuk programları hazırlamış, uzun yıllar "Ayşe Abla" adıyla bu programı sunmuştur (Okay, 2000).

Satı Bey'in çocukluğu babasının görevi nedeniyle birçok şehir gezerek geçmiştir. Muhammet Hilal Adana, Ankara, Konya ve Trablusgarp'ta görev yapmıştır (Çil, 2004: 10). Bu denli çok yer değiştirme Satı Bey'in düzenli bir okul eğitimi almasına engel olmuştur. Dini eğitimini de medreseden değil, ailesinden almıştır (Çil, 2004: 10). Satı Bey, Arapça ile birlikte Türkçeyi de öğrenmiştir. Anadili Arapça olmasına rağmen 1919'a kadar yazılarında Arapçayı kullanmamıştır. Kardeşlerinden Fransızca öğrenmiştir. Satı Bey, Arapça, Türkçe, Fransızcadan başka Rumca, Ermenice ve Farsça da öğrenmiştir. Satı Bey aile içinde aldığı eğitimi "Ailemin terbiyesi, ilmi, hamiyeti hiç de yabana atılacak halde değildi" olarak ifade etmiştir (Satı, 1334(1918): 191).

1893 yılında 13 yaşında iken Mülkiye Mektebi'ne girmiştir. Satı Bey'in hayatında Mülkiye'ye gittiği yıllar önemli bir yer tutar. Yazılarında Mülkiye'de aldığı eğitimden çokça bahseder ve eğitim sistemi hakkındaki görüşlerini bu okuldaki tecrübelerinden oluşturmuştur. Satı Bey Mülkiye'de hocalardan ziyade abilerden çok şey öğrendiklerini söylemiştir. Okula yeni başlayan öğrencilerin hemen abiler tarafından terbiyeye alındığını ifade etmiştir. Okulun kuralları, ders programları, dersler, hocalar yeni öğrencilere, eski öğrenciler tarafından aktarılmıştır (Çil, 2004: 11). Satı Bey, Matematik ve Fen derslerine ilgisinden dolayı arkadaşları arasında "Arşimet" lakabıyla tanınmıştır (Başar, 2003: 48). Mülkiye Mektebi'nin idadi bölümünü başarıyla tamamlamıştır. 14 Temmuz 1900 tarihinde aynı okulun yüksek bölümünden de başarıyla mezun olmuştur (Şahin, 2018: 8).

2.1.2. Çalışma Hayatı

Satı Bey, Mülkiye’den mezun olduktan sonra 1900 yılında Yanya İdadi’sine öğretmen olarak atanmıştır (Şahin, 2018: 8). İlk kitaplarını tabiiyet üzerine yazmıştır. Öğretmenliğinde sadece tabiat bilimleriyle ilgili değil aynı zamanda tarih, hukuk ve iktisatla ilgili dersler de okutmuştur. Öğretmenlik yaptığı dönemde tarım uygulamaları, zooloji, biyoloji ve botanik gibi konularda çok sayıda ders kitabı yazmıştır (Taibi, 2018: 43). Yinebu okulda koleksiyon ve eski eserlerden müteşekkil bir okul müzesi kurmuştur (Koçer, 1991: 174). Öğretmenlik görevinin yanında Yanya Vilayeti Maiyet Memurluğu da yapmıştır. Yanya’da beş yıl öğretmenlik yaptıktan sonra 1905’te öğretmenlikten ayrılmıştır. Satı Bey, öğretmenlikten ayrılmasını merkezi baskılara bağlamış ve şunları söylemiştir; “Abdülhamid’in sıkıştırma politikası sonucunda hocalığı bıraktım. Çünkü derslerde kitap haricinde bir şey söylenmeyecekti. Hâlbuki kitaplar yanlışlıklarla doluydu.” (Berkes, 1962: 86). Öğretmenlikten ayrılarak asıl mesleği olan Mülki Memurluğa dönmüştür. 1906’da Radoviş’e kaymakam olmuştur. Bir yıl sonra da Manastır’da bulunan Florina’ya kaymakam olarak atanmıştır. 1908’e kadar Radoviş ve Florina’da kaymakamlık yapmıştır (Ergün, 1987: 1). Burada görev yaptığı süre boyunca buradaki halkların vatan, millet, hürriyet kavramları hakkındaki görüşleri Satı Bey’in oldukça ilgisini çekmiştir. Bulgar komitecilerinin faaliyetlerini takip etmiş, onların kilise, okul, dil, etnik, kimlik, milli birlik hakkındaki düşüncelerini anlamaya başlamıştır (Berkes, 1962: 88). Bu tecrübeleri Satı Bey’in Osmanlıcı bir anlayışı benimsemesine yardımcı olmuştur. Satı Bey’in, Manastır’da çıkan Neyyir’i Hakikat gazetesinde Meşrutiyet üzerine yazıları yayınlanmıştır. İstifa edip İstanbul’a gelince bu gazetenin yazarlığını yapmış ve Envar-ı Ulum adıyla bir mecmua çıkarmıştır (Ergün, 1987: 1).

Mülkiye Mektebi’nden öğretmeni Nail Bey’in aracılığıyla 1909’da Dârülmuallimin Müdürlüğü’ne getirilmiştir (Ergün, 1996: 175). İstanbul Dârülmuallimin’inde geniş bir reform çalışmasına girişmiş ve okulu az bir vakitte Avrupa okulları düzeyine ulaştırmıştır (Başar, 2003: 48). Müdürlüğü sırasında Mekteb-i Mülkiye’de ve Dârülhilâfe Medresesi’nde derse girmiş ve bir hemşire okulu açmıştır. Balkan Savaşları’nın etkileri üzerine konferanslar vermiş gazetede yazılar yayımlamıştır. Daha sonra “Ümit ve Azim”, “Vatan İçin” isimleriyle bu konferansları kitap haline getirmiştir. Bu dönemde Terbiye adında bir mecmua çıkarmıştır (Buzpınar, 2009: 176). İstanbul Öğretmen Okulu’nu modern bir şekilde yeniden tesis eden Satı Bey, öğretmen adaylarının modern pedagoji doğrultusunda yetiştirilmesi için çaba sarf etmiştir. Satı Bey

okulda kendi hazırlamış olduğu programı uygulamış, öğretmen kadrosunu kendi seçmiş, okulu yatılı hale getirmiş, Tatbikat Mektebi'ni kurup staj uygulamasını başlatmıştır (Çil, 2004: 14). Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası'nı öğretmenler ile birlikte yayınlamıştır.

Satı Bey 1910 tarihinde Avrupa gezisine çıkmış, burada uygulanan eğitim sistemlerini yerinde incelemek istemiştir. İtalya, Almanya, İsviçre, Fransa, Belçika, İngiltere, Romanya olmak üzere birçok ülkeyi gezmiştir. Bu gezilerin sonucunda elde ettiği bilgileri konferans ve makalelerinde dile getirmiştir. Satı Bey'e göre çocuklarımızda zekâ, anlama ve gelişim konusunda Avrupa'dan hiçbir farkı yoktur. Eğitim sistemimizin başarısız olmasının sebebi öğrenciler değil sistemin olduğunu söylemiştir (Satı, 1326: 26). Satı Bey, Şubat 1911'de de okulların durumunu yerinde görmek amacıyla Anadolu ve Rumeli'yi içine alan yurtiçi gezisine çıkmıştır.

Satı Bey 1912'de Dârülmuallimin Müdürlüğü'nden istifa etmiştir. Eğitim Bakanı Emrullah Efendi ile eğitim politikası konusunda yaşadıkları tartışma bu istifaya neden olarak gösterilmiştir (Özbay, 2014: 14).

1910-1912 yıllarında Eğitim Bakanlığı görevini yapan Emrullah Efendi, "Tuba Ağacı Nazariyesi"ni savunmuştur. "Tuba Ağacı Nazariyesi" kuramına göre, ilim yukarıdan başlar ve dünyanın her tarafında da bu böyle olmuştur (Özbay, 2014: 14). Satı Bey, bu kurama karşı çıkmış ve bu görüşü eleştiren yazılar yazmıştır. Ona göre, eğitim aşağıdan başlamaktadır. Japonya ve Balkan ülkelerinde üniversiteler ilkokuldan sonra kurulmuş ve bizim örnek almamız gereken ülkelerin de bunlar olması gerektiğini söylemiştir. Gerçek aydın zümre tuba ağacı gibi değil, gerçek ağaçlar gibi yetişecektir. Bozuk bir ilköğretime yaslanan eğitim asla yükselmez. İyi bir üniversite ancak sağlam oluşturulmuş alt eğitim kademelerine yaslanmakla mümkün olabilir (Özbay, 2014: 15).

1912'de Dârüşşafaka Müdürlüğü göreviyle memuriyete dönmüştür. 1914 yılında dört aylık Avrupa seyahatine çıkmıştır (Buzpınar, 2009: 176-178). Bu seyahatte daha çok anaokullarını gözlemlemiştir. 1915 yılında Tevfik Fikret ile görüş birliği içinde Yeni Mekteb'i kurmuştur. Bu mektep kız öğretmen okulu niteliğinde olmuştur. Mektebin bünyesinde kurduğu çocuk yuvasına kız kardeşi Neriman Hanım'ı müdür olarak getirmiştir. 1916'da Hüseyin Hüsnü Paşa'nın kızı Cemile Hanımla evlenmiştir (Buzpınar, 2009: 176). Bu evlilik Satı Bey'i kültürel ve kişisel bağlarla bağlı olduğu İstanbul'a bir anlamda ailevi olarak da bağlamıştır (Çil, 2004: 17).

Satı Bey, bizde modern eğitimin öncülerinden kabul edilmiş, muhaliflerince bile “Türk Frobel”i olarak anılmış, Osmanlılık fikrine sonuna kadar bağlı kalmıştır (Keklik, 2018: 51). Ancak I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin yenilmesi ve Arap topraklarının Osmanlı’dan ayrılması onu bir yol ayrımına getirmiştir. Satı Bey, 1919’da toplanan Matbuat Kongresi’nde ülkeden ayrılma kararını açıklamış, aynı yıl Suriye’ye gitmiştir. Burada Maarif Umum Müdürlüğü yapmıştır (Şahin, 2018: 9). Suriye’de bir süre Eğitim Müfettişliği ve Müdürlüğü yapmış ardından Eğitim Bakanı olmuştur. 1920’de Fransa’nın, Suriye’yi işgal etmesiyle ülkeden ayrılmıştır (Buzpınar, 2009: 176-178).

1921 yılında, Irak’ta İngiliz mandası altında kurulan yönetim döneminde Irak’a gitmiş ve Bağdat’ta eğitim hizmetleriyle meşgul olmuştur. 1923-1927 yıllarında Eğitim Genel Müdürlüğü, 1927-1931 yıllarında Dârümuallimin’de öğretmenlik ve Milli Eğitim Genel Müfettişliği, 1932-1935 yıllarında Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanlığı, 1936-1941 yılları arasında Eski Eserler Genel Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur (Özbay, 2014: 18). 1941’de Reşit Ali Hareketleri nedeniyle İngiltere Irak’ı işgal etmiş, Satı Bey Irak vatandaşlığından çıkarılarak Halep’e sürülmüş ve kendisi oradan Beyrut’a geçmiştir (Özbay, 2014: 18). Beyrut’ta geçirdiği üç yılda herhangi bir görev almamış, İbn Haldun üzerine çalışmalar yapmıştır. 1943’te bu çalışmaların ürünü olan *Dirâsât ‘an Mukaddimet-i İbn Haldun* adlı eserini yayımlamıştır. Milliyetçilik hakkındaki kitaplarının çoğunu Beyrut’ta yazmıştır (Özbay, 2014: 18).

1943’te Suriye Maarif Müsteşarı olmuştur. 1946’da Kahire’ye gitmiş, Ma’had at-Tarbiya (Eğitim Enstitüsü) da üç yıl pedagoji ve sosyoloji okutmuştur. Arap Kültür Dairesi ilmi müşaviri olmuştur (Ergün, 1996: 176). 1953’te Arap Devletleri Birliğine bağlı Araboloji Yüksek Enstitüsü Müdürlüğü görevlerinde bulunmuş ve Arap Milliyetçiliği Kürsüsünde profesör olarak hizmet vermiştir. 1957’de resmî görevlerinden ayrılmış, 23 Aralık 1968’de Bağdat’ta vefat etmiş ve İmam-ı Azam türbesi haziresine defnedilmiştir (Başar, 2003: 50).

2.1.3. Kişiliği ve Siyasi Görüşleri

Satı Bey azmi, ciddiyeti ve başarılı olmayı prensip edinmiş büyük bir araştırmacı ve sorgulayıcı ruha sahip bir kişiliktir. Bütün bunlar çalışkanlığıyla da bir araya gelince öğrenciliğinde olduğu gibi meslek hayatında da sürekli çalışan, okuyan, araştıran,

düşünen, soru soran kişiliğini meydana getirmiştir. Bu özellikleri onu dönemin güçlü fikir adamlarından biri yapmıştır.

Satı Bey Osmanlı sınırları içerisinde doğmuş, okullarında yetişmiş, orada birçok kurumda çalışmış ve devlete hizmet vermiş bir Osmanlı aydınıdır (Kuran, 1997: 191). Kişiliğinin oluşmasında ve fikirlerinin olgunlaşmasında aldığı terbiye etkili olmuştur. Arap milliyetçiliğinin ünlü kuramcısı olmakla beraber, Türkiye’de de özellikle eğitim alanında yaptığı faaliyetler saygıdeğer bir kişi olmasını sağlamıştır (Kuran, 1995: 20). Satı Bey eğitimci olarak tanınmakla beraber başta matematik olmak üzere tabii ilimlerle de ilgilenmiştir. Araştırma ve inceleme yönü oldukça kuvvetli olup teknik gelişmelere de ilgi duymuş dergi ve gazetelerde birçok yazı kaleme almıştır.

Eğitimci olarak Satı Bey’i Dârümuallimin’de müdürlük yaptığı dönemde öğrencisi olan Şahap Nazmi Coşkunlar şöyle anlatır:

“Mektepteki ilk gece mütalaa zamanı Müdür Satı Bey bizi konferans salonunda topladı. Kalplerimiz çarpıyordu. Biraz sonra altın gözlüklü, uzun, düşük bıyıklı Satı Bey göründü. Gayet munis, tatlı bir tanışma sohbeti yaptı. Leyli hayatın hususiyetlerinden tatlı tatlı bahsetti. O kadar tabii, tekellüfsüz olmasına rağmen bütün haşmet ve kudretiyle bizi teshir ediyordu. Yepyeni bir hoca ve baba gibi içten, tazimle dinliyorduk; artık bu ailenin bir ferdi olmuştuk. Bir taraftan izzet-i nefsimizi yükseltiyor, bir taraftan da bu ulvi müesseseye layık bir evlat olabilecek miyiz, endişesi ile yaşıtıyordu. Nelerden bahsetmedi? Kabil değil, ben şahsen bunları derleyip toparlayamazdım: “ah bir yerde basılsa da tekrar tekrar okusam”, diyordum. Beslenme ve hazım faaliyetinin iyi işlemesine ehemmiyet vermeli sabah akşam def’i hacet etmeyi ihmal etmemelidir, diyordu. Böyle büyük adamların ağzından böyle sözler çıkar mı, der gibi yadırgadığımı hep hatırlarım. Bize dersi yoktu, ama haftada bir defa tatlı, tertipli ve tesirli konferanslarıyla bizi ihya ederdi. Şöhret ve gururuna rağmen değerli zatların karşısında mevkii küçük olsun, büyük olsun, daima saygılı davranışına çok hayret ederdik. Meşhur Kırımlı fikir adamı, büyük idealist İsmail Gasprenschi (Gaspıralı İsmail) İstanbul’a geldiği zaman mektebimize gelirdi. Bu büyük inkılapçının etrafında fırıl fırıl dönerek onun değerini bize anlatmaya çalışırdı.” (Çankaya, 1968-1969: 849,850).

Satı Bey’in yönetimindeki okulda el işi ve yazı öğretmenliği yapmış İ. Hakkı, hatıralarında Satı Bey’in kişiliği hakkında şu bilgileri vermiştir:

“Yüzünü ilk defa gördüğüm bir kişi ders sırasında içeriye girdi. Orta boylu, zayıf, uzun bıyıklı, gözlüklü bir adam. Çökük omuzları, ileri doğru sarkan başı ve sabit gözleri ona düşünen, daima bir şey arayan, meşgul ve sıkıntılı bir insan ifadesi kazandırıyor. Ben ömrümde Satı Bey kadar dengeli ve ölçülü bir insan görmedim. Bunun derecesini anlatmak için şu hatırayı buraya geçiriyorum: O, bir gün bir adamdan uzun uzadıya yakınıyordu. Bu adam suçluydu. Suçunu örtmek için ‘ne yapayım efendim, sinirlendim bir kere’, demiş. Siz Satı Bey’in anlayışına bakınız. Suçu unutmuş bir ahlakçı gibi sinirliliği, sinirlilik olayını tartışıyor: ‘Sinirlilik nedir, ben anlayamıyorum, hiç insan sinirlenir mi?’. Satı Bey sinirlenmezdi ve tartışmalarda karşısındakinin öfke yönünü hiçe sayar ve yalnız fikir ve mantık tarafıyla ilgilenirdi. Bu olaydan onun apayrı bir adam olduğu anlaşılıyordu... Satı Bey çok kibirsiz, gönülsüz bir adamdı. Bazı büyük maarif memurlarında gördüğüm gurur, sözün kısası kötü burjuvalık onda hiç yoktu. Aldığı terbiyenin gereği mi yoksa kültürünün sonucu mu bilmem dünyanın en demokrat insanlarından biriydi. İşte bu karakteriyle bize örnek olup duruyordu.” (Baltacıoğlu, 1998: 89-98).

Satı Bey bütün ününe rağmen İstanbul’da da Arap ülkelerinde de sıradan ve gösterişsiz bir hayat geçirmiştir. Sağlam prensiplere sahip ve bu prensiplerden taviz vermeyen, ancak sabit fikirli olmayıp zamanın şartlarına uygun olarak fikirlerini geliştirmiş ve değiştirmiştir. O fikri yapısını inandığı ülkeler doğrultusunda oluşturmuş, bu ülkeler geçerliliğini yitirdiğinde yeni ülkeler yeni fikirler oluşturabilmiştir. Osmanlı Devleti’nin bütünlüğünü samimi bir Osmanlılık fikriyle savunurken bu idealin geçerliliğini yitirmesiyle Arap milliyetçiliğine yönelmesi bu yönünü açıkça göstermiştir (Çil, 2004: 23).

Bütün bu bilgiler ışığında Satı Bey’in kendine has özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Araştırmacıdır
2. İslahatçı bir yapıya sahiptir.
3. Güçlü bir teorisyen ve ehil bir hocadır.
4. İyi bir gözlemcidir.
5. Düşüncelerinden ve konuşmalarından herkesin faydalanması için çaba gösterir.
6. İleri görüşe sahiptir.
7. Çok yazan ve yazdıklarını uygulayan bir mütefekkidir (Sönmez, 2018: 101).

Satı Bey'in siyasi görüşlerine bakılacak olursa yaşamı boyunca aktif siyaset içerisinde yer almadığı görülecektir. Eğitimci ve sosyolog kimliğiyle vatan, millet, devlet, vatanseverlik hakkındaki düşüncelerini çeşitli yerlerde açıklamış ve faaliyetlerde bulunmuştur. Satı Bey diğer birçok Osmanlı aydını gibi Abdülhamid karşıtı siyasi fikirleri desteklemiştir (Kafadar, 1997: 97-105). Satı Bey, Meşrutiyet'in ilanına kadar bulunduğu Manastır ve Kosova bölgelerinde İttihat ve Terakki hareketinin çalışmalarına yakından tanık olmuş ve bu fikirlerin etkisinde kalmıştır. Meşrutiyet'in ilanından sonra da Meşrutiyet hakkında birçok konferans vermiştir. İstanbul'a döndükten sonra ise İttihat ve Terakki'nin fikirlerini savunmuş onlara destek olmuştur. Satı Bey'in Dârülmuallimin müdürlüğüne atanmasında İttihat ve Terakki Cemiyetiyle iyi ilişkileri etkili olmuştur. Satı Bey'in İttihat ve Terakki yönetimi ile ilişkileri pek uzun sürmemiş, Emrullah Efendi ile çıkan görüş ayrılıkları Satı Bey'i İttihat ve Terakki'den uzaklaştırmıştır (Kafadar, 1997: 98). 1919'a kadar samimi bir Osmanlıcı olarak gelmiştir. Satı Bey Osmanlı Devleti'ni kendi vatanı ve kendini bu devletin bir vatandaşı olarak görmüştür. Balkan Savaşları sonrasında İttihat ve Terakki'nin bu tarihe kadar var olan Türkçülük düşüncesinin yerini modern manada Türk Milliyetçiliği düşüncesi almıştır (Kurşun, 1992: 49-69). Satı Bey, siyasi ve fikri çatışmaların başladığı bu dönemde tavrını Osmanlıcılıktan yana koymuştur. Balkan Savaşları sonucunda alınan yenilgiler vatan kavramının aydınlar ve halk arasında tekrar canlanmasına ve sorgulanmasına neden olmuş ve Satı Bey de bu yaşananlar karşısında vatan muhabbetinin ne kadar düşük seviyede olduğunu şu sözlerle iletmıştır:

“Bir müddetten beri uğradığımız acı, elim felaketler pek acı – belki onlar kadar acı- olan bir hakikati artık hiç şüpheye imkân bırakmayacak derecede bedihi bir hale getirdi, herkese gösterdi ki: Bizde vatan muhabbeti pek zayıf, vatan fikri pek müphemdir. Onun için bu her Osmanlıya düşen vazifelerin en ehemmiyetlilerinden birisi –şüphe yok ki- evvela kendi zihninde ve kalbinde mevcut olan vatan fikrine ve vatan muhabbetine vuzuh u kuvvet vermeğe sonra da vatandaşlarına kuvvetli ve vazıh bir vatan muhabbeti telkin etmeye çalışmaktır.” (Satı, 1329: 3)

Satı Bey'e göre vatan ve vatanperverlik fikrini çeşitli unsurlar oluşturur. Bu unsurlar bazı toplumlarda bir arada bulunurken bazı toplumlarda sadece birkaçı bulunmuştur. Vatan ve vatanseverlik kavramının temelini memleket ve memlekete karşı beslenen duygular oluşturmuştur. Vatan muhabbetini güçlendiren unsurlar vardır. Bu unsurlardan ilki kan birliğidir. Bu unsur insanlara vatanseverlik hissi konusunda oldukça

etkili bir unsur olmasına rağmen bir toplum için şart değildir (Çil, 2004: 25). İkinci unsur ise lisan birliğidir. Dil, duygu ve düşüncelerin paylaşımı açısından önemlidir ve insanlar arasındaki manevi bağlardan en önemlisidir. Ancak bu unsur da tek başına bir milleti oluşturmaya yetmez. Vatan muhabbetini oluşturan bir diğer unsur da din birliğidir. Dini temel alan birçok millet tarih boyunca olmuştur fakat bu da vatanı oluşturan unsurlar arasında yer almakla beraber tek başına yeterli olmamıştır. Tarih birliği de bir diğer unsurdur. Bu birlik insanları aynı düşünceler etrafında birleştirir. Ancak tarihsel bir bağ olmayan toplumlarda bir vatan olabildikleri için bu unsur da vatanın oluşumunda gerekli bir unsur olmamıştır (Çil, 2004: 26).

Satı Bey için vatan Osmanlı Devleti dâhilinde olan her yer, vatandaşlar ise dil, din ve ırk ayrımı olmaksızın bu topraklarda yaşayan bütün unsurlardır. Bu anlayışa göre Osmanlılık toplumu oluşturan bir üst kimlik olmuştur. Satı Bey'in bu görüşü Balkan Savaşları'ndan sonra güç kazanan Türk milliyetçiliğine bir tepkidir (Çil, 2004: 27).

2.1.4. Eserleri

Satı Bey, bir Osmanlı vatandaşı olarak yaşadığı Osmanlı Devleti'ne üstlendiği görevler, kaleme aldığı makaleler, yayınladığı dergiler ve verdiği konferanslarla büyük hizmetlerde bulunmuştur (Çil, 2004: 28,29). Satı Bey'in kaleme aldığı kitap, makale ve eğitim araştırmaları düşünce tarihimizde yer alan birikimin temel taşlarını oluşturmıştır. Satı Bey eserlerini çeşitli konularda kaleme almıştır. Satı Bey'in farklı zamanlarda farklı konulara yönelmesinden ve farklı araştırmalar yapmasından bu çeşitlilik oluşmuştur. Genellikle pedagoji üzerine çalışmalar yapsa da siyaset, sosyoloji ve diğer çeşitli ilim dallarında da yazılar yazmıştır.

Satı Bey'in ilk yazıları Mülkiye'de öğrenim gördüğü yıllarda İkdam ve Tarık gazetelerinde ve Servet-i Fünun'da yayınlanan tabii ilimlere ait makaleleridir. Zooloji, Botanik ve Ziraatla ilgili ders kitabı niteliğinde küçük boyutlu eserler vermiştir (Çil, 2004: 28,29). Balkanlarda öğretmenlik yaptığı dönemde eğitim araştırmaları yapmış ve ilk yazılarını Üsküp'te yayınlanan Yeni Mektep'te yazmıştır. 1908'de İstanbul'a dönmüş Envar-ı Ulûm'da çeşitli konularda yazılar yazmıştır (Çil, 2004: 28,29). Dârülmualimin'deki görevi sırasında eğitim reformu ve teknikleri üzerinde çalışmıştır. Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası, Muallim, Terbiye, Yeni Mecmua gibi birçok dergi çıkarmış ve buralarda yazılar yazmıştır. Satı Bey'in çeşitli konularda verdiği konferanslar da makale haline getirilerek gazete ve dergilerde yayınlanmıştır (Çil, 2004: 28,29).

Türkçe ve Arapça olmak üzere geride 40'tan fazla eser bırakan, üretken bir yazar ve eğitimci olan Satı Bey'in ulaşabildiğimiz eserlerinin adları şu şekildedir: (Özbay, 2014: 25-28)

2.1.4.1. Çeşitli Bilim Dallarına Ait Ders Kitabı Olarak Yayımlanan Eserleri

Çalışmanın bu bölümünde Satı Bey'in ders kitabı olarak yayımlanan çeşitli ilim dallarına ait eserleri verilmektedir. Ders kitabı niteliğindeki eserleri şunlardır: (Buzpınar, 2009: 178)

- Târîh-i Tabîiden İlm-i Hayvânât, İstanbul, (1321)
- Ma'lûmât-ı Zirâiyye, İstanbul, (1321)
- Etnografya (İlm-i Akvâm), İstanbul, (1327)
- Târîh-i Tabîiden İlm-i Nebâtât, İstanbul, (1327)
- Mebâdî-i Ulûm-i Tabîiyye'den Fizik ve Kimya, İstanbul, (1327)
- Dürûs-ı Eşya I-II, İstanbul, (1327- 1330)
- Mebâdî-i Ulûm-i Tabîiyye'den Tatbîkat-ı Zirâiyye, İstanbul, (1328)
- Mebâdî-i Ulûm-i Tabîiyye'den Fizik ve Kimya, Tatbîkat-ı Zirâiyye, Sînâiyye, Sıhhiye ve Beytiyye, İstanbul, (1328)
- Mebâdî-i Ulûm-i Tabîiyye'den Târîh-i Tabîi ve Tatbîkatı, İstanbul, (1328)
- Fenn-i Terbiye, Cilt 1, İstanbul, (1325)
- Fenn-i Terbiye, Cilt 2, İstanbul, (1328)

2.1.4.1.1. Târîh-i Tabîiden İlm-i Hayvânât

Satı Bey'in yazmış olduğu İlm-i Hayvanat kitabı Yanya'da öğretmenlik yaptığı dönemde derslerde anlattığı konuları geliştirip düzenleyerek bir araya getirdiği bilgilerden oluşmaktadır. Bu eser, fen bilgisi konularını içermektedir. O dönemde fen bilgisi dersleri okutulmuş fakat bu konuda yazılmış eserler yetersiz kalmıştır. Satı Bey'in bu eseri bu konudaki eksikleri tamamlar nitelikte olmuştur. Bu eserde yeryüzünde bulunan bütün varlıkların yapı ve özelliklerini konu alan tabiat bilimleri tarihinden faydalanmıştır. İlm-i Hayvanat eserinde Satı Bey, varlıkları hayvanlar, bitkiler ve cansız varlıklar olarak üçe ayırmıştır. Satı Bey yazdığı eserlerde çok sayıda resim ve şekil kullanarak konuların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

2.1.4.1.2. Târîh-i Tabîiden İlm-i Nebâtât

Yanya’da basılmış olan bu eser 171 sayfadan oluşturulmuş ve birçok resim kullanılmıştır. Satı Bey bu eserinde bitkilerin genel ve özel yapılarını, bu yapıların özelliklerini incelemiştir.

2.1.4.1.3. Mebâdî-i Ulûm-i Tabîiyye’den Fizik ve Kimya

Satı Bey kitabında madde ve cisim kavramlarının tanımını yapmış, hava, su, gaz, ışık, ses, madenler gibi konularda bilgiler vermiştir. Eserde deney resimleri ve şekilleri de yer almıştır. Bu eserin ikinci baskısı İstanbul’da 1911’de basılmıştır.

2.1.4.1.4. Fenn-i Terbiye

Fenn-i Terbiye, pedagoji alanında Türkiye’de yazılan ilk kitap olarak kabul edilip Satı Bey’in en çok iz bırakan eserlerinden biri olmayı başarmıştır. Bu kitabında eğitimi, batı pedagojisinde olduğu gibi beden, fikir ve ahlak olarak üç noktadan inceleyen Satı Bey, aynı zamanda batılı eğitimcilerin işlemediği birçok soruna değinerek onları da aşmıştır (Ülken, 2001: 186).

İlk olarak 1909 yılında Satı Bey’in Dârülmualimin Müdürlüğü yaptığı sırada basılmıştır. 1912’de ise 2 cilt olarak tekrar basılmıştır. Fenn-i Terbiye alanında yazılmış ilk kitap olup bu eser öğretmen adaylarına mesleklerinde yardımcı olmak amacıyla yazılmıştır. Önsözünde Satı Bey, eğitimin toplumsal faydalarından bahsetmiştir. Satı Bey’e göre toplumsal alanda planlanan bütün reformların başarısı eğitimden geçmektedir.

Satı Bey, girişte terbiye ve fen kelimelerini incelemiş, büyük düşünürlerin terbiye tariflerindeki özellikleri incelemiş ve eğitimin tarifini yapmıştır. Kitabın birinci kısmı terbiyenin genel prensipleri adını taşımaktadır. Satı Bey terbiyeyi üç kısımda incelemiştir: beden terbiyesi, fikir terbiyesi, ahlak terbiyesi.

Birinci kısımda beden terbiyesinden bahsetmiştir. Beden terbiyesinin amaç ve önemini tespit etmiş, bu konuda aile ve okulun fonksiyonlarını incelemiştir. Satı Bey gıda, temiz hava, hareket, temizlik, elbise, bedeni hastalıklara karşı güçlü kılacak tedbirler konularını ele almıştır. Okul ortamında ışık, hava, sıra, okul binası gibi unsurların çocukların gelişimleri üzerinde ne gibi etkileri olduğunu incelemiştir. Fikir terbiyesinde ise duyu organları aracılığıyla dış dünyayı algılayan kişinin öğrenmesini incelemiştir. Öğrenme, hatırlama, düşünceler arasında ilişki kurma gibi psikoloji konularını ele

almıştır. Ahlak terbiyesinde de ahlak eğitiminin amaç ve önemini, hissiyat, vicdan ve ahlak eğitiminin usulleri hakkında bilgiler vermiştir.

İkinci bölüm ise Terbiye-yi Fikrîye etrafında oluşturulmuştur. Satı Bey, fikri eğitimin amacı insanın düşüncelerinin mükemmelliğinin sağlanması olduğunu ileri sürmüştür. Bu ise muhakeme gücünün geliştirilmesi ile mümkün olacaktır. Muhakemede mükemmellik ise kişinin görüşlerinde isabet, istikamet ve sürate bağlıdır (Satı: 1909: 98). Satı Bey fikri eğitimde insanı, sürat ve isabetle düşünebilecek bir hale getirecek yöntemlerin geliştirilmesi ve kullanılmasını istemiştir. Bu eğitim bedensel ve ahlaksal gelişim için de önemli ve gereklidir. Satı Bey insan bilgilerinin kaynağının beş duyu organ ile öğrenilen bilgiler olduğunu söylemiştir. Bunlar ise kişinin özel bir çabası olmadan doğal yollarla öğrenilmektedir. Duyu organlarından başka dışarıdan öğrenme yolunun da geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Burada kişinin iç dünyasının da etkileri olmaktadır. Elbette ki kişiliğin gelişmesinde de eğitimin önemli bir yeri olmuştur.

Fenn-i Terbiye eserinde Satı Bey, okul binalarının şeklinden insanın kişiliğinin inşasına kadar eğitimde ortaya çıkan birçok sorun ve konuya yer vermiştir.

2.1.4.1.5. Etnografya

Satı Bey, Dârülmuallimin müdürlüğü sırasında Mülkiye’de Etnografya dersleri vermiş ve 1911 tarihinde Etnografya adlı kitabını yazmıştır. O dönemde bu konu hakkında yazılmış başka kitap olmaması ve yeni bir ilmi tanıtması bu kitabın ne kadar değerli olduğunu göstermiştir (Başar, 2001: 23). Kitap giriş ve iki kısımdan oluşmaktadır. Satı Bey, Etnoloji, Antropoloji ve Etnografya ilimlerinin tariflerini yapmıştır.

Birinci kısımda kavimlerin genel durumları adı altında kavimlerin ortalama beden ölçüleri, dil, işaret, yazı özellikleri, yiyecek, içecek, mesken, ateşin kullanılması, oyun ve eğlence anlayışları, inançları gibi özellikler yer almaktadır. İkinci kısımda ise kavimlerin tasnifi konusundan bahsedilmektedir. Kitabında ırk ve kavmin farklı kavramlar olduğunu söylemektedir. Eserde görsel unsurlar da yer almaktadır. Kavimlerin yaşayışları, ayinleri, evleri, sembolleri ve diğer bütün özelliklerini gösteren birçok resim yer almaktadır.

2.1.4.2. Verdiği Konferanslar ve Eğitim Üzerine Görüşlerini Aktardığı Yazılarından Oluşan Eserleri

Bu bölümde Satı Bey'in farklı zamanlarda ve mekânlarda vermiş olduğu konferanslar ve eğitim üzerine görüşlerini aktardığı yazılarından oluşturulmuş eserleri yer almaktadır. Bu eserleri şunlardır: (Buzpınar, 2009: 178)

- Lâyhalarım, İstanbul, (1326)
- Vatan İçin, İstanbul, (1329)
- Ümit ve Azim, İstanbul, (1329)
- Büyük Milletler: Japonlar ve Almanlar, İstanbul, (1329)

2.1.4.2.1. Vatan İçin

Satı Bey'in Balkan Savaşları zamanında gençlere vermiş olduğu beş konferans bir araya getirilmiş 1913'te Vatan İçin adıyla basılmıştır. Bu konferanslar Vatan Fikri, Vatan Terbiyesi, Vatana Karşı Vazifelerimiz, Milli Müdafaa, Prusya'nın İntihabı ve Fichte'nin Mektupları gibi başlıklardan meydana gelmiştir. Bu eser vatan, millet, devlet, vatanseverlik, milliyetçilik kavramlarının anlaşılması açısından çok önemli bir eserdir. Satı Bey, vatani oluşturan unsurları inceleyerek vatanın temelinde yurt sevgisi olduğunu söylemiştir. Vatan sevgisinin okullarda özellikle önem verilmesi gereken bir konu olduğunu ve vatandaşlık derslerine özellikle önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Çocuklara bu derslerde vatana karşı görev ve sorumluluklarının öğretilmesi gerektiğini söylemiştir.

2.1.4.2.2. Ümit ve Azim

1913'te basılan kitap 179 sayfadan oluşmaktadır. Satı Bey'in farklı konularda ve farklı zamanlarda vermiş olduğu konferansların bir araya getirilmesiyle kitap basılmıştır. Şu konferanslara yer verilmiştir: Ümit ve Azim, Niçin Geri Kaldık, İrk ve Terbiye, Çocuklarımızın Zekâsı, Meslek Aşk ve Fedakârlık, Hayat-ı Hususiye ve Hayat-ı Meslekiye, İlk Kablo, Metrenin Muhasebesi, Fedakâr Olalım.

2.1.4.2.3. Büyük Milletler: Japonlar ve Almanlar

Satı Bey tarafından verilen Japonlar ve Faik Sabri Bey tarafından verilen Almanlar isimli konferansların birleştirilmesiyle oluşmuştur. 1913'te basılmış 64 sayfadan oluşmuş bir kitaptır. Kitap Japon ve Almanların millet fikri ve ulaştıkları gelişme durumlarını ele

almış, bu milletlerin gelişmelerinin nedeni olarak da eğitime verdikleri önemi göstermiştir.

2.1.4.3. Makaleleri

Satı Bey, Mülkiye’de okuduğu yıllardan Osmanlı’dan ayrılmasına kadar birçok dergi ve gazetede yazılar yazmıştır. Satı Bey’in ilgi duyduğu alanlara göre değişiklik gösteren birçok konuda eserler kaleme alınmıştır. Daha çok teknik gelişmeler ve tabii bilimlere üzerine yazılar yazarak başlamışsa da Meşrutiyet’in ilanı, Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliği yönündeki fikirlerin ortaya çıktığı dönemlerde siyasi içerikli yazılar da yazmıştır. Ancak Satı Bey’in makaleleri genellikle eğitim ve toplum üzerine yazılmış yazılardan oluşmaktadır (Çil, 2004: 36). 1908’de İstanbul’da Envar-ı Ulum adlı dergiyi yayınlamaya başlamış ve Tabiat bilimleri, öğretim yöntemi, tarih, psikoloji konularında birçok makale yazmıştır (Başar, 2001: 25). Satı Bey’in yazılar yazdığı bir diğer dergi ise Terbiye Mecmuası’dır. 1918’den sonra Terbiye adıyla çıkarılmaya başlanmıştır. Bu derginin yazarları arasında Nafi Atuf, Fazıl Ahmet Aykaç, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Ahmet Cevdet, Ali Ulvi Siracettin, Osman Fahri, Ruşen Eşref gibi eğitimciler yer almıştır. Satı Bey, bu derginin amacının Terbiye Encümeni tarafından eğitim sorunlarıyla ilgili yapılan araştırmaların sonuçlarını yayınlamak ve eğitimcileri bu konularda bilgilendirmek olduğunu söylemektedir. Satı Bey bu araştırmaları yayınlamanın yanında kendisi de öğretmen ve öğretmen adaylarına eğitim hakkında bilgiler veren yazılarını yayınlamıştır (Başar, 2001: 26). Satı Bey’in yazılarını yayınladığı bir diğer dergi ise Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası’dır. Kuruluşunda Satı Bey’in rolü çok büyüktür. Yazarları Dârülmuallimin öğretmen kadrosundan oluşmuştur. Satı Bey eğitim ile ilgili yazılarının çoğunu burada yayınlamıştır. Satı Bey, genellikle öğretim metotları, verdiği konferanslar, ezbercilik, beden eğitimi, şiir ve musiki gibi konularda yazılar yazmıştır (Başar, 2001: 27).

2.1.4.4. Arapça Eserleri

Burada Satı Bey’e ait farklı tarihlerde yazılmış ve yayınlanmış Arapça eserleri ele alınmıştır. Arapça eserleri şunlardır: (Buzpınar, 2009: 178)

- El- Kırâ’atü’l- Haldûniyye, Bağdat, (1922)
- Mürşidü’l- Kırâ’ati’l- Haldûniyye, Bağdat, (1922)
- Dürûs fî usûli’t- tedrîs, Bağdat, (1928)

- Mûsâ'idü'l- Kırâ'atî'l- Haldûniyye, Bağdat, (1934)
- Tekarîr'an hâleti'l-ma'ârif fî Suriye 'iktirâhât li-islâhihâ I-II, Şam,(1944- 1946)
- Ârâ ve ehâdîs fî't- terbiye ve'l- ictimâ', Beyrut, (1962)
- Nakdû takrîri Lecneti Monro, Bağdat, (1932)
- Dirâsât'an Mukaddimeti İbn Haldûn I- II, Beyrut (1943- 1944), Mısır (1953)
- Ârâ ve ehâdîs fî't- terbiye ve't- ta'lîm, Kahire, (1944)
- Ârâ ve ehâdîs fî'l- vataniye ve'l- kavmiyye, Kahire, (1944)
- Yevmu Meyselun, Beyrut, (1947)
- Safahat mine'l- mâzi'l- karîb, Beyrut, (1948)
- Ârâ ve ehâdîs fî'l- kavmiyyeti'l- 'Arabiyye, Kahire, (1951)
- Ârâ ve ehâdîs fî'l- 'ilm ve'l- ahlâk ve's- sekâfe, Kahire, (1951)
- Ârâ ve ehâdîs fî't- târîh ve'l- ictimâ', Kahire, (1951)
- Muhâddarât fî nüşû'i'l- fikreti'l- kavmiyye, Kahire, (1951)
- El- 'Urûbetü beyne dü'âtihâ ve mu'ârizihâ, Beyrut, (1952)
- El-Muhâdaratü'l- iftitâhiyye, Kahire, (1953)
- El- 'Urûbetü evvelen, Beyrut, (1954)
- El- Bilâdû'l- 'Arabiyye Münzü zuhûri'l- islâm, Kahire, (1954)
- Difâ' 'ani'l- 'urûbe, Beyrut, (1956)
- El- Bilâdû'l- 'Arabiyye ve'd-devletü'l- Osmâniyye, Kahire, (1957)
- Ârâ ve ehâdîs fî'l- luga ve'l edeb, Beyrut, (1958)
- Mâ hiye'l- kavmiyye, Beyrut, (1959)
- Havle'l- vahdeti's- sekafeti'l- 'Arabiyye, Beyrut, (1959)
- Havle'l- kavmiyyeti'l- 'Arabiyye, Beyrut, (1961)
- Sekafetünâ fî Câmi 'atî'd- düveli'l- 'Arabiyye, Beyrut, (1962)
- El- iklîmiyye: Cüzûrühâ ve Büzûrühâ, Beyrut, (1963)
- Ehbâs Muhtâre fî'l- kavmiyyeti'l- 'Arabiyye, Kahire, (1964)
- Ed-Düvelü'l- 'Arabiyye ve 'alâkatüha'l-hârîciyye ed-diblümâsiyye, Beyrut, (1966)
- Müzekkirâtî fî'l- 'Irak I- II, Beyrut, (1967- 1968)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, araştırmada kullanılan çalışma materyali, verilerin toplanması bölümleri yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Çalışma nitel araştırma yöntemi temel alınarak hazırlanmıştır. Nitel araştırma, doküman analizi, gözlem ve görüşme gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, aynı zamanda algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konması amacıyla nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 39).

Nitel araştırma, disiplinler arası bütüncül bir bakış açısını esas alarak, araştırma problemini yorumlayıcı bir yaklaşımla incelemeyi benimseyen bir yöntemdir. Üzerinde araştırma yapılan olgu ve olaylar kendi bağlamında ele alınarak, insanların onlara yükledikleri anlamlar açısından yorumlanır (Altunışık ve Diğerleri, 2010: 302).

Nitel araştırmacılar deneyimlerin yaşandığı, olayların ortaya çıktığı, problemlerin gözlemlendiği alanda verilerini toplama eğilimindedir. Nitel araştırmalar sonucunda elde edilen veriler en ince ayrıntısına kadar tekrar ve tekrar analiz edilmektedir. Toplanan veri ile oluşturulan tema ve kavramlar arasında analizler en iyi şekilde yapılmaya çalışılır (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2013: 41).

3.2. Çalışma Materyali

Satı Bey'in hayatı, eserleri ve eğitime katkılarını içeren tüm dokümanlar çalışma evreninin içerisinde yer almaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması

Satı Bey'in hayatı, eserleri, eğitime katkılarını içeren dokümanlar incelenmiştir. Araştırmanın verileri toplanırken doküman incelemesi kullanılmıştır.

Araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgiler içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan doküman incelemesi, doğrudan gözlem ve görüşmenin mümkün olmadığı durumlarda ve araştırmanın geçerliğini artırmak amacıyla, gözlem ve

görüşme yöntemlerinin yanı sıra araştırmaya dâhil edilebilmektedir. Yani doküman incelemesi veya analizi tek başına bir araştırma yöntemi olabildiği gibi diğer nitel yöntemlerin kullanıldığı durumlarda ek bilgi kaynağı olarak da kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 187). Araştırma konusuyla ilgili raporlar, kitaplar, arşiv dosyaları, video ve ses kayıtları, fotoğraflar gibi belgeler özgünlüğü kontrol edilerek sistematik bir şekilde analiz edilmelidir. Doküman incelemesi yaparken izlenebilecek bir dizi aşama mevcuttur. Bu aşamalar genel bir yönerge olarak dikkate alınmalıdır. Araştırmacılar bu aşamaları problemin niteliğine, doküman incelemesi sonucunda elde etmeyi planladığı veriye veya dokümanları ne kadar kapsamlı ve derinlemesine incelemek istediğine bağlı olarak yeniden yorumlayabilir. Doküman incelemesinde beş aşama bulunmaktadır. Bunlar; dokümanlara ulaşma, orijinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme ve veriyi kullanma.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SATI BEY'İN TÜRK EĞİTİM TARİHİNDEKİ YERİ

4.1. Eğitim, Eğitimin Amacı ve Özellikleri

Satı Bey'in Türk eğitim tarihindeki yerini anlamak için öncelikle onun eğitim alanındaki düşünce ve faaliyetleri incelenmelidir. Satı Bey, kültür tarihimize olan hizmetini pedagoji alanında yapmıştır.

Satı Bey'in benimsediği eğitim tarifi şöyledir: “Terbiye (eğitim), insanın bütün kuvvet ve kabiliyetlerini –gerek kendinin gerekse insanlığın- elverişli olduğu mükemmeliyetin son derecesine mümkün olduğu kadar yaklaşımını sağlayacak şekilde geliştirmektir.” (Başar, 2001: 68). Satı Bey'e göre bireyin eğitilmesinde en önemli husus onu tanımaktır. Öğrenenin kabiliyetlerinin ne seviyede olduğu ve bu kabiliyetlerin ne cihette geliştiğini öğrenmenin yanında hangi kuvvet ve kabiliyetlerin gerçekten gerekli olduğunu, doğru bilmek gerekmektedir (Başar, 2001: 68). Satı Bey, eğitimin anlamı, amacı, kapsamı ve özellikleri hakkındaki görüşlerini Fenn-i Terbiye adlı kitabında ele almıştır. Bu eser, o güne kadar yayımlanan eğitim bilimi kitaplarının en ayrıntılısı olması nedeniyle eğitim tarihimiz açısından önemlidir (Çil, 2004: 37).

Satı Bey eğitimi biyolojik ve psikolojik kaynakları esas kabul ederek değerlendirmiştir. Kendinden öncekiler gibi eğitime dini ve ahlaki açıdan yaklaşmamıştır. Satı Bey'in kullandığı terbiye kavramı günümüzdeki eğitim kavramının Latincesiyle aynıdır. Satı Bey eğitime öncelikle biyolojik açıdan bakmıştır, başarılı bir eğitim için bireyin bedensel gelişiminin, öğretiminin gerektirdiği görevleri yerine getirecek olgunluk düzeyine sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Doğumdan sonra çocuk gelişir, bedensel gelişimini tamamlamaya başlar. Satı Bey eğitimde bedensel olgunluğa oldukça önem vermiştir ve bunun her birey için farklılık göstereceğini bu nedenle her birey için özelliklerine göre öğretim şartlarının oluşturulması gerektiğini söylemiştir. Satı Bey eğitime ait görüşlerinden dolayı bireyci eğitim anlayışına uygun hareket etmiştir. Bazı araştırmacılar Satı Bey'i Osmanlı'da bireyci anlayışın temsilcisi olarak kabul etmişlerdir (Berkes, 1973: 401). Ona göre eğitimin amacı insanın yeti ve yeteneklerinin gelişmesine ve olgunlaşmasına yardımcı olmaktır. Satı Bey, eğitimi tarif ederken bireyin yeti ve yeteneklerinden bahsetmiştir, onun bahsettiği yeti ve yetenekler insanın bedeni, fikri ve

ahlaki bütün yönlerini kapsamaktadır. Ona göre çevrenin eğitime etkisi oldukça fazladır ve önemlidir, bireyi anlatırken yaşadığı toplumdan ve sahip olduğu hayat şartlarından ayrı düşünemez, soyutlamazdı. O nedenle bireysel farkların ön planda olduğu bir sistemden yana olmuştur. O standart bir eğitim anlayışı yerine bireysel farkların ön plana alındığı bir sistemden yana olmuştur (Çil, 2004: 39). Satı Bey, eğitimin din ve ahlak ile ilişkisi yönündeki görüşlerinden dolayı dönemin İslamcı düşünürlerinin, eğitimin toplumsal rolü konusundaki düşüncelerinden dolayı da sosyal bilimcilerin tepkisi ile karşılaşmıştır.

Satı Bey, insanı akıl ve irade sahibi hür bir varlık olarak tanımlamış, eğitimin öncelikle birey açısından düşülmesi gerektiğini bireyin ihtiyaç ve kabiliyetini dikkate almayan bir eğitimden başarı beklenmeyeceğini ifade etmiştir. Bu nedenle okulların amacının bireyin yeteneklerini geliştirmek olduğunu söylemiştir. Ders programları ve öğretmenlerin çocukları ezbere yönelten ve ahlaki olarak da miskinleştiren yöntemlerden uzak durmalarını istemiştir (Satı, 1908: 5).

Satı Bey'e göre eğitimde yöntemler belirlenirken bireylerin ruh halleri, yetenekleri ve bunların nasıl oluştuğu anlaşılmalıdır. Bu nedenle eğitimde “İlm-i Hayat (Biyoloji, Sağlık), İlm-i Ruh (Psikoloji) ve İlm-i Ahlak (Ahlak)” ın yardımı olmadan herhangi bir yöntemin belirlenemeyeceğini söyleyen Satı Bey, eğitimi bu ilimlere göre alt başlıklara ayırmıştır (Çil, 2004: 41). Bunlar arasında İlm-i Hayat, öğretmene beden ve bedeni destekleyen kuvvetlerin ne şekilde oluştuğunu ne gibi etkilerle değiştiğini geliştiğini ve ne şekilde gelişeceğini öğretmektedir. Bu nedenle Satı Bey'in terbiye usullerinden beden terbiyesi için önemli olmuştur. İlm-i Ruh ise kişinin ruh halinin zekâsının, hislerinin ve değer yargılarının nasıl oluştuğunu göstermektedir. Bireyin psikolojik olarak dıştan gelen müdahale ve öğretmen rehberliğinde nasıl eğitileceğini belirtmektedir. Bireysel farklılıklar göz önünde bulundurularak öğretmenler eğitimde uyguladıkları yöntemleri çocuklara göre ayarlamalıdır. İlm-i Ahlak, öğretmene iyi ve doğrunun ne olduğunu hayatın asıl amacının ne olması gerektiğini öğretmektedir.

Satı Bey, eğitimin sadece bir ilim olmadığını bir fenn ve bir hüner olduğunu düşünmektedir. Fen, sanat ve yetenek sahibi olmak demektir. O, iyi bir öğretmenin sadece pedagoji bilmesinin yeterli olamayacağını, bunları uygulaması gerektiğini ve uygulamada bir meleke sahibi olması gerektiğini vurgulamıştır.

Satı Bey, bireyin eğitiminde önemli bir noktanın da eğitime etki eden hususlar olduğunu söylemiştir. Ona göre bu hususlar aile, okul, çevre ve nefistir. Bunlardan ilki

ailedir. Bireyin eğitimi ailede başlar, çocuk düşünce ve ahlaki değerlerini aileden alır, o nedenle Satı Bey aileyi en önemli kurum olarak görmektedir. Diğer bir kurum ise okuldur. Okulda çocuk öğretmeninden dersler alırken bir yandan da sosyal çevresi olan arkadaşlarından iyi veya kötü davranışlar öğrenerek kişiliğini geliştirir. Bir diğer kurum ise bireyin yaşadığı çevredir. Bireyi fikren, ahlaken, bedenen yaşadığı çevre, iletişime geçtiği insanlar, sosyal hayatta karşılaştığı durumlar etkilemektedir. Böylece bireyin ailede başlayan eğitimi durmadan hayatının sonuna kadar devam etmektedir.

Satı Bey, eğitim sisteminin işleyişi, okullar ve toplum arasında sıkı bir ilişkinin olduğunu söylemiştir. Amacı, kapsamı bireyin ve toplumun ihtiyaçlarına göre belirlenmiş bir eğitim sisteminin iyi bir toplum oluşturmada oldukça etkili olduğunu vurgulamıştır. Satı Bey, eğitimin toplumu şekillendirecek önemli bir etken olduğunu söyler ve özellikle ilkokul kademesi üzerinde önemle durur. Satı Bey'e göre toplumsal değişimde büyük rol ilkokullara aittir. Ona göre ilkokul öğrencilerinin fikri, hissi ve bedeni eğilimleri henüz oturmamıştır ve bu dönemde alınan eğitim öğretim onların gelecek hayatında çok etkili olacaktır.

Satı Bey'in eğitimde iki temel reform planı vardır. Bunlar şu şekildedir:

1. İdari Reform Planı
2. Eğitim Reformu Planı (Sönmez, 2018: 101)

İdari Reform Planı: 1908 II. Meşrutiyet Hükümeti, Avrupa'daki çağdaşlarıyla karşılaştırıldığında çok da başarılı olmamıştır. Satı Bey'e göre bazı fikir adamlarının söylediği -İslam dininin ilerlemenin önünde bir engel oluşturduğu fikri- mantık dışıdır (Sönmez, 2018: 101). Bir başka görüş de Türklerin bu yarışta geri kaldıkları görüşü olmuştur. Aksine İbn-i Sina, Farabi gibi birçok Türk âlim bilime önemli katkılarda bulunmuştur. Satı Bey'e göre; "Avrupalılar, zekâ ve beceriler açısından bizden daha iyi değil. Onların başarılarının nedeni çalışma arzuları, sistemleri ve eğitimleriyle alakalıdır". (Sönmez, 2018: 101)

Satı Bey geri kalmamızın nedenlerini; fanatiklik, cehalet, azim ve sebat eksikliği olarak sıralamıştır (Sönmez, 2018: 101).

Eğitim Reform Planı: İlköğretim kademesi Satı Bey'in eğitim reform planında önemli bir yer tutmuştur. İlköğretim, reform planının hareket ve merkezi noktası olmuştur

(Sönmez, 2018: 103). Emrullah Efendiyle "Eğitim reformu ilkokul veya yükseköğrenimden mi başlamalı?" sorusu üzerine tartışma yaşanmıştır. Emrullah Efendi'nin Tuba Ağacı Nazariyesine karşı çıkan Satı Bey, sağlam olmayan bir ilköğretim üzerine sağlam bir yükseköğretim kurulamayacağını söylemiştir. (Sönmez, 2018: 103).

Satı Bey'e göre eğitim sisteminin bir başka problemi de "öğretmen" konusudur. Eğitim sisteminde, "eski zihniyetin öğretmenleri tarafından öğrencilere yeni şeyler vermek imkânsız olduğu" için değişim kaçınılmazdır. Yetkin öğretme teknikleri ve mesleki bilgi ve beceriyle mezun olmuş öğretmenlerin olması, reform planının önemli temellerinden birini oluşturmaktadır (Sönmez, 2018: 103). Buna ulaşmak için iki yol vardır: Yeni ve yetkin öğretmenler yetiştirmek, mevcut öğretmenleri daha verimli ve etkin hale getirmek. Öğretmen yetiştirme okullarının eğitim felsefesi, amaç, içerik ve tarz bakımından değiştirilmesi bu hedeflere ulaşmak için gereklidir (Sönmez, 2018: 103).

Satı Bey'in eğitim reform planında Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi önemli bir yer tutmaktadır. Ona göre, Osmanlı eğitim sisteminin dinamizm kazanması ancak Avrupa'ya gönderilen ve uzman olarak dönen öğrencilerle mümkün olacaktır. Öğrenciler gönderilirken şu maddelere dikkat edilmesi gerekmektedir; (Sönmez, 2018: 104)

1. Avrupa'ya gönderilecek öğrencilere amaçlarının akılcı bir şekilde öğretilmesi gerekir.
2. Niceliğe değil, nitelikli öğrencilere ağırlık verilmelidir.
3. Yetenek ve beceri testleri adayları belirlemede kullanılmalıdır.
4. Tecrübe sahibi ve en az lise mezunu olmak öncelikler arasında olmalıdır.
5. Almanya ve Fransa vb. ülkelerdeki üniversitelere öğrenciler gönderilmelidir.

II. Meşrutiyet yıllarında Osmanlı İmparatorluğu birçok alanda çeşitli değişimlerden geçmiştir. Bu değişimlerin halka ulaşması oldukça uzun zaman almıştır. Satı Bey'in eğitim görüşünde üç önemli husus vardır; Beden, Akıl, Ahlak (Sönmez, 2018: 104).

Satı Bey'in eğitim tarihimizde yer tutmasında başlıca nedenler vardır. Bunlar şu şekildedir: (Altın, 2005: 282-285)

1. Satı Bey, dönemin Maarif Nazırları Nail Bey ile Emrullah Efendiye sunmuş olduğu layihalarda Dârülmualiminlerde yapılması gereken ıslahatların temel taşlarını ortaya koymuştur. Satı Bey, Dârülmualimin'de hayata geçirmeye çalıştığı ıslahatların gerekçesini şu sözlerle dile getirmiştir: "Dârülmualimin namına layık bir müessese vücuda getirmek için bu eski müesseseyi büsbütün bir tarafa bırakarak, onu yok

farz etmek, hatta temellerini bile söküp atmak lazım idi; gerçekte de böyle yapıldı programlar, müdavimleri, muallimler, her şey ta esasından değiştirildi; büsbütün yeni bir plan üzerine büsbütün bir program ile Dârümuallimin tesis edildi. Bugünkü Dârümuallimin işte bu suretle vücuda geldi.”

2. Dârümuallimin muallim ve mürebbi yetiştirmek maksadıyla kurulmuştur. Bu doğrultuda Satı Bey, ilk iş olarak Dârümuallimini Fatih’ten Cağaloğlu’na taşımıştır. Dârümuallimin-i İbtidai’de toplam 900 talebe bulunmaktaydı. Bu talebelerin büyük bölümü hiçbir sınava alınmadan medreselerden gelmişlerdi. Bu duruma tepki olarak Satı Bey, Dârümuallimin’de talebeleri bir sınava tabi tutmuş, bu sınav sonucuna göre de talebe sayısını 900’den 150’ye indirmiştir.

3. Eğitim tarihimizde öğretmenleri ilk kez “ordu”ya benzeten Satı Bey olmuştur.

4. Terbiye-i Bedeniye ve Fenn-i Terbiye derslerinin Dârümuallimin programında yer alması ve bu derslerin gelişmesi için Satı Bey büyük çaba harcamıştır. Ona göre “Muallimlik her şeyden önce mürebbilik demektir; mürebbilik ise bir hünerdir, avukatlık gibi doktorluk gibi çiftçilik gibi tüccarlık gibi bir sanattır. Bu sanatın hususi usulleri hususi kaideleri vardır. Muallim olmak için yalnız malumat sahibi olmak kâfi değil aynı zamanda bu usul ve kaidelere vakıf olmak mürebbilik sanat ve mesleği için hazırlanmış bulunmak da lazımdır.”

5. Dârümuallimin’de resim ve el işleri derslerine önem vermiştir. Bu derslerin zihinsel ve bedensel gelişim arasındaki münasebeti sağlayan önemli bir husus olduğunu söylemiştir.

6. “Herkesin öğretmenlik yapabileceği” düşüncesine karşı çıkmıştır.

7. Dârümuallimin’de talebelerden güncel olayları ele almalarını istemiş, öğretimde “aktüalite” kuralının önemine dikkat çekmiştir. Öğretimde ilk kez projeksiyon aletini güncel olaylarla ilgili olarak kullanmıştır.

8. “Tatbikat Mektebi” açarak okulda verilen eğitimi teorik olmaktan çıkarmayı amaçlamıştır.

9. Öğretmen adaylarının toplumsal ve kültürel açıdan gelişmeleri için bilimsel geziler düzenlemiştir.

10. Öğretmenlerin hizmet içi eğitimleri konusunda özgün fikirler üretmiş ve yeni uygulamalar getirmiştir.

11. Öğretmenin görevinin aynı zamanda halkın eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi olduğunu ileri sürerek bu hususta açıklamalar yapmıştır.

12. Dârümuallimin'den mezun olduktan sonra mezunlar için “Dârümuallimin Kongresi” düzenlenmiştir. Bu kongreyle eski ve yeni mezunları bir araya getirmeyi, onların birbirleriyle tanışma ve kaynaşmalarını ve eski mezunların tecrübelerini yeni mezunlara aktarmalarını amaçlamıştır.

13. Türkiye'deki en eski eğitim mecmualarından biri olan ve daha sonra Tedrisat Mecmuası adıyla anılacak “Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası”nı yayınlamıştır.

14. Dârümuallimin'i leyli (yatılı) hale getirmiştir.

Satı Bey, bunlardan başka ezberciliğe karşı çıkmıştır. Ona göre ezbercilik, “bizde öğretimin en yaygın ve sürekli hastalığıdır. En yüksek kademedен en küçüğüne kadar tüm okullarda bu hastalığın örneklerine rastlanmaktadır; özellikle rüştiye ve idadilerde bu hastalıktan kurtulmak mümkün olmamaktadır.” Satı Bey yazı dilinin sadeleştirilmesine de katkıda bulunmuştur (Doğan, 2010: 361,362).

4.1.1. Öğretim Yöntemleri

Satı Bey, eğitim camiasında sesini programları ve okullarda uygulanan öğretim metotlarını eleştirerek duyurmuştur. Satı Bey, eğitim ile ilgili fikirlerini çeşitli gazete ve dergilerde yazmış, bu yazıları ile dönemin eğitimci, münevver ve devlet adamlarının dikkatlerini çekmiştir. Kaleme aldığı yazılarda özellikle özel öğretim yöntemlerinin gerekliliği ve önemini vurgulamıştır. O dönemde okullarda öğretmenler tarafından öğretim sırasında tatbik edilen öğretim yöntemlerinin asırlardır uygulanan yöntemler olduğunu söylemiştir. Dönemin eğitim anlayışına uyumsuz bu yöntemlerin anlaşılabilmesi için mevcut okullarda kullanılan uygulamaların derinlemesine incelenmesinin -mevcut yöntem ve tekniklerin- yetersizliklerinin görüleceğini söylemiştir (Şanal, 2001: 2). Satı Bey eğitim-öğretim işlerinde hedeflenen başarılarla ulaşmak için ülkedeki mevcut okulların durumunun düzeltilmesi ve reformdan geçirilmesi lazım geldiğini savunmuştur.

Eğitimde nasıl bir yol izleneceği ve hangi yöntemlerin kullanılacağı öğretimden beklenen amaçlara göre değişiklik göstermektedir. Satı Bey, eğitimin insana gerekli bilgileri öğretmek ve muhakeme gücünü geliştirmek yoluyla düşüncüyü eğitmek şeklinde iki amacı ön planda tutmuştur. İnsanların başarılı olabilmesi için öğrenmesi gereken bilgiler vardır. Bilgi edinmenin yanı sıra insana karar verme, keşfetme, mukayese etme özelliklerinin de kazandırılması gerekmektedir. Eğitimin bireyi bu şekilde donatacak

kapasiteye sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle eğitimde esas alınacak yöntemler de bu amaç doğrultusunda hareket etmelidir.

Satı Bey, eğitimde yeni usuller önermiştir. Bunlardan biri eğitimde ezbercilikten kaçınmaktır. Satı Bey'e göre dikkate alınması gereken en önemli husus derslerin ezbercilik yöntemiyle verilmesinden uzak durulmasıdır. Ezberlenen bilgiler zihinde kalıcı olmayacak ve bireye hiçbir fayda sağlamayacaktır. Bu yöntemle edinilen bilgiler fikirlerin gelişmesine katkı sağlamayacaktır. Satı Bey, ezberciliğe yönelmenin en önemli sebebi olarak öğretmenleri görmektedir. Öğretim yöntemlerindeki yanlışlıkların da öğrenciyi ezbere sevk ettiğini söylemiştir. Öğretimde kullanılan yöntemler bazen öğretmen farkında olmadan öğrenciyi ezberciliğe yöneltmektedir. Satı Bey, öğrencilerin daha ilkokulda alfabeyi öğrenirken ezber yaptıklarını çocukların dersleri basmakalıp soru cevaplarla işlediğini bu yöntemlerin de çocuğu tembelliğe ittiğini söylemekte, öğretmenlerin farklı soru ve anlatım yöntemleriyle öğrencilerin dikkatini toplamalarını sağlaması gerektiğini düşünmektedir. Ayrıca öğretmenler dersini öğrencilerin seviyelerine göre anlatmalıdırlar. Burada öğretmenlerin yapması gereken en önemli şey öğrenciyi ezbere yönlendirecek her türlü yöntemden kaçınmak olacaktır. Satı Bey, bu konu hakkında şu sözleri söylemiştir: "Programlar ne kadar mükemmel olursa olsun, tedris edilecek ulum ve mebahis ne kadar lüzumlulardan intihab edilirse edilsin usul-i tedris mükemmel ve mantiki olmazsa, tedrisatta terbiye-yi fikriyeyi temin edecek bir tarz-ı usul takip edilmezse tahsil pek noksan pek akim kalır." (Satı, 1908: 7). Bir diğer husus da derslerde işlenecek konuların belli bir sıra takip etmesidir. Satı Bey'e göre öğretmenler derslerinde işlenecek konuları kolaydan zora doğru gidecek şekilde işlemelidir. Kolaydan başlayarak basamaklar halinde zora doğru gitmelidir. Öncelikle öğrencinin rahatlıkla anlayabileceği konular verilmeli daha sonra yavaş yavaş ilerlenmelidir. Diğer bir husus kural ve tariflerden önce örnek verilerek öğrencinin örneği anlaması ve bu örnekten kural ve tariflere gitmesini sağlamaktır. Böylece öğrenci örnekleri kavrayarak anlamlandırarak konunun özüne ulaşacaktır. Bir diğeri öğrenilecek bilgiyi doğrudan söylemek yerine öğrencinin düşünmesini sağlayarak keşfettirmek ve buldurmak olacaktır. Çocuk kendi bulduğu bilgiyi unutmaz ve bu onu daha istekli çalışmaya iter.

Satı Bey, ilkokul ve ortaöğretim öğretmenlerine ayrı ayrı yöntemler önermiştir. Öncelikle Satı Bey'in ilkokul öğretmenlerine tavsiye ettiği öğretim yöntemlerine bakalım. Satı Bey ilkokul eğitimi veren öğretmenlere kullanacakları iki yöntem önermiştir. Bu yöntemler: Usûl-i takrir ve usul-i tekşiftir. Takrîr yönteminde öğretmen

bilgileri direk kendisi söylemekte, öğretici sadece anlatım ile ilgilenmektedir. Anlatılanların talebelerce özümseyip özümsemediğini anlamak için talebelere öğretici sorular yöneltir. Tekşîf yönteminde ise öğretmen bilgileri direk kendisi söylemektense, öğrencinin kendisine keşfettirmeye çalışır. Dersi anlatmaktan ziyade, öğrencilerin zihninde tevlîd ve tekşîfe çalışır. Öğrencilere dersi anlayıp anlamadıklarını belirlemek için değil, bilhassa öğretmek istediği bilgiyi kendi kendilerine keşfetmeleri için soru sorar. Sâtı Bey, usûl-i tekşîf yönteminin “sadece tefekkür ve muhakeme ile bulunabilecek yalnızca yeniden keşfedilecek hakikatleri öğreten derslerde” kolaylıkla tatbik edilebileceğini söylemiştir. (Şanal, 2001: 4). Lisan, Hesap, Ahlâk, Hendese, Mâlûmat-ı Fenniye derslerini örnek göstermiştir. Satı Bey, Tarih ve Coğrafya gibi derslerin öğretiminde usûl-i tekşîf yönteminin uygulanamayacağını söylemiştir. Burada öğretilen bilgiler keşfetmeye yönelik değil, var olan bilgilerin öğrencilere ezberletilerek öğretilmesine dayalıdır. Bu derslerde niçin usûl-i tekşîf yönteminin uygulanamayacağını Sâtı Bey, şöyle söylemiştir:

“Coğrafya dersinde kabil-i tatbîk değildir. Çünkü coğrafyanın öğrettiği hakikatler, seyahatler, küre-i arzın her tarafında icrâ edilen tetkiklerin neticesidir. Bu hakikatleri bizzât ve yeniden keşfedebilmek için bütün buseyahatleri bizzât icrâ etmek, bütün bu tetkikleri yeniden yaptırmak lazım gelir. Tarih dersinde de kabil-i tatbîk değildir. Çünkü bu dersin öğrettiği hakikatler, mesmûatın, meşhûratın, menkûlatın neticesidir.” (Satı, 1326: 64).

Satı Bey, ortaöğretim kurumlarındaki öğretmenlerin de hangi öğretim yöntemlerini takip etmeleri gerektiği üzerinde durmuş ve bu okullarda öğretim yöntemlerini belirlerken bazı konulara dikkat etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Bu konular şunlardır:

1. Konunun özelliğine göre öğretmen de kullanacağı yöntemleri değiştirebilmelidir. Burada tümevarım ve tümdengelim yöntemleri öğretmenlerin başucu öğretim yöntemlerinin ilk sırasında gelmiştir (Satı, 1330: 92). Tümevarım, özelden genele gidilerek buluş yöntemine dayanan bir akıl çıkarmadır (Öncül, 2000: 1086). Bu yöntem Osmanlı Devleti’nde son dönemde okullarda kullanılmaya başlanmıştır. Satı Bey bu yöntemin tarihten matematiğe bütün derslerde kullanılması gerektiğini söylemiştir. Tümdengelim ise eskiden beri okullarda kullanılan bir yöntem olup genelden özele doğru giden bir yöntemdir. Burada genel yargılardan tek tek özel

yargılara varılır. Satı Bey'e göre çocukların akıl yürütme alanlarını sınırladığından bu yöntem çok fazla tercih edilmemelidir.

2. Öğrencinin derse aktif olarak katılımlarını sağlayan yöntemleri kullanmalıdırlar. Bu tür yöntemlerin başında tekrar ve keşif yöntemleri gelmektedir. Satı Bey bu yöntemlerin nasıl kullanılacağını şöyle dile getirmiştir:

“Tahrîr tarzında: muallim öğreteceği şeyleri doğrudan doğruya kendisi verir, yalnızca tahrîr ve tefhim ile iştigâl eder. Talebeye, “söylediği şeyleri anlayıp anlamadıklarını, öğrenip öğrenemediklerini meydana çıkarmak için” sûâl sorar. Tekşîf tarzında ise: muallim öğreteceği şeyleri doğrudan doğruya söylemekten ihtirâz (sakınmak, çekinmek) eder. Onları-kendisi söylemedin evvel-talebeye keşfettirmeye çalışır: dersitahrîr ve tefhim değil, talebenin zihninde “tevlit ve tekşîfe” gayret eder. Onlara yalnız anlayıp anlamadıklarını meydana çıkarmak için değil, fazlaolarak öğretmek istediği hakikâtî kendiliklerinden keşif etmelerini temin etmek için sûâl sorar.” (Satı, 1330: 93).

3. Eşya derslerinde terkîb veya tahlîl yöntemlerini uygulamalıdırlar. Sâtı Bey, bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“Ders tahlîl usûlü ile verilirken: evvelâ “küll” tetkîk edilir. Sonra onun “eczâ ve anasırı” ayrılarak her biri ayrı ayrı muayeneden geçirilir: “terkîb usûlü” ile verilirken: bilâkis evvelâ “eczâ ve anasır” tetkîk edilir, sonrabu eczâ ve anasır birleştirilerek vücuda gelen “küll” hakkında tetkîkât yapılır. Hûlasâ tahlîl usûlünde: külden cüze, mürekkepten basite, heyet-i mecmûdan anasır-ı müşekkeleye, terkîb usûlünde ise: cüzden küle, basitten mürekkebe, anasır-ı müşekkeleden heyet-i mecmûya gidilir.” (Satı, 1330: 93).

4.1.2. Okuma Yazma Öğretimi

Satı Bey, okuma-yazma öğretimininnasıl olması gerektiği meselesi üzerinde önemle durmuştur. Burada Satı Bey'in Elif-ba öğretimi, Din öğretimi, Tarih, Coğrafya, Vatandaşlık ve Fen dersleri öğretimi hakkındaki düşüncelerine yer verilmiştir.

4.1.2.1. Elif-Ba Öğretimi

Satı Bey, Tedrisat-ı İbtidâîye Mecmuası'nda “Elifbayı Nasıl Öğretmeli?” adıyla bir yazı kaleme almış ve burada harflerin adlarının öğretilmesiyle uygulanan

adlandırma yöntemini eleştirmiş, eğitimde başarılı olabilmek için evvela elif-banın öğretiminin daha da basitleştirilmesini savunmuştur (Satı, 1326: 20-23).

Satı Bey, ilk olarak Avrupalıların alfabe öğretiminde ne tarz yöntemleri kullandıkları ve nasıl bir tekniği kabul ettiklerinin araştırılarak onlardan gerekli derslerin alınmasını söylemiştir. Satı Bey, bu sözlerini kendi gözlemlerine dayanarak şöyle açıklamıştır:

“Avrupa'da elifba büyük bir tedricî ile öğretilir: çocuklar envâ-i esvâta ve eşkâl-i hurûfa küçüklüklerinden istînâs (alıştırmak) ettirilir; muhtelif kelimelerdeki esvâta dikkat ettirilir. Bu esvâttan her birini havî birçok kelimeler buldurulur; sonra bu suretlerin rumûz ve işâret-i uzvî demek olan harflerin şekilleri gösterilir. Bunun için birçok vesâite müracaat olunur; elifbalı bisküviler, elifbalı oyuncaklar, bir takım zarif resimler gösteren levhalar, bu levhalar tarzında resimli kitap ve albümler bu vesaitin başlıcalarındandır.” (Satı, 1326: 20).

Satı Bey, okuma yazmayı kolaylaştırmak için şu önerilerde bulunmuştur (Çil, 2004: 56-57):

1. Harfler, isimleriyle öğrencilere öğretilmelidir. İsimlerinin öğretiminde de, çocukların hece ve o k u m a y a alışmalarından sonra geçilmelidir. Öğretmenler, bu harfleri kolay bir şekilde öğretebilirler.

2. Okullarda öğrencilere önce harfler öğretilmektedir. Satı Bey'e göre bu yanlış bir yöntemdir. Harfler öğretilirken öğrenciler bir önceki harfi unutmakta bu da öğrenmeyi güçleştirmektedir. Oysaki önce harflerin meydana getirdiği heceler öğretilirse öğrenci daha iki üç dersten sonra kelimeler yazabilecek bu da öğrencinin hoşuna gidecektir. Hece ile öğretim yapılarak harfler arasındaki münasebet öğrencinin aklında kalacak bu da bir harf öğretilirken daha önce öğrenilen harfin unutulmamasını sağlayacaktır.

3. Satı Bey, harflerin alfabetik sıralamaya göre öğretilmesine karşı çıkmış bu karşı çıkışını şöyle temellendirmiştir: Alfabede sesli harfler sona kalmaktadır. Öğrenciler anlamlı kelimeler üretebilmek için alfabenin sonuna kadar beklemekte bu da öğrenmeyi zorlaştırmaktadır. Oysaki alfabetik sıraya göre değil de önce sesli harfler öğretilirse öğrenci anlamlı kelimeler kuracak ve daha hızlı öğrenme meydana gelecektir. Anlamlı kelimeler kurulduktan sonra alfabetik sıralamaya göre sesler öğretilir.

4. Çocuklar harfleri öğrenirlerken harflerin yerini ezberlemekte bu da tam öğrenmeyi kısıtlamaktadır. Öğretmenler bunu aşmak için ortası delikli kâğıtlar yapmak yerine mümkünse tek sayfada tek harf olacak şekilde öğretirlerse daha başarılı olabilirler.

Satı Bey ilkokullarda kullanılan cümle yöntemini savunmuştur. Cümle ile öğretim yönteminde önce anlamlı cümleler öğretilir, ardından heceler ve sesler öğretilir. Cümle öğretiminde anlamlı cümleler kurulduğu için öğrenciler bütünden parçaya giderler böylece sonraları parçaları öğrenmeleri kolaylaşır. Dil bir kalıp işidir bu nedenle öncelikle kalıplar öğrenilir ardından anlamlı kalıplardan parçalar anlamlı hale getirilir. Satı Bey bu haliyle cümle yöntemiyle öğrenmenin ülkemizde kullanılmasını savunmuş bu konuda düşüncelerini her platformda söylemiştir.

Satı Bey alfabe öğretiminin kolaylaştırılmasının yanı sıra yazı dilinin sadeleştirilmesi için de çaba sarf etmiştir. Satı Bey kendi kitap ve makalelerinde sade bir Türkçe kullanmış, ağır, Farisi ve Arabi tamlamalardan kaçınmıştır.

4.1.2.2. Fen Derslerinin Öğretimi

Satı Bey, Fen derslerinin Osmanlı eğitiminde ihmal edilen bir konu olduğunu, programlarda fen derslerine ayrılan saatlerin yetersiz olduğunu bu dersler için ders kitaplarının yeterli olmadığını dile getirmiştir. Bu nedenle Satı Bey kendisi yeni ders kitapları yazmış ve okullarda bu kitaplar okutulmuştur. Dürus-u Eşya, Etnografya, Nebatat, Madeniyat Satı Bey'in fen dersleri doğrultusunda basılan kitaplarıdır.

Satı Bey fen ilimlerinden hayatın her döneminde faydalanılabileceğini söylemiş ve fen ilimleri ile ilgili birçok yazısını Envar-ı Ulum dergisinde yayınlamıştır. Satı Bey ders programları oluşturulurken ülke şartlarının ve ihtiyaçlarının göz önünde tutulması gerektiğini dile getirmiştir. Edebiyat, coğrafya, tarih derslerine verilen önem kadar fen bilimlerine de eğitimin her kademesinde yer verilmesinin önemli olduğunu söylemiştir (Satı, 1324: 4-6).

4.1.2.3. Vatandaşlık Dersleri Öğretimi

Vatandaşlık bilgileri dersinin içeriğini toplum, toplumu oluşturan faktörler, siyasi kurumlar, siyasetle uğraşanların görev ve yetkileri, bireyin devletten beklentileri ve vatandaş olarak üzerine düşen yükümlülükler gibi konulardır. Satı Bey bu derse ahlak

dersinin geniş bir şekli olduğunu söylemektedir. Satı Bey'e göre bu dersin amacı herkese hukuk ve vezaif-i medeniyesini tanıtmak ve sevdirmektir (Satı, 1326: 231). Osmanlı Devleti için bu ders çok önemlidir. Meşrutiyete yeni geçen bir halka haklarını öğretmenin yolu vatandaşlık derslerinden geçmektedir. Satı Bey'e göre bu dersin amacı vatani sevdirmek ve vatani kişisel menfaatlerinin üzerinde tutma düşüncesini öğrenciye aktarmaktır.

Vatandaşlık dersi iki boyuttan oluşmaktadır. Birincisi vatandaşlık bilgilerini içeren teori bölümü, ikincisi vatan millet sevgisinin öğrencilere verileceği telkin bölümüdür. Satı Bey, bu konuda öğretmenlere teorik bilgileri öğretirken çocuklara devletin gözle görülen ve hayatı etkileyen yönlerinin anlatılmasını önermiştir. Öğretmenlere bunu yaparken bulundukları çevrenin gerçeklerinden hareket ederek ders yöntemlerinin belirlemelerini önermiştir. Vatan sevgisinin telkini için ise sadece vatandaşlık derslerinde değil diğer tüm derslerde bu telkinlerin yapılması gerektiğini ve bunu yaparken medeni ülkelerin kabul ettiği şekilde halis, saf, hukuki ve ahlaki hususlara dikkat edilmesi gerektiğini söylemiştir (Satı, 1326: 71).

4.1.2.4. Din Öğretimi

Din eğitimi dönemin ilkokullarında eğitimin başlıca amacı olarak görülüyordu. Bu amaç doğrultusunda düzenlenen programlarda din ve ahlak derslerine büyük bir zaman ayrılıyordu ve büyük önem veriliyordu. İlkokullarda bu ders ilm-i hal adıyla okutuluyordu.

Satı Bey, din bilgisi kitaplarının ve öğretim yönteminin pedagojik olmadığını bu ders için oldukça fazla zaman ayrıldığı halde dersten beklenen faydanın sağlanamadığını dile getirmiştir. Satı Bey'e göre çocuklar din bilgilerini sadece okuldan değil ailelerden ve çevreden de edindikleri için bu konuda öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Ona göre dini bilgilerin öğretilmemesindeki neden öğretmenlerin bilgi eksikliği değil kullanılan yöntemlerdir. Ayrıca ders kitaplarındaki anlaşılmazlığın sebebi ağır kullanılan dildir. Öncelikle kitaplar öğrenci seviyesine göre hazırlanmalı ve öğrenciler ezbercilikten uzak tutulmalıdır. Satı Bey, ilkokul öğrencilerine Allah'ın birliği, Hz. Muhammed'in peygamberliği ve ahiretin varlığı gibi konuların verilmesi gerektiğini ibadet kısmında ise farz, sünnet, vacip gibi kavramlardan ziyade bunların nasıl yapılması gerektiğini öğretmenin daha verimli olacağını söylemektedir.

4.1.2.5. Tarih ve Coğrafya Öğretimi

Satı Bey, ilkokullarda çocukların milli ve vatani duygularına, ahlaki hislerine en çok hitap edecek olan dersin Tarih olduğunu söylemiştir. Tarih bir ilim olarak Tanzimat Dönemiyle birlikte her alanda görülen siyasallaşmanın bir sonucu olarak ders programlarında yer almaya ve okullarda tarih eğitimine yer verilmeye başlamıştır. Tarih dersi II. Meşrutiyet Dönemi'nde ise ilkokuldan başlamak üzere eğitimin tüm kademelerinde okutulmaya başlanmış, ancak Satı Bey bu eğitimin olması gerektiği gibi olmadığını dersin yöntem ve amacının dersten beklenen faydalara ulaşabilecek şekilde belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Satı Bey, Tarih dersinin faydalarını şu şekilde sıralamıştır: (Satı, 1326: 92-98)

- Tarih insana diğer milletler, yönetim şekilleri ve medeniyete katkıları hakkında bilgiler verir. Tarih insana geçmiş hakkında bilgiler verdiği için geleceğe yönelik daha sağlıklı değerlendirmeler yapmasına yardımcı olur.
- Tarih uzak geçmişi anlattığından zihnin hayal gücünü geliştirir, insanı olaylar karşısında yorum yapmaya ve bunlar hakkında tahminde bulunmaya iter.
- Tarih dersinde gerçek olaylara dayanan bilgiler anlatıldığından öğrencileri ahlaki yönden etkiler.
- Tarih meşrutiyet ve hürriyetin ne gibi mücadeleler sonucunda kazanıldığını öğreteceğinden öğrencilerin inkılabı bağlılıklarını sağlar.
- Tarih dersinin en önemli faydası ise vatan sevgisinin öğrencilere aşılmasıdır. Tarih geleceğin umududur dolayısıyla vatan sevgisinin öğretiminde tarih dersinin büyük önemi vardır.

Satı Bey'e göre Tarih öğretiminde bahsedilen konunun içinde şüphe bulundurmada en iyi şekilde tasvir edilerek çocuklara anlatılması gerekmektedir. Tarih öğretimi uzak tarihten değil, zaman ve mekân olarak yakın tarihten başlanmalıdır. Böylece çocuklar kendilerini tarihin bir parçası olarak göreceklerdir. Satı Bey öğretmenlere bu konuda şu kitapları tavsiye eder: Ahmet Rasim Osmanlı Tarihi, Ahmet Refik Küçük Tarih-i Osmani.

Satı Bey, Coğrafya öğretiminde ise ayani yöntemi tavsiye etmiş, öğrencilerin coğrafya okurken o ülkeyi yüksekten görür gibi olmasını onları hayalinde canlandırmasını bunun içinde çocuklara bilmedikleri ülkelerin coğrafyalarını öğretmeden

önce yaşadıkları ülkenin coğrafyasını öğretmek gerektiğini söylemiştir. Coğrafya derslerinin gerekli ve olmazsa olmaz aracı herkesçe malumdur ki haritalardır, haritasız Coğrafya öğretimi olmaz. Fakat Coğrafya derslerinde haritalardan gerçekçi şekilde yararlanabilmek için öğrenciye haritaları okuma ve yorumlayabilme becerisi kazandırılmalıdır. Bunun için de en özel ve en yakın cevreden başlamak, evvelce çocukların bildikleri şeylerin haritalarını yapmaya ve yorumlamaya alıştırmak gerekir (Satı, 1910: 246). Ayrıca Satı Bey Coğrafya öğretiminde gezi ve gözlemden faydalanılması gerektiğini söylemiştir. Böylece çocukları gördükleri ve gezdikleri hiçbir şeyi unutmayacak daha kalıcı hale gelecektir.

Sonuç olarak Coğrafya öğretiminde yakından-uzağa, bilinenden–bilinmeyene ilkeleri uygulanmalı, kademeli bir eğitim verilmeli, ezberden kaçınılmalı, canlı gözlemler yaptırılmalı, merak uyandırılmalı, harita kullanılmalı, diyagramlar vasıtasıyla mukayeseler yaptırılmalıdır (Türk, 2009: 437).

4.1.3. Satı Bey ve Eğitim Tartışmaları

Eğitim alanında ortaya çıkan tartışmalar II. Meşrutiyet Dönemi'nde hız kazanmış ve bu tartışmalar basın yoluyla halka da aktarılmıştır. Bu tartışmaların ortaya çıkışında eğitimde yapılması düşünülen ıslahatların kapsamı ve yöntemi etkili olmuştur. Bu tartışmalara birçok kişi katılmıştır. Bunların arasında Fransız eğitim sisteminin etkisi altında olan Emrullah Efendi, sosyalist çizgide bulunan Edhem Nejat, toplumsal ülkücülük anlayışıyla Ziya Gökalp, iktisadi düşünceler ışığında eğitim anlayışı benimseyen İsmail Hakkı, Osmanlıcı düşünceleriyle Satı Bey yer almıştır. Bu döneme damgasını vuran tartışmalar ise Emrullah Efendi-Satı Bey ve Ziya Gökalp-Satı Bey arasında meydana gelmiştir.

4.1.3.1. Emrullah Efendi-Satı Bey Tartışması: Tuba Ağacı Nazariyesi

Türk eğitim tarihine bakıldığında, Tanzimatla başlayan fikir akımlarının II. Meşrutiyetle hızlandığı ve özellikle eğitimde reform hareketleri üzerine yoğun tartışmalar yaşandığı görülmektedir. Bu tartışmalardan biri de eğitimde reformun hangi kademelerden başlayacağı üzerine olmuştur. Dönemin Eğitim Bakanı Emrullah Efendi eğitim üzerine geliştirdiği fikirleriyle bu tartışmalara yön veren kişi olmuştur. (Şahin ve Tokdemir, 2011: 851-876).

Emrullah Efendi eğitim alanındaki düşüncelerini Tûbâ Ağacı Nazariyesi ile açıklamıştır. Emrullah Efendi, kökleri yukarıda, dalları aşağıda bir ağaç olan ve cennette bulunduğu rivayet edilen, Tûbâ Ağacı; eğitimde çağdaşlaşmanın aşağıdan değil, yukarıdan başlaması yani ilköğretimden değil üniversiteden başlaması gerektiğini söylemiştir. Ona göre insanlığın gelişimi bilimlerin gelişmesiyle mümkündür. Bundan dolayı bilimsel zihniyeti geliştirmek gerekir bu da ancak Darülfünunla yapılabilir (Dölen, 2008: 1-46). Emrullah Efendi'ye göre, eğitim yukarıdan aşağıya doğru gelişebilir. Eğitimde kademeler arasında kuvvetli bir bağ vardır ancak bilim yukarıdan başlar (Ergün, 1986: 63). Tûbâ Ağacı Nazariyesiyle ön plâna çıkan Emrullah Efendi'nin Türk eğitim sistemine yasa ve yönetmeliklerle sağlam bir örgüt kurma girişimleri çok başarılı bir eğitim bakanı olduğunu göstermiştir. Emrullah Efendi bakanlığı sırasında yükseköğretimle ilköğretime aynı derecede önem vermiş, o dönem için alışılmamış bir yasa olarak ilkokul öğretmenlerine devlet bütçesinden maaş verilmesini savunmuştur. Öğretmenliğin bir meslek olduğunu, ücretli öğretmenlerle ilköğretimin gelişemeyeceğini savunmuştur (Akyüz, 2011: 301).

Emrullah Efendi'nin yönetim anlayışı ve nazariyesine yönelik dönemin eğitimcileri arasında çeşitli eleştiriler yapılmış olmakla beraber bu eleştirilerden en bilineni Satı Bey'e aittir. Satı Bey, Emrullah Efendi'nin Tûbâ Ağacı Nazariyesine şiddetle karşı çıkmış, topluma nitelikli bir eğitim vermenin ancak nitelikli bir ilköğretimle mümkün olabileceğini sağlam bir yükseköğretimin bu temeller üzerine bina edilmesi gerektiğini söylemiştir (Doğan, 2012: 360-361). Bu tartışmayı başlatan, Satı Bey'in "Maarif Islahatı Hakkında" başlığı ile 1909 yılında Emrullah Efendi'ye sunduğu dilekçe olmuştur. Burada Satı Bey, eğitimin bütün şubeleri arasında kuvvetli bir iletişim olduğunu bundan dolayı eğitimin hiçbir şubesinin ve derecesinin diğerlerinden ayrı olarak düşünülmesi ve geliştirilmesinin mümkün olmadığını dile getirmiştir (Türkan, 2018: 45). Bu sebeple Emrullah Efendiyle olan fikir ayrılıkları artmış ve böylece Darülmualimîn'deki görevinden istifa etmiştir. Bu tartışma Satı Bey'in Türkiye'den ayrılmasına kadar sürmüştür.

Satı Bey'in Tûbâ Ağacı Nazariyesi'ne karşı çıkması Türk eğitim tarihinde önemli bir yere sahiptir. Satı Bey'in ilköğretim öğretmenlerine ayrı bir değer vermesi bu karşı çıkışına sebep olmuştur. Ona göre eğitimin en önemli ayağı ilköğretim öğretmenleridir. İlköğretim sağlam olmazsa yüksek kademelerdeki okullarda sağlam olamaz (Genç, 2005:

86). Yapılan bu tartışmanın bir anlamda “yeni eğitim” üzerine bir tartışma olduğu görülmektedir (Hesapçıoğlu, 2009: 121).

4.1.3.2. Satı Bey-Ziya Gökalp Tartışması

Satı Bey ve Ziya Gökalp arasında terbiye ve toplum anlayışı açısından tartışmalar yaşanmış ve bu tartışmalar düşünce tarihimiz açısından oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Bu tartışmalar kültürel ve sosyal açıdan toplumu şekillendiren konular olmuştur. Ziya Gökalp ve Satı Bey arasında çeşitli konularda tartışmalar çıkmıştır. Bu tartışmalar milli terbiye, vicdan, şahsiyet, ödül ve cezanın kaynağı, ahlak gibi konularda yaşanmıştır. 1915-1918 yılları arasında süren tartışmalara Muallim, Yeni Mecmua, Terbiye gibi dergiler yer vermiştir (Çil, 2004: 105). Bu dergiler bu iki zıt görüşe sürekli yayınlarında yer vermişlerdir. Tartışmalar uzun süre devam etmesine karşın nihai bir sonucu varılamamış ve I. Dünya Savaşı’nın bitmesiyle ortaya çıkan yeni siyasal atmosferin ardından Satı Bey’in ülkeyi terk etmesiyle bir anlaşma sağlanamadan sona ermiştir.

Ziya Gökalp ve Satı Bey arasında yaşanan iki tartışma tarihte önemli bir yer tutar. Bunlar: Milli Terbiye ve Ödül-Ceza’dır.

Milli Terbiye: Satı Bey ve Gökalp arasında yaşanan Milli Terbiye tartışmaları 1916 yılında başlamış, yazdıkları yazılar Muallim ve Terbiye Mecmuası’nda yayınlanmıştır. Bu tartışmalar ışığında ikili arasındaki konular bir sonuca ulaşamadığından Terbiye Encümeni kurulmasına karar verilmiş, dönemin önemli fikir adamlarından oluşan bu kurul Satı Bey ve Gökalp arasında denge kurmaya çalışmışlardır (Çil, 2004: 107). Satı Bey ve Gökalp kullandıkları kavramlara farklı anlamlar yüklemişlerdir. Her ikisi de kullandıkları kavramların tanımlamalarını yapmışlar ancak birbirlerinden çok farklı şekilde anlamlandırmışlardır. Gökalp, terbiyeyi sosyoloji açısından yaklaşarak sınırlı bir şekilde anlamlandırmış, Satı Bey de buna karşı çıkararak terbiye konusunun pedagoji ve psikoloji açısından da yaklaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Ziya Gökalp bu görüşe makalesinde eğitim ile modernlik arasında bir ilişki kurarak cevap vermiştir. Ona göre millet modern bir cemiyet ve dolayısıyla millet kültürü ve eğitim de modern olmalıdır. Bunlar da modern terbiyenin milli olduğunu göstermektedir (Çil, 2004: 108,109). Gökalp Osmanlı’nın ümmetçi yapısından millet yapısına doğru değişim yaşadığını ve böylece Osmanlı eğitim sisteminin de millilik üzerine kurulması gerektiğini vurgulamıştır. Satı Bey, Gökalp’in düşüncelerini panteizme yakın metafiziksel boyutta düşünceler olarak

telakki eder (Satı, 1332: 131). Gökalp'in milli kültürün modernliği konusundaki görüşlerini de kabul etmemektedir. İkili arasında milli terbiye çerçevesinde yaşanan tartışmalar artık sosyoloji tartışmasına dönüşmüş, Satı Bey, Gökalp'i sosyolojiyi yüceltmekle metafizikçilik olarak değerlendirmiş, Gökalp de Satı Bey'i bir metafizikçi hatta metafiziğin maddeciliği olarak nitelendirmiştir (Çil, 2004: 110). Ona göre Satı Bey farklı ilim dallarının gerçekliklerini birbirine indirgemiş ancak bunun ilmi usule aykırı olduğunu ve her ilmin doğrudan doğruya kendi konusu olan gerçekliği inceleme ile oluşabileceğini söylemiştir. Satı Bey Gökalp'in eğitime milli sıfatını yüklemesiyle eğitimi dar bir anlamda kullandığını söylemiştir. Bu nedenle Gökalp görüşlerini geniş bir şekilde yazıya geçirmiş ve eğitimin dilde iki türlü kullanımı olduğunu dile getirmiştir. Birincisi geniş anlamı ile eğitim, öğretimi de içine alır, ikincisi ise dar anlamı ile eğitimidir ve öğretimi içine almaz. Gökalp önceki makalelerinde terbiyeyi ikinci anlamda kullandığını ancak eğitimciler için eğitimi birinci anlamıyla yani geniş anlamıyla kullanmanın gerektiğini söylemiştir. Böylece Gökalp, terbiyenin anlamını genişletmiş ve eğitimin milliği yerine kültürleşmenin milliği ifadesini kabul etmiştir. Satı Bey'e göre Gökalp'in bu konuda geldiği noktada artık ikisi arasında fikir ve görüş ayrılığı kalmamıştır (Satı, 1332: 209). Satı Bey, milli eğitim faaliyetinin öğretimi kapsamadığını söylemiş, Gökalp ise ilk zamanlarda öğretimi de kapsayan milli bir nitelikte olması gerektiğini söylemiş ancak Gökalp zamanla bu fikrinden uzaklaşarak eğitimin öğretimi içermeyen sadece ahlak ve duygu eğitiminde milli olabileceğini kabul ederek ikili aynı düşünceleri paylaşmıştır. Ancak milli terbiyenin kapsamı ve amacı konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Eğitimin milliliği konusunda ikili arasında çıkan diğer bir tartışma ise okullarda hangi kademelerde eğitimin olup olmayacağı konusu olmuştur. Gökalp, eğitim kurumlarını eğitici ve öğretici olarak ikiye ayırmış, eğitici olan kademelerde milli terbiyenin amaç haline getirilmesi gerektiğini savunmuştur (Çil, 2004: 112). Satı Bey ise eğitim kademeleri arasında yapılan bu ayrıma karşı çıkmış ve bu konunun büyük oranda çocuk psikolojisi ile ilgili olduğunu öne sürmüştür. Çocuklara küçüklükten beri yapılan telkinlerin ve kazandırılan davranışların çocuğun tüm hayatını etkileyecek özellikte olduğunu altını çizmiştir. Bu nedenle Satı Bey, Gökalp'in ilkokulların öğretici olması yönündeki düşüncelerini kabul etmemektedir (Çil, 2004: 113). Satı Bey, Gökalp'in liselerde fen derslerinin kaldırılması yönündeki görüşlerine de karşı çıkmış, buradaki sorunun liselerin teşkilat ve ders programları ile ilgili olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak eğitim kademeleri için yapılan bu tartışmalarda liselerde sosyoloji ve felsefe dersleri okutulmaya başlamıştır (Çil, 2004: 115).

Eğitimde Ödül-Ceza: Satı Bey ve Ziya Gökalp arasında milli eğitim tartışmalarından sonra eğitimde ödül ve ceza konusu tartışılmaya başlanmıştır. Sosyologlara göre ödül ve cezanın kaynağı toplum, bireycilere göre ise toplumla beraber birey olmuştur. İkili arasında çıkan bu tartışma Gökalp'ın Yeni Mecmua'da yazdığı yazıyla başlamıştır. Gökalp, doğal yaptırımların toplum tarafından şekillendiğini ve toplumsal değerlere sahip olduğunu söyleyerek okullarda da bu şekilde uygulanması gerektiğini vurgulamıştır (Çil, 2004: 116). Satı Bey ise buna cevap olarak doğal yaptırımlarda bireyin etkisinden bahsetmiştir. Ziya Gökalp bireyin dünyaya geldiğinde sosyal olmayan bir varlık olduğunu, toplumun kendi devamlılığı için bu bireyleri sosyalleştirdiğini ve bu sosyalleştirme işinin eğitim yani terbiye olduğunu dile getirmiştir. Ödül ve ceza ise toplumun bireyin sosyalleşmesini değerlendirme biçimidir. Bu toplumsal değerler ile eğitim arasında ise sıkı bir bağ bulunmaktadır. Eğitim ve ödül-cezayı ilişkilendiren Gökalp ödül ve cezayı şu şekilde ikiye ayırmıştır: Yaygın ve Organize. Hükümet, hükümetin organları ve kanunlar tarafından verilen ödül ve cezalar organize, toplum tarafından örf adetler tarafından verilen ödül ve cezalar ise yaygın yaptırımları oluşturmuştur (Çil, 2004: 116). Gökalp, organize yaptırımların bireylerin şahsiyetini ortadan kaldırdığını ancak yaygın yaptırımların bireylerin şahsiyetinde olumlu etkiler bıraktığını söylemiş bu nedenle yaygın yaptırımlar tarafında yer almıştır. Organize yaptırımların en az seviyeye indirilmesi gerektiğini ve özellikle kişiliğin oluşmasında büyük öneme sahip okullarda buna çok dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Çil, 2004: 117). Satı Bey ise doğal yaptırımların kaynağının tümüyle toplumsal hayatın eseri olduğu düşüncesine karşı çıkmış, ödül ve cezaların tamamının toplumsal hayattan kaynaklanmadığını bazen davranışın doğal sonucu olarak ortaya çıktıklarını ya da ortaya çıkmasında etkili olduklarını söylemiştir. Ona göre davranışın toplum tarafından ödül veya ceza verilebilmesi için davranışın toplum tarafından bilinmesi gerekmektedir. Ancak bu da bireylerin vicdanına bağlıdır. Bireyler kanunsuz davranışlarını gizleyebilir ya da bu davranışları onlara normal gelebilir. Bu nedenle Satı Bey Gökalp'ın bireyin kuvvet ve etkisini hiçe sayarak her şeyi toplumda arayan anlayışını eğitim açısından yanlış olarak değerlendirmiştir (Çil, 2004: 118). Satı Bey ve Ziya Gökalp arasında başlayan bu tartışma zamanla genişlemiş, birbirlerine cevaben yazılar yazmışlardır. Tartışma sonucunda düşünceleri arasında büyük farklılıklar kalmamış aralarında sadece üslup farkı kalmıştır.

4.1.3.3. Satı Bey ile İsmail Hakkı Baltacıoğlu Arasındaki Tartışma

Satı Bey ve Baltacıoğlu arasındaki tartışmanın konusu eğitimin amacı olmuştur. İsmail Hakkı, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin eğitimcilerindendir. Onun eğitimin amacı hakkındaki görüşleri çeşitli tartışmalara neden olmuş, Satı Bey ve dönemin birçok eğitimcisinin eleştirilerine maruz kalmıştır (Çil, 2004: 122). Baltacıoğlu, kendi eğitim görüşüne müstahsil terbiye yani üretici eğitim adını vermiş, eğitimin amacının ise üreticiler yetiştirmek olduğunu dile getirmiştir. Üretici eğitim fikrini ise şu şekilde açıklamıştır:

“Kazanıcı, çıkarıcı eller, kafalar yaratmak bu milletlerde terbiyenin İbtidai, âlî, dünyevi ve uhrevi bütün müesseselerinin ve mekteplerinin büyük hedefidir. artık bu cihanda mektepler, dersler, usuller hep şu iktisat terazisinin gözüne konularak tartılıyor: Kaç okka geliyor, kaç para kazanıyor?” (Baltacıoğlu, 1332: 15).

Satı Bey ise Baltacıoğlu’nun eğitimin amacının iktisadi amaçlar olduğu yönündeki görüşlerini eleştirerek iktisadın bir milletin devamı için önemli olduğunu eğitimcilerin de bunu dikkate alarak programlar yapmaları gerektiğini söylemiş, ancak iktisadın önemli olması onu eğitimin tek amacı olarak görmek için yeterli olmadığını ifade etmiştir. Satı Bey, iktisadi eğitim anlayışının geliştiği ülkelerde dahi iktisadın amaç değil bu amaçlara ulaşmak için bir araç olduğunu dile getirmiştir (Çil, 2004: 123). Baltacıoğlu, görüşlerine gelen eleştiriler karşısında düşüncelerini açıklamak için bir yazı daha yazmış, yazısında eğitimin amaçlarından bahsettiğini üretimin de bu amaçlardan yalnızca birisi olduğunu belirtmiş, bunu eğitimin tek amacı olarak algılamamanın yanlış olduğunu bildirmiştir. Ona göre eğitimin amacının sadece manevi ve hissi olması gerektiği yönündeki düşüncelerde yanlıştır. Bu dönemde çocuklara sadece maneviyat ve hissiyat duygularını öğretip hayatın içine bırakmak eğitimin amacı olamayacağını dile getirmiştir. Çağın gereklerinin maddiyatçı ve yararcı olmayı gerektirdiğini vurgulamıştır. Satı Bey eğitimin maddiyat ve hakikati desteklemesi konusunda Baltacıoğlu’nun fikirlerine katılmış ancak bu desteğin içerisinde hissiyat ve fikriyatın bir kenara atılmaması iki nokta arasında ahenk sağlanması gerektiğini belirtmiştir (Satı, 1332: 209).

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. BULGULAR

5.1. SATI BEY'İN “LAYİHALARIM” ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ

Bu bölümde Satı Bey'in “Layihalarım” adlı eseri hakkında bazı bilgiler verildikten sonra eserin bölümleri ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

“Layihalarım” adlı eser, Satı Bey'in Dârümuallimin Müdürlüğü yaptığı sırada Maarif Nazırı Nail Bey ve Emrullah Efendi'ye sunmuş olduğu altı layihadan oluşmaktadır. Layihalar eğitim tarihimiz açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu eserde Dârümuallimin ıslahı, programlar, usul, eğitim süresi ve şekli, ehliyetli öğretmen yetiştirme meselesi, gezici öğretmenlik, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi, müzeler, sanayi mekteplerinin amaçları ve programları, eğitimde gezi gözlemin yeri ve önemi, müfettişlik konuları ve Satı Bey'in uygulamaları, teklifleri, eleştirileri, çözüm önerileri yer almaktadır.

Eser, 1910 tarihinde İstanbul'da 104 sayfa olarak basılmıştır. Bu layihalar Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırlığı yaptığı 1909-1910 tarihlerinde Osmanlı Devleti'nde eğitimin durumu, sorunlar ve ıslah çalışmalarının durumu hakkında bilgi vermekte ve Satı Bey'in Dârümuallimin'deki ıslah çalışmalarının resmî belgeleri olarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Satı Bey, Layihalarım kitabının başında şu sözlere yer vermiştir:

“Bu küçük eser muhtelif tarihlerde Maarif Nezareti'ne takdim etmiş olduğum layihaların mesail-i umumiye ve esasiye maarife mütaallık mülahazat ve mütalaatını muhteva olanlarından tereküb idiyor. Maarif mesele-i mühimmesi ile ciddi bir surette iştigale başlandığı şu sırada bu layihaları umum vatandaşlarımın inzar-ı tedkik ve ıtlâğını vaz' itmeği kendim için bir vazife ad iderim. Bunlara evvelce muhtelif gazete ve risalelerle neşr eylediğim makalelerin mütalaat-ı esasiyeyi muhtevi fıkralarını tezyil itmeğe de muvaffak buldum.”
(Satı, 1326)

Kitap, 6 layihadan meydana gelmiştir. Birinci layiha, “Dârümuallimler Hakkında”dır. Satı Bey, ilk layihada kurumda yapılması gerekenleri söylemiş ve bunların

çoğunu müdürlüğü sırasında gerçekleştirme fırsatı bulmuştur. Satı Bey, bu bölümde muallimlik ve mürebbilik görevlerine farklı anlamlar yüklemiş, her muallimin aynı zamanda ehliyetli bir mürebbi olması gerektiğini dile getirmiştir. İlkokullarda ise mürebbiliğin ön planda tutulması gerektiğini o yaştaki çocukların fazla bilgiye değil terbiyeye ihtiyacı olduğunu ve bu terbiyeyi ancak küçük yaşlarda edinilebileceğini vurgulamıştır. Halkın eğitilmesinin ise terakkide esas olacağını, muallimlerin halk ile iletişim kurabilmeleri için onlara toplum bilgilerinden İslami kurallara kadar birçok konuda bilgi verilmesi gerektiğini söylemiştir. İkinci layiha ise “Ehliyetli Muallim Yetiştirmek Hakkında”dır. Burada Satı Bey, öğretmen sayısının yeterli olmadığından ve mevcut öğretmenlerin ise eksikliklerinden bahsetmiştir. Öğretmen yetiştiren okullara büyük görevler düştüğünü, ancak bu okullardaki sistemin yeniden yapılandırılması gerektiğinin üzerinde durmuştur. Mevcut öğretmenlerin emekli olmasının beklenmesi yerine hizmet içi eğitimlerle onların da yeni sisteme uyum sağlamasının daha verimli olacağını düşünmüştür. Üçüncü layiha “Maarif Islahatı Hakkında”dır. Satı Bey, eğitim sisteminde yapılacak yenilikler için plan ve program yapmanın şart olduğunu, bu planlarda zaman kavramının önemli olduğunu dile getirmiştir. Öğretmenlik anlayışında da yenilikler yapılması gerektiğini söylemiştir. Ona göre, öğretmenlik büyük şehirlerde bile bir meslek olarak algılanmamakta toplumda saygın bir yeri bulunmamaktadır. Öğretmenler için terfi sisteminin uygulanmasını ve teftiş usulünün geliştirilmesini istemiştir. Dördüncü layiha, “Müzeler Hakkında”dır. Satı Bey, müzecilikte Avrupa’nın gerisinde kaldığını, İstanbul’da bulunan Asar-ı Atika, Yeniçeri Kıyafethanesi ve Esliha-yı Askeriye müzelerinin modern tarzda olduğunu ancak bu müzelerin daha çok ecnebilere hizmet verdiğini ve buradaki eserleri kendilerine mâl etmek istediklerini söylemiştir. Satı Bey halkın müzelere ilgisinin arttırılması ve başta eğitim olmak üzere birçok alanda yeni müzeler kurulması gerektiğinin altını çizmiştir. Beşinci layiha, “Avrupa’ya Talebe İzamı Hakkında”dır. Satı Bey, sadece Avrupa’ya ve özellikle de Fransa’ya öğrenci gönderilmesine karşı çıkmış, fikri açıdan Osmanlı’ya daha çok benzeyen Japonya ve Almanya gibi ülkelere öğrenci gönderilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ülkedeki mevcut eksiklikler göz önünde bulundurularak öğrencilerin yurt dışına gönderilmesini istemiştir. Gidecek kişilerin yüksekokul öğrencisi veya belli bir alana yönelmiş bilim taliplileri olmasına dikkat edilmesini, çok genç ve kişiliği oturmamış öğrencilerin gönderilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Altıncı layiha ise “Muallim İhzarı Hakkında”dır. Bu layihada Satı Bey öğretmen okullarını topluma şekil veren en önemli kurum olduğunu, öğretmen yetiştirmenin terakkiye ulaşmada en kestirme yol olduğunu belirtmiştir. Bu konuda

yapılacak ıslahatların ise okulların mutlaka yatılı hale getirilmesi, Tatbikat Mektebi'nin kurulması, staj uygulamasına önem verilmesi, okullara bölgenin ihtiyacına göre öğrenci kabul edilmesi, öğretmenlerin Osmanlı ve ülke kültürüyle yetişmesine dikkat edilmesi, şehir, kasaba, taşra, İstanbul öğretmen okulları arasında kalite yönünden bütünlüğün sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Kitabın son kısmı ise eklerden oluşturulmuştur ve Satı Bey'in farklı konular hakkındaki makaleleri yer almıştır.

5.1.1. Dârümuallimler Hakkındaki Layiha

Dârümuallimler Hakkındaki Layiha Satı Bey'in Maarif Nazırı Nail Bey'e sunmuş olduğu ilk layihadır. Bu layiha kitabın başlangıcını oluşturmakta ve altı sayfadan meydana gelmektedir. Bu layihada Satı Bey kurumda yapılması gerekenleri söylemiş ve bunların çoğunu müdürlüğü sırasında gerçekleştirme fırsatı bulmuştur.

Satı Bey'in ilk layihasının değerlendirmesine geçmeden önce Dârümualliminlerin açılması ve Dârümualliminlerde yapılan ıslahat çalışmalarına yer verilecektir.

Dârümualliminlerin Açılması: Osmanlı Devleti'nde üst üste alınan yenilgiler askeri alanda yenileşmeyi zorunlu hale getirmiştir. Bunun sonucunda 1776'da Mühendishane-i Bahr-i Hümayun açılmış ardından diğer askeri okullar açılmıştır. Bu kurumlarda ilk yıl, okuma yazma bilmeyen çocuklara temel eğitim verilmiş sonra ise askeri eğitime geçilmiştir. Bu durum gecikmelere neden olmuş askeri okulların amaçlarına engel olmuştur. Böylece II. Mahmud döneminde sıbyan mektepleri ile askeri okullar arasında olacak şekilde yeni okulların açılmasına karar verilmiştir. Rüştîye Mektebi adı verilen bu okulların öğrenim süresi ilk başlarda 4 yıl iken sonradan 3 yıl olmuştur. Rüştîyelerin açılması İstanbul ve Anadolu'da gittikçe yayılması öğretmen ihtiyacını açığa çıkarmış, eğitimde modernleşmenin ise ehliyetli öğretmen yetiştirmek suretiyle sağlanacağı anlaşılmıştır. Böylece rüştîyelerin öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla Dârümuallimin açılmıştır. Dârümuallimin 16 Mart 1848'de Maarif Nazırlığı yapmış ve eğitimin modernleşmesinde büyük katkıları bulunan Kemal Efendi idaresinde açılmıştır. 1850'de Ahmet Cevdet Paşa müdürlüğe getirilmiştir (Binbaşoğlu, 1995: 23). 1868'de Dârümuallimin-i Sıbyan ilkokulların öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla açılmıştır. 1869'da düzenlenen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi Dârümualliminler için yeni hükümler ve düzenlemeler getirmiştir. Nizamnameye göre rüştîye, idadiye ve sultaniye okullarına yetiştirilecek öğretmenler için İstanbul'da Dârümuallimin açılacak ve bu okul

edebiyat ve fen ilimleri olmak üzere iki sınıfa ayrılacaktır (Cevat, 1920: 485). Tanzimat Dönemi'nde 1869 tarihli nizamnameye rağmen öğretmen okulları taşrada yaygınlaşamamış, açılan okullarda ise öğrenci bulunamaması, teknik alt yapının tam anlamıyla kurulamaması nedeniyle istenilen başarıya ulaşamamıştır. Satı Bey'e göre ise önemli olanın okul sayısının artması değil açılan okulların kalitesinin artmasıdır. 1870'de kızlar için Dârülmuallimat açılmış böylece Tanzimat Dönemi'nin öğretmen yetiştirme sistemi gelişmiştir (Sakaoğlu, 1994: 568). Dârülmuallimat kız sıbyan mekteplerine ve kız rüştiyelerine öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Bu kurum, Darulfünûn'un açılmasına kadar ülkemizde kız öğrencilere mahsus en yükseköğrenim kurumu olma özelliğini sürdürmüştür (Unat, 1964: 31). II. Meşrutiyet'ten sonra ülkede yetişmiş öğretmene olan ihtiyaç daha da artmış, Maarif Nazırları Nail Bey ve Emrullah Efendi her fırsatta öğretmen ihtiyacının arttığını dile getirmiştir. 1908 yılından önce öğretmenlik bir meslek haline gelememiş, her kademedен mezun olanlar, okula gitmeyenler bile öğretmen olmuştur. 1909 yılından sonra ise Dârülmuallimin öğretmenler kurulu tarafından terfi ve terakki sınavları yapılmıştır (Ergün, 1996: 310). Emrullah Efendi bu doğrultuda öncelikle öğretmenliği bir meslek haline getirmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla öğretmenlik sisteminde terfi için sınav usulü getirilmiş, memur muallimlere de iki işten birini seçme şartı getirilmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi'nde eğitim sorunun çözümü için Dârülmuallimin ıslahatı düşünülmüştür. 1909 yılında İstanbul Dârülmuallimin'in ıslahatı amacıyla Maarif Nazırı Nail Bey müdürlüğe Satı Bey'i getirmiştir. Satı Bey, müdürlüğe gelmek için bazı şartlar öne sürmüştür. Bu şartlar okulun öğretmenlerini kendisinin seçmesi, okulun program ve öğretim yöntemlerini kendisinin belirlemesidir (Berkes, 1978: 89). Satı Bey, Dârülmuallimin'de yaptığı çalışmaların nedenini şu sözleri ile dile getirmiştir:

“Dârülmuallimin namına layık bir müessese vücuda getirmek için bu eski müesseseyi büsbütün bir tarafa bırakarak, onu yok farz etmek, hatta temellerini bile söküp atmak lâzım idi; Filvâki böyle yapıldı: programlar, müdavimleri, muallimler, her şey tâ esasından değiştirildi; büsbütün yeni bir plan üzerine, büsbütün bir program ile Dârülmuallimin tesis edildi. Bugünkü Dârülmuallimin işte bu suretle vücuda geldi.” (Satı, 1326: 186).

Bu doğrultuda Satı Bey Dârülmuallimin ıslahı için şunları yapmıştır: (Altın, 2005: 282-285)

1) Satı Bey Dârümualliminin, muallim ve mürebbi yetiştirmek amacıyla kurulduğunu söylemiştir. Bu doğrultuda Satı Bey, ilk öğretmen okulunu Fatih'ten Cağaloğlu'na taşımıştır. Bu sırada Dârümuallimin-i İbtidai'de toplam 900 öğrenci bulunmuş, bu öğrenciler sınavsız medreselerden gelmişti. Satı Bey, Dârümualliminde öncelikle öğrencileri sınava tabi tutmuş, sınav sonucunda öğrenci sayısını 900'den 150'ye indirmiştir. Satı Bey, daha sonra güçlü bir eğitim kadrosu kurmuş. Bu kadroda Fuat Şemsi, Ali Nusret, Hamdullah Suphi, Fazıl Ahmet, Ruşen Eşref, Tevfik Fikret, Hamit, Mustafa Suphi, Muallim Cevdet, Eyüplü Hafız Kemal, Ahmet Cevat, İsmail Hakkı, Mamburi gibi kişiler yer almıştır.

2) Satı Bey, okul bütçesine mubassırlara yani okulda öğrencilerle ilgilenen kişilere verilmek üzere konan paralarla ders araç ve gereci aldirtmış ve mubassırlığı kaldırmıştır. Öğrencilerin kendi kendilerini yönetmelerini ve denetlemelerini sağlamıştır.

3) Satı Bey'in Dârümuallimin'de yaptığı diğer bir yenilik, programlara yeni dersler ilave etmek olmuştur. Mûsikî, beden eğitimi, el işi ve resim derslerine önem vermiş, bu derslerin örneklerini ve beden eğitimi hareketlerini Tedrîsat-ı İbtidaiye Mecmuası'nda yayınlamak suretiyle belgelemiştir. Okulda bir el işi atölyesi oluşturulmuş, burada marangoz işleri başta olmak üzere çeşitli çalışmalar yaptırılmıştır. Fenn-i Terbiye derslerine önem verilmiş, öğretim metotları ders olarak okutulmuştur. Dârümuallimin bünyesinde ilk defa Tatbikat Mektebi adıyla bir uygulama okulu açmıştır. Bu mektep ile okulda teorik olarak görülen derslerin pratikte de uygulanmasına imkân sağlanmıştır. Bu mektebin ilk müdürlüğüne de İhsan Sungu getirilmiştir.

4) Satı Bey, toplumumuzda yaygın bir kanaat olan herkes öğretmen olabilir düşüncesine kuvvetle karşı çıkmış, öğretmenliğin özel beceri ve bilgiler içeren bir meslek olduğunu ifade etmiştir.

5) Satı Bey, Dârümuallimin'de öğrencilere gündelik olayları inceletmiş, öğretimde güncellik kuralını uygulamış, gündelik olayları öğretimde kullanırken ilk kez yansıtım aletini eğitimde kullanmıştır.

6) Satı Bey, öğretmen adaylarının toplumsal ve kültürel açıdan gelişmelerini sağlamak amacıyla bilimsel geziler düzenlemiştir. Böylece Satı Bey, öğretimde çevre gezilerine önem vermiş, tarihsel yerlere, fabrika ve kırsal alanlara geziler düzenlemek

suretiyle öğretmen adaylarının hem İstanbul’u etrafıca tanımlarını sağlamış hem de gözlem yapmalarına imkân vererek bilgilerinin artmasını sağlamıştır.

7) Satı Bey, Dârümuallimin’de öğretmenlerin sadece kendi dersleri ile değil diğer dersler ile de ilgilenmelerini sağlamış, böylece hem okul dışında bir işi olan öğretmeni bu amaç ile okuldan uzaklaştırma imkânını bulmuş hem de öğretmenlere okulda haftada bir kez nöbet tutturarak öğretmenlerin öğrenciler ile yakından ilgilenmelerini sağlamıştır.

8) Satı Bey, öğretim dilinin duru olmadığını ve öğretmen adayları tarafından anlaşılmadığını görmüş, bu doğrultuda okulda, memleketimizde etkisi önemli olacak şekilde Çocuk Edebiyatı tesis etmeye çalışmıştır. Küçük Asker, Karınca ile Ağustos Böceği gibi manzumeleri çocukların anlayacağı bir dilde Dârümualliminde Edebiyat Öğretmeni olan Fikret Bey’e Türkçeye çevirtirerek çocukların yararlanmasını sağlamıştır.

9) Satı Bey, öğretmenlerin hizmet içi eğitimleri konusunu ilk kez ayrıntılı olarak ele almış, bu amaç doğrultusunda uygulamalar yapmış, yeni fikirler ortaya atmıştır. Öğretmenlerin hizmet içi eğitimleri için her yıl öğretmenlere yaz aylarında bir aylık bir süre zarfında Fenn-i Terbiye ders ve uygulamalarının yaptırılmasını gerekli görmüştür.

10) Satı Bey, okulda müzik eğitimini önemsemiştir. Bu doğrultuda güftesi Tevfik Fikret’e, bestesi Zati Bey’e ait olan “Öğretmen Okulu Marşı” bestelenmiştir.

11) Satı Bey, öğretmenin görevinin eğitim ve öğretim faaliyetinde bulunmanın yanında halkı eğitmek de olduğunu söylemiştir.

12) Satı Bey, Dârümuallimin’den mezun olan öğrencilerin okuldan mezun olduktan sonra da gerek pedagoji gerekse öğretim yöntem ve ilkeleri ile ilgili yeniliklerden haberdar olmalarını sağlamak amacıyla Dârümuallimin Kongresi düzenlemiştir. Bu kongre ile hem eski ve yeni mezunları bir araya getirerek onları birbirleriyle tanışma ve kaynaşma fırsatını elde etmiş, hem de eski mezunları ve yeni mezunları Fenn-i Terbiye ile ilgili hususlarda bilgilendirmiş, eski mezunların tecrübelerinden yeni mezunların da faydalanmalarını sağlamıştır.

13) Satı Bey, öğretmen siyaset ilişkilerini ele alıp işlemiş, öğretmenlerin devlet yönetimi ve ulusal çıkarlarımıza ilgi duymalarının doğal olduğunu ancak, öğretmenlerin

çeşitli düşmanlık ve kinlere sebep olan parti çekişmeleri şeklindeki günlük siyasete karışmamalarını iyi seçmenler yetiştirmeleri gerektiğini vurgulamıştır.

14) Öğretmenlerin öğretim yöntemleri ile ilgili bilgi ve becerilerini arttırmak amacıyla bir dizi söyleşiler düzenlemiş, İstanbul'dan ve Anadolu'dan gelen öğrenenleri öğretim yöntemleri konusunda aydınlatmıştır.

15) Satı Bey, Dârümuallimin'den mezun ettiği öğrencileri izlemeye devam etmiş, onlara çalıştıkları yerlerde karşılaştıkları problemlerde yardımcı olmaya ve bu problemlerden yola çıkarak öğretmen yetiştirmede yeni fikirler öne sürmüştür.

16) Dârümuallimin'de bir kütüphane ve okul müzesi kurmuştur.

17) Satı Bey, Türkiye'deki en eski eğitim dergilerinden birisi olan "Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası"nı yayınlamaya başlamıştır. Dergi, 10.000 adet basılmakta ve bütün okullara gönderilmekteydi. 1926'ya kadar "Tedrisat" adıyla yayın hayatına devam etmiştir.

18) Satı Bey, öğretmen okulunu yatılı hâle getirmiş, Dârümuallimin-i İbtidai'nin öğrenim süresini iki yıldan üç yıla çıkarmıştır.

19) Satı Bey, öğrencilerin sırada nasıl oturması gerektiğini de açıklamıştır. Doğru ve yanlış oturma şekillerini, boya göre sıra uzunluklarının cetvelini sunarak Dârümuallimin'de hem fıkren hem bedenen sağlıklı ve dengeli öğretmenler yetiştirmek istemiştir.

Dârümuallimin Satı Bey'in ıslah çalışmalarıyla İstanbul'un en iyi okullarından biri haline dönüşmüştür. Mezun olan öğrenciler gittikleri yerlerde her şeyden önce şahsiyetli insanlar yetiştirmeye çalışmışlardır. Satı Bey, çalışkan, ülkücü, inkılapçı, Osmanlıcı öğretmenler yetiştirmeye çalışmıştır.

Satı Bey'e göre öğretmenlerin iki görevi bulunmaktaydı. Bunlar; öğrencileri eğitmek ve halkı eğitmektir. Dârümualliminden mezun olan öğretmenler de bu istek doğrultusunda mesleğini icra etmiş, sadece ders vermemiş, öğrencilerin kişisel sorunları ve halkın problemleriyle alakadar olmuşlardır.

Satı Bey, layihasında iyi yetişmiş bir gençliğe ve iyi bir geleceğe sahip olmak için hünerli öğretmenlere ihtiyaç olduğunu söylemiş, bu hünerli öğretmenlere ise mürebbi adını vermiştir. Ona göre şimdiye kadar ki Dârümualliminlerde öğrencilere muallim

oldukları zaman okuyacakları şeyleri öğretmekten başka bir amaç aşılammıştır. Fakat muallimlik her şeyden önce mürebbi olmayı zorunlu kılmaktadır. Satı Bey'e göre iyi bir muallim olmak için yalnızca malumat sahibi olmak, okutulacak bilgileri bilmek yeterli değildi, aynı zamanda iyi anlatmanın kolay öğretmen, iyi terbiye ve idare etmenin usullerini bilmek ve bu hususlarda meleke ve muharasa sahibi olmak gerekmektedir. Bu nedenle Dârümualliminlerde öğretmenlere teorik bilgilerin yanı sıra pratiğe yönelik derslerin verilmesi ve öğretmen adaylarına fıkri ve mesleki eğitim verilmesi gerekmektedir (Satı, 1326: 1).

Satı Bey'e göre eğitim kurumlarında ilkokullar yani İbtidailer çok önemli bir yere sahiptir. İlkokullar eğitimin temelini oluşturduğu ve en yaygın eğitim kademesi olduğu için bu son derece önemlidir. Ona göre ilkokul öğretmenlerinin yetiştirilmesinde usul yönünden farklı uygulamalar olmalıdır. İlkokullarda önemli olanın muallimlik değil mürebbilik olduğunu bu nedenle fazla ve detaylı bilgilere gerek olmadığını bilgilerin niceliğinden çok niteliğinin önemli olduğunu söylemiştir. Öğretmenlerin öğrenciye bilgiyi yüklemek yerine düşünce ufkunu açacak yöntemler kullanması gerektiğine değinmiştir. Derslerin zihinlerde temsili ve fıkri terbiyesinin gelişmesi için en iyi usulün Almanya ve Amerika'da kullanılan usul-i keşf ve usul-i tevlid olduğunu bu nedenle bu iki yöntemin kullanılması gerektiğini dile getirmiştir. Bu yöntemlerle çocukların çevresindeki olayları gözlemlemeleri, bildikleri ve yaşadıklarını anlamlandırarak keşfetmeleri sağlanmış, öğrencide müşahade, mukayese ve muhakeme yetenekleri gelişmiş olur (Satı, 1326: 2).

Satı Bey, Dârümualliminlerde bir yıllık eğitim-öğretim süresinin 11 ay olmasını ve günlük ders saatinin 5 saat olacak şekilde düzenlenmesini bunun öğrencilere büyük faydalar sağlayacağını düşünmüştür. Teorik bilgilerin yanı sıra pratiğe ve mekân incelemesine önem verilmesi gerektiğini bu doğrultuda Dârümualliminlerde Tatbikat Mektepleri'nin kurulmasını buralarda pratik eğitimi verilmesini istemiştir. Ayrıca öğretmen adaylarını müze, tersane, tophane, gazhane, telgrafhane, kereste, kumaş, cam, un, buz fabrikaları, kiremithane, dabakhane, taş ocakları gibi mekânlara götürerek oraları inceleme ve gözlem imkânı sunulmalıdır. Bu da öğrenciye tecrübe ve geniş bakış açısı kazandıracak, öğrencinin çeşitli aletleri yakından görerek bunların kullanma usullerini öğrenmesini sağlayacaktır. Bütün dersler için muallim heyeti tarafından birer program hazırlanmasını tavsiye etmiştir (Satı, 1326: 2,3).

Satı Bey, öğrencilerin mesleki eğitiminde iyi bir öğretim için Fenn-i Terbiye usullerine bağlı kalınması gerektiğini muallimlerin her hususta Fenn-i Terbiye ilkeleri doğrultusunda hareket etmelerini ve karşısındaki öğrencilerin birkaç sene sonra muallim olacağını bir an bile unutmamaları gerektiğini söylemiştir. Özellikle son sınıftaki öğrencilere verilen eğitime ve öğretime büyük önem verilerek öğrencinin mezun olmadan önce çocuklara ders vermeye ve çocuklarla iç içe olmasına dikkat edilmesini istemiştir. Bunun için de Dârümuallimin'e eklenmiş tatbikat mekteplerinin açılmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Satı Bey'e göre doktor adaylarının hastanede gördüğü eğitimle öğretmen adaylarının Tatbikat Mektepleri'nde gördüğü eğitimin arasında bir fark yoktur. Dârümuallimin ders programları oluşturulurken her sınıf için tatbikat derslerine yer verilmeli, birinci sınıftan itibaren Tatbikat Mektebi'ne gitmeye başlamalıdır. Bununla birlikte öğretmen adayları ilk sınıflardan itibaren öğrencilerin ruhi, ahlaki ve diğer özelliklerini gözlemleyerek bilgi sahibi olacaklardır. Satı Bey, tatbikat derslerinin son sınıf öğrenciler için çok daha önemli olduğunu söylemiştir. Bu nedenle Satı Bey son sınıf için alternatif birkaç program sunmuştur. Birincisi öğrencinin her gün ikişer saat dersten sonra Tatbikat Mektebine gönderilmesi, ikincisi bir ay ders ve bir ay tatbikat ile meşgul olması, üçüncüsü sene başında birinci ay sabahları ders sonra tatbikat dersleri verildikten sonra nöbetleşe tekrarlanarak birkaç ayın derse birkaç ayın da tatbikata ayrılması şeklindedir. Satı Bey, tatbikatın ilk ayların numune ilkokullarda son ayların ise daha düzensiz mekteplerde geçirilerek mektebimizin ıslah ve tensikine kadar muallimler yetiştirileceğini belirtmiştir (Satı, 1326: 3-5).

Satı Bey, bizimki gibi geri kalmış, hakiki inkılâplar dönemine yeni girmiş bulunan sosyal yapıda yaşayan ilkokul öğretmenlerine düşen görevin yalnız eğitim ve öğretimden ibaret olmadığını bu öğretmenlerin halkın her kesimiyle temasta ve bu halkın fikir ve hislerini aydınlatmaya en yakın kişi olduğu için bu sosyal yapıya karşı yüce bir vicdan vazifesi ile yükümlü olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca özellikle son sınıflarda öğrencilerin düşünce seviyelerine göre dini ahlaki konular da düzenlenmelidir (Satı, 1326: 5,6).

Dârümuallimin'e devam eden öğrenciler bütün bu esaslara uygun olarak bir genel eğitim ve meslek eğitimi aldıktan sonra bir ilkokula öğretmen olunca bir taraftan çocuklara eğitim-öğretim vererek Osmanlı Devleti'ne aydın ve girişimci bir nesil yetiştirirken diğer taraftan köylülere vaaz ve nasihat ederek halkın aydınlatılması ve ıslahına çalışacaklardır (Satı, 1326: 6).

5.1.2. Ehliyetli Muallim Yetiştirmek Hakkındaki Layiha

Ehliyetli Muallim Yetiştirmek Hakkındaki Layiha kitabın ikinci kısmını oluşturmaktadır. Layiha dönemin Maarif Nazırı Nail Bey’e sunulmuş ve altı sayfadan oluşmuştur. Bu layihada Satı Bey, ğretmen sayısının yeterli olmadığını ve mevcut öğretmenlerin ise eksikliklerinin olduğunu dile getirmiş, ğretmen yetiştiren okullara büyük görevler düştüğünü, ancak bu okullardaki sistemin yeniden yapılandırılması gerektiğininzerinde durmuştur.

Öncelikle bu kısımda Satı Bey’e göre öğretmenlerde bulunması gereken özelliklerden ve öğretmenlik mesleği hakkında ne sürdüğü düşüncelerden bahsedilmiştir.

Satı Bey, toplumu etkileyecek ve yönlendirecek öğretmenlerin yetiştirilmesi amacıyla eğitim sistemi reformunda ve ğretmen okullarında birçok düzenleme yapmıştır. Ona göre ğretmen özel, toplum ve meslek hayatında uyumlu ve kaliteli olmalıdır. Öğretmenin toplumu şekillendirmede önemli bir etkisi olduğundan taşıması gereken özelliklerin olduğunu söylemiştir. Ona göre öğretmenler modern eğitim anlayışı doğrultusunda yetiştirilmeli ve görevli oldukları süre boyunca bakanlık tarafından sürekli denetlenmelidir.

Satı Bey ğretmenin görevinin öğretimden ziyade eğitim olduğunu söylemiştir. Satı Bey’e göre ğretmen terbiyeye kendisiyle başlamalı, özel hayatı ile meslek hayatını birbirine karıştırmamalıdır. Ona göre meslek hayatındaki endişelerin özel hayata, ev hayatındaki sorunların okula taşınması ğretmen ve sistem açısından oldukça zararlıdır. Özel hayat ve meslek hayatı arasında bir denge oluşturulmalıdır. Satı Bey bu konuda ğretmen adaylarına şu tavsiyeyi vermektedir:

“Hayat-ı beytiyeniz ile hayat-ı meslekiyenizi biribiri ile karıştırmayınız. Hayatınızın bu iki safhasının hudutlarını iyice ayırınız. Her birine ait meşguliyetlerin zamanını muntazam ve kati bir surette tayin ediniz. Ve iyi biliniz ki muvaffak olmak için de mesut olmak için de bu yolda harekettten başkaare yoktur.” (il, 2004: 66).

Satı Bey ğretmenlerde bulunması gereken bazı özelliklerin olduğunu belirtmiştir. Satı Bey'e göre öğretmenler ğrenci merkezli bir ğretim yapmalılardır. ğretilmeye çalışılan konular öğrencilerin öğrenme düzeylerine uygun olmalıdır. Bu uygunluğu

kavrayabilmeleri için öğretmenler öğrencilerini iyi tanımalı onların öğrenme kapasiteleri ve düzeyleri hakkında bilgi sahibi olmalıdırlar. Bu yetkinliğe sahip olmaları için de öncelikle psikoloji, din ve hayat bilgisi gibi ilimlerin eğitim ile olan ilişkileri hakkında yeterli bilgiye sahip olmaları gerekmektedir (Şanal ve Çelikten, 2006: 340). Satı Bey bu ilimlerin öğretmenlere sağlayacağı yararları şöyle açıklamıştır:

"İlm-i hayat, mürebbilere, bedeninin ve kuvvetlerinin hâl-i tabiinin ne gibi surette tenemmî ve tecelli etmekte olduğunu, bu hal-i tabiinin ne gibi esbâb tesiriyle tebeddül ettiğini ve edebileceğini öğretir; bu sebeple bedeninin ne sûrette terbiye edilebileceğinin tayinine medâr olur. İlm-i ruh, mürebbilere, ahvâl-i ruhiyenin kâbiliyet-ı fikrîye, hissiye ve ahlâkiyenin hal-i tabiide ne suretle tecelli ve tenemmî etmekte olduğunu ve bu hal-i tabiinin ne gibi esbab tesiriyle tebeddül ettiğini ve edebileceğini öğretir. Bu sebeple, fikrin ve ahlakın ne suretle terbiye edilebileceğinin tayinine medar olur. İlm-i ahlâk, mürebbilere, hayır ve şerrin neden ibaret olduğunu, gaye-i hayatın neden ibaret olmak lazım geldiğini öğretir; bu suretle hangi ahvâl ve temâyülât-ı rûhaniyenin tâdil ve itfâsı hangi ahvâl ve temâyülât-ı rûhaniyenin takviye ve tenmiyesilazım olduğunu daha kısa bir tabir ile terbiyede nasıl bir gâye takip edilmek iktizâ ettiğini tayin ve irâeye medâr olur. Hülâsa bu üç ilim, Fenn-i Terbiye için pek kıymetkâr ve pek zarûrî birer esas, birer mehâz teşkil eder (Şanal ve Çelikten, 2006: 340,341)."

Satı Bey, öğretmenlerin psikoloji ilmini bilmeleri gerektiğini, psikoloji bilen bir öğretmenin öğrencilerini tanımasının daha kolay olacağını dile getirmiştir. Öğrenci psikolojisini bilmek öğretmenin, farklı olaylara ne oranda tepki vereceklerini, bir konuyu hangi öğrencilerin nasıl öğrenmeye çalıştıklarını anlamasına yardımcı olacaktır. Bundan dolayı aynı eğitim yönteminin değişik öğrencilerde ve değişen zamanlarda farklı etkiler yapabileceği, bu nedenle de öğretmenlerin eğitim-öğretim faaliyetleri sırasında verimli olabilmeleri için bütün öğrencilerin psikolojisiyle ilgili malumat sahibi olmaları gerektiği bilinci öğretmenin zihnini sürekli kurcalamalıdır (Satı, 1325: 19,20). Öğretimde her öğrenciyi bütünsel olarak bilmek ve anlamak öğrencilerin öğrenmeye karşı geliştirdikleri davranışlarının nedenlerini anlamak açısından önemli olmuştur.

Satı Bey, öğretmenlere her öğrencinin öğrenme şekillerinin değişik olduğunu, bu çeşitliliğin öğretim sırasında öğretmen tarafından sürekli dikkate alınması gerektiğini söylemiştir. Öğretmenlerin eğitim-öğretim faaliyetlerinde bu husus ile ilgili olarak neleredikkat etmeleri ve bazı derslerin öğretiminde nasıl bir yol izlemeleri gerektiğini Satı Bey şu şekilde dile getirmiştir: (Satı, 1325: 144,145)

"Dersin zihne tesirini çoğaltmak ve bu suretle hıfzını kolaylatmak için ayani olmasını temine çalışmalı yani o derse aid şeyleri tarif ile iktifâ etmeyerek aynen irâe etmeli; çocuklara merak vermeye onların nazar-ı dikkatlerini celbeylemeye cihet eylemeli; zihinde hıfzedilmesi istenen isimleri, kelimeleri, kâideleri söylerken nazar-ı dikkati celbedecek bir surette tekrar etmeli; her derste geçen dersi hulâsaten tekrar etmeli, arada sırada umumi bir tekrar dahi yapmalı; ezberlenecek şeyleri iyice anlatarak onların aksâm-ı muhtelifesini birbirine ve heyet-i umûmiyesini zihindeki malumata rabta çalışmalı; lisan dersinde kuru kuruya bir silsile-i kelimât, coğrafya dersinde rabtasız bir cümle-i esâmi ezberletmeye çalışmak usullerini terk etmeli; kelimeleri ezberletmek için cümleler teşkil edip onları malum kelimelere bağlamak, coğrafya isimlerini ezberletmek için de mufassal ve müessîr tasvirler yapıp bunları zihnin malumat-ı sabıkasına rabt etmek suretiyle hıfzı teshîl etmeli; elifbada hece teşkil etmek için bütün harflerin ezberlenmesini beklememeli, her birkaç harfi öğrettikçe onlarla heceler teşkil eylemelidir. Her dersin mebâhis-i muhtelifesini hıfzı teshil edecek bir tarzda tertib ve tanzim etmeli; muhtelif derslerin bile birbirine irtibat ve muavenetini temin etmeli, birindeki malumatın diğerindeki bazı malumatı tekrar veya ihtaretmesini-ve derslerin mürtebâten (bağlantılı) ve müteâvinen (ilgili) ilerlemesini-bu esası mühim olarak kabul ve takip eylemeli; dersleri çok uzatmamalı, havanın tecdidine fevkalade itina etmeli; velhasıl çocuklara ders belletmek için yalnız nasihat, mücazat ve mükâfat gibi vesaite müracaatla iktifa etmeyip teshil-i hıfz vesaitini de hazırlamalıdır (Satı, 1325: 144,145)."

Satı Bey, öğretmenlerin öğrencilerine yeni şeyler öğretirken kendilerine özgü yaşantılarından, deneyimlerinden yararlanmaları gerektiğini, çocukların yeni öğrendikleri ile eski öğrendikleri arasında bağlantı kurarak eski öğrenmiş oldukları bilgilerin üzerine ekleyerek öğrenmeye açık olduklarını ifade etmiştir. Öğretmenler, öğrencilerine bu konuda yardımcı olmalıdırlar. Öğrencilere ne öğretilmek isteniyorsa, ilkin yakın çevresinden bildiği şeylerden başlanılması düşüncesi çağımız eğitimcileri tarafından da savunulan bir fikir olmuştur. Bundan dolayı öğrencilere öğretilecek konular, bilinenlerden bilinmeyenlere bir sıra ile öğretilmelidir. Aynı zamanda çocukların ilgisi yakından uzağa doğru bir sıra izlemektedir, onun için öğretilecek konular yakından uzağa doğru bir sıra takip edecek şekilde verilerek öğretimin daha sağlam ve etkili olması sağlanmalıdır.

Satı Bey'e göre öğretmenler, çocukların gündelik hayatta karşılaştıkları ve evvelden deneyimledikleri olayları hızlıca öğrendiklerini göz önünde

bulundurulmalıdır. Günlük hayatta çok duyulan ve yaşamda sıkça karşılaşılan şeylerin öğrenilmesinin kolay olduğunu ve unutulmadığını söylemiştir. Uzun zaman zihin tarafından işlenmeyen bilgilerin zamanla yitirilmesi kaçınılmazdır. Birbirleriyle şekil ve anlam olarak benzeşen bilgi ve eşyaların çocuklar tarafından daha hızlı öğrenildiği ve unutulmasının zor olduğu bilinen bir gerçektir. Satı Bey, çocukların hangi durumlarda öğrenme güçlüğü yaşadıklarını şöyle açıklamıştır:

"Sabahleyin zihnin müsterih olduğu zaman hıfz, akşamleyin zihnin yorulduğu zamandakine nispetle daha kolaydır; ders haddinden ziyade uzadığı ve bu sebeple zihnin yorulup dikkatin azaldığı vakit, çocuklar söylenen şeyleri anlamakta da hıfzeta etmekte daha ziyade müşkülât çekerler. Tütün vemeşrubât-ı külliye, inhimâkât-i nefsâniye dahî hafızayı azaltır; nihayet, havanın bozulması, hâmizi karbonla meşbû bir hale gelmesi o hava içinde yaşamakta olanların kâbiliyet-i hıfzıyesini tenkîs eder (Satı, 1325: 144)."

Satı Bey'e göre öğretmenlerin öğrencilerin öğrenme becerilerinin gelişiminde gözlemlmeleri gereken bir başka konu da öğrencilerin öğrendikleri bilgileri ne seviyede ve ne şekilde öğrendiklerinin tespit edilmesidir. Bu nedenle öğretmenler, öğrencilerini bir konu üzerine etraflıca düşünmeye teşvik etmelidirler. Öğrencilerin öğrenmeye katılımını artırmak için öğretmenin etkin öğretim yöntem ve tekniklerini kullanması, öğrencilerini öğretim esnasında düşünmeye, öğrenmeye ve keşfetmeye yönlendiren sorular sorması gerekmektedir (Erden, 1999: 46). Öğrencilerin etkin bir öğretim modeliyle katıldıkları öğrenim süreçlerinde daha başarılı oldukları bilinilmektedir.

Satı Bey öğrencilere derste öğretilecek bilgilerin onların öğrenme ve anlama düzeylerine uygun olması gerektiğini ve öğretmenlerin dikkat etmeleri gerektiğini dile getirmiştir. Öğretmenler, kolaydan zora doğru bir öğretim yöntemi ile konuları anlatırken basitten karmaşığa, somuttan soyuta giden bir şekilde dersi işlemelidirler. Satı Bey bu durumu şöyle özetlemiştir: "Nasıl ki bir çocuğun çıkabileceği merdivenlerin basamakları onun bacağının kuvvetine ve boyuna göre değişirse, eğitim öğretim faaliyeti esnasında kendisine öğretilmeye çalışılan mevzuları anlaması da zihinsel gelişim düzeyi ile öğrenme düzeyine uygunluğu derecesine bağlıdır." (Satı, 1326: 200).

Satı Bey'e göre öğretim esnasında öğretmenlerin göz önünde bulundurmaları gereken bir konu da öğrencilerde kıyas ve karar verme bilincinin geliştirilmesidir. Bunun

için öğretmenler, öğrencilerini düşünmeye itmeli ve neler düşündüklerini açıkça dile getirmelerini sağlamalıdır. Öğretmenin öğrenciler tarafından sadecedinlenilmesi ve yazılı bilgileri yalnızca okuyarak öğrenilmeye çalışılması zihnin gelişimini olumsuz etkilemektedir. Öğrencinin sadece bir dinleyici olarak kalması, onları düşünmeye zorlamaz sadece öğretmenin öğretmeye çalıştıklarını anlamaya, öğretmeni tekrar etmeye yarar. Çocuklar görüşlerini, incelemelerini, deneyimlerini, okuduklarını söz ya da yazı ile ve güzel bir biçimde anlatmaya çalıştıkları sürece muhakeme yeteneklerini geliştirebilirler (Kemertaş, 1997: 53).

Satı Bey'e göre öğretmenlerin sahip olması gereken özelliklerden bir diğeri de mesaide plan ve program olduğunu bunun hem meslek hem de özel hayatta herkesin sahip olması gereken bir özellik olduğunu söylemiştir. Bir işte başarılı olmanın şartı o işin bir tertip ve düzen dâhilinde yapılması olmuştur. Öğretmenlerin işlerinde başarılı olmasında Maarif Nezareti'nin hazırlamış olduğu programların çok önemli bir yeri vardır. Bu programlarda tüm sınıf kademelerine ait derslerin ve konuların amaçlarıyla ilgili ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Öğretmenin görevi ise hazırlanan bu programlara uyarak hareket etmesidir. Öğretmenler bu programlar dâhilinde derse hazırlanmak ve dersi sunmak görevini yerine getireceklerdir. Ancak Osmanlı Maarifinin program hazırlama görevini yerine getirmemesinden dolayı öğretmenler bütün programları kendisi yapmak zorunda kalmıştır. Bu nedenle Satı Bey, öğretmenlere bu doğrultuda plan hazırlamanın amaç ve yöntemini ayrıntılı bir biçimde açıklamıştır. Ona göre öğretmen programı günlük, aylık ve dönemlik hazırlamalı, sadece anlatacağı dersleri değil ne gibi yöntemler kullanacağını hangi malzemelerden yararlanacağını, ders zamanını ve diğer derslerle ilişkilendirilmesini de belirleyerek program oluşturmalıdır. Genel programın dışında günlük plan yaparak konuyu anlatırken nelerin üzerinde duracağını, hangi soruları soracağını hangi ev ödevlerini vereceğini de planlamalıdır. Tüm bunların amacı öğretmenin elindeki bilgileri en verimli şekilde kullanması ve öğrenciye sunmasıdır.

Öğretmenlerin sahip olması gereken bir başka özellik de Satı Bey'e göre meslek sevgisi ve hizmet aşkı olmuştur. Satı Bey, işlerinde başarılı olmak isteyen öğretmenlerin mesleklerini sevmesi gerektiğini, çocukları eğitmedeki manevi zevkin dünyanın en büyük zevki olduğunu ve bunların karşılığında bir ödül beklememeleri gerektiğini söylemiştir (Satı, 1326: 136,146). Bu meslekte ve diğer mesleklerde sevgi olmadıkça başarılı olmak mümkün olmamıştır. Bu nedenle gençler yetenekleri ve istekleri doğrultusunda sevecekleri mesleklere yönlendirilmelidir.

Satı Bey, ehliyetli muallim yetiştirmek hakkındaki layihasında şu hususlara dikkat çekmiştir:

Satı Bey, maarifimize ait her türlü ıslahat ve ilerlemenin ancak ehliyetli muallimlerin yetişmesi ile olacağını söylemiştir. Ehliyetli muallim yetişmesini sağlamak için gereken usulün iki kısma ayrılması gerektiğini düşünmüştür. Bu kısımların birincisi yeni ve ehliyetli muallimler yetiştirmek, ikincisi mevcut muallimleri ehliyetli bir hale getirmektir (Satı, 1326: 7).

1) Yeniden iyi muallimler yetiştirmek için Satı Bey kendisinin hazırlayıp Maarif Nezareti'ne sunduğu Dârümualliminlerin mükemmelleştirilmesi programının eksiksiz uygulanmasını önermiştir. Bu programın uygulanabilmesi için de şu önerilerde bulunmuştur. Öncelikle Dârümualliminin bütçesinin yetersiz olduğunu yeni yapılacak ıslahatlar için mutlaka iyileştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. İkinci olarak ülkenin öğretmen ihtiyacının fazla olmasına karşılık Dârümuallimine ancak otuz altı öğrenci alınabileceğini dile getirmiştir. Bu okulda okumak için Rusya, Kafkasya, Sibirya, Bosna ve Türkistan'dan da öğrenci kabul edildiğini bu nedenle okulun fiziki şartlarının yeterli hale getirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur (Satı, 1326: 7,8).

Satı Bey, kaliteli öğretmen yetiştirmek için öğretmen okullarının işleyiş ve idare tarzında değişiklikler yapılması gerektiğini ülkede öğretmen açığının çok fazla olmasına karşılık okullara sınavsız tek bir öğrencinin dahi alınamayacağını söylemiştir. Dârümualliminlerde verilen eğitimin düzenli ve amacı doğrultusunda olması için bu okulların kesinlikle leyli yani yatılı olması gerektiğini vurgulamıştır. Öğretmen adaylarına iyi bir meslek eğitimi ancak yatılı sistemle sağlanacaktır. Satı Bey'e göre öğretmen olmak için üç sene öğrenim görenlerin fakir kimseler olduklarını onları geçim kaygısından kurtararak bütün enerjilerini eğitime sarf etmelerini sağlamak için eğitimin yatılı olmasının şart olduğunu dile getirmiştir (Satı, 1326: 8).

Satı Bey, Dârümualliminlerin görevinin genç öğretmenleri Osmanlılık idealine göre yetiştirmek olduğunu bu nedenle taşrada birkaç merkez haricinde öğretmen okulu açılmasının yerinde bir karar olmadığına değinmiştir. Çok geniş olan bu topraklarda ülkü ve kültür açısından aynı düşünceye sahip insanların yetiştirilmesinin zor olduğundan bahsetmiştir. Satı Bey, bölgeler arasında olan kültür sorunlarının da göz ardı edilmemesi gerektiğini taşrada yetişen ve taşradan dışarı çıkmayan bir öğretmenle İstanbul ve Selanik gibi büyük şehirleri görmüş öğretmenlerin düşünceleri arasında büyük farklar olacağını

söylemiştir. Ayrıca Bağdat, Halep, Şam gibi vilayetlerin Dârümualliminlerinde yetişecek öğretmenlerin Türkçeye ne dereceye kadar bilgi sahibi olacakları bilinmemektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı Satı Bey, İstanbul, İzmir ve Selanik gibi birkaç büyük şehirde Dârümuallimin açılmasının yeterli olacağını, bu okulların alt yapısının harbiyeler gibi olması gerektiğini ve ülkeye büyük bir öğretmen ordusu yetiştirmenin gerekli olduğunu vurgulamıştır (Satı, 1326: 9,10).

2) Mevcut muallimlerin ehliyetli hale getirilmesi meselesi de önemli bir konudur. Çünkü ne kadar öğretmen sayısı arttırılmaya çalışılırsa çalışılın ihtiyacımızı giderecek kadar öğretmenin yetişmesi çok uzun zaman alacaktır. Bu nedenle mevcut muallimlerin düzenlenmesi ve ıslahı gerekmektedir. Satı Bey bu doğrultuda mevcut öğretmenlerin yeni sisteme alışmaları için öncelikle eğitim kurumları kurularak öğretmenlerin en az yılda bir kez bu kurumlarda hizmet içi eğitim almalarının yerinde bir karar olacağına değinmiştir. Satı Bey bu uygulamayı daha önce jandarma mekteplerinin yaptığını ve çok faydasının görüldüğünü söyleyerek öğretmenlerin de bu uygulamaya tabi tutulmasının faydalı olacağını düşünmüştür. Satı Bey'e göre öğretmenlere iki saat tatbikat yaptırıldıktan sonra bir saat de Fenn-i Terbiye konferanslarının verilmesini, bir saat okuttukları dersler hakkında çalışmalar yaptırılmasını bu okullara birer ay devam etmelerini gerekli görmüştür. Satı Bey bu kuruma muallim mektepleri adını vermiştir (Satı, 1326: 10,11).

Mevcut muallimlerin eğitilmesinde ikinci yol olarak da Satı Bey seyyar heyetlerin kurularak bu heyetlerin taşraya gönderilmesini teklif etmiştir. Buradaki amaç taşradaki muallimlerin ıslahı için İstanbul'a gelmelerine gerek kalmadan oradaki eğitimin kalitesinin, okulların durumunun ve öğretmenlerin yerinde görülmesi olacaktır. Öğretmenlere mesleki eğitim verilirken diğer yandan da mevcut eksiklikler tespit ve teftiş edilmiş olacaktır. Satı Bey, öğretmenlerin niteliklerini arttırma yolunda müfettişlerden faydalanılması gerektiğini öne sürmüştür. Bu görevi yerine getirecek müfettişlerin yetiştirilmesini ve onlara usul-i tedrisin öğretilmesini gerekirse bu işi öğrenmeleri için yurt dışına gönderilmelerini istemiştir. Usul-i tedris hakkında detaylı ve uygulamalı talimatlar oluşturularak öğretmen ve müfettişlere dağıtılmasını gerekli görmüştür. Ayrıca müfettişlerin çalışkan ve genç kişilerden seçilmesini istemiştir (Satı, 1326: 11,12).

Satı Bey, işte bu iki konunun çok önemli olduğunu öğretmen yetiştirmede bu şartlara uyulması gerektiğini bu nedenle bu konudaki fikir ve düşüncelerini bir araya

getirerek Maarif Nezareti'ne sunduğunu tüm bu koşullar sağlandığında etkili ve iyi bir eğitimin ortaya konulabileceğini söylemiştir.

5.1.3. Maarif Islahatı Hakkındaki Layiha

Maarif Islahatı Hakkındaki Layiha kitabın üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Bu layiha dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi'ye sunulmuştur. Satı Bey, bu layihada eğitim sisteminde yapılacak yenilikler için plan ve program yapmanın şart olduğunu, bu planlarda zaman kavramının önemli olduğunu, muallimlik anlayışında yenilikler yapılması gerektiğini söylemiştir. Öğretmenler için terfi sisteminin uygulanmasını ve teftiş usulünün geliştirilmesini istemiş, okullarda gerekli olan araç gereçlerin temin edilmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Layihanın bu bölümünün incelemesine geçmeden önce II. Meşrutiyet Dönemi'nde, öğretmenlerin çıkardığı meslekle alakalı mecmualar hakkında bilgiler verilmiştir. Bu tür neşriyat II. Meşrutiyet'ten önce de II. Meşrutiyet Dönemi'nde de kendilerini göstermişlerdir. Bu neşriyatın incelenmesi II. Meşrutiyet Dönemi ve sonrasında öğretmen problemlerinin görülmesi ve eğitim tarihimiz açısından dikkate değerdir (Şahin, 2018: 7).

Mir'at-ı Maarif: Cemiyet-i Mualliminin -ilk öğretmen teşkilatlarından- yayın organı olarak 1909 yılının Ocak ayında çıkarılmaya başlamıştır. Dergi 15 günde bir çıkarılmıştır (Şahin, 2018: 6). II. Meşrutiyet Dönemi'nin ilk öğretmen meslek dergisi olarak bilinmektedir.

Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası (TİM): Mecmua öğretmenlere yönelik yayınlar yapan mesleki bir dergi olup, Satı Bey'in girişimleriyle yayınlanmaya başlamıştır. Mir'at-ı Maarif dergisinin uzun soluklu olmamasından dolayı TİM dönemin ilk mesleki dergisi olarak kabul edilmektedir. TİM, Maarif Nezareti adına İstanbul Dârülmuallimini tarafından 15 günde bir yayınlanmış, yayın hayatına Şubat 1910'da başlamıştır. Satı Bey, başyazarlık yapmıştır (Çil, 2004: 85). Dergi iki bölümden oluşmuştur: Nazariyat ve Tatbikat. Nazariyat bölümünde kuramsal ve teorik bilgiler verilmiş. Tatbikat bölümünde ise örnek ders uygulamaları yer almıştır. 1926'ya kadar yayın hayatına devam etmiştir (Çil, 2004: 85). Satı Bey, bu dergide birçok makale, konferans notları, ders numuneleri ve imzasız yazılar yazmış, öğretim yöntemleri, öğretmenlik mesleği, eğitim, güncel olaylar gibi birçok konuda incelemeler yapmıştır. Mecmua, öğretmen ve öğretmen

adaylarını yeni öğretim yöntemleri doğrultusunda yetiştirmek amacıyla yayımlanmış, yurt dışına da gönderilmiştir (Çil, 2004: 85). Dârülmuallimin öğretmenleri tarafından çıkarılan dergide okulda işlenen derslerin pratiği verilmişti. Dergi bu özelliğiyle hizmet içi eğitim görevini üstlenmiştir. TİM Meşrutiyet döneminin en önemli meslek dergisi olmasının yanı sıra Osmanlıcılık ideolojisinin yayılmasında da etkili olmuştur. Bu nedenle eğitim tarihimiz açısından önemli olduğu kadar siyasi düşünce tarihimiz açısından da çok önemli olmuştur. 1911’de derginin başyazarı Ali Reşat Bey olmuş ve derginin adı Tedrisat Mecmuası olarak değiştirilmiştir. Dergi bu tarihten sonra genellikle eğitimin pratiği üzerinde durmuş bu doğrultuda hareket etmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar yayın hayatına devam etmiştir (Çil, 2004: 86).

Terbiye Mecmuası: II. Meşrutiyet Dönemi’nin önemli eğitim dergilerinden biridir. Yayın hayatına 1914 tarihinde başlayan dergi Satı Bey tarafından çıkarılmıştır. Satı Bey aynı zamanda mecmuanın başyazarlığını da yapmıştır (Şahin, 2018: 17). On beş günde bir yayımlanan bu derginin ilk iki sayısı İstanbul’daki Matbaa-i Hayriye’de, üçüncü ve dördüncü sayısı ise İstanbul’daki Karabet Matbaasında Arap harfleriyle basılmıştır (Şahin, 2018: 17). Terbiye Mecmuası, ilk dört sayısı yayımlandıktan sonra yayın hayatına ara vermiş, 1918 tarihinde yayın hayatına tekrar başlayan mecmua, bu kez sadece “Terbiye” ismiyle yayımlanmıştır (Şahin, 2018: 17). Terbiye Mecmuası’nın ismindeki değişiklik, o dönemde Fenn-i Terbiye Encümeni tarafından çıkarılan Terbiye Mecmuası ile aynı adı taşımasından dolayı olmuştur. Mecmua, eğitim ve öğretimin durumu ve ihtiyaçları ile yakından ilgilenmiştir. Ayrıca okuyucuları tarafından eğitim ve öğretim meseleleri ile ilgili sorulacak olan soruları ayrıntılı bir şekilde cevaplandırmıştır (Şahin, 2018: 19). Toplam on sayısı yayımlanan Terbiye Mecmuası’nın yazar kadrosu şu isimlerden oluşmuştur: Satı Bey, Nafi Atuf, Fazıl Ahmet, İsmail Hakkı, Ahmet Cevat, Ali Ulvi, Osman Fahri, Nuri Bekir, Naci, Necmi, Avni, Siraceddin, Suat Fahir, Ruşen Eşref, Ferit Necdet, M. Şekip, İhsan, Mustafa Rahmi, İbrahim Alâeddin, Halil Fikret, Besim Atalay, Mehmet Ali (Şahin, 2018: 19).

Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası: II. Meşrutiyet Dönemi’nin önemli dergilerinden biridir (Şahin, 2018: 6). Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti tarafından çıkarılan eğitim ile ilgili bilgilerin yer aldığı bir dergidir. Bu mecmuada ilmî fikirler, ıslah ve tadile ait görüşler ve memlekette maarif teşkilâtına dair raporlar yayınlanmıştır. Yayın hayatına 1916 yılından itibaren başlamıştır.

Muallim: Hüseyin Ragıp Bey tarafından aylık çıkartılan bir eğitim dergisi olup Ziya Gökalp, Selim Sırrı, Satı Bey gibi dönemin önemli eğitimcilerinin eğitim görüşlerini muallimlere ulaştırmak için fikirlerini sundukları bir dergidir (Uslu, 2013: 45). 1916 yılında yayınlanmaya başlamıştır. Muallim dergisinin içeriğinde milli terbiye tartışmaları önemli konu olarak işlenmiştir. Muallim dergisinde, milli terbiye ve asra uygun bir eğitim anlayışı tartışılmış ve önerilerde bulunulmuştur (Uslu, 2013: 45). Muallim’de kadınların eğitimi hakkında genel olarak kadınların eğitim ve öğretimini tamamlaması ve eğitim camiasının içerisinde olması gerektiği görüşü de yer almıştır (Uslu, 2013: 96). Türkçe’nin öğretilmesi ve öğrenilmesi yönünden zor bir dil oluşu, dönem içerisinde bu zorluğun aşılabilmesi için öğretim yöntem ve teknikleri, planlamaların önemi, Muallim dergisinde basamaklar halinde anlatılmış ve öğretmenlerin izleyecekleri yöntem-teknikler tek tek açıklanmıştır. Muallim, sadece eğitim konularına değil toplumsal konulara da değinmiş, derginin çıkışında öğretmenlere yönelik çıkartılması amaçlanmış olsa da toplumun sosyal problemlerine de yer verilmiştir (Uslu, 2013: 104).

Sa’y ve Tettebbu: Bu mecmua Nafi Atuf Bey ve Vehbi Bey tarafından Edirne’de çıkartılmaya başlanmıştır. Dergi, 22 Şubat 1911 tarihinde yayın hayatına başlamıştır (Şahin, 2018: 6).

Burada yer vereceğimiz bir başka konu ise Tatbikat Mektepleri olacaktır.

Tatbikat Mektepleri: İstanbul Dârülmualimininde yapılan yeniliklerden biri de Satı Bey tarafından kurulan öğretmen adaylarının staj yaptığı bir uygulama okulu niteliğindeki Tatbikat Mektebi’dir. Bu mektebin kurulmasındaki amaç, teorik bilgilerin pratiğe dönüştürülmesi olmuştur (Çil, 2004: 86). Satı Bey, layihalarında bu konu hakkında “Bu okulda öğretmen adayları mezun olmadan önce çocuklara ders vermeye ve rehberlik etmeye fırsat bulmakta çocuklarla iletişim kurmakta ve öğretmenlik hayatına hazırlık yapmaktadırlar.” demiştir (Satı, 1326: 4). Satı Bey Tatbikat Mektebi’ni doktor adaylarının tıp fakültelerinde staj yaptığı hastanelere benzetmiştir. Satı Bey’e göre öğretmen adaylarının Tatbikat Mektebi’ne gidişleri ilk sınıftan itibaren başlaması, üçüncü sınıftan itibaren de öğrencilerin vakitlerinin büyük kısmını burada geçirmesi gerektiğini dile getirmiştir. Ayrıca Satı Bey, öğretmen okulları ders programının Tatbikat Mektebi’nde daha fazla kalacak şekilde düzenlenmesini istemiş, son sınıftaki teoriye ait ders saatlerinin azaltılmasını, staj süresinin uzun olması için düzenlemeler yapılmasını tavsiye etmiştir (Satı, 1326: 4). Satı Bey staj konusunda sadece Tatbikat Mektebi’ne gitmeyi yeterli bulmamış, öğrencileri İstanbul’un en iyi rüştiyelerinden en geri mahalle

mekteplerine kadar birçok okula staj için göndermiştir. Öğrenciler gittikleri okullarda birer hafta kalmış, okullar hakkında raporlar hazırlamış ve Dârümualliminde bunları tartışmışlardır. Bu da öğretmen adaylarında bilimsel tartışma yönteminin gelişmesini sağlamıştır (Çil, 2004: 87). Satı Bey dönemi ve sonrasında Dârümualliminin başarısı teorik bilgilerin ve tatbikatın bir arada öğrencilere verilmesiyle artmıştır. Tatbikat Mektebi'nin öğretmen adaylarına katkısı daha okuldayken mürebbilik sanat ve mesleği için hazırlanmalarını sağlamış olmasıdır (Çil, 2004: 87).

Satı Bey, maarif ıslahatı hakkındaki layihasında önemli birçok konunun üzerinde durmuştur. Bunlar; Kavaid-i Esasiye, Muallim İhzarı, Teftişat ve Talimat, Müddet-i Tedrisiyelerin Tezyidi Meselesi, Levazım-ı Tedrisiye'dir. Bu konular hakkında neler söylediğine ve tavsiyelerine aşağıda yer verilmiştir.

Kavaid-i Esasiye: Satı Bey maarif ıslahatının çok önemli olduğunu ve bu çalışmaların uzun bir zaman alacağını söylemiş, maarif işlerinin ıslahı için yapılacak teşebbüslerin zamanından sonraya bırakılması bütün bir senenin boşa geçmesine zamanı gelmeden araçların hazırlanmadan yapılması ise teşebbüsün verimsiz ve kötü neticeler vermesine neden olabileceğini söylemiştir. Satı Bey bu hususların Maarif Nezareti'nce dikkate alınmadığını söylemiştir (Satı, 1326: 13). Ders programları hakkında karar alma, ders kitaplarını araştırma ve seçme işlerinin okulların açılmasına birkaç hafta ya da gün kala başlaması, hiçbir araç hazırlamadan hiç beklemeden vilayetlerde Numune Rüştîyeleri ve Dârümualliminler açılması Nezaretin bu esasları dikkate almadığını göstermiştir. Satı Bey böyle hataların tekrar edilmemesi ve maarifin ıslahatının doğru bir şekilde yapılması için her işte “her şey vaktiyle ve her şey vaktinde” kaidesinin esas alınması gerektiğine inanmıştır. Maarif işlerini çiftçilik işlerine benzetmiş, bir çiftçi gibi hareketli, sabırlı, uyanık, tedbirli, her işi zamanında mevsiminde yapmak gerektiğinin üzerinde durmuştur. Satı Bey üzerinde durulması gereken diğer bir konunun da amacın araçlardan ayrı tutulması ve amaca ulaşmak için geçit görevi görececek bir takım geçici tedbirlerin aracılığına ihtiyaç duyulmasıdır. Maarifin bütün bölümleri ve şubeleri arasında güçlü bir bağın olduğunu hiçbir şubenin ve tahsil derecesinin birbirinden bağımsız ıslah ve düzenlemesinin olmayacağına değinmiştir (Satı, 1326: 14). Satı Bey'e göre ilkokullar için program yapabilmek ve uygulamak için öğretmen hazırlamak, yüksekokula bir program hazırlamak için de onu takip edecek öğrenci ve uygulayacak öğretmen yetişmesini sağlamak için gittikçe gelişecek geçici programlar düzenlemek gerekmektedir. Bu programlar şu andaki hale uygun olarak yapılmalıdır. Eğer şu anki hale uygun yapılmazsa

programlar ya kâğıt üzerinde kalır ya da faydasız olur. Satı Bey'e göre programlar hem geçmişî hem de şimdi ve geleceği içine almalıdır. Satı Bey, şimdiye kadar bu hususlara uyulmadığını yapılan programların hep aynı şekilde yapılarak hemen uygulanmak istendiğini ancak batıda bile hiçbir programın birdenbire uygulanmadığını ve hazırlanmadığını dile getirmiştir. Satı Bey maarif işlerinde esaslı bir ıslahatın olması için bu hususların dikkate alınmasını istemiştir (Satı, 1326: 15,16).

Muallim İhzarı: Satı Bey daha önceki bölümde dile getirdiği gibi burada da ehliyetli muallim yetiştirmenin önemi üzerinde durmuştur. Çünkü maarifte yapılacak olan ıslahatların ehliyetli muallim yetiştirmeye bağlı olduğunu düşünmektedir. Ona göre ehliyetli muallim yetişmesini sağlamak için iki yol vardır; yeni ve ehliyetli muallimler yetiştirmek veya mevcut muallimleri ehliyetli hale getirmek (Satı, 1326: 16).

Yeniden iyi muallimler yetiştirmek için büyük görev Dârülmualiminlere düşmektedir. Satı Bey daha önce program layihasında bu konuyla ilgili şunları söylemiştir: (Satı, 1326: 17)

“Dârülmualiminlere devam edecek olan şubban-ı vatan metin bir terbiye-i umum ve meslekiyye aldıktan sonra mekatib-i İbtidaiyyeye muallim olunca bir taraftan çocukları talim ve terbiye ederek Osmanlığa münevver ve müteşebbis bir nesl-i âti hazırlarken diğer taraftan da köylülere va'z u nasihat ederek batn-ı hâzırın tenvir ve ıslahına sarf-ı makderet edecek ve Dârülmualiminler bu iki vazife-i esasiyeyi ifaya muktedir ve mütahalık muallimler yetiştirmekle yeni Osmanlılık mebna-yı ictimaisinin en mühim ve en metin temel taşlarını teşkil etmiş olacaktır.” (Satı, 1326: 17)

Satı Bey'in Dârülmualliminde yerleştirmeye çalıştığı ıslahatlar arasında yatılı sistem önemli bir yer tutmaktadır. Satı Bey Dârülmualliminin eksikliklerinin temelinde okulun leyli (yatılı) olmamasından kaynaklanan sorunlar olduğunu söylemiştir. Satı Bey yatılı sistemin gerekliliğini vurgulamış, okulların yatılı olmasının öğrenciler geçim sıkıntısı derdinden kurtaracağını ve öğretmenlik hayatının düzenine alışmalarını sağlayacağını açıklamıştır. Bu uygulamada Satı Bey öğretmen adaylarına çok sıkı tedbirler uygulamamış onların kendi kendilerini ve meslek hayatlarında da öğrencilerini idare etme becerisi kazandırmaya çalışmıştır (Satı, 1326: 18,19).

Mevcut muallimleri ehliyetli hale getirmek meselesini de incelikle araştırmak gerekmektedir. Satı Bey'e göre bu oldukça önemli bir konudur. Çünkü

Dârümualliminlerde yetişen öğretmenler ihtiyacı karşılayacak düzeyde yeterli değildi ve kısa zamanda muallim yetiştirmek mümkün olmayacaktı (Satı, 1326: 21). Bu nedenle mevcut muallimler için senede birer ikişer ay öğretim için bir kurum oluşturulmalıydı. Bu kurumlar Numune ve Tatbikat Mektebi tarzında olmalıydı. Öğretmenlere günde ikişer saat tatbikat dersleri gösterilip birer saat Fenn-i Terbiye derslerine dair konferanslar verilecek bir saat de okutmakta oldukları dersler hakkındaki bilgilerini güçlendirmeye çalışılacaktır. Satı Bey'e göre muallimlerin bu mekteplere bir ay bile devamından sonra çok faydası olacaktır (Satı, 1326: 22). Ayrıca Satı Bey taşradaki öğretmenlerin İstanbul'a gelmelerine gerek olmadığını bunun için seyyar heyet-i talimiye ve tensikiye kurularak vilayetlere gönderileceğini söylemiştir (Satı, 1326: 23).

Satı Bey'in üzerinde önemle durduğu bir diğer konu ise idadi muallimleridir. Ona göre bu muallimleri yetiştirme görevi Darülfünûna aitti. Ancak Darülfünûn'da bu görevi üstlenecek bir muallimlik şubesi bulunmamaktaydı. Satı Bey'e göre idadi muallimleri yetiştirmek için hususi ve yatılı bir kurum ihtiyacı bulunmaktaydı (Satı, 1326: 24).

Diğer bir konu ise muallimliğin bir meslek haline dönüştürülmesidir. İstanbul'da sadece idadilerin değil, rüştiyelerin öğretmenliklerinin de henüz bir meslek halinde olmadığını söylemiştir. İstanbul'da memur muallimlerin miktarının çok olduğunu dile getirmiş muallimlikte gelişme ve yükselme ümidi olmadıkça yetişecek öğretmenlerdeki gayret ve istek kalmayacaktır. Aşamalı ve istikrarlı olarak bu durumun önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu nedenlerle idadi muallimleri ve bütün mevcut muallimlerin giderek gelişme ve terfilerini temin edecek tedbirler alınarak bir nizamname hazırlanmalıdır. Öğretmenlerde bulunan araştırma inceleme şevkinin devam edebilmesi için bundan başka çare bulunmamaktadır. Aksi halde öğretmenlik mesleğinde bir ilerlemenin sağlanamayacağını söylemiştir (Satı, 1326: 24,25).

Teftişat ve Talimat: Maarifte yapılacak ıslahatın en önemli ve gerekli kısımlarından biri de teftişin faydalı ve sağlam bir yola koyulması meselesidir. Çünkü bu mesele muallimlerin ıslahı ve okulların düzeni için müracaat edilmesi gereken araçlardan en önemlilerindendir. Satı Bey, müfettişliğin ne durumda olduğunu anlamak için müfettişlere şimdiye kadar ne gibi talimatların verildiğini ve onlardan ne gibi raporlar alınmış olduğunu araştırmak gerektiğini veya Nezaretin en yakınındaki bir okula giderek onların durumunu görmenin yeterli olacağını söylemiştir (Satı, 1326: 26). Satı Bey müfettişliğin muallimlikten daha ileri olmadığını muallimler konusunda ne gibi ihtiyaçlar

ve mecburiyetler karşısında bulunuyorsa müfettişler için de öyle bulunduğunu söylemiştir. Satı Bey, müfettişlerin hazır hale getirilmesi için Avrupa'ya gönderilmesi gerektiğini ve hepsinin İstanbul'daki ecnebi mekteplerine de gönderilmesini oralardaki öğretim usullerini görmelerini incelemelerini faydalı bulmuştur. Sonuç olarak müfettişlerden ciddi bir hizmet bekleyebilmek için öncelikle onları hem öğretim yöntemlerine hem de teftiş usullerine alıştırıp hazırlamak sonra ellerine gayet ayrıntılı ve açık olarak düzenlenmiş talimatlar vermek gerektiğinin üzerinde durmuştur. Satı Bey, maarifin en birinci ihtiyaçlarından birini oluşturan bu talimatların bir an önce düzenlenmesi gerektiğini söylemiştir (Satı, 1326: 28,29).

Müddet-i Tedrisiyelerin Tezyidi Meselesi: İbtidai ve talî mekteplerin eğitim süresinin bir yıl daha arttırılmasına Maarif-i Umumiye Kanun Layihası'nda karar verilmiştir. Satı Bey bu kararın ne dereceye kadar uygulanabileceği ve ne dereceye kadar faydalı olacağını incelemeye değer bulmuştur. İbtidailerin çoğunda yalnız bir öğretmen ve bir dersane olduğunu bu nedenle eğitim süresinin artırılması öğretmen sayısına ve paraya olan ihtiyacı arttıracak dolayısıyla bu da okullardaki düzensizliğin artmasına neden olacağını söylemiştir (Satı, 1326: 29). Satı Bey, bu kararın doğru bir karar olmadığını ileri sürmüştür. Ona göre İbtidaide üç senelik mecburiyetin bile uygulanmadığını bu halde bu mecburiyetin bir sene daha arttırılması uygun olmamıştır. Bu uygulamanın 150 muallimin daha istihdam edilmesine ve on bin lira harcamak anlamına gelmektedir. Hâlbuki idadi mekteplerine idadi mezunlarından muallim tayin edildiği halde bütün öğretmen açığı kapatılamamıştır. Satı Bey, okulların sürelerini uzatmayı sürdürmeyi değil öğretim usullerini ıslah etmeyi önermiştir (Satı, 1326: 30).

Levazım-ı Tedrisiye: Diğer önemli bir konu da okullardaki öğretim araç gereçleri meselesidir. Şimdiye kadar idadiler için epeyce öğretim araç gereçleri alınmış ise de bunların seçiminde başarılı olunamamış ve özellikle öğretmenler tarafından etkin bir şekilde kullanılamamıştır. Bundan sonra alınacak araç gereçler için mantıklı bir program hazırlanmasını gerek bunların ve gerekse mevcut bulunanların kullanımı ve korunmaları hakkında ayrıntılı talimatlar hazırlanmasını uygun bulmuştur. Satı Bey, öğretim araç gereçleri için bir programın hazırlanması gerektiği üzerinde durmuştur. İbtidaiye mektebinin ve rüştiyelerin öğretim araç ve gereçlerinden mahrum olduğunu bu okullara eğitim öğretimin kalitesini artırmak için Osmanlı ve kıta haritaları, ağırlık ve uzunluk ölçüleri, iskelet, medeni eserlere ait resim ve yazılar, sanayi ürün koleksiyonları gibi araç

gereçlerin hazırlanması ve tedarik edilmesi gerekliliği bulunmaktadır. Bu levhalar ve haritaların da mutlaka Türkçe olması gerektiğini dile getirmiştir (Satı, 1326: 30,31).

5.1.4. Müzeler Hakkındaki Layiha

Müzeler Hakkındaki Layiha kitabın dördüncü bölümünü oluşturmaktadır. Layiha Emrullah Efendi'ye sunulmuştur. Burada Satı Bey, müzecilikte Avrupa'nın gerisinde kaldığını, İstanbul'da bulunan Asar-ı Atika, Yeniçeri Kıyafethanesi ve Esliha-yı Askeriye müzelerinin modern tarzda olduğunu ancak bu müzelerin daha çok yabancılara hizmet verdiğini söylemiştir. Satı Bey halkın müzelere ilgisinin artırılması ve başta eğitim olmak üzere birçok alanda yeni müzeler kurulması gerektiğinin üzerinde durmuştur.

Müze kelimesi köken olarak “mouseion” kelimesinden türetilmiştir. “Mouseio” kelimesi Musaların yeri veya tapınağı anlamına gelir. International Council of Museums (ICOM) kuruluşu göre müze “tarihi, arkeolojik eserlerin ve tabiattan toplanmış nesnelerin teşhir edildiği mekânlar, tabii parklar, nebatat ve hayvanat bahçeleri, akvaryumlar ve halkın ziyaretine açık biçimde düzenlenmiş tarihi ören yerleridir.” (Kuruloğlu, 2010: 46). Türk müzeciliğinin önemli isimlerinden Halil Edhem Bey'e göre müze: “Müzeler şu binalardır ki; onlarda ilim, fen ve sanatların her şubesine mahsus asar ve eşyadan mürekkep koleksiyonlar teşhir ve muhafaza olunur.”(Edhem, 1932: 532). Müzeler, doğada öteden beri var olan varlıklarla, insanın ürünü olan eserleri tarihsel çizgide düzenleyip gösterir ve gelecek nesillere bunları aktarır. Bugünkü anlamda olmasada müzelerin oluşturulma tarihi bayağı eskidir. İlk müzenin Antikçağ'da Atina Akropolündeki Propylai'de Pinakotheka adıyla kurulduğu belirtilmektedir. Mouseion adı ise ilk defa Helenistik dönemde I. Ptolemaios Soter tarafından İskenderiye'de kurulan merkez için kullanılmıştır (Kuruloğlu, 2010: 46). Sanat bilim ilişkisi Rönesans'ta başlamış, XVII. yüzyılda Avrupa'da büyük tarihi eserleri içeren koleksiyonlar oluşmaya başlamıştır. Müzeler sanatsal, etnografik ve antik objeleri toplayan ve onları sergileyen kurumlar olarak ilk kez XVIII ve XIX. Yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. XX. yüzyıl ile klasik müzecilik biçimi terk edilmiş ve teknoloji öncülüğünde çağdaş müzeciliğe geçilmiştir (Erden, 1990: 7).

Selçuklular Türk tarihinin ilk müzecilik örneklerini vermişlerdir. Selçuklular, Konya'da bir höyük olan yığma tepenin etrafını surlarla çevreleyip farklı dönemlere ait

her çeşit işlenmiş taşı bu sur duvarlarının dış yüzeylerine yapıştırarak bir bakıma ilk müzeciliği yapmışlardır (Eyice, 1985: 1596).

Osmanlı Devleti'nde müzecilik Fatih Sultan Mehmed Han dönemlerine kadar gittiği söylenir. kimi araştırmacılar müzecilik başlangıç tarihini 1846 olarak kabul etmişlerdir. Buna kanıt olarak 1846 yılında Tophane-i Amire Müşiri Fethi Ahmed Paşa'nın bazı Bizans yazıtları ve eski eserleri Aya İrini Kilisesi'ne nakletmesini ve ilk eski eser koleksiyonu oluşturulmaya başlamasını göstermişlerdir. Buraya 1869'da Müze-i Hümayun veya Müzehane-i Hümayun adı verilmiştir. Osmanlıda müzecilik XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlanmışsa da koleksiyonculuk daha eski tarihlerde görülmüştür. Fatih Sultan Mehmed döneminde savaşlarda ganimet olarak alınan silahlarla, artık çağdışı kalan savaş araç ve gereçleri toplanmış, böylelikle Askeri Müze'nin temellerini atılmıştır. Fatih Sultan Mehmed döneminde Topkapı Sarayı'nda Bizans dönemine ait lahit, kaide ve başlıklar sergilenmiştir. 29 Ocak 1869 tarihli talimatta müze kavramı ilk kez kullanılmış ve resmî belgelerde “müzehane” olarak adlandırıldığı görülmüştür (Eyice, 1985: 1598). 1869'da Müze-i Hümayun'un müdürlüğüne atanan ilk müdür olan Edward Goold, müzede eserlerin tanıtıldığı taş basma bir katalog hazırlatıp Ali Paşa'ya takdim etmiştir. Mahmud Nedim Paşa'nın sadrazam olmasıyla Goold'un görevi sona ermiştir. Mahmud Nedim Paşa 1871'de müze müdürlüğünü kaldırmış, müzeyi ressam ve koleksiyoncu olan Terenzio'nun korumasına bırakmıştır (Arık, 1953: 1). Terenzio ise bu görevde sadece bir yıl kadar kalmıştır. 1872'de Ahmet Vefik Paşa Müze-i Hümayun'u yeniden açmış ve başına Doktor Philipp Anton Dethier'ı atamıştır. Dethier, Türk müzeciliğindeki son yabancı müdür olmuştur. Truva hazinelerinin Dethier'in müdürlüğü sırasında kaçırılması sonucu Asar-ı Atika Nizamnamesi çıkarılmış ve böylece eski eserlerin değerleri daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır. Avrupa'da tarihi kalıntıların gördüğü değerin Osmanlı yöneticileri tarafından anlaşılmasıyla üç tane Asar-ı Atika Nizamnamesi çıkarılmıştır. Günümüzün kültür ve tabiat varlıklarını koruma kanunları bu nizamnamelere dayanır. Dethier döneminde arkeoloji ve müzecilik alanında öğrenim verecek bir okul kurulmasına karar verilmiş fakat 1877 yılında Sultan Abdülaziz tarafından kurulmasına onay verilen okul eğitim öğretime başlayamamıştır (Kocabaş, 1969: 76).

1870 de Maarif Nazırı Cevdet Paşa'nın önerisiyle Çinili Köşk müzeye dönüştürölüp 3 Ağustos 1881'de açılışı yapılmıştır. Sultan Abdülaziz döneminde Asar-ı Atika'nın Çinili Köşke nakli sonrası Aya İrini önemini kaybetmeye başlamış ve silahların

depolandığı “Harbiye Ambarı” şeklini almıştır (Eyice, 1985: 1602). Bu dönemden sonra Aya İrini Kilisesi Müze-i Askeri-i Hümayun adını almıştır. 1916-1917 yıllarında faaliyete geçmiştir (Eralp, 1985: 1605).

Eserlerin Çinili Köşk’e naklinden bir süre sonra Müze Müdürü Philipp Anton Dethier hayatını kaybetmiştir. Böylece Türk müzeciliğine başını Osman Hamdi Bey’in çektiği Türk idareciler damgasını vurmuştur.

Osman Hamdi Bey 1881’de müze müdürlüğüne atanmıştır. Osman Hamdi Bey, ilk olarak Çinili Köşk’te bazı düzenlemler yapmış Çinilerin üzerlerindeki sıvaları söktürmüştür. Koleksiyonları bilimsel yöntemlerle düzenleyip yabancı arkeologlara müzedeki eserlerin kataloğunu hazırlatmıştır. Asar-ı Atika Nizamnamesi’ni değiştirmek Osman Hamdi Bey’in yaptığı ilk işlerden biri olmuştur. 1884 tarihinde yürürlüğe giren yeni nizamname küçük değişikliklerle de olsa uzun zaman kullanılmıştır (Çal, 1997: 391). Osman Hamdi Bey, müzecilik adına 1883–1895 yılları arasında birçok yerde kazılar yapmıştır. Bu kazılarda ortaya çıkan eserler için bir müze binası gerekli hale gelmiştir. Bundan dolayı Türkiye’de ilk müze binası Müze-i Hümayun Haziran 1891’de açılmıştır. Osman Hamdi Bey’in ortaya koyduğu eser tüm dünya tarafından takdirle karşılanmış kendisine şeref payeleri, madalya ve nişanlar vermiştir. Osman Hamdi Bey 24 Şubat 1910 tarihinde vefat etmiştir. Ölümüyle Türk müzeciliği büyük bir kayıp yaşamıştır (Kuruloğlu, 2010: 56).

Osman Hamdi Bey’in ölümü üzerine müze müdürlüğüne kardeşi Halil Edhem Bey atanmıştır. Halil Edhem Bey, savaşlarla geçen süreç içerisinde müzeyi ayakta tutmaya çalışmış, ilk iş olarak müzenin içinde birtakım değişiklikler yapmış, eserleri kronolojik sırada sergilemiştir. Aynı zamanda yabancı uzmanlardan yararlanmış Bordeaux Üniversitesi Arkeoloji hocalarından G. Mendel 1910-1913 yılları arasında müzede çalışmıştır (Kuruloğlu, 2010: 57). Zamanla yeni eserlerin gelmesinden dolayı yer sıkıntısı başlamıştır. 1917’de Sanayi-i Nefise Mektebi binasının Müzeler İdaresine devriyle yeni bir müze binası oluşturulmuş ve Eski Şark Eserleri Müzesi meydana çıkmıştır (Kuruloğlu, 2010: 58). Halil Edhem Bey İstanbul Müzelerinin inkişafı için çok büyük çaba harcamış, 21 yıl hizmet ettikten sonra 1931’de emekli olmuştur. Kendisine birçok üniversiteden ve ilmi kuruluşlardan fahri profesörlük ve doktorluk unvanları verilmiştir.

Osmanlı’da müze ve müzecilik kavramları, Batılılaşma fikirleri doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Müzelerimiz ilk zamanlarda İngiliz, Avusturyalı ve Almanlara

bırakılsada daha sonraları Türk arkeologların yetişmeleri ve kurumlarımızın başına geçmeleriyle daha iyi yerlere gelmiştir. Dönemlerinin en önemli Türk müze uzmanları olan Osman Hamdi Bey ve Halil Edhem Bey'in yaptıkları günümüzde önemini korumaktadır. 1846 tarihinden 1890'lara kadar çok fazla gelişme gösteremeyen Türk müzeciliği, 1900'lü yıllarla beraber gelişmeye başlamış ve İstanbul Müzeleri dünyanın sayılı müze merkezleri haline gelmiştir. Tüm bu süreçlerin sonunda müzecilik anlayışı eserlerin nasıl sergileneceği, müzecilik kanunları hakkında ilerlemeler sağlanmıştır.

Satı Bey, layihasında müzeler hakkındaki düşünce ve görüşlerini çeşitli başlıklar altında vermiştir. Bu başlıklar; Müzelerin Ehemmiyeti, Mevcud Müzelerimiz, Talim ve Terbiye veya Maarif Müzesi, Hıref ve Sanayi Ticaret ve Ziraat Müzesi. Söz konusu başlıklar ayrı ayrı aşağıda ele alınmıştır.

Müzelerin Ehemmiyeti: Satı Bey, Avrupa'da eğitimin en önemli araçlarından birinin umumi müzeler olduğunu ve bu müzelerin sanayi, ticaret, ziraat, tarih, güzel sanatlar, araç öğretimi, toplum gelenekleri, doğa tarihi, teşrih, hastalık, askeri araçlar ve inşaat işlerine ait her türlü eşya ve numunelerin sergilendiği kurumlar olduğunu ilim ve marifet konusunda olağanüstü büyük hizmetler verdiğini dile getirmiştir. Bu müzelere her ne zaman gidilirse gidilsin, orada neredeyse bütün kesimlere mensup birçok ziyaretçiye rastlanılır: Anne ve babaların refakatinde dolaşan çocuklar, öğretmenlerin refakatinde dolaşan çocuklar ve eğitim ziyareti yapan öğrenciler, boş vakitlerinde işçiler, planlar ve numuneler arayan sanatkârlar, bir meseleyi incelemek ve araştırmak isteyen uzmanlar bu kurumların salonlarına hayat ve devamlı hareket getirir ve bu salonlardan dikkatli ve önemli birer yarar ile çıkmaktadır (Satı, 1326: 32). Masrafsız ve kolaylıkla araştırma ve inceleme yapılmakta öğrenci ve öğretmenler bütün dersleri kolaylıkla ve açıkça anlayabilecekleri araçlar bulmuş olmaktadır. Sanatkârlar plan ve projelerden esinlenmiş olur, işçiler gezinti ve seyir ile birçok bilgi kazanır, herkes memleketin tarihine başka memleketlerin durumu hakkında bilgi edinmiş olur, küçük çocuklar bile daha okula başlamadan önce görüş ve intibalar edinir. Tüm bunlar hayatı öğrenmek için çok kıymetli ve kuvvetli bir temel oluşturur ve okulların öğretim görevlerini kolaylaştırır. Ona göre müzeleri gezmiş olan çocuk için dersler bütünü bilinmez ve yeni değildir. Çocuk Milli Etnografya Müzesi'nde muhtelif vilayetler ahalisini kıyafetleriyle gerekli esaslarıyla görmüştür, Müstemlekat Müzesi'nde muhtelif sömürgelerin görünüşleri karşısında bulunmuş ve bu sömürge yerlilerinin cismi numunelerini kulüpleri yanında dağları, taşları, mahsulleri arasında gözlem yapmıştır, doğa tarihi müzelerinde birçok hayvanat ve

bitkilerin numunelerini görmüş, hayvanat bahçelerinde bunların canlılarıyla eğlenmiştir. Sanayi müzelerinde her türlü fabrikaların ve makinelerin küçük ölçekli numunelerini görmüş ve bunlar hakkında bilgiler edinmiştir (Satı, 1326: 33). Bunun içindir ki müzeler ve sergiler toplumun ve öğrencilerin eğitiminde çok büyük görevler üstlenmekte ve müze binalarının yapımı için büyük fedakârlıklar gerçekleşmektedir (Satı, 1326: 34).

Mevcut Müzelerimiz: Satı Bey bizde mevcut olan umumi müzelerin Asar-ı Atika Müzehanesi, Yeniçeri Kıyafethanesi ile yeni düzenlenen Esliha-i Askeriyye Müzesi'nden ibaret olduğunu söylemiştir (Satı, 1326: 34). Asar-ı Atika Müzesi'nin bizde önemli bir kurum olduğunu ancak Osmanlılardan ziyade yabancıların ziyaret ettiğini söylemiştir. Bu müzeyi ziyaret eden Osmanlıların miktarının az olduğunu bu ziyaretten istifade edenlerin ise hiç olmadığını dile getirmiştir. Satı Bey bu hale son vermek bu mükemmel kurumdan halkımızın da yararlanması için bazı tedbirlerin alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bu tedbirler şunlardır: 1. Giriş ücretinin kaldırılması veya azaltılması. 2. Müzede bulunan eserler hakkında ayrıntılı bilgileri içeren levhalar hazırlanmalı. 3. Burada açıklamalarda bulunacak memurlar atanmalı. 4. Halka bu asar-ı atikanın ne olduğunu anlatmaktan ziyade bunlar aracılığıyla tarihi bilgilerin telkini için rehberler düzenleme. 5. Eğitim görmüş kimselerin bilgileri arttırmak için müzedeki eserler üzerine tarihi konferanslar düzenlenmesi. 6. Okullara verilecek tarih kitaplarında müzeden ve müzedeki eserlerden, asar-ı atikanın öneminden bahsettirilmesi. 7. Müzenin ziyaretçilere açık saatlerinin gazetelerle sık sık ilan edilmesi. 8. Basının müzeyi ziyaretten meydana gelecek faydaları üzerine halkın dikkatini çekecek makaleler yazmak yoluyla bir vatan görevi yapmasına davet edilmesi (Satı, 1326: 34,35). Yeniçeri Kıyafethanesi ve Esliha-i Askeriyye Müzesi hakkında da bu esaslara göre hareket edilirse bu kurumların canlı bir Osmanlı Tarihi dershanesi haline geleceği ve milli tarihimize ait bilgilerin yazılması ve herkese bildirilmesiyle çok büyük hizmetler vereceği açıktır. Satı Bey, bugün mevcut bulunan bu üç umumi müzenin istifadesi için gelişmesini sağlamanın gerektiğini ve yeni müzeler kurmaya ve açmaya çalışmanın zorunlu olduğunu söylemiştir. Ona göre yapımına vakit geçirmeden başlanması gereken müzeler ise Talim ve Terbiye ile Hiref ve Sanayi Müzeleri'dir (Satı, 1326: 35).

Talim ve Terbiye veya Maarif Müzesi: Satı Bey, medeni ülkelerin hemen hepsinde eğitim ve öğretimin araçlarını sergileme, Fenn-i Terbiyenin usul ve sonuçlarını yazmaya ve herkese bildirmeye hizmet eden müzeler olduğunu söylemiştir. Satı Bey Mektep Müzesi, Pedagoji Müzesi, Levazım-ı Tedrisiye Müzesi, Eğitim Müzesi, Pestaloçyanom

gibi çeşitli isimlerle anılan bu kurumlardan Zürih, Lozan, Paris, Brüksel, Berlin, Viyana şehirlerinde bulunanlarını ziyaret ettiğini dile getirmiştir (Satı, 1326: 36). Bu müzelerin içerdikleri üç kısma ayrılır: 1. Fenn-i Terbiye ve öğretim usullerine dair eserler ve süreli yayınlar ile her türlü ders kitapları. 2. Okullarda kullanılacak öğretim araçları. 3. Okul öğrencilerinin hüner ve gayreti olan el işleri, resim, haritalar ve ders defterleri. Müzelerin çoğu ilk iki özelliği bazıları da üç özelliği birden taşımaktadır (Satı, 1326: 36). Bu müzeler bundan başka öğretmenlerine emaneten kitaplar göndermek, projeksiyon manzaraları emanet etmek, isteyenlere müzedeki araçların fiyatları ve işleyen bayilerin adresleri hakkında bilgi vermek, öğretim usulleri ve eğitime dair konferanslar düzenlemek gibi önemli hizmetler yapmaktadırlar. Paris belediyesine bağlı olan müzede okullarda kullanıma elverişli kitaplar ve araçları inceleme, ayırt etme vazifesiyle mükellef bir komisyon bulunmakta, Zürih'teki müze ise haftalık dergi çıkarmakta burada da yeni aldığı eserlerin içeriği hakkında bilgi vermekle beraber levha ve aletlerin resimlerini ve bunların faydaları hakkında açıklamalar yapmaktadır (Satı, 1326: 37). Bu gibi müzelerin çoğu milli ve özel bir sergide sergilenmek üzere toplanmış araçlar ve öğretim belgelerin sonradan dağıtılmayarak bir arada korunması ve bir binada sürekli sergilenmesi suretiyle ortaya çıkmış, sonra giderek para kazandırmış ve mükemmelleşmiştir (Satı, 1326: 37). Bu müzelerin bazısı da bayiler tarafından hediye edilmiştir. Örneğin; Paris belediyesinin tesis etmiş olduğu müze okullara kitap ve araç seçiminde memur olan komisyon tarafından verilmiş numunelerden oluşmuştur. Satı Bey, bizde de böyle bir müze tesisine ihtiyaç olduğunu ve bu müzenin bazı araç ve belgelerden oluşması gerektiğini söylemiştir. Gerekenler şunlardır: 1. Çeşitli memleketlerde eskimiş ders masalarının, yazı tahtalarının, haritaların, resim, masa ve iskemlelerinin numuneleri. 2. Dil, hesap, matematik, doğa bilgileri ve sanayi, tarih, coğrafya, resim, el işleri, dikiş, işleme, ev idaresi, öğretimi için kullanılan levha, alet ve numunelerin koleksiyonları. 3. Çeşitli memleketlerde eğitim teşkilatına ve okul öğretimine ait düzenler, talimatlar, programlar, raporlar, yıllıklar her türlü belgeler. 4. Okul binalarını ve okul hayatını gösteren fotoğraflar ve planlar ile okul bezekleri numuneleri. 5. Her memlekette okul kademelerinin her birinde öğretimin hareket tarzını gösterecek not ve görev defterlerinden resim ve el işlerinden oluşmuş birer dizi. 6. Fenn-i Terbiyeye ve eğitim metoduna dair kitap ve dergiler. 7. Çeşitli memleketlerde okul kademelerinin her birinde eski kitap dizilerinin başlıcaları. 8. Osmanlı diliyle yazılan bütün ders kitapları ile öğretmenlerin bilgilerini arttırmalarına yardımcı olacak her türlü eserler (Satı, 1326: 38). 9. Gerek İstanbul ve gerekse taşra okulları öğrencilerinin hüner ve gayreti olan defter,

harita, resim ve el işlerinin en güzel numuneleri. 10. Eğitim ve okullarımıza ait fotoğraflar, istatistikler, raporlar, her türlü belgeler. Bu suretle kurulacak müzede eserlerin çalışma ve okuma için büyük bir salon bulundurulmalı ve bu salonda belli ve uygun zamanlarda kâh öğretmenlere kâh umuma mahsus olmak üzere faydalı ve eğitsel konferanslar düzenlenmelidir (Satı, 1326: 39).

Satı Bey'e göre bu müzenin sağlayacağı faydalar çok ve büyüktür. Bu müzenin faydaları şunlardır: (Satı, 1326: 39-40)

1. Öğretimin pratik usullerini öğretmenlere belli bir surette telkin edecek ve bu suretle bu usullerin yayılmasını kolaylaştıracaktır.
2. Her türlü öğretim araçlarının seçim ve siparişi hususunda gerek resmi okullar ve gerekse özel okullar müdür ve heyetlerine çok faydalı bir rehber olacak ve onları şimdiye kadar olduğu gibi kitaba körü körüne hareket etmek zorunluluğundan kurtaracaktır.
3. Ressamlarımızın çeşitli öğretim levhaları görmelerini temin ve bu nedenle bizim durum ve ihtiyaçlarımıza uygun levhalar düzenleme ve basmalarını kolaylaştıracaktır.
4. Marangozlarımızın, demircilerimizin bütün sanatlar ve sanatımızın okul ve öğretim araçlarının da çeşitli numunelerini görmelerini temin ederek onları aynısını imalata girişimlerini kolaylaştıracaktır.
5. Ders kitapları yazmak ve yazdırmak isteyen yazarlarımızın çeşitli kitaplar ve el yazısı defterler görmelerini ve o derslerin kolay anlatımı ve öğretimi için mevcut araçlardan bilgisi olmalarını temin edecektir.
6. Eğitim ve okulların çeşitli memleketlerdeki durumu hakkında bilgi edinmek isteyen merak sahipleri için kolay bir saha incelemesi teşkil edecek, Avrupa'ya gidilmeden de Avrupa Okulları hakkında esaslı bir fikir edinilebilmesini temin edecektir.
7. Eğitim ve okullarımızın durumunu öğrenmek ve harekâtını takip etmek isteyenler için de bir makam olacak ve okullarımızın gelişmelerini gösterecek bir müze haline gelecektir.
8. Müzede eserleri sergilemek için çeşitli okulların kurul heyetleri ve öğretimleri arasında yararlı bir rekabet kapısı açılmasına neden olacak ve iyi çalışan öğretmenler ile öğrenciler için gayret oluştıracaktır.
9. Çeşitli memleketler eğitiminin durumu hakkında gerek adı geçen memleketler eğitim bakanlıkları tarafından ve gerekse oralardaki Osmanlı memurları

tarafından gönderilen belgeler ve raporlar için de bir toplanılacak yer halini alacak ve bu nedenle bundan sonra dağılıp gitmesine engel olacaktır.

Satı Bey'e göre tüm bu faydalara rağmen müzenin tesisi çok masraf gerektirmeyecektir. Gerekli olan eşya ve kitaplar da iki üç bin lira masrafla tedarik edilebilecektir. Müze binası için de en uygun yer vaktiyle Kız Sanayi Okulu'nun idare dairesini oluşturan ve Bakanlığın mülkü bulunan binanın arsası ile bahçesidir. Bu arsa ve bahçe üzerine alt katı kütüphane ve konferans salonu, üst katı müze olmak üzere bir müze binası inşası çok uygun olur. Müzenin inşası için gerekli masrafı da Satı Bey, Mühendis Salim Bey'e hesaplatmış ve bu masrafın bin beş yüz lira dolaylarında olacağını öğrenmiştir. Şu hâlde müzenin tesisi beş bin lira kadar masraf olacaktır. Satı Bey'e göre bu müzenin gerekli masrafı pek az, temin edeceği faydalar ise çok olduğuna göre bunun bir an evvel tesisi ve açılması için çalışmaya başlanmalıdır (Satı,1326: 41).

Hiref ve Sanayi, Ticaret ve Ziraat Müzesi: Satı Bey, Avrupa'nın her tarafında ziraate, ticarete, madencilğe, sanatkârlar ve sanayiye özel birçok müzeler olduğunu dile getirmiştir. Bu müzelerin düzen ve tesisinde takip edilen amaçları üç kısma ayırmıştır: 1. Sanayinin asıl maddeleri ile mahsullerini sergileme ve aletler ve usullerini aynen anlatma. 2. Önemli sanayi mallarını koruma ve bu malların bütün gelişme aşamalarını ve gelişmesini göstermek. 3. Sanayi araçlarını ve mamulâtını sergileme ve bu vasıta ile sanat erbabını iyi ve güzel yetiştirmek (Satı, 1326: 42). Müzelerin bazıları bu amaçların yalnız birini, bazıları ikisini bazıları da her üçünü temin edecek bir şekilde düzenlenmiştir. Satı Bey, bu müzeleri ziyaret ettiği sırada dikkatini en çok çeken yanının, bunlarda Doğu ve İslamiye eserlerine verilen önem ve bu eserlere ziyaretçiler tarafından gösterilen takdir ve tutkunluktur. Satı Bey, bizde bu eserler ve sanayinin ihmal edildiğini dile getirmektedir (Satı, 1326: 43).

Satı Bey, Yanya Vilayeti'nde birkaç binanın tavanında, Kosova Vilayeti'nde bazı evlerin duvarlarında görmüş olduğu odun bezemelerinin kıymet ve önemini Avrupa müzelerini ziyaret etmeden önce anlamamış olduğunu ancak bu ziyaretten sonra bizdeki Osmanlı ve İslamiye süslemeleri hakkında merak ile birçok belgelerin toplanmasına itina göstermiş, Hat Sanatı Öğretmeni Hakkı Bey'in nezdindeki numunelerin güzelliğini ve kıymetini yine Avrupa müzelerini ziyaretinden sonra anladığını dile getirmiştir (Satı, 1326: 43). Satı Bey, bu sanayiye kurtarmak ve canlandırmak için bunların yeni ve eski numunelerini toplayıp bir müzede sergilenmesini bu vasıta ile sanayinin unutulmuş ve

ihmal edilmiş güzellikleri halka göstermek gerektiğinin üzerinde durmuştur. Bu amaçla kurulacak müzede; kakmacılık, oymacılık, işlemecilik, ciltçilik, halıcılık, çinicilik gibi sanayi süslemelerinin yeni mahsullerini ve eski eserleri toplayıp sergilemekle beraber gerek yabancı müzelerde gerekse ülkemizde mevcut bulunan eserlerimizin resimleri de koyulmalıdır. Satı Bey'e göre Sanayi Müzesi'nden başka ondan ayrı bir binada ya da aynı yerde Hiref ve Sanayi Müzesi kurulmalıdır (Satı, 1326: 44). Bu müze bütün zirai mahsulleri ve sanayimizde işletilmekte olan ve olmayan bütün madeni mahsullerimizin numunelerini bulundurmali, bizde kullanılan zirai aletler ile Avrupa'da bulunan aletlerin numunesini yan yana bulundurmakla beraber bunların iktisadi sonuçlarını cismi ve maddi diyagramlar yoluyla göstermeli, asıl madenlerimizin Avrupa'da ne gibi imalata uğradıktan sonra bize geri geldiğini de bize göstermeli fabrika ve makine modellerini de içermelidir. Bu müzeler memleketimize birçok faydalar sağlayacaktır. Satı Bey, başlıca vilayetlerde yavaş yavaş böyle müzeler tesis etmenin çok büyük faydalar temin edeceğini ifade etmiştir (Satı, 1326: 45).

5.1.5. Avrupa'ya Talebe İzamı Hakkındaki Layiha

Avrupa'ya Talebe İzamı Hakkındaki Layiha kitabın beşinci bölümünü oluşturmaktadır. Layiha Emrullah Efendi'ye sunulmuştur. Satı Bey, sadece Avrupa'ya ve özellikle de Fransa'ya öğrenci gönderilmesine karşı çıkmış, düşünce açısından Osmanlı'ya daha çok benzeyen Japonya ve Almanya gibi ülkelere öğrenci gönderilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Ülkedeki mevcut eksiklikler göz önünde bulundurularak öğrencilerin yurt dışına gönderilmesini istemiştir, gidecek kişilerin yüksekokul öğrencisi veya belli bir alana yönelmiş bilim taliplileri olmasına dikkat edilmesini, çok genç ve kişiliği oturmamış öğrencilerin gönderilmemesini vurgulamıştır.

Layihanın içeriğine geçmeden önce Osmanlı'da Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi konusunda bazı bilgilerin paylaşılmasında yarar vardır.

Osmanlı Devleti 18. yüzyıla Karlofça ve Pasarofça antlaşmalarının meydana getirdiği olumsuz atmosferle girmiş, tahtta III. Ahmed ve onun yenilikçi sadrazamı Damat İbrahim Paşa yer almıştır. Söz konusu antlaşmaların sonucu olarak Osmanlı Devleti Hristiyan devletlerden aldığı haraçtan vazgeçmek zorunda kalmıştır ve bundan sonra Avrupa devletleri arasında yönlendirici bir politika izleyememiştir (Erdoğan, 2009: 8).

Türk modernleşme literatüründe Osmanlı batılılaşmasının izi sürülürken Damat İbrahim Paşa dönemine kadar geri gidilmektedir. Osmanlı için Batıdan gelen bir yenilik olduğundan hareketle matbaa bir mihenk taşı olarak kabul edilmektedir (Erdoğan, 2009: 10). Yüzyılın sonlarına kadar klasik düzen devam etmiş olsa da Osmanlı Devleti dünyadaki yeni gelişmelerden etkilenmiştir. Yüzyılın başında hızlı değişim yaşayan Avrupa karşısında Osmanlı Devleti'nin yenileşme uygulamalarında Batı etkisi kültürel ve sosyal alanla sınırlı kalmış, ticaret ve sanat eşyalarıyla hediyelerle iki dünya birbirini tanımaya başlamış ve zihniyet farkının izin verdiği ölçüde Fransa ve Avrupa modası Osmanlı topraklarına girmiştir (Tanpınar, 1997: 44,45).

19. yüzyıl Osmanlı modernleşmesi tarihi Batıyı derinden sarsan Fransız Devrimi'nin meydana geldiği 1789'la başlamıştır. Bu tarih aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde Batı modelinde reform girişiminde bulunan III. Selim'in tahta çıkış tarihi olmuştur (Erdoğan, 2009: 27). III. Selim'in yapmak istediği ve yaptığı yenilikler "Nizam-ı Cedid" olarak anılmıştır. III. Selim'in reform uygulamalarına başlamadan önce önde gelen isimlerden devlet düzenine dair görüşlerini içeren raporlar istemiştir. Bu raporlardan çok reform uygulamalarında III. Selim'in yararlandığı diğer kaynak Avrupa'nın önde gelen merkezlerine gönderdiği elçilerin yazdıkları yazılar olmuştur. 1792'de kurulmasına karar verilen daimî elçiliklerin ilki Avusturya ve Prusya elçilikleri olmuştur. Bir yıl sonra da Londra ve Paris elçilikleri kurulmuştur, elçilerin gittikleri yerde en az üç yıl kalmaları kararı verilmiştir (Erdoğan, 2009: 31). 1796 tarihinde Bâbıâli, Paris'te bir daimî elçi bulundurulmasını kabul etmiş ve Es-seyyid Ali Efendi başmuhasebeci payesiyle Paris elçiliğine gönderilmiştir (Karal, 1988: 177). Bu elçilerin gittikleri merkezlerde temasta bulundukları devlet adamlarını Osmanlı Devleti'nin durumu hakkında, Nizam-ı Cedid'in başarıları ve devletin günden güne güçlendiği yönünde aydınlatmalarının yanında söz konusu devletlerin ordu ve donanma düzenleriyle ilgili İstanbul'a bildirme görevleri bulunmaktadır. Ayrıca elçilerin maiyetinde bulunan memurlar vakitlerini boş geçirmeyerek dil ve her türlü bilgiyi öğrenmek için gece gündüz çalışmakla görevlendirilmişlerdir (Karal, 1988: 181). Avrupa'nın idari, siyasi, kurumsal, askeri ve sivil yapısı hakkında gözlemlerini aktaran bu elçiler yabancı dil bilmedikleri için yanlarında Rum tercümanlar götürmüş, ayrıca bu dönemde III. Selim bu tercümanlara ek olarak Avrupa dilini öğrenmesi amacıyla gençleri de göndermiştir (Berkes, 1973: 99). Padişahın yabancı dil eğitimini teşvik etmesi ve öğrenmek isteyenleri himaye etmesi bu dönemde yabancı dil öğrenmek isteyen gençlerin sayısında artış olmasını sağlamış, bu

girişimler yurtdışına öğrenci gönderme uygulamasının başlangıcı olarak kabul edilmiştir (Erdoğan, 2009: 32). Batıyla daimi elçilik düzeyinde kurulan yeni resmi ilişkiler çerçevesinde meydana gelen gelişmeleri takip etmek amacıyla Müslüman gençler batıya gönderilmiştir. Bundan sonra Batılılaşma devletin resmi programı haline gelmiştir. II. Mahmud yeniçeri ocağını kaldırdıktan sonra hem yeni ordunun ehliyetli subay ihtiyacını karşılamak hem de ehliyetli sivil memur yetiştirmek amacıyla eğitime büyük önem vermiştir. Daha önce kara ve deniz mühendishaneleri kurulmuş, fakat bunların verdiği mezunlar yetersiz kalmış, bu okullar için uzman eğitimlere ihtiyaç doğmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak için de yurtdışına öğrenci gönderilmeye başlanmıştır. Osmanlı bürokrasisi de devletin ihtiyaç duyduğu yetişmiş elemanın temini için Avrupa devletlerinden uzman getirmek yerine devletin kendi elemanını yetiştirmesinin daha yararlı olacağının farkına varmıştır (Erdoğan, 2009: 36). Yurtdışına eğitim için öğrenci gönderme uygulamasında o zamanın Seraskeri Hüsrev Paşa'nın gayretleri önemli bir yer tutmuştur. İlk olarak 1830'da masrafları onun tarafından karşılanarak 511 öğrenci Paris'e gönderilmiştir. Devlet, masraflarını kendisi karşılayarak ve ihtiyaç duyduğu alanlara öğrencileri yönlendirerek yoğun bir şekilde öğrenci göndermeye başlamış, bu tarihten itibaren yurtdışına öğrenci göndermenin bir devlet politikası olduğu görülmüştür (Erdoğan, 2009: 37). Hattı Hümayunlardan ve daha sonra göreceğimiz belgelerden anlaşıldığı üzere söz konusu uygulama Tanzimat Fermanı'nın ilanından önce başlamıştır. Harbiye Mektebi'nin açıldığı sene gerek bu okulun ve gerekse Mühendishane-i Berri Hümayun'un öğretmen ihtiyacını karşılamak için ve fabrikalara gerekli teknik uzman yetiştirmek amacıyla Mühendishane-i Berr-i Hümayun'dan özellikle Londra'ya öğrenci gönderilmiştir (Ergin, 1940: 278). 1837 yılına gelindiğinde Londra'da özellikle bahriye mühendisliği tahsili gören 10 öğrenci bulunmuş, diğer taraftan Paris ve Viyana'ya da öğrenciler askeri tahsil için gönderilmiştir. 1845'te Harbiye Okulu'ndan da Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir (Ergin, 1940: 278). Tıbbiye ise ilk mezunlarını 1834'te vermiş, 1840'tan sonra Avrupa'ya öğrenci göndermeye başlamıştır (Berkas, 1973: 234). Reşit Paşa da yeni kurulan Hariciye Nezareti'nden sefir olarak Paris ve Londra'ya gönderilmiş, döndüğünde II. Mahmud'un yerine geçen oğlu Abdülmecid'in saltanatında, 3 Kasım 1839'da Gülhane'de Tanzimat Fermanı'nı okumuştur. Osmanlı Devleti'nin bu dönemde öğrencileri eğitim almaları için Avrupa'ya gönderdikleri alanlara baktığımızda bilim ve teknik alanlarının öne çıktığı görülmüştür. Askeri alanda gönderilenlerin de daha çok topçuluk, mimarlık, mühendislik gibi askeri meslekleri edinmeleri amacı güdülmüştür. Bu sebeple ilk gönderilen öğrenciler bu minvalde eğitim veren Mühendishanelerden

seçilmiştir (Erdoğan, 2009: 49). Osmanlı Devleti Avrupa devletlerine öğrenci göndermeyi önemli bir çözüm aracı olarak görmüştür. Sultan Abdülmecid Tanzimat'ın ilanından sonra 1840 yılında Tophane'den, Harbiye Okulu'ndan ve Mühendishanelerden Avrupa'ya gönderilecek 17 öğrenci için gerekli izne imza atarken bu uygulamanın devlet için çok faydalı olacağını belirtmiş hiçbir masraftan kaçınılmaması gerektiğini söylemiştir. Ancak Padişah, bu çok masraflı usuldense burada okul açarak Avrupa'dan getirilecek öğretmenlerle daha fazla öğrencinin eğitim göreceğini düşünmüştür (Erdoğan, 2009: 50).

Sonuç olarak kapasiteli okullar kuruluncaya kadar öğrencileri yurtdışına gönderme yolu seçilmiştir. Bu dönemlerde öğrencilerin gönderildikleri Avrupa'nın üç merkezinin bazı tahsil alanlarıyla öne çıktıkları görülmüştür. Buna göre subaylar, özellikle bahriyeliler yoğun olarak İngiltere'ye gönderilmiş, dil eğitimi için ve temel bilimlerin tahsili için Paris tercih edilirken diğer askeri eğitimlerin Viyana'da alındığı dikkat çekmiştir (Erdoğan, 2009: 60). Bürokratik modernleşmenin doğurduğu kadro ihtiyacını karşılamamanın bir yolu da yurtdışına öğrenci göndermek olmuştur. Ortaya çıkan bu ihtiyacın giderilmesi için çoğu kere bürolarda istihdam edilen memurların da tahsil için yurtdışına gönderildikleri olmuştur. 1856 yılı, Islahat Fermanı'nın ilanının dışında yurtdışına öğrenci gönderimiyle ilgili de bir dönüm noktası olmuştur. 1856-57 yıllarında hem yurtdışına yeni öğrenciler gönderilmiş hem de Avrupa merkezlerinde ve özellikle Paris'te bulunan öğrencilerin durumlarının tespiti ve uygulamanın verimliliğini ölçmek için çalışmalar yapılmıştır (Erdoğan, 2009: 65). Çünkü öğrenciler farklı okullara dağıtılmış bu halleriyle denetimden yoksun oldukları gibi masrafları da önemli ölçüde artmıştır. Yurtdışına gönderilen öğrencileri bulundukları merkezlerdeki elçiler takip etmiş, elçiler öğrencilerin işlerini düzenlemek ve onların her türlü ihtiyaçlarını takip etmekle görevlendirilmiştir (Erdoğan, 2009: 65).

Osmanlı Devleti modernleşme politikalarının bir uzantısı olarak eğitimde teknolojik gelişmeye zemin olabilecek okulların açılması için harekete geçmiş, daha önce askeri eğitimin içinden sağlanmaya çalışılan teknik ve mesleki eğitim sivil alana doğru genişlemiştir. Devlet bürokratik uzmanlaşmaya, kamunun genişlemesine ve teknik gelişmeye paralel olarak bu alanlarda ihtiyaç duyduğu kadroyu temin edebilmek için yeni okullar açmış söz konusu alanlarda eğitim görmeleri için yurtdışına öğrenci göndermiştir (Erdoğan, 2009: 81). Osmanlı Devleti'nin ihtiyaca göre yurtdışına öğrenci gönderdiği bir alan da resim olmuştur. Yeni kurulan Sanayi Mektepleri'nden de yurtdışına öğrenci

gönderilmeye başlanmıştır. Bu dönemde tahsili için öğrenci gönderilen alanlardan biri de dericilik olmuştur. 1863 yılında 6 kişi Paris'e dericilik sanatını öğrenmeleri için gönderilmiştir (Erdoğan, 2009: 90-91-92).

Avrupa'nın belli merkezlerine gönderilen öğrencilerin döndüklerinde Osmanlı'nın askeri fabrikası olan ağır sanayi ve teknoloji üreten Tophane, Baruthane, Tüfekhane, Fişekhane ve Dökümhane gibi üretim merkezlerinde görev alması amaçlanmış, yurtdışında eğitim gören öğrenciler sadrazamlık, nazırlık, büyükelçilik, orduda komutanlık, valilik, devlet şuralarında azalık, açılan modern okullarda hocalık, mühendislik, doktorluk, mütercimlik, müze ve kütüphane müdürlüğü gibi önemli görevlerde yapmışlardır (Erdoğan, 2009: 139).

Satı Bey, Emrullah Efendi'ye sunmuş olduğu bu layihaya başlarken memleketimizde bilim ve eğitimin yazılması ve herkese bildirilmesi için kullanılması gereken araçların en önemlisinin medeni ve ilerlemiş memleketlere öğrenci gönderilmesi olarak görmüş, bu hususta nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini de burada anlatmıştır.

Satı Bey, geçen sene Avrupa'ya 70 öğrenci gönderildiğini bunlar hakkında izlenen yolu ve bu yolun sonuçlarının neler olduğunu anlatmıştır. Ona göre geçen sene öğrenci gönderimi için hiçbir program yapılmamış, iki gün içinde karar alınıp ilan edilmiş, gitmek isteyenler birkaç gün içinde sınav olmuş, sınavlarda Fransızca'dan başka bir bilgi aranmamış, mesleğe eğilimi ve hazırlık konusuna bakılmamıştır. Gitmek isteyenlerin büyük bir kısmı sınavlara yalnızca Avrupa'ya gitmek Avrupa Darülfünûnlarından mezun olmak amacıyla girmiş, aralarında Avrupa'ya bir gidelim de sonra çaresine bakarız diyerek sevmedikleri mesleğe aday olanlar da vardı, bütün bunlar Nezaretin konu hakkında net bir hareket yönü kararlaştırmamasından kaynaklanmıştır (Satı, 1326: 46). Avrupa'ya giden öğrenciler vapura bindikleri vakit nereye gideceklerini nasıl bir okula gideceklerini bile öğrenmemiş durumda kalmıştır. Onları götürenlerin ellerinde bir talimat yoktu. Bu durumun en büyük zararları ne yazık ki en ihtiyaç duyduğumuz bütün gelişmelerimizi kendisinde beklediğimiz bir meslek olan Dârümualliminler için gönderilenler hakkında ortaya çıkmıştır, Dârümualliminler kurmak ve öğretmen yetiştirmek amacıyla gönderilen 30 kişi bu amaca ulaşmak için izlenmesi gereken yolun dışında bir kuruma Louis le Grand Lisesi'ne gönderildiler, ancak bu öğrenciler başka maksatlarla gittikleri için liseye girince Dârümualliminin memurluklarını unutup Sorbon'a girme isteğini takip ettiler (Satı, 1326: 47). Gelecek sene normal okullara gidecekleri

bildirildiğinde de itiraz ve şikâyeteye başladılar, Nezarete Dârülmualleminlerde hizmete razıyız fakat Darülfünûnlarda eğitim görelim dediler, ancak onların böyle bir amaçları yoktu. Satı Bey, bir meslekte başarılı olabilmenin en önemli şartının o mesleğe kalben bağlanma olduğunu dile getirmiştir (Satı, 1326: 48). Satı Bey, bu meselede asıl üzüldüğü yönün bu durumun Fransa memurlarından ortaya çıkan kötü etki ve telkinin olduğunu, iftihar olunacak derecede layık olan yedi sekiz kişiden başka, eksik bilgilerine rağmen gösterdikleri isteksizlik ve tenezzül etmeme onların eğilimi ile Nezaretin bildirimleri arasında oluşan zıtlık, bir taraftan onların okul idaresine ve müfettişlere müracaatları bir taraftan elçilik ve müfettişlerin hareketleri ile ortaya çıkan programsızlık ve düşüncesizlik, bütün bunların Fransa memurlarına milletimiz ve hükümetimiz hakkında pek kötü örnekler gösterdiğini söylemiştir (Satı, 1326: 49). Bu durumun da sorumlusunun öğrenciler olmadığını Nezaret olduğunu dile getirmiştir. Bütün bunların bir program hazırlamadan körü körüne hareket etmenin, asıl amacın korunması için katiyet göstermemenin en büyük hata olduğunu söylemiştir (Satı, 1326: 49). Bu nedenle bu hataları bilip sonuçlarını düzeltmek ve o hatalara tekrar düşmemek gerekmektedir. Bunun için öğrencileri eğilim ve yetenekleri ile uygun bir mesleğe sevk etmek gerekmektedir. Dârülmualleminler tesis ve ıslahına memur olacak öğrencilerin mutlaka Dârülmualleminlere devam etmesi gerekmektedir. Satı Bey, Fransa’da iki iyi okulun varlığından bahsetmiş, bunlar Ekol Normal Prime ve Ekol Normal Süperiyor. Ekol Normal Primelerin üçüncü sınıfının yani tatbikat sınıfının lisedeki öğrenciler için uygun olduğunu, Ekol Normal Süperiyorun ise muallimin yetiştirmek için uygun olduğunu dile getirmiştir (Satı, 1326: 50). Satı Bey Ekol Normal Süperiyorun yabancı öğrenci kabul etmediğini ancak bu okulun büyük faydaları olacağından okulun müdürüyle görüştüğünden bahsetmiştir. Satı Bey amaçlarının öğrencinin çalışma yolunu öğrenmesi, öğretme usullerini öğrenmesi olduğunu bunun için bu okulda olmalarının büyük fayda sağlayacağını söylemiş, müdürün de bu düşünceye katılmış ve bu yolun mümkün olduğunu okula Osmanlı Devleti’nden öğrenci kabul edileceğini vadetmiş, sonradan Fransa Eğitim Bakanlığı’na resmen yazıyla bildirmiştir. Satı Bey Dârülmualleminlerin tesisine memur olacak öğrencilerin önüne üç derece Dârülmualleminlerden başka yol açmamak gerektiğini savunmuştur. Bu üç okul şunlardır: Dârülmuallemin İbtidaiyelerinin son tatbikat sınıfları, bunu istemeyenlerin Sen Kalo Dârülmuallemini, bunu da istemeyenlerin ise Paris Dârülmuallemin-i Aliyyesi. Öğrencilerin bu üç okuldan birinin sınavında başarılı olmasının mecburi tutulması ve bu okullarda gerekli hazırlığı yapmaları düşünülmüştür (Satı, 1326: 51).

Satı Bey, şimdiden sonra Avrupa'ya öğrenci gönderirken geçen senenin verdiği dersi dikkate alarak gerekli tedbirlerin alınmasını ve gelecek endişesiyle bir yol takip etmek gerektiğini söylemiştir. Bu hareket yolunun esas noktaları şunlardır: (Satı, 1326: 52-60)

1. Avrupa'ya öğrenci göndermek için etraflı bir program hazırlanmalıdır. Bu programda ne amaçlarla öğrenci gönderileceği, her amacı takip edeceklerden ne gibi şartlar aranacağı tam bir açıklıkla gösterilmelidir.

2. Amaçlarının tayininde her şeyden önce memleket istifadesini göz önüne almalı, bu nedenle uygulamalı ve pratik amaçlara önem verilmelidir. Ciddi bir çalışma sayesinde kitaplardan öğrenilecek bilgilerden ziyade gözlem ve uygulama ile öğrenilecek bilgiler için öğrenci göndermek gerekir.

3. Öğrenci gönderiminde meydana gelecek faydaların niceliğine göre değil niteliğine göre tayin edeceğini bir an bile unutmamak gerekir. Bunun için seçim konusunda inceden inceye araştırarak hareket etmeli, geçen sene yapıldığı gibi nitelik gerekliliğinden mahrum olanları göndermekten sakınılmalıdır.

4. Öğrencinin seçimi esnasında bilgilerinden başka yeteneklerini de dikkate almak gerekir. Gitmek isteyenlerde ne dereceye kadar çalışma alışkanlığı ve yöneldiği meslek bulunduğunu incelemek gerekir. Bu ise sadece sınavla ya da geçen sene yapıldığı gibi üstünkörü bir sınavla yapılmamalıdır. Seçim sırasında bütün eğitim hayatı içindeki çalışma derecesi, çalışma azminin kuvveti dikkate alınmalı, istediği meslek hakkındaki düşüncelerini yeteneklerini incelemek gerekmektedir.

5. Gönderilecek öğrencinin özel şekilde hazırlanması gerekmektedir. Onun için göndermenin zaman ve kurallarını, vaktinden birkaç hafta veya bir ay önce değil, uzun bir zaman önce duyurmalı ki öğrenciler ona göre çalışsın, hazırlansın ve adaylığını uzun zaman önce bildirsın. Satı Bey okullarımızda öyle zekâ, azim ve bilgi sahibi öğrenciler olduğunu ancak iyi derecede Fransızca bilmedikleri için Avrupa'da eğitim için talipli olamadığını olsalar bile sınavı geçemediklerini dile getirmiştir. Hazırlanmaya vakit bırakmamanın yalnız Fransızca bilenlerin gitmesine ve onlardan daha zeki çalışkan öğrencilerin kalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle öğrencilere hazırlanmaları için vakit verilmelidir ve bu uzun zaman önceden bildirilmelidir.

6. Eğitimin en yüksek derecesini bitirmiş, özel bir surette araştırmalarda bulunmuş, mesela bir süre öğretmenlik yapmış veya memurlukta bulunmuş kimselerinde gönderilmesi için özel izinler bulunmalıdır. Satı Bey Japonların bu esasa çok önem

verdiklerini, Japon Hükümeti'nin eğitimini bitirmemiş, otuz yaşına gelmemiş kimseleri göndermediğini ifade etmiştir. Bizde bu kadar katı olmasa da bir iki sene kadar hayata karışmış, özel araştırmalarda bulunmuş kimselerin tercih edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu kimseler hem daha iyi çalışıp daha çok istifade eder hem daha az zamanda eğitimini bitirerek Avrupa'da bulunduğu sürece oradaki kurumlarla Osmanlı kurumlarını da vakıf bir gözle görür. Bu kimseler Avrupa'da gördüklerini mukayese edecek, uygulama yollarını daha dönmeden önce düşünüp bulabilecektir. Bu yüzden şimdiden sonra Dârümualliminler için gönderilecekleri hep Dârümuallimin mezunlarından seçmelidirler. Satı Bey bu nedenle hazırlanacak ayrıntılı programda bu esasın da dikkate alınmasının gereği üzerinde durmuştur.

7. Gönderilecek öğrencinin hepsini bir memlekete göndermek uygun olmayacağını da dikkate almak gerekir. Geçen sene büyük bir hata yapılmış gönderilenlerin pek az bir kısmı hariç hepsi Fransa'ya gönderilmiş, bunların da otuzu bir okula verilmiştir. Satı Bey, biz her memleketin eğitimini incelememiz, her birinde kendimize uygun bulduğumuz yönleri almamız gerektiğini ifade etmiştir. Şimdiye kadar yalnız Fransa programlarını taklit ettiğimizi, ancak başka yerlerin eğitiminde de bizim için alınacak çok şey olduğunu söylemiş, bu nedenle yalnız Fransa'ya değil, her tarafa öğrenci gönderilmesinin önemli olduğunu söylemiştir. Almanya eğitimine şimdiye kadar bakmamış olmamızın oraya bir kat daha önem verilmesi gerektiğini göstermektedir. Bulgaristan, Romanya, Belçika, Japonya gibi ülkelerin Almanya'ya öğrenci gönderdiğini ve bu nedenle Almanya'nın eğitiminden istifade edebileceğimiz gerekliliğini göstermektedir. Öğretmen hazırlama konusunda bilhassa İsviçre ve Belçika'ya da büyük önem vermemiz gerekmektedir. Buralarda Fransızca konuşulduğu için bizim bu memleketlerden istifademiz kolay olacaktır. İsviçre'nin bir eğitim ve öğretim memleketi olması orada çok çeşitli usullerin bulunması hem Fransız Hem Alman usullerinin etkilerinin görülmesi Belçika'da İbtidai eğitiminin mecburi olmaması, geçici tedbir ve öğretimlerin çok olması bu iki memleketin bizim için güzel bir toplama sahası teşkil etmektedir. Onun için şimdiden sonra göndereceğimiz öğrenciyi bu çeşitli memleketlere dağıtmak ve onlar aracılığıyla her memleketin iyilikler toplamak konusuna önem verilmelidir. Japonlar eğitim için gönderdikleri kimseleri çoğunlukla iki sene bir memlekette diğer bir sene başka memlekette bulundurma usulünü tercih etmektedirler. Aynı kişinin çeşitli memleketleri görmesi ondaki uygulama ve temsi kabiliyetini arttıracığından bu usulün faydaları çok büyük olacaktır.

8. Avrupa'daki Darülfünûnlardan bizim okul mezunlarının pek büyük faydalar sağlayamayacağını ve hiçbir kurumun bizim öğrencimize tamamen uygun gelemeyeceğini de dikkate almak gerekmektedir. Bizim okullarımızın durumu o kadar kuraldışı, o kadar olduğundan başka görünen öğrencimizin bilgileri o kadar düzensiz, o kadar dengesiz bir haldedir ki, okullarımızın Avrupa kurumlarının öğretime ve özellikle Darülfünûnlarına ulaşması olanaksızdır. Biz bir taraftan öğrencimizi büsbütün serbest eğitilmiş kurumlardan ziyade serbesti ve düzen karışımını esas alan ve bu sebeple çalışmayı alışkanlık haline getiren kurumlara göndermek, diğer taraftan da elimizdeki okulları ıslah ederek özel çalışma alışkanlıkları verecek bir hale getirmek mecburiyetindeyiz.

Satı Bey, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi konusundan başka bir konunun daha öneminden bahsetmiştir. O da Avrupa'dan öğretmen davetidir. Satı Bey, Dârülmualleminlerimizin düzenlenmesi için programlara yeni derslerin koyulmasını ve bu derslerin temini için de Avrupa'dan öğretmen davet edilmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur. Avrupa'dan öğretmen getirtmeden, burada laboratuvarlar tesis etmeden Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi hiç de uygun olmayacaktır (Satı, 1326: 60).

Satı Bey, muallimler meselesine dair olan layihasında bu esası şöyle dile getirmiştir: (Satı, 1326: 61)

“Bila-tereddüd iddi'a ederim ki: Lise Lui Logrand'a gönderilmiş olan otuz efendiye verilmiş ve verilecek olan maaşlar burada Dârülmualleminlere muallim yetiştirecek mükemmel bir Dârülmuallemin tesis ve teşkiline tahsis edilmiş olsaydı Dârülmuallemine bu muhassasat ile Avrupa'dan bazı muallimler celb edilmiş ve son sınıf müdavimleri memleketimizdeki Mekatib-i Osmaniyye ve Ecnebiyyeyi ziyaret ettirildikten başka beş altı ay kadar Avrupa müessesat-ı tedrisiyyesinde nezaret altında bir ziyaret-i tettebbu'ıyyeye sevk olunmuş olsaydı kat kat daha çok miktarda efendiye kat kat daha ziyade kabiliyyet-i terbiyeye ve tensikiyye verilmiş bulunurdu.”

Satı Bey, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesinin bir yana bırakılmasını teklif etmediğini, yalnız gönderme ile yetinmenin uygun olamayacağını, her halde maaşın daha verimli ve fayda sağlayan bir şekilde dağıtmaya olanaklı ve gerekli olacağını söylemek istediğini ifade etmiştir (Satı, 1326: 61).

5.1.6. Muallim İhzarı Hakkındaki Layiha

Muallim İhzarı Hakkındaki Layiha kitabın altıncı bölümünü oluşturmaktadır. Layiha Nazır Emrullah Efendi'ye sunulmuştur. Satı Bey bu layihada öğretmen okullarını topluma şekil veren en önemli kurumlar olduğunu, öğretmen yetiştirmenin ilerleme ve gelişmeye ulaşmada en kestirme yol olduğunu söylemiştir. Burada yapılacak ıslahatların ise okulların mutlaka yatılı hale getirilmesi, Tatbikat Mektebi'nin kurulması, staj uygulamasına önem verilmesi, okullara bölgenin ihtiyacına göre öğrenci kabul edilmesi, öğretmenlerin Osmanlı ve ülke kültürüyle yetişmesine dikkat edilmesi, şehir, kasaba, taşra, İstanbul Öğretmen Okulları arasında kalite yönünden bütünlüğün sağlanması gerektiği üzerinde durmuştur. Satı Bey layihada bu bilgileri iki başlık altında toplamıştır: Dârümualliminlerin Tekemmülü ve Muallimlerin Talim ve Tensiki.

Dârümualliminlerin Tekemmülü: Satı Bey, seyahatleri sırasında en çok dikkatini Dârümualliminlere verdiğini bunların durum ve geçmişleri ile programlarını, öğretim usullerini ve idarelerini özenle incelediğini dile getirmiştir. Satı Bey Dârümualliminlerin teşkilatını daha önceki layihalarda incelediğini söylemiş, bu layihalarda beyan edilmiş düşüncelerin bir kısmının henüz uygulanmamış olduğundan bunları tekrara ve bu seferki görüşlerime istinaden doğrulamaya teşebbüs ettiğini söyleyerek şu hususları sıralamıştır: (Satı, 1326: 62-72)

1. Dârümualliminler dünyanın her tarafında eğitim kurumlarının en önemli sınıfını teşkil etmekte ve her memlekette eğitimin ilerlemesi ile Dârümualliminlerin gücü arasında sıkı bir ilişki görülmektedir. Bu nedenle Satı Bey muallimlerin değeri ne kadarsa okulların değeri o kadar olduğu gibi Dârümualliminlerin değeri ne kadarsa muallimlerin değeri de o kadardır diyerek bu sözün hiçbir zaman akıllardan çıkarılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Satı Bey'e göre Dârümualliminin önemi bizde de Meşrutiyet'ten beri takdir edilmeye başlanmış ise de bu takdir sözde kalmış, öze inememiştir. Buradaki Dârümualliminin kuruluşu ve düzenlenmesi konusunda oluşan zorluk bunu kesinlikle ispata yeterli olmuştur. Bu teşkilat ve düzenleme esnasında öğretmenlere bütçede eski Dârümuallimin için kararlaştırılmış olan maaş tahsisinden kaçınılmış, bir tek sıradan bile mahrum olan öğrencilerini hasır üzerine oturtulmuş Dârümuallimin-i İbtidaiye'nin kuruluş harcamaları için ancak on beş bin, eğitim araç gereçleri için ise yalnız yedi sekiz bin kuruş ödenek ayrılmıştır. Tatbikat Okulu dâhil el işleri için sürekli satın almalara lüzum olduğu halde çeşitli masraflar ödeneği iki yüz kuruştan yukarıya çıkarılmamış, bu

nedenlerle Dârümuallimin “bıçkı ile törpülemek ve törpü ile biçmek” zorunda kalmış, bütün bu zorluk ve manilere rağmen büyük ilerlemeler ve değişimleri elde etmiş ve başarılı olmuştur. Fakat çok açıktır ki bu zorluk ve maniler olmasaydı temin edilecek ilerlemeler ve değişimler alınacak başarılar bir kat daha büyük olacaktı. Onun için şimdiden sonra Dârümualliminin engelsiz ve zorluksuz bir şekilde ilerlemesini sağlamak üzere bu kurum uğrunda fiilen ve nakden fedakârlıklardan geri durmamak gerekmektedir (Satı, 1326: 63,64).

2. Dârümualliminler için Avusturya, İsveç, Amerika, İsviçre gibi yerlerde yatılılık usulü tercih edilmektedir. Satı Bey, bizde Dârümuallimin öğrencilerinin çoğunlukla fakir olduğunu, yemeklerini kendilerinin pişirmek zorunda kaldığını, bunların aileleri gözetiminde veya geceledikleri medresede geçirdikleri hayat, düzenli çalışma alışkanlığı kazanmalarına engel olduğunu onun için öğrencilerin hem fakir ve çaresizliğine çare olmak hem de hayat ve çalışmalarında düzen alışkanlığı kazanmalarını sağlamak için Dârümualliminlerin yatılı hale gelmesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Bu yatılılık hayatına serbestçe ve ailevi bir şekil vermek gerekmektedir. Dârümualliminin yatılı hale geldiği tarihten itibaren de şimdiye kadar takip edilen serbest bir şekilde yapılan idare usulünün uygulanmasına devam etmek ve her türlü iç hizmetlerin öğrenciler arasında bölmek ve bu hizmetlere nezaret görevini aralarında seçilecek bir heyete havale etmek suretiyle kendilerinde teşebbüs fikrinin ve şahsi hislerin artmasına çalışmak düşünülmüştür. Ancak Dârümualliminin her türlü ihtiyaçlarına uygun şekilde bir bina inşasına başlamak ve tamamlamaya teşebbüs etmek gerekmektedir. Bu binanın Çapa’daki büyük arsada inşası çok yararlı olacaktır (Satı, 1326: 64,65).

3. Her memlekette Dârümuallimin öğrencilerinin eğitimlerini tamamlamadan önce mesleki beceri kazanmaları için Tatbikat Mekteplerine ve derslerine önem verilmektedir. Satı Bey, tıp fakülteleri için klinik ve hastaneler ne kadar gerekliyse Dârümualliminler için tatbikat mekteplerinin de o kadar gerekli olduğunu ifade etmiştir. Tatbikat Mekteplerine olan ihtiyacın bizde Avrupa’dakinden daha çok olduğunu söylemiş, başka memleketlerde öğretim usullerinin zaten yayılmış ve dağılmış olduğunu, öğrencilerin bu usullerle eğitim gördüğünü söylemiştir. Biz de ise durumun büsbütün başka olduğunu öğretim usullerinin bizim Dârümuallimin öğrencileri için büsbütün yeni bir şey olduğunu öğrencilerin o usullerin tam tersi şeklinde eğitim gördüklerini onun için bunlara tamamen yabancı kalmış olduğunu vurgulamıştır. Dârümualliminlerin bir taraftan kullanılan usullerin fenalığını göstermek bir taraftan da iyi usulleri öğretme görevleriyle mükellef olduğunu bu nedenle tatbikat okullarına diğer memleketlerden daha

çok önem verilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Bu sene Dârülmuallimine ilave olarak bir Numune Okulu açılmış ve bunun yalnızca birinci sınıfı açılmıştır. Bu sene yeni Dârülmuallimin binasının yapılacağı sırada yanında da bir Numune Okulu'nun açılması gerektiğini söylemiştir. Bundan başka birkaç Numune Okulu daha açılmasının gerekli olduğunu da dile getirmiştir. Ona göre bir öğretmenli ve bir dershaneli okullarda da bir Numune Okulu olması gerekmektedir. Satı Bey'e göre kaç tarz okul varsa ve olacaksa o kadar tarz Numune ve Tatbikat Okulu açmak gerektiğini çünkü bizdeki tatbikat okullarının aynı zamanda tecrübe ve hazırlama okulları olduğunu, Fenn-i Terbiye'nin usulleri ancak bu okullarda yapılacak tecrübeler sayesinde öğrenilecektir. (Satı, 1326: 65-67).

4. Satı Bey, Dârülmualliminlerde öğrencilerin gök gözlemlerine alıştıırılacağını, bu gözlemler öğretmenlerin daha sonra rasadhane muhabirliği görevini yerine getirmelerini temin ettiği gibi düzen ve dikkate alışmalarına da hizmet edeceğini ifade etmiştir. Satı Bey bu gözlemler için gerekli olan aletlerin tedarik edilmesini sağlamıştır. Öncelikle Rasadhaneden kalan aletlerin Dârülmuallimine naklini istemiş ancak bu aletlerin parçalanmış olduğunu anlamış ve bir sonuç alamamıştır. Sonra taşra Dârülmualliminlerine alet ve öğretim araçları sipariş edildiği sırada bunlar arasında Dârülmuallimine gözlem aletleri getirilmesine gerek göstermiş, bunları cetveline kaydettirmişse de sonradan bunların cetvelden kaldırıldığını haber almıştır (Satı, 1326: 68).

5. Avrupa Dârülmualliminlerinde genellikle gezinti, seyahat ve ziyaretlere büyük bir önem verilmekte, bunlardan çok büyük faydalar sağlanmaktadır. Daha çok Dârülmualliminler her haftanın yarım gününü yararlı bir gezinti ve ziyarete ayırdıktan sonra tatilin on beş gününü de yine böyle yararlı seyahatlerle geçirmektedirler. Satı Bey, bakanlığa sunduğu layihada böyle seyahatler ve ziyaretlerin düzenlenmesini istemiş bunun için ödenek talep etmiş ancak bunda başarılı olamamıştır. Bu ödenek eksikliğine rağmen şimdiye kadar epeyce ziyaretler yapılmış, bu sene zarfında öğrencilerin Şişe Fabrikalarına, Debbahhane, Tuğla Fabrikası, Fişekhane, Müzehane, Hazine-i Hümayun, Silah Müzesi, Yeniçeri Kıyafethanesi, Robert Koleji'ne gönderilmiş ve bunlardan pek çok faydalar sağlanmış ise de bazı öğrencilerin bu seyahatlerin masraflarını karşılayamamıştır. Onun için böyle seyahatlerin zorluksuz ve bütün için faydalı bir şekilde olması için Dârülmuallimin bütçesine devlet bütçesinden ilavesi gereklidir (Satı, 1326: 68,69).

6. Satı Bey, taşra Dârümualliminlerinin teşkilatında ki büyük eksikliklerin ne kadar büyük ve bu Dârümualliminler ile şehir Dârümualliminleri arasındaki farkların çok önemli olduğunu ifade etmiştir. Bütün Dârümuallimin mezunlarını hizmete aynı derecede ehil kabul etmek doğru olmayacaktır. Satı Bey İbtidai öğretmenliğini de Dârümuallimin-i İbtidaiyelerini de birkaç sınıfa bölmenin şehir ve kasabaların İbtidailerini birbirinden ayırmanın, şehir Dârümuallimin mezunlarını doğrudan şehir İbtidailerine göndermenin gerekliliğini savunmuştur. Taşra Dârümualliminlerine gelince bunların mezunlarını yalnız köy okullarına göndermek, bunların kasaba ve şehir okullarında bir süre zarfında güzel hizmet etmelerini koşul kılmak gerektiğini vurgulamıştır (Satı, 1326: 70).

7. Taşra Dârümuallimin-i İbtidaiyelerinin miktarı gidişattan anlaşıldığına göre büyük bir suretle artacaktır, çünkü yalnız vilayet değil, liva merkezlerinde bile hemen birer Dârümuallimin açmak yolunda şiddetli eğilimler görülmektedir. Bunun için Dârümualliminlere öğretmen tedarik ve hazırlama konusunu vakit kaybetmeden etraflıca düşünüp tamamlamak gerekmektedir. Bunun için en uygun tedbir Fransa ve Japonya’da olduğu gibi Dârümuallimin öğretmenliklerine mahsus olmak üzere bir müessese kurmak ve bu müessesenin temini için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamak gerekmektedir. Dârümuallimin müdür ve öğretmenleri hem bilgi sahibi olmalı hem de çocuklara öğretim ve anlatma usullerine vakıf ve bu usulleri uygulama konusunda bir yeteneği bulunmalıdır. Bu kurumlara Avrupa’dan öğretmen getirmekten ve mezunların dört beş ay kadar Avrupa’ya gönderilmesinden ortaya çıkacak faydalar da dikkate alınmalıdır (Satı, 1326: 71).

8. Satı Bey, bu sene kurulacak Dârümuallimin-i İdadiye ile Darülfünûn’un arasında kararlaştırılmış irtibatın sürdürülmesinin ilerleme ve gelişmeye mâni olması ihtimalinden endişeli olduğunu dile getirmiştir. Bu irtibatın ilerlemeye mâni olmaması için Darülfünûn programında külliye tadilatının yapılması, Dârümuallimin öğrencilerine mahsus dersler ve konferanslar düzenlenmesi için devlet bütçesi ayrılması zorunludur. Böyle yapılmadığı takdirde idadi öğretmenlerinin şimdiki ihtiyaçlarına uygun bir surette hazırlanmalarında başarılı olamayacağı çok açıktır. Satı Bey, bir idadi öğretmenin bir yabancı dil bilmesi gerektiğini bilmediği takdirde görevini hakkıyla yapmasının imkânsız olduğunu söylemiştir. Onun için Dârümuallimin-i İdadiye’de yabancı diller öğretimine büyük bir önem vermek gerekmektedir (Satı, 1326: 72).

Muallimlerin Talim ve Tensiki: Avrupa'nın hemen her tarafında öğretmenlerin Dârümualliminde eğitimini bitirdikten sonra dahi ilmen ilerleme ve gelişimini temin için birtakım usul ve tedbirlere başvurulmuştur. Bu usuller ve tedbirler şunlardır: (Satı, 1326: 73,74)

1. Daha çok ülkelerde Dârümualliminde eğitimini bitirenlerin eline geçici bir diploma verilmekte ve kendilerine iki üç sene kadar bir süre staj yaptırılmaktadır. Asıl diplomanın verilmesi öğretmenin bilfiil öğretimde bulunduktan sonra vereceği sınavın sonucuna bağlıdır. Stajyer öğretmenlere asıl öğretmenlerden aşağıda maaş verilmiştir (Satı, 1326: 73).

2. Öğretmenlerin bilgilerini artırmak için tatil zamanlarında kurslar düzenlenmelidir. Fransa, İsviçre ve Belçika'da her tatilde el işlerine, resme, ziraate ait kurslar verilmektedir. Avrupa'nın her tarafında zamanında bu yolda kurslara daha büyük önem verilmekteydi, Romanya, Bulgaristan'da öğretmenlerin hazırlanması böyle kurslarla başlamıştı (Satı, 1326: 73).

3. Öğretmenlerin bilgi ve donanımlarını geliştirmek için müzeler ve kütüphaneler kurulmalı, mecmualar yazılmalı, konferanslar düzenlenmekle beraber ayrıntılı ve açıklamalı talimatlar yazılmalı ve dağıtılmalıdır (Satı, 1326: 74).

4. Öğretmenlere müfettişler vasıtasıyla kâh yazılı kâh sözlü talimatlar verdirilmelidir. Fransa maarif müfettişleri tarafından öğretmenlere verilen özel ve genel talimatlarda öğretim usulleri ve eğitimin bütün noktalarına programların her maddesinin amaçlarına dair ayrıntılı açıklamalar görülmektedir. Romanya'da ziraat öğretimi için özel müfettişler görevlendirilmiş bu müfettişler ziraat mevsimi zarfında gittikleri köylerde birkaç hafta kalarak çocuklara ziraat öğretmekte aynı zamanda öğretmenleri de bu öğretime alıştırmaktadır (Satı, 1326: 74).

Satı Bey, burada bir taraftan yeniden muallimler yetiştirmeye çalışmakla beraber bir taraftan da mevcut muallimlere öğretim usullerini öğrettiklerini ve yetiştirdiklerini dile getirmiştir. Eğitim ve öğretim usullerinin yazımı ve herkese bildirilmesi araçlarından şimdiye kadar yalnız öğretmenlerin toplanması ve öğretimiyle bir eğitim ve öğretim dergisi yazımı tedbirlerine başvurulmuştur. Bir Talim ve Terbiye Müzesi'nin kurulmasına her türlü ders ve okul işlerine dair ayrıntılı ve açıklamalı talimatlar yazma ve dağıtılmasına öğretmenlere gerek eğitim ve öğretim gerekse idare ve düzen sağlama konularında yol gösterebilecek müfettişler hazırlanmasına hizmet etmek gerekmektedir (Satı, 1326: 75).

5.1.7. Muhtelif Mütalaalar

Muhtelif mütalaalar, kitabın son bölümü olup eklerden meydana gelmiştir. Satı Bey, burada Millet, Tanin, Fenn-i Terbiye, Ümmet ve Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası gibi dergi ve gazetelerde çeşitli tarihlerde yayımlanan yazılarının kendisi tarafından seçilmiş bölümlerini sunmuştur. Bu bölümde Satı Bey'in yazdığı bu yazıların içeriğine yer verilmiştir.

Satı Bey, 1 Ağustos 324 (1908) tarihinde Millet'te yazdığı yazıda okulların her şeyden önce öğretmenlere muhtaç olduğunu onun için Maarif Nezareti tarafından ıslah konusunda ele alınması gereken en önemli konunun öğretmen yetiştirmek ve Dârümualliminleri ıslah etmek olduğunu yazmıştır (Satı, 1326: 80).

Satı Bey, böyle ciddi esaslı ıslahatın yapılmasının ancak kaliteli ve becerikli öğretmen ve eğitimci yetiştirilmesiyle olacağını bunun ise epey vakit alacağını söylemiştir. O zamana kadar ne yapmalı sorusuna şöyle cevap vermiştir; Bütün okulların programlarını ve ders kitapların mükemmelleştirmeli, her dersin programına o dersin asıl amacın ne olduğu ve öğretimin ne tarzda yürütülmesi gerektiği hakkında anlaşılır ve mükemmel talimatlar eklenmeli ve İbtidai okulları hocalarını tatil zamanlarında uygun yerlerde toplayarak onlara pratik ve teorik talim terbiye dersleri gösterilmelidir (Satı, 1326: 80). (Millet: Ağustos 324 (1908))

Okulların ıslahatı sırasında ders kitap ve program düzenlemeleri arasında en çok düşünülmesi gereken öğretimde takip edilen tarz ve usulün ıslahıdır. Satı Bey, usulün öğretim ve eğitimin ruhu olduğunu programların ne kadar mükemmel olursa olsun öğretilecek, bilimler ve konular ne kadar gereklilerden oluşursa oluşsun öğretim usulleri mükemmel ve mantıklı olmazsa eğitimin yine çok kusurlu ve başarısız olacağını yazmıştır (Satı, 1326: 81). (Tanin: 28 Eylül 324 (1908))

Satı Bey, okulların fikir ve zekâ imalathaneleri olduğunu söylemiş, okulların şimdiye kadar takip ettiği eğitim-öğretim usulleri ile yalnız esir fikirler cesaret ve teşebbüsten mahrum tabiatlar oluşturmaya hizmet ettiğini, onları serbest araştırmacı fikirler, ciddi ve müteşebbis tabiatlar haline getirmek için eski eğitim öğretim usullerinin hemen bırakılmasını, okullarda “keşf ve tevliid” usullerinin uygulamaya başlanması gerektiğini ifade etmiştir (Satı, 1326: 81). (Tanin: 28 Eylül 324 (1908))

Satı Bey, şimdiye kadar gördüğü bütün köy ve kasaba okullarının birer birer gözünün önünden geçtiğini hepsinde çocukları anlamadan ve hatta anlayamadan bir sürü satırlar ve sayfaları ezberlemeye mahkûm edilmiş gördüğünü ifade etmiştir. Bu eğitim öğretim usullerinin kötü idareleri ve köhne binalarıyla İbtidai okullarını hapishanelere benzetmiştir (Satı, 1326: 82). (Tanin: 9 Teşrin-i Evvel 324 (1908))

Eğitimini bitirmiş kişiler arasında ilimlerin medeniyet âleminin bütün hayatında verdiği inkılapları takdir etmeyen felsefe, sosyoloji ve edebiyata getirdiği etkileri bilmeyen kimselerin olmadığını dile getirmiş, ilimlerin öğretimine önem verilmedikçe ne fikirler, siyasi ve sosyal eğitimin sağlamlaştırılabileceğini ne de zirai ve sanayi ilerlemelerin temin edilebileceğini ifade etmiştir (Satı, 1326: 82). (12 Teşrin-i Evvel 324 (1908))

Satı Bey, Dârülmualiminlerin eğitimi ve geleceği inşamızın temel taşlarını oluşturduğunu yazmış, bunun için onların programlarında bırakılacak eksikliklerin sonucunda oluşacak zararların gelecekte telafisinin zor olacağını söylemiştir. Basit bir okulun programındaki eksikliklerin kolaylıkla ve az zaman zarfında telafi edilebileceğini, programlar düzenlenince eski noksanların zararının o programı alan öğrenci ile sınırlı kalacağını, fakat Dârülmualiminlerde durumun böyle olmadığını onların programları yenilense dahi eski noksanların yetiştirdikleri öğretmenler ile beraber tüm ülkede yayılacağını ve yıllarca devam edeceğini dile getirmiştir. Ona göre bu programlar tekrar incelenmeli ve değiştirilmelidir (Satı, 1326: 83). (Tanin: 22 Teşrin-i Evvel 324 (1908))

Satı Bey, bir diğer yazısında şunları söylemiştir: Fransa maarif ricalinden birisi yarınki Fransa bugünkü okullarda hazırlanıyor demişti. Bizde buna kıyasla yarınki Osmanlılık bugünkü okullarda hazırlanacak diyebiliriz ve bundan şöyle bir netice çıkabiliriz Osmanlılığın saadet ve istikbali okulların ıslahında gösterilecek gayretle mümkün olacaktır. Böyle olduğu halde acı ve üzüntüyle görüyoruz ki Meşrutiyet'ten şimdiye kadar bu konuda ne başarılı olundu ne de hizmet gösterildi. Maarif Nezareti okulların ıslahı yolunda henüz bir ilerleme adımı bile atamadı, hatta ümit veren bir hareket yolu bile tayin edemedi, plansız programsız her tarafa dönerek hedeften uzaklaştıracak yollara bile saparak ileriye attığı her adıma karşı geriye dahi birkaç adım atarak boşu boşuna geçirdi. Hükümet şimdiye kadar her şeyden önce eğitim işlerini ve Maarif Nezareti'ni ihmal etti (Satı, 1326: 83,84). (Tanin: Kanun-i Sani 324 (1908))

Eski zamanda okul açmaktaki amaç yalnız göz boyamaktan ibaret olduğu için okulların yalnız sayısını artırmaya çalışılır ve eğitime vurulan darbelerin, açılan deliklerin üstü kapatılmaya çalışılırdı. Satı Bey, artık bu hareketten tamamen vazgeçilmesi gerektiğini okulların çoğaltılmasından önce ıslah ve tamamlanmasına çalışmak gerektiğini araç gereçlerin hazırlanmadan ve tamamlanmadan hiçbir yeni okulun açılmaması gerektiğini söylemiştir (Satı, 1326: 84). (Tanin: Kanun-i Sani 324 (1908))

Okulların durumu ile sosyal yapının durumu arasında daima sıkı bir ilişki bulunmakta devamlı tesirler ve aksi tesirler ortaya çıkmaktadır. Bütün okulların sosyal tesirleri bir derecede değildir. Bununla en önemli olan okullar İbtidai eğitime mahsus olanlardır. Çünkü birincisi bunların sayısı her tarafta daha fazladır onun için bu okulların etkisi daha kapsamlıdır. İkincisi İbtidai eğitimi fikir, his ve beden henüz tamamen oluşmamış ve yerleşmemiş bir dönemde ortaya çıkmış, onun için çocuklar üzerinde derin izler bırakmaktadır (Satı, 1326: 85). Bundan dolayı milletlerin durumunda en derin değişimler en büyük inkılaplar her şeyden önce İbtidai eğitimi sayesinde ortaya çıkmaktadır. Tarih sayfalarında bu gerçeğin birçok kanıtları vardır: Almanya'nın oluşması ve ilerlemesi, Japonya'nın kalabalıklığı ve yenileşmesi hep İbtidai okulları sayesinde meydana gelmiştir. Sadowa zaferini kazananlar Prusyalıların öğretmenleri idi, Mançuri kahramanlarını yetiştirenler Japonların öğretmenleri idi, bu iki millet zaferlerini orduları kadar eğitim heyetlerine borçludurlar (Satı, 1326: 85). Bizim tarihimizde de örnekler vardır: Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan'ın istiklal ve ilerlemesini hazırlayan ve sonuçlandıran en önemli sebeplerden biri oralarda açılan İbtidai okulları olmuştur. Son inkılaplar bile okulların ürünüdür. Bu inkılaplar bize Meşrutiyet idaresini temin etti, Meşrutiyet idaresi milletler için bir amaç değil bir araçtır, çok kıymetli ve çok zaruri bir araçtır. Asıl amaç Meşrutiyet idaresi vasıtasıyla elde edilecek gerçek hürriyet ve ciddi ilerlemelerdir. Bu amaç ise ancak İbtidai okulları sayesinde gerçekleşecektir. Bu inkılaplar bizi zalimce bir idareden kurtardı (Satı, 1326: 86). Satı Bey, okul öğretmenlerinin büyük bir ordunun fertleri gibi sayılabileceğini de ifade etmiştir. Bir ordu ki harici ve maddi düşmanlara değil dahili ve manevi düşmanlara karşı harp ile mükellef bir ordu ki düşmanların en kavi ve şiddetlisi olan cehaleti imha ile muvazzaf. Milletlerin mukadderatı asıl orduları kadar ve hatta ondan daha ziyade bu manevi orduların kuvvet ve faaliyetine tabi. Artık istikbalimiz asker ordularımızdan ziyade öğretmen ordularımızın manevi başarısına ve zaferine göre belirlenecektir (Satı, 1326: 87). (30 Teşrin-i Evvel 325 (1909))

Satı Bey, okullara sirayet edemeyen ve okulları esas almadan yapılan değişim ve inkılapların hiçbir zaman sonsuza kadar kalamayacağını yazmıştır (Satı, 1326: 88). (Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası: Ağustos 326 (1910))

Satı Bey bu yazısında askeri ordularımızın geçmişte büyük başarılar ve zaferler kazandıklarını şimdi artık bu başarı ve fetih sırasının öğretmen ordularına geldiğini yazmıştır. Top ve tüfek yalnız fetih ve istila eder, fethin başarısı ve etkisi ise akıl ve zekâ ile devam eder. Memleket hürriyeti ve meşrutiyeti feth ve istila edilmiş, şimdi onun kati surette zapt etme görevi kalmış, bu görev de bugünden itibaren oluşturduğunuz öğretmen ordularına ait olmuştur (Satı, 1326: 88). (Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası: Temmuz 326 (1910))

Maarifimizin En Büyük Yarısı: Satı Bey, maarifimizin en büyük yarısı adlı yazısını Temmuz 326 (1910) tarihinde Ümmet'te yayımlamıştır. Satı Bey'e göre 10 Temmuz İnkılabı'nı (II. Meşrutiyet'in ilanı) müteakip ıslahat faaliyetlerimizin en yoğununu, maarif ve okullar meselesi olmalıydı fakat olmadı. Bu esas mesele inkılabımızın başından beri en az önem verilen en çok ihmal edilen konulardan biri olmuştur. Şimdi çok şükür o ihmal devri geçti, artık maarif ve okullar meselesi zihinleri ayrıca işgal etmeye başladı, artık her tarafta herkesin ağzından mekteplerimiz yok, maarifimiz pek geri, muktedir muallimlerimiz pek az, nidaları yükseliyor, artık her taraftan burada da mektep açınız buraya da muallim gönderiniz yolunda talepler geliyor. Bu durum şüphesiz hayra kapıları açacak bir gelişmedir (Satı, 1326: 90). Çünkü bir eksikliğin giderilebilmesi ve ihtiyacın karşılanabilmesi için öncelikle o eksiklik ve ihtiyacın itiraf edilmesi gerekmektedir. Bu ihtiyaçların giderilmesi yolunda henüz ciddi adımlar atılmamıştır. Gerçekte okullarımız pek fena, öğretmenlerimiz becerikli değil diyenler ülkemizde oldukça fazladır, fakat bu cümlelerle yetinmeyerek daha derin düşünenler kendi kendilerine okulların fenalığı nerede? Düzenlenmesi gereken yönleri nelerdir? Öğretmenlerde beceri ne demektir, bu beceri nasıl verilebilir? Maarif konusunda esas noktalar nedir, bunlar nasıl hal olunabilir, sorularını soranlar ve özellikle bu sorulara uygun bir cevap verenler maalesef çok azdır. Yalnız halk arasında değil eğitim konularıyla uğraşanlar arasında bile çok azdır. Bu konular herkesçe ve özellikle okul tesis ve idare edenlerce önemle düşünülmelidir (Satı, 1326: 91). Eğitim meselesi sadece maliye konusundan ibaret düşünüldü, bu meseleyi halletmek için para bulmak, okul binaları yapmak, bu okullara aletler getirtmek öğretmenlere bol bol maaş vermek yeterli olacak zannedildi. Fakat durumu yakından görenler çok yerlerde iyi okul binalarının bile pislik içinde olduğunu, okullarda bulunan

aletlerin yüzde onundan bile yararlanılmadığını, çok yerlerde aletlerin on dört on beş seneden beri henüz tamamen kurulmadığını biliyorlardı. Satı Bey bu nedenle eğitim konusunun para meselesinden ibaret olmadığını, para meselesinden önce ondan daha önemli olan konunun öğretmen meselesi olduğunu ifade etmiştir. Ona göre eğitimin en önemli eksikliği en şiddetli ihtiyacı öğretmendi. Bu nedenle her şeyden önce öğretmen hazırlamaya çalışılmalıydı. Nihayet bu gerçek anlaşıldı ve bir hamlede otuz Dârümuallimin açıldı, sonra da birtakım Dârümualliminlerin açılması için girişimler başladı. Ancak öğretmenlik için gereken vasıflar meselesi ortaya çıktı. Buna göre öğretmenlik için gereken vasıfların ilim ve edep olduğu gösterilmeye çalışıldı (Satı, 1326: 92). Ancak Satı Bey, öğretmenlerin daha büyük eksiklikleri ve öğretmenliğin daha şiddetli ihtiyaçları olduğunu söylemiş, öğretmenliğin her şeyden önce mürebbilik olduğunu, eğitim ve öğretimin de bir hüner bir sanat olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bizim öğretmenlerimizde en çok eksik olan şey, eğitim hüneri ve öğretim usulüdür (Satı, 1326: 93). Nasıl çiftçilik bir hüner ise öğretmenlik de öylece bir hünerdir, nasıl çiftçiliğin uzun tecrübeler ve araştırmalar sonucunda belirlenmiş kural ve usulleri varsa öğretmenliğinde öyle uzun tecrübeler ve araştırmalar sonucunda kararlaştırılmış kural ve usulleri vardır. Nasıl askerlik hususu bir hazırlığa muhtaç bir meslek ise öğretmenlik de öyle hususi bir hazırlığa muhtaç bir meslektir. Nasıl savaşın özel birtakım usul ve kuralları varsa öğretimin de öyle hususi birtakım kuralları ve usulleri vardır (Satı, 1326: 94).

Satı Bey, eğitimimizin en büyük ihtiyacı ve en derin yarasının eğitim ilminin, eğitim öğretim usulünün öneminin net bir şekilde anlaşılamamış olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun en önemli sebebi bütün eğitime ikincil öğretim gözüyle bakılmasıdır. Bizde bütün okullara hep tâliyye okulları seviyesinde bakılmakta, bütün eğitim konularına o seviyenin verdiği görüş alışkanlığı ile bakılmaktadır (Satı, 1326: 95). Satı Bey, bu konuda İbtidailere idadilerin seviyesinden değil, idadilere İbtidailerin seviyesinden bakılması, İbtidailer idadilerden değil, idadilerin İbtidailerden kuvvet alması gerektiğini dile getirmiştir. Satı Bey'e göre ne zaman böyle yapılırsa ne zaman eğitim gerçekten temelden başlayan aşağıdan yukarıya doğru giden bir görüşle incelenirse o zaman okullardaki çürüklükler ve sakatlıklar daha büyük bir açıklıkla görülür, bunlardaki bütün yaralar açık olarak görülür (Satı, 1326: 96). Eğitimdeki en derin ve en vahim yara usul eksikliğidir. Satı Bey, usul-i cedidenin faydalarından bahseden birçok kişinin fikirlerini detaylıca incelediğini ve sonucunda bu husustaki fikirlerin çoğunlukla kesinlik ve netlik

gösteremeyecek derecede yüzeysel, kapalı, zayıf ve taklide dayalı olduğunu söylemiş. Bazı zamanlar uygulanan eski usullerin daha doğrusu usulsüzlüklerin üzerine sürülmüş bir yaldızdan başka bir şey olmadığını ifade etmiştir. Satı Bey, eğitimimize asıl gerekli olan şeyin okullarımıza bir amaç vermek ve öğretimimizi esaslı usullere uygun duruma getirmek olduğunu vurgulamıştır (Satı, 1326: 97,98). (Ümmet: Temmuz 326 (1910))

Tedrisat-ı Ameliyye ve Meslekiyye: Satı Bey hangi gazete ve dergide yayımlandığı belirtilmeyen kitabın son bölümlerinden biri olan bu makalesinde okul programlarının düzenlenmesi sırasında en çok dikkat edilmesi gereken hususları belirtmekte ve uygulamalı eğitimin önemini vurgulamaktadır. Toplum durumumuza bakıldığında bizde okullar genellikle uygulamadan uzaklaştıran yalnız memurlara neden olan bir kurum gibidir, veliler çocuklarını hıref ve sanayi ile ziraat ve ticaret ile uğraşmak isteyince okullarda bırakmaz, okuyup yazmayı öğrenince okula devam ettirmez, okuldan alarak doğrudan işe başlatırlar (Satı, 1326: 99). Bu durumun sonucu olarak bizde sanayi ve ziraat ile uğraşan halk büsbütün cahil kalıyor, çok görenekçi oluyor, sanatlarını ilerletemiyor, okullarda eğitim gören halk da sanayi, ziraat ve ticaretten kaçıyor. Bu durumu düzeltmek toplumun en birinci ve en önemli görevi olmalıdır. Öncelikle okullarda hiçbir faydacı amaç araştırılıp takip edilmemektedir. Okullarda alınan bilgiler arasında hayata doğrudan bir fayda sağlayan şey okuyup yazmaktan ibaret kalmaktadır. Bu nedenle halk okulların okuyup yazmaktan başka faydasını görmemekte bir sanatla uğraşacak kimseler için okulda vakit geçirmeyi faydasız görmektedir (Satı, 1326: 100). Bir diğer husus da okullarda öğrencinin yalnızca zihni ve kalem tutmaya hizmet eden parmakları çalışmaktadır. Bu konu okul hayatı ve bedeni faaliyetler arasında bir zıtlık oluşturmaktadır. Bu durumlara son vermek için öğretimde faydalı ve uygulamalı bilgilerin payını çoğaltmak okullarda el işleri yaptırmak ve özellikle amaçları sanayi, ziraat ve ticarete yönelmiş okulları çoğaltmak gerekmektedir (Satı, 1326: 101).

Muallimlikte Terfi ve Terakki: Satı Bey, kitabın sonunda yer alan ve ne zaman nerede yayımlandığı belirtilmemiş bu yazısında öğretmenlik mesleğinin ıslahı ve geliştirilmesi için alınması gereken tedbirlerden bahsetmiştir. Bu yazısında öncelikle ülkemizde öğretmenleri ve mezun oldukları Dârümualliminleri tasnif etmemiz ayrıca gayretli, başarılı öğretmenlerin ilerlemesine katkı sağlayacak ve onları bu konuda teşvik edecek yeni bir Terakki Nizamnamesi hazırlamamız gerektiğinden söz etmiştir (Satı, 1326: 102).

Satı Bey'e göre hiç kimse bir meslekte ilk başladığı zaman aldığı maaşla ömrünün sonuna kadar kalmaya razı olamaz. Çünkü ihtiyaçlar herkes için artmaktadır. Öğretmenlikte ilerleme ve terfi için çeşitli memleketlerde kabul edilen üç usul bulunmaktadır. Bunlar: 1. Sadece zaman ile. 2. Sadece iktidar ile. 3. Hem zaman hem de iktidar ile uygun olarak yapmak (Satı, 1326: 102).

Birinci esas kabul eden memleketlerde, her öğretmenin maaşı hizmet süresinin belirli bir devresinde düzenli olarak artmakta, her hizmet devresi sonunda kanuni olan bu zammı hak etmeyecek kimse olmazdı. İkinci esas kabul eden memleketlerde ise öğretmenlerin maaşı çoğunlukla belirli bir hizmet döneminden sonra fakat ancak üst tarafın teklif etmesi şartıyla ve teklif edildiği zaman artmış olur. Üçüncü esas kabul eden memleketlerde ise öğretmenlerin maaşı hizmet süresinin belirli birer devresinde fakat gösterdikleri yeterlilik ve beceriklilik nispetinde artmış olur (Satı, 1326: 103). Satı Bey bizde yapılacak kanunda üçüncü esasın kabul edilmesini ancak öncelikle öğretmenleri tasnif etmek gerektiğini çünkü öğretmenlere verilen kıymetin ne kıdemleriyle ne de diploma dereceleriyle uygun olmadığını bu nedenle bizim için her şeyden önce öğretmenlerin kıymetlerini takdir ve tayin etmek zorunluluğu vardır (Satı, 1326: 103). Bizde yapılacak ilerleme ve terfi nizamnamesi öncelikle öğretmenleri tasnif etmeli, sonra sınıfların her birinde ilerlemenin usulünü tayin eylemek için tedbirleri almak gerekmektedir. Yeni Dârümualliminler tasnif edilmeli, eski öğretmenler için hem düşünceler ve uygulamalı öğretimden hem de bilgilerden sınavlar ve yeterlilikler meydana çıkarılmalı, onlar dâhil olacakları bu sınavlar sonucunda alacakları sonuçlara göre tasnif edilmeli ve her sınıfa girecek olanların ne şekilde terfi görecekları tayin edilmelidir. Bütün bunlar hem yeni öğretmenlerin geleceğinden emin olmak için hem de eski öğretmenlerin öğretim usullerini öğrenmeye çalışmasını temin etmek için oldukça önemlidir (Satı, 1326: 104).

ALTINCI BÖLÜM

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç

Yaptığımız çalışma Türk eğitim tarihi açısından büyük öneme sahip olan günümüz eğitim politikalarında bile etkisi bulunan Satı Bey'in hayatını, çalışmalarını, eserlerini ve Türk eğitim tarihindeki yeri ve önemini içermektedir. Çalışmada çalışmanın amacı ve önemi, yöntemi, Satı Bey'in hayatı, eğitim görüşleri ve eserleri, "Layihalarım" adlı eserin değerlendirilmesi, çalışmanın sonunda ise eserin günümüz Türkçesine çevrilmiş şekli yer almaktadır. Çalışmadaki amaç II. Meşrutiyet Devri'nde Türk eğitimindeki gelişme ve değişimleri ortaya koyarak dönemin önemli bir eğitim düşünürü olan Satı Bey'in yaşamını ve eğitime katkılarını bir bütün olarak ele almak, düşüncelerinin II. Meşrutiyet dönemi eğitim sistemindeki önemini ve onun fikirlerinden günümüze kadar ne derecede faydalandığını ortaya koymak olmuştur.

Satı Bey, eğitim tarihimizde derin izler bırakmış, Türk düşünce ve eğitim sistemine büyük hizmetler vermiş, eğitim konusunda birçok yenilik getirmiş, Osmanlı Devleti'nde yaşadığı sürece Osmanlıcı bir anlayış sürdürmüş, II. Meşrutiyet Dönemi'nin her yönüyle takdir edilen eğitimcilerinden biri olmuştur. Satı Bey, eğitim alanındaki faaliyetlere çok önem vermiş, okulların, öğretmenlerin ve halkın eğitimle ilgili zihniyetlerini değiştirme yönünde çalışmalar yapmış, eski alışkanlıklar ve zihniyetlerin Avrupa'da olduğu gibi çağdaş bir çizgiye ulaştırılması onun düşüncesinin temelini oluşturmuştur. Satı Bey, II. Meşrutiyet Dönemi'nde meşrutiyetçilerle yakınlaşmış onların desteğiyle de Dârülmuallimin Müdürlüğü'ne getirilmiş ve böylece gerçekleştirmek istediği her şeyi gerçekleştirme fırsatı bulmuş, eğitim öğretim alanında önemli gelişmelerin yaşanmasına ön ayak olmuştur.

Satı Bey, modern eğitimin kurucularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun eğitime dair olan düşünceleri, toplumun her kesiminde yapmak istediği zihniyet değişikliği, eğitim kurumlarının yenilenmesi ve hatta yeni kurumların açılması, kişinin faydalarının gözetildiği bir eğitsel faaliyetin oluşturulması, sorunlara karşı getirmiş olduğu çözüm önerileri yaşadığı dönemde birçok aydın tarafından takdir edilmiştir. Satı Bey, düşüncelerini teoride bırakmamış akılcı bir sistem dâhilinde uygulamıştır.

Satı Bey, eğitim sistemindeki yanlışlık, eksik ve aksaklıkların idealist öğretmenler tarafından çözüme kavuşturulacağını savunmuştur. Almanya ve Japonya gibi ülkelerin teknik, sosyal ve eğitim açısından ulaştıkları seviyeye idealist ve genç öğretmenler sayesinde ulaştığını dile getirmiştir. Ona göre bu uğurda yeni öğretmenler yetiştirilmeli veya mevcut öğretmenler eğitilerek eğitime katkı sağlanmalıdır. Eğitim ve öğretmen yetiştirme alanında yapılacak her türlü ıslahatın ülkenin kalkınmasını sağlayacağına inanmıştır.

Satı Bey, yaptığı ıslahatlarla öğretmenliği toplum tarafından kabul gören bir meslek haline getirilmesi gerektiğinin üzerinde durmuş, öncelikle öğretmenlerin mesleğin önemini ve gerektirdiklerini kavramaları gerektiğini, tavır ve davranışlarıyla öğrencilerine ve topluma örnek olmaları gerektiğini söyleyerek bu doğrultuda çaba sarf etmiştir. Satı Bey, klasik öğretmen anlayışından sıyrılarak bilgili, azimli, Osmanlıcı, ülkücü, idealist öğretmenler yetiştirmeye çalışmıştır.

Satı Bey, eğitimde öğretim yöntemleri konusunda da görüşler bildirmiş ve yapılması gerekenleri aktarmıştır. Ona göre alfabe eğitiminde Arap harfleri ifadede yeterli olmamış ve bu harflerin öğrenilmesi zor olmuştur. O bu harflerle Türkçe okuma ve yazmanın zorluğundan her fırsatta bahsetmiştir. Ayrıca Osmanlı'da okuma yazma oranının düşük olmasının sebebinin alfabe eğitiminde uygulanan yanlış uygulamalar olduğunu ifade etmiştir. Satı Bey, tarih eğitiminin de oldukça önemli bir konu olduğunu çocuklara tarih eğitimi verilirken sistemli bir tarih bilinci kazandırılması gerektiğini, tarihin insanı yaşadığı yere ait hissetmesini sağladığını kendinin de tarihin bir parçası olduğunu anlamasına yardımcı olacağını ifade etmiştir.

Satı Bey, yazdığı eserlerde öğretmenlik mesleğinin özellikleri hakkında fikirlerini dile getirmiş, bu fikirleri ile günümüz eğitim anlayışında da geçerliliğini koruyan uygulamalara yer vermiştir. Öğretmenlik mesleğinin profesyonel bir meslek haline gelmesine katkı sağlamıştır. Satı Bey, öğretmenlerden öğrenci merkezli bir eğitim anlayışına sahip olmalarını, öğretmenlere öğrencileri bütün yönleri ile tanımalarını önermiştir. Öğretmenlerin eğitim öğretimde başarılı olabilmeleri için psikoloji ilmi hakkında çeşitli bilgilere sahip olmaları gerektiğini psikoloji bilmeyen bir kimsenin öğretmenlik mesleğini gerektiği gibi yapamayacağını ifade etmiştir. Öğretmenlerden anlatacakları konuları bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa, somuttan soyuta öğretim ilkelerine uygun anlatmalarını ve derslerinde bu ilkeleri uygulamalarını istemiştir. Satı

Bey'in öğretmenlik mesleğiyle ilgili olarak ileri sürdüğü fikirler günümüzde de geçerliliğini korumaktadır.

6.2. Öneriler

- Satı Bey'in "Layihalarım" eserindeki eğitimle ilgili düşüncelerinin bilinmesi, kullanılması, Satı Bey'in eğitim konusundaki önerilerinin dikkate alınması ülkemizdeki öğretmenlere, öğrencilere, eğitimle ilgilenen herkese faydalı olacak ve bu eser doğrultusunda rehberlik edecektir.
- Osmanlı Türkçesi eğitiminin yaygınlaştırılması, bu tür eserlerin geniş bir kitleye ulaşmasına katkı sağlayacaktır.
- Türk eğitim tarihimizde zengin bir şekilde bulunan eğitimsel yöntem, tavsiye ve materyallerin keşfedilmesi ve kullanılmasının günümüz eğitimine çok önemli katkıları olacaktır.
- II. Meşrutiyet döneminde yayımlanan eğitim dergileri bu dönemin eğitim anlayışını araştırmak isteyen araştırmacılar için önemli bir veri tabanı olabilir.
- Eğitim sisteminde ve okullarda mevcut yanlışlık, eksiklik ve aksaklıklar özellikle idealist öğretmenler tarafından çözülebilir.
- Eğitim ve öğretmen yetiştirme alanında yapılacak kökten reformlar ülkenin her alanda kalkınmasını ve refahını sağlayabilir.
- Satı Bey'in Türk eğitim reformuna ilkokullarda başlamak gerektiğine ilişkin düşünceleri Türk Eğitim Tarihi açısından önemli bir konudur ve bu nedenle eğitimde küçük yaş gruplarına daha çok önem verilmesi gereklidir.
- Uygulama okullarının açılması, çoğaltılması, geliştirilmesi eğitim sistemine ve öğrencilerin gelişimine büyük faydaları olacaktır.
- Müzelerde bireylerin gözlem, yaratıcılık, hayal gücü ve beğeni duygusunun oluştuğu ve geliştiği bu doğrultuda müze ziyaretlerinin öğrenmeye katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu nedenle eğitim kurumlarında müze ziyaretlerine önem verilmelidir.
- Avrupaya veya yabancı ülkelere eğitim amacıyla gönderilen öğrencilerden ülke olarak faydalanabilmek için öğrencilerin dökdüklerinde çalışabileceği ortam, araç-gereç ve bütün imkânlar sağlanarak bu kişilerden verim alınabilir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y., (2010), Türk Eğitim Tarihi, Ankara, Pegem Akademi.
- Arık, R. O., (1953), Türk Müzeciliğine Bir Bakış, İstanbul.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., Yıldırım, E., (2010), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı (6. Baskı), Sakarya, Sakarya Yayıncılık.
- Baltacıoğlu, İ. H., (1332), “İstihsal ve Terbiye”, Muallim, 1.
- Baltacıoğlu, İ. H., (1998), Hayatım, İstanbul.
- Başar, H., (2001), Satı Bey’in Eğitim ile İlgili Görüşleri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Başar, H., (2003), Satı Bey ve Eğitimle İlgili Görüşleri, Değerler Eğitimi Dergisi, 1 (2), ss. 47-67.
- Berkes, N. (1962), İslamlık, Ulusçuluk, Sosyalizm, İstanbul.
- Berkes, N., (1973), Türkiye ‘de Çağdaşlaşma, Ankara.
- Binbaşioğlu, C., (1995), Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi, İstanbul, Mili Eğitim Bakanlığı Yayını.
- Buzpınar, T., (2009), Satı El-Husri, TDV İslam Ansiklopedisi, ss. 176-178.
- Cevat, M., (1920), Maarifi Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilatı, İstanbul.
- Çal, H., (1997), “Osmanlı Devleti’nde Asar-ı Atika Nizamnameleri”, Vakıflar Dergisi, S XXVI.
- Çankaya, M. A., (1968), Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, Ankara, Mars Matbaası.
- Çil, F., (2004), Satı Bey’in Hayatı, Eserleri ve Türk Eğitimine Katkıları, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Doğan, İ., (2010), Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Doğan, İ., (2012), Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri: Kurumlar, Kişiler ve Söylemler, Ankara.
- Dölen, E., (2008), “II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun”, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, 10/1, ss. 1-46.
- Edhem, H., (1932), “Müzeler”, I. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Ankara.
- Eralp, T. N., (1985), “Askeri Müze”, Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, C. VI.
- Erden, A., (1990), “Etnografya Müzelerimiz ve Müzelerin Eğitimdeki Rolü”, I. Müzecilik Semineri, Eskişehir.
- Erdoğan, A., (2009), Türkiye’de Yurtdışına Öğrenci Gönderme Olgusunun Sosyolojik Çözümlemesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- Ergin, O., (1940), Türkiye Maarif Tarihi, İstanbul, Osmanbey Matbaası.
- Ergün, M., (1986), “20. Yüzyıl Başlarında Türk Eğitiminin Amaçları Konusundaki Tartışmalara Mukayeseli Bir Bakış”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S 20, ss. 63-67.
- Ergün, M., (1987), Satı Bey Hayatı ve Türk Eğitime Hizmetleri, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S 1, ss. 4-19.
- Ergün, M., (1996), İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914), Ankara.
- Erim, K., (1940), “Riyaziye”, Tanzimat ve Müspet İlimler, Ankara, Maarif Vekaleti Yayınları.
- Eyice, S., (1985), “Arkeoloji Müzesi ve Kuruluşu”, Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi.
- Genç, S. Z., (2005), “Sınıf Öğretmeni Yetiştirme Meselemiz”, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, S 11, ss. 86-99.
- Gurbetoğlu, A., (2015), II. Meşrutiyet Dönemi 1908-1918, İstanbul Ticaret Üniversitesi, <https://docplayer.biz.tr/22352078-Turk-egitim-tarihi-8-ii-mesrutiyet-donemi-1908-1918-yrd-doc-dr-ali-gurbetoglu.html>.
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B., Taşgın, S., (2013), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Günday, A. F., (1960), Hayat ve Hatıralarım, Cilt 1, İstanbul, Çelikkilt Matbaası.
- Hesapçıoğlu, M., (2005), “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Eğitim Politikası ve Felsefesi”, M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, S 29, ss. 121-138.
- Kafadar, O., (1997), “Türk Aydınının Satı Bey Hakkında Kimi Yanılgıları Üzerine Düşünceler”, Türkiye Günlüğü, S 46, ss. 97-105.
- Karal, E. Z., (1988), Selim III’ün Hattı Hümayunları Nizamı Cedid 1789-1807, Ankara, TTK.
- Keklik, E., (2018), II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Tartışmaları: Ziya Gökalp, Milli Terbiye ve Satı Bey (El-Husri), ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (1), ss. 47-69.
- Kemertaş, İ., (1997), Uygulamalı Genel Öğretim Yöntemleri, İstanbul, Birsan Yayınevi.
- Kocabaş, R., (1969), “Müzecilik Hareketi ve İlk Müze Okulunun Açılışı”, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S XXI.
- Koçer, H. A., (1991), Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923), İstanbul.
- Kuran, E., (1991), “Osmanlı Vatanseveri Satı Bey”, Türkiye Günlüğü Dergisi, S 34, ss. 174-175.

- Kuran, E., (1994), “Bir Osmanlı Aydını: Satı El-Husri (1880-1968)”, Türkiye Günlüğü Dergisi, S 13, ss. 170-172.
- Kurşun, Z., (1992), Yol Ayırımında Türk-Arap İlişkileri, İstanbul.
- Kuruloğlu, F., (2010), Osmanlı Devleti’nde Müzecilik, Tarih Okulu, S VI, ss. 45-61.
- Mansel, A. M., (1960), “Osman Hamdi Bey”, Belleten, S XXIV.
- Okay, O., (2000), “Bir Radyo Masalı”, Zaman.
- Öncül, R., (2000), Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü, İstanbul.
- Özbay, Ç., (2014), Mustafa Satı El-Husri’nin Etnografya Tarihimizdeki Yeri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Sakaoğlu, N., (1994), “Dârümuallimin”, İstanbul Ansiklopedisi, C II.
- Satı Bey, (1910), Layihalarım, İstanbul, Matbaa-Hayriye ve Şürekası.
- Satı, M., (1324), “Mekteblerimizde Alet Numuneleri”, Tanin, S 64, ss. 4-6.
- Satı, M., (1324), “Mekteplere Dair”, Tanin, S 83.
- Satı, M., (1324), “Pek Muhtaç Olduğumuz Bir Usul-i Tedris: Usul-i Keşfi ve Tevlidi”, Tanin, S 72.
- Satı, M., (1326), “Dârümuallimin Mesleği”, Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası, 1/6.
- Satı, M., (1326), “Elifbayı Nasıl Öğretmeli?”, Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası, S 1, ss. 20-23.
- Satı, M., (1326), “İsviçre’de Bir Ders”, Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası (TİM), S 7, ss. 26-29.
- Satı, M., (1326), “Malumat-ı Medeniye Dersleri”, TİM, S 18.
- Satı, M., (1326), “Meslek Aşk ve Fedakarlık”, TİM, S 5, ss. 136-146.
- Satı, M., (1326), “Tarih Tedrisinin Usul-i Esasisi”, TİM, S 2, ss. 92-98.
- Satı, M., (1326), “Terbiye-yi Ahlakiye ve Vataniye”, TİM, S 2.
- Satı, M., (1326), “Usul-i Takrir ve Usul-i Tekşif”, Terbiye-i İbtidaiye Mecmuası, S 8.
- Satı, M., (1326), “Usul-i Tedrisin Kavaid-i Esasiyesi”, Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası, S 6 ss. 198-207.
- Satı, M., (1329), “Vatan Fikri ve Vatan Muhabbeti”, Vatan İçin, İstanbul.
- Satı, M., (1330), “Tedrisat-ı Taliyede İstikra ve Tekşif”, Terbiye, S 3.
- Satı, M., (1332), “Ferdi Şuûr ve İctimai Vicdan”, Muallim, S 5.
- Satı, M., (1332), “Terbiye ve Ruh-i Beşer”, Muallim, S 7.
- Satı, M., (1332), “Terbiye ve Ruh-i Beşer”, Muallim, S 7.

- Satı, M., (1334), “Biz Nasıl Yetiştik?”, Terbiye, S. 5 , ss. 161-175.
- Satı, M., (1909), Fenn-i Terbiye, İstanbul.
- Satı, M., (1910), “Coğrafya Nasıl Tedris Olunmalıdır”, Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası, S 12.
- Sönmez, S., (2018), Son Dönem Osmanlı Eğitiminin En Önemli Planlamacı ve Reformisti, Eğitimde Globalizmin İlk Temsilcilerinden Arap Menşeli Osmanlı Entelektüeli Mustafa Satı El Husri, Ekev Akademi Dergisi, 22 (75), ss. 99-107.
- Şahin, M. V., (2018), Satı Bey’in Terbiye Mecmuası’nın Eğitimsel Açıdan İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.
- Şahin, M. ve Tokdemir, M. A., (2011), “II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler”, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 9/4, ss. 851-876.
- Şanal, M. ve Çelikten, M., (2006), Mustafa Satı Bey’e Göre Öğretmenlik Mesleği, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S 21, ss. 339-348.
- Şanal, M., (2001), Mustafa Satı Bey’in Öğretmenlere Önermiş Olduğu Öğretim Yöntemleri, Dergi Park, 1/11, ss. 1-14.
- Taibi, A., (2018), Türk ve Arap Milliyetçiliğinin Kökeni: Ziya Gökalp ve Satı Bey, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tanpınar, A. H., (1997), 19’uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, Çağlayan Kitabevi.
- Türk, İ. C., (2009), II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimcisi Satı Bey ve Coğrafya Öğretimi, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S 40, Erzurum.
- Türkan, E. V., (2018), Emrullah Efendi’nin Maarif Nazırlığı (1910-1912), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Unat, F. R., (1964), Türkiye Milli Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara.
- Uslu, E., (2013), Muallim Dergisi (1916-1918), Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Ülken, H. Z., (2001), Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul.
- Yıldırım, A., Şimşek, H., (2011), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

EKLER

M. SATI

LAYİHALARIM

İstanbul – 1326

“Matba’a-i Hayriyye” Ve Şürekâsı

İfade-i Meram

Bu küçük eser muhtelif tarihlerde Maarif nezaretine takdim etmiş olduğum layihaların Mesail-i Umumiye ve Esasiye maarife mütaallık mülahazat ve mütalaatını muhteva olanlarından terekküb idiyor.

Maarif mesele-i mühimmesi ile ciddi bir surette iştigale başlandığı şu sırada bu layihaları umum vatandaşlarımın inzar-ı tedkik ve ıtlagını vaz' itmeği kendim için bir vazife ad iderim.

Bunlara Evvelce muhtelif gazete ve risalelerle neşr eylediğim makalelerin mutalaat-ı esasiyeyi muhtevi fıkralarını tezyil itmeği de muvaffak buldum.

Dârümuallimin: 15 Teşrin-i Sani 326

SATI

Dâr'ül-mu'alliminler Hakkında

Nâzır Nâil Bey Efendi'ye Takdim Olunan Program Lâyıhasının Mukaddimesi

Dâr'ül-mu'alliminlerimiz, şimdiye kadar, az çok nâkıs birer “Dârü'tta'lim'den “ibâret idi; hepsinin tedrisâtında müdâvimlere “ileride mu'allim oldukları vakit okutacakları şeyleri öğretmek”ten başka bir maksad ta'kib edilmezdi. Hâlbûki, mu'allimlik ve bâ-husûs ibtidâ'i muf'allimliği, her şeyden evvel ve her şeyden ziyâde “mürebbilik” demektir; iyi bir mu'allim ve bâ-husûs iyi bir ibtidâ'i mu'allimi olmak için yalnız ma'lûmât sâhibi olmak, yalnız okutulacak şeyleri bilmek kâfi değildir; 'aynı zamânda “İyi anlatmanın, kolay öğretmenin, iyi terbiyye ve idâre etmenin” usûllerini bilmek ve bu husûslarda meleke ve mûmârese sâhibi olmak da lâzımdır. Onun için dâr'ül-mu'alliminler, müdâvimlerine -ma'lûmât-ı lâzımeden başka- işte bu rûsûh ve mûmâreseyi vermekle de mükelleftir. Fi-mâba'd dâr'ülmu'alliminlerde bu makâsıd-ı esâsiyyenin ikisi de nazar-ı dikkate alınacak, me'zûnların hem iyi bir terbiyye-i fikriyye ve 'umümiyye” ve hem de sağlam bir “Terbiyye-i meslekiyye” sâhibi olmaları te'min edilecektir.

İbtidâ'i mu'allimleri için çok ma'lûmâta ihtiyaç yoktur; bil-hâssa onlar için, ma'lûmâtın kemmiyyetinden ziyade hâiz-i ehemmiyyettir, onlara -nisbeten- az ma'lumat kâfidir, fakat bunların tamâmen hazm ve temsil edilmiş bulunması şarttır. Derslerin

zihinlerde temessülünü ve terbiyye-i fikriyyeye hizmetini te'min için en iyi usul -bi'l-hâssa Almanya ve Amerika'da pek mer'i bulunan- “usul-i keşfi ve tevlidi” olduğundan dâr'ül- mu'alliminlerin tedrisâtı bu usule tevfiğ olunacak; bu suretle müdâvimin-i müşâhide mukâyese ve muhâkemeye ve bi'n-netice tedkik ve keşfe alıştırlacaktır. Gerçi bu usul, tedrisâtın batâ'et-i cereyânını mucib olacak ise de, ma'lumât-ı hâzıra-i beşeriyyenin -usul-i keşfi ile telkin etmeksizin- ta'limi yolunda öteden beri müttehiz bulunan usul-i tedrislerin terbiyye-i fikriyye nokta-i nazarından sakâmet ve 'akâmeti artık herkesin teslimi mecbur olduğu hakâyık cümlesinden bulunduğundan ve fazla olarak bu usul-i dersin hemen ders esnâsında hıfz ve temsilini te'min ile talebin dersten sonra çalışmaya olan ihtiyâcını tenkis edeceğinden tedrisâtın her gün beşer saate iblâğına ve her sene onar ay idâmesine müsâ'id olacak ve herhâlde mebhûsayı ma'a-ziyâdetin telâfi edecek derecede büyük fâ'ideleri te'min eyleyecektir. Derslerin müdâvimin tarafından kolaylıkla anlaşılmasını ve epeyce temsil edilmesini te'min için, bundan başka, tedrisâtın pek 'ıyani ve tatbiki bir surette cereyân ettirilmesine i'tinâ olunacak; talebe mü'essesât-ı 'ilmiyye ve sanâ'iyye-i mevcudeye -ez-cümle Der-sa'âdet'te: Müze-hâne, Tersane, Tophâne, Gâzhâne ve Telgraf-hâneye, Tıbbiye, Sanâyi', Zirâ'at mekteblerine, bunların 'ameliyyât-hânelerine, kereste, kumaş, cam, un, buz fabrikalarına, Kiremit-hâne ve Debbâğ-hânelere, taş ocaklarına ve mebâni-i 'atikaya- götürülerek oralarda tedkik ve müşahedeye, netâyic-i müşâhadenin tahririne, dürûs-ı eşya için numuneler cem'ine alıştırlacak; el-yevm bizde mesâ'i-i zihniyye ile mesâ'i-i bedeniyye arasında mevcut bulunan derin ve mühlik uçurumu imlâya medâr olmak üzere müdâviminin bedenlen meşgûliyyetleri de te'min olunacak: Kendilerine 'asker ve ayak ta'limleri yaptırıldıktan başka kitâb ve defter teclidi, mukâvvâdan kutu ve ecsâm-ı hendesiyye i'mâli, keser ve destere gibi âlât-ı basitanın isti'mâli usûlleri de öğretilecek; bütün derslerin birbirine yardım ve birbirini te'yid ve tekrâr eyleyecek bir sûrette tertibi için her ay başında hey'et-i mu'allimin cem' ve mufassal birer program ihzâr edilecek; her hafta başında da bütün müdâvimin bir araya toplanarak -mu'alliminin huzûrunda- mebâhis-i muhtelifi üzerine idâre-i lisân ve efkâr etmeleri esbâbı istikmâl olunacak; ve'l-hâsıl müdâviminin terbiyye-i fikriyye ve 'umümiyyelerini te'min için, fenn-i terbiyye müdekkik ve mütehassısları tarafından tavsiye edilmekte olan usûl ve vesâ'itin en mükemmel ve en mü'essirleri mevki-i tatbika vaz' edilecektir.

Müdâviminin terbiyye-i meslekiyyelerine gelince: Bunun için evvel-emirde fenn-i terbiyyenin hüsn-i tedrisine fevk'al-âde i'tinâ edilecek ve -müdâviminin en ziyâde

mu'allimlerinin hatt-ı hareketlerini numune-i imtisâl itihâz edecekleri bedihiyyâtta bulunduğundan- mu'allimlerin her hususda fenn-i terbiyye mukteza-yâtına tevfi-k-i hareket etmeleri ve karşılarındaki talebenin birkaç sene sonra mu'allim olacağını bir an bile nazarı dikkatten dâr tutmamaları için son derecede sarf-ı mesâ'i olunacak; bundan başka -bi'l-hâssa son sınıfta- fenn-i terbiyye ve tedrisin tatbikâtına da büyük bir ehemmiyyet verilerek müdâvimin, daha şâhâdet-nâme almadan evvel, çocuklara ders vermeye ve nezâret etmeye alıştı-rılacaktır. Bu son maksad-ı mühimi te'min için Dâr'ül-mu'allimin'e mülhak bir Tatbikât Mekteb-i İbtidâ'i'si teşkil edilecek, bu mekteb ile Dâr'ül-mu'allimin arasında- tıp fakülteleri ile seririyyât-hâneler arasındakine müşâbih- bir münâsebet-i dâime te'sis olunacak; birinci ve ikinci sınıflardaki müdâvimin arada sırada tatbikât mekteblerine götürülerek oradaki çocukların ahvâl-i ruhiyye ve temâyülât-ı ahlâkiyyesi ve muhtelif usul-i tedrislerden derece-i te'essür ve istifâdesi hakkında tedkikât ve müşâhedât icrâ ettirecek ve bu suretle fenn-i tedris ve terbiyye dersine de mümkün olduğu kadar tecrübi ve 'iyânî bir şekl i'tâ olunacak; üçüncü sınıf müdavimini ise hemen daima Tatbikat Mekteblerinde işgâl edilecektir.

Avrupa dâr'ül-mu'alliminlerinin ba'zılarında yapıldığı gibi son sınıf müdâvimlerinin “haftada yalnız bir kaç saat tatbikât mekteblerine gönderilmesi” usulü bizce pek gayr-i kâfi ve bir taraftan derslere devam edilmekle beraber diğer taraftan birer kısım talebenin bir kaç ay nöbetle Tatbikât Mektebi'ne gönderilmesi ve ‘avdetlerinde hazır bulunamamış oldukları dersleri arkadaşlarının notlarından öğreneceklerinin tabi'i ‘addedilmesi usulü de bizce gayr-i kâbili tatbik olduğundan tatbikâtın lâ-ekall dört - beş ay devâm ettirilmesi lazım ve binâ'en-'aleyh son sınıf derslerinin diğer sınıflardakinin nısfına tenzil edilmesi zaruridir. Bu sınıf müdavimlerinin “her gün ikişer saat dersten sonra Tatbikat Mektebi'ne gönderilmesi” yahud “mütenâviben bir ay ders ve bir ay tatbikât ile meşgul edilmesi” veyâhud “sene başından bir iki ay sabahları ders ve sonraları tatbikat ile iştigâl edildikten sonra mütenâviben birkaç ayın derse ve birkaç ayın tatbikâta hasrına başlanması” suretinde üç usul düşünülmüş ve bunların her birinden melhuz olan feva'id lede'l-muvâzene son ikisi her halde birincisine şayan-ı tercih görülmüş ise de bu ikiden hangisinin daha muhassenatlı olacağı kat'i bir surette kestirilememiş olduğundan bidâyeten tecrübe için son usul tatbik ve karar-ı kat'i netice-i tecrübeye ta'lik olunacaktır. Pek mükemmel ve muntazam bir mekteb-i ibtidâ'iyede yapılacak tecrübe ve tatbikât, müdâvimini mekatib-i ‘adiyyenin ahvalinden gafil ve onların tensik ve ıslahından aciz bi'l-'akis mekatib-i ‘adiyye-i gayr-i muntazamada yapılacak tecrübe ve tatbikat ise

müdavimini o mekteblerin i'tiyâdât ve 'an'anât-ı seyyi'esine kapılıvermek tehlikesine ma'ruz bırakacağı cihetle devre-i tatbikatın ilk ayları Numune Mekteb-i İbtida'isi'nde ve son ayları da tedricen daha gayr-i muntazam mekteblerde geçirilecek ve bu suretle iyi ve fena bütün mekatibimizin ahvaline vakıf ve ıslah ve tensikine kâdir mu'allimler yetişmesi te'min olunacaktır.

Şurası da nazar-ı dikkatten dûr tutulmamak lazımdır ki bütün hey'et-i ictimâ'iyyelerde ve bi'l-hâssa –bizimki gibi- tarik-i terakkide pek geri kalmış ve teceddüd ve inkılab-ı hakiki devrine henüz girmiş bulunan hey'et-i ictima'iyyelerde mekâtib-i ibtidâ'iyye mu'allimlerine teveccüh eden veza'if-i medeniyye, yalnız çocukların ta'lim ve terbiyyesine ihtimâmdan 'ibâret değildir. Onlar halkın en cahil ve bina'en-'aleyh vezâ'if-i ictimâ'iyye ve medeniyyeden en gâfil kısmı ile pek yakından temâsta bulundukları ve o kısım halkın fikir ve hislerini tenvire en müsa'id bulunan mevâki-'i ictima'iyyeden birini işgâl ettikleri için heyet-i ictima'iyyeye karşı pek büyük ve 'ulvi bir vazife-i vicdâniyye ile daha mükellef ve muvazzaf demektir.

Dârül mu'alliminlerin müdâvimleri bu vazife-i 'ulviyyeyi dahi ifâya muktedir ve müheyyâ bir hâle getirilecek: Kendilerine şeri'at-i İslamiyye'nin vezâ'if-i ictimâ'iyye ve ahlâkiyye hakkındaki ahkâm-ı celilesi anlatılacak; meşrutıyyeti, meşvereti, uhuvveti, fazileti, sa'y u gayreti âmir bulunan âyât-ı kerime ve ehâdis-i şerife öğretilecek; medeniyyet-i İslâmiyye'nin safahât-ı müte'âkibesi kemâl-i vuzüh ile gösterilerek medeniyyetin diyânete 'adem-i mugâyereti ve câhilâne ta'assubların din ve dünyâ için mazarratı isbât edilecek; bi'l-hâssa son sınıfta, müdâvimin 'avâm-ı nâssın seviyye-i fikriyyesine göre dini, ahlâki, ictimâ'i mev'ızalar tertib ve irâdına alıştırılacaktır.

Dâr'ül-mu'allimin'e devâm edecek olan şübbân-ı vatan, işte bu esâslara tevfikân metin bir terbiyye-i umümiyye ve meslekiyye aldıktan sonra mekâtib-i ibtidâ'iyyeye mu'allim olunca; bir taraftan çocukları ta'lim ve terbiyye ederek “Osmânlılığa münevver ve müteşebbis bir nesil hazırlar iken diğer taraftan da köylülere va'z u nasihat ederek batn-ı hâzırın tenvir ve ıslâhına sarf-ı makderet eyleyecek ve bu iki vazife-i esâsiyyeyi ifâya muktedir ve mütehâlik mu'allimler yetiştirmekle, dâr'ül- mualliminlerini “Osmânlılık mebnâ-yı ictimâ'isinin en mühimm ve en metin temel taşlarını teşkil etmiş olacaktır.

Ehliyyetli Mu'allimler Yetiştirmek Hakkında

- Nazır Nâil Bey Efendi'ye Takdim Olunan Program Lâyhâsının Mukaddimesi-

Ma'ârif-i "Umûmiyyemize 'âid her türlü ıslâhât ve terakkiyâtın ancak ehliyyetli mu'allimler yetişmesi ile kâbil olabileceği umur-ı bedihiyyeden olmasına nazaran ma'ârif bütçe ve projelerinin tertibi esnâsında her şeyden ziyâde bu mes'ele-i esâsiyyenin tedkiki lâzımeden iken sene-i âtiyye bütçe ve projelerinin tertibi esnâsında devâ'ir-i müte'allikasınca bunun nazar-ı dikkate alınmamış olduğunu istihbâr eylediğim cihetle bu bâbdaki mütâla'âtımın "arzını lâzımeden görüyorum:

Ehliyyetli mu'allim yetişmesini te'min için ta'kib ve tatbiki lazım gelen plan ve usûl, fikrimce, iki büyük kısma ayrılmak ictizâ eder: 1. Yeni ve ehliyyetli mu'allimler yetiştirmek; 2. Mevcüd mu'allimleri ifâ-yı vazifeye daha ehliyyetli bir hâle getirmek.

1. Yeniden iyi mu'allimler yetiştirmek için bi't-tabi' dâr'ül-mu'alliminlerin mükemmelleştirilmesi, bunun için de tarafımdan tanzim ve Meclis'ce tasvib olunan Dâr'ül- mu'allimin program lâyhâsında gösterilen esâsların her tarafca tamâmen tatbik ettirilmesi esbâbının istikmâli lâzımedendir. Bunu te'min için de hususât-ı âtiyyenin şimdiden nazar-ı dikkate alınması muktezidir:

Evvelen: Buradaki Dâr'ül-mu'allimin için sene-i âtiyye bütçesine idhâl edilen muhassasât, ıslâhât-ı atıyyeyi te'mine değil, teşkilat-ı hâzırâyı bile idâmeye gayr-i kâfidir. Gelecek sene ibtida'i kısmının müntehi sınıfının da teşkili ve birinci sınıftan ikinciye geçecek efendiler için bu sınıfta iki şube daha küşâdı zaruri olduğu hâlde bütçeye bu sınıflar için muhassasât idhâl edilmedikten mâ'adâ sunuf-ı mevcude muhassasâtından bile tenzilât icrâ kılınmıştır.

Saniyen: Dâr'ül-mu'allimine duhûl için müracaat edenlerin mikdârı pek çok ve memleketimizin mu'allime olan ihtiyacı da pek büyük olduğu hâlde gelecek sene Dâr'ül-mu'allimin-i İbtidâ'iyye'ye ancak otuz altı efendi kabul etmek için yer bulunabilecektir. Hâlbuki Rusya'da, Kafkasya'da, Sibiryâ'da, Bosna'da, Türkistân'da teşekkül etmiş olan cem'iyât-ı hayriyye tarafından da bura Dâr'ül-mu'allimininde tahsil için birçok kimseler gönderilmekte ve bunların sâmi' sıfatıyla kabûlleri için pek niyâz-mendâne mahzarlar ibrâz edilmektedir. Reviş-i hal gelecek sene bu sûretle memâlik-i ecnebiyyeden gelecekler mikdârının epeyce bir yeküne bâliğ olacağına şübhe bırakmıyor. Bunların

“âdem-i kabulü ve gerek sâmi' sıfatıyla ve gerekse talebe-i asliyye sıfatıyla kabul olunabileceklerin otuz altıya hasrı hususundaki mehâzir şâyân-ı te'emmüldür.

Sâlisen: Tertibât-ı vâkı'aya göre gelecek sene dahi Dâr'ül-mu'allimin nehâri kalacaktır. Hâlbüki memâlik-i mütemeddinenin hepsinde dâr'ül-mu'alliminler leylidir. Mu'allim nâmzedlerine metin bir terbiyye-i meslekiyye itâsı için dâr'ül-mu'alliminlerin leyli olması lüzümü her tarafca ve herkesce takdir ve teslim edilmiş hususlardandır. Bu lüzum bizim için bir kat daha şedid ve mübremdir. Çünkü bizde ibtidâ'i mu'allimi olmak için üç sene tahsile katlananların hepsi bi't-tabi' fakir kimselerdir. Bunların nasıl bir hayat geçirmekte nasıl bir muhit içinde ne kadar müşkilatla yaşamakta oldukları herkesce ma'lum bulunsa gerektir. Ma'îşet hususunda tesâdüf ettikleri müşkilât kendilerinin derslere lüzumu kadar bir ehemmiyyet 'atfetmelerine ve intizâma alışmalarına mâni olmaktadır.

Râbi'an: Taşralarda vilâyet ve hatta ba'zı liva merkezlerinde açılmış olan dar'ül-mualliminlere rüşdiyye mu'allimlerinden mu'allimler ve hatta müdirler intihâb ve ta'yin edilmiştir. Bu hâle göre o dar'ül-mu'alliminlerin ne dereceye kadar ifâ-yı vazife edebileceği şimdiden te'emmüle şâyândır. Böyle her tarafta fenâ dâr'ül-mu'alliminler açmaktansa yalnız birkaç merkezde büyük ve mükemmel birer dâr'ül-mu'allimin tesis etmek şübhe yok ki kat kat daha fâ'ideli ve hayırlı olacaktır. Bu büyük dâr'ül-mu'alliminlere kabul olunacak talebe mikdârının bir nisbet-i 'âdile dâiresinde vilâyetlere tevzî'i suretiyle her vilâyetin mu'allime olan ihtiyâcından bahisle vuku' bulabilecek i'tirâzâta mahall bırakmamak mümkündür. Şurası da şâyân-ı dikkattir ki: Farz-ı mahall olarak taşra dâr'ül-mu'alliminlerinin hepsi için muktedir mu'allimler tedârik edilse bile meselâ Erzurum Dâr'ül-mu'allimini'nde yetişecek ve binâ'en-'aleyh şimendüfer ve hattâ vapur yüzü görmemiş bulunacak bir mu'allimin hâl-i fikriyyesi ile İstanbul ve Selânik gibi büyük şehirleri görmüş olacak mu'allimlerin hâl-i fikriyyesi arasında pek büyük bir fark olacaktır. Kezâlik Şam, Haleb, Bağdad gibi vilâyetlerin dâr'ül-mu'allimininde yetişeceklerin Türkçe'ye ne dereceye kadar vukuf-ı iktisâb edebilecekleri de ehemmiyetle te'emmül o edilmek lâzım gelen mes'elelerdendir. Bu mes'elede mekteblerin derslerinden başka muhitin derslerinden husule gelecek semerelerin de nazar-ı dikkate alınması lâzımdır. Evvelce ordu merkezlerinde açılmış olan Mekteb-i Harbiyyelerin ahvâli bu bâbda kâfi bir tecrübedir.

Herhâlde darül-mu'alliminlerin İstanbul ile Selânik ve İzmir gibi büyük ve müterakki birkaç şehre hasır edilmesi bunların hemen birer kışla cesâmetinde ve bir Mekteb-i Harbiye tarzında yapılması ahvâl-i hâzıramızın muktezayât-ı mübreme ve âcilesindendir. İstikbâlimizin 'asker orduları kadar ve belki de ondan ziyâde "mu'allim orduları"nın mükemmeliyyet ve fa'âliyyetine vâbeste olduğu bir ân bile nazar-ı dikkatten dûr tutulmamalıdır.

2. El-yevm mevcut olan mu'allimlerin ifâ-yı vazifeye ehliyyetli bir hâle getirilmesi mes'elesini de kemâl-i ehemmiyyetle tedkik ve te'emmül etmek lâzımdır. Çünkü dârül-mu'alliminler ne kadar tevsî" ve tezyid edilirse edilsin bunlardan bütün ihtiyâcâtımızı def' edecek kadar mu'allim yetişmesi herhâlde birçok senelere tevakkuf edecektir. Dârül-mu'alliminlerin yeni açılacak mekteblere kifâyet edecek ve mu'allimin vefeyâtından tevellüd edecek açığı kapatacak kadar mu'allim yetiştirmesi bile o kadar çabuk kâbil olamayacaktır. Bu sebeble mevcut mu'allimlerin tensik ve ıslâhı hususunda tedâbir-i ciddiyyeye tevessül hususunda te'ahhur gösterilmesi katiyyen câ'iz olamayacaktır. Gerek konferanslar ve gerekse imtihanlar esnasında temasta bulunduğum mu'allimler hakkında hâsıl ettiğim fikre göre bu fevk'al-ade lazım olmakla beraber o kadar müşkil de değildir.

Evvelen: Mu'allimin-i mevcudeyi senede birer ay kadar bir müddet ta'lim için mü'esseseler vücuda getirilmelidir. Vaktiyle Vilâyât-ı Selase'de ve şimdi İstanbul'da te'sis ve küşâd olunan Jandarma Mektepleri'nin teşkilât ve muvaffakiyyâtı bu hususta bir numune-i imtisâl olabilir. Ma'lûmdur ki Jandarma Tensikât Dâ'iresi bu mes'eleye büyük bir ehemmiyet vermiş ve büyük zâbitâna varıncaya kadar bütün Jandarma silki mensûbinini iki-üç senede bir def'a Jandarma Mektebi'ne da'vet eylemiş idi. Mu'allimlerin bu suretle tensiki için Dârül-mu'allimin'e mülhak olarak açılan Numune ve Tatbikât Mektebi tarzında mü'esseselere lüzum vardır. Bu mü'esseselerde tecrübe görecektir mu'allimlerin çocuklara verilecek dersleri istimâ' etmelerine mahsus yerler ve müzâkere ve mübâhase için toplanmalarına mahsus dâ'ireler bulundurulmalı ve mu'allimlere her gün ikişer saat tatbikât-ı tedrisiyye gösterilip yaptırıldıktan başka birer saat fenn-i terbiyye tatbikât ve 'ameliyyâtına da'ir konferanslar verilmeli ve birer saat zarfında da okutmakta oldukları dersler hakkındaki ma'lumâtlarının takviyye ve tecdidine çalışılmalıdır. Bu esâslara tevfikân vücuda getirilecek "Mu'allim Mektepleri"ne birer ay devâmdan bile mu'allimlerin çok müstefid olacaklarına kanâ'at-i tâmmem vardır. Taşradaki mu'allimlerin bu suretle ıslâh ve tensiki için İstanbul'a celblerine lüzum

olmayıp bunun için seyyâr hey'et-i ta'limiyye ve tensikiyye teşkil ve münâvebeten vilâyetlere i'zâm edilmelidir.

Sâniyen: Mu'allimlerin ıslâh ve tensiki huusunda müfettişlerin ifâ edebilecekleri hidemâtın derecesi de nazar-ı dikkate alınmalı ve bu yolda ifâ-yı hizmete kâbiliyyetli müfettişler yetiştirmek esbâbı istikmâl edilmelidir. Müfettişliğin tarz-ı hâzırı ile hemen hiçbir fâ'ide te'min edeceğini söylemeye bile lüzum görmem. Müfettişler usul-i tedrise bi-hakkın vâkıf olmalı, teftiş ettikleri mekteplerde mu'allimlere ta'limât vermek vazife-i esasiyyesi ile mükellef bulunmalıdır. Müfettişleri bu vazifey-i ifâya kâbiliyyetli bir hâle getirmek için fa'âl ve genç zevâtan intihâb etmek ve Avrupa'ya bi'l-i'zâm ora ma'ârif müfettişleri refâkatinde bulundurmak lâzımdır.

Sâlisen: Usul-i tedris hakkında Nezâret'ce mufassal ve 'ameli ta'limâtlar tertib ve mu'allimler ile müfettişlere tevzi' edilmeli, mu'allimlerin vazifelerini teshil için iyi ders kitâbları ve bâ-husus o kitâblara âid mu'allim rehberleri tab' ettirilmeli, bunun için kemâl-i ciddiyyet ve ehemmiyyetle müsâbakalar açılmalıdır.

Osmanlılığın âtisini ihzâr ve ta'yin edecek olan mekteblerimize ifâ-yı vazifeye kâdir mu'allimler yetiştirmek için işte bu iki vâdide mesâ'i-i ciddiyye sarfını ve teşebbüsât-ı kat'iyye icrâsını zaruri gördüğüm cihetle hayât-ı memlekete şiddet-i ta'alluku olan bu mes'elelerin bilâ-te'ahhur tedkiki zımnında doğrudan doğruya zât-ı âlilerine arzına müsâra'at eylerim.

12 Teşrin-i Sâni sene 325

Ma'ârif Islâhâtı Hakkında

-Nâzır Emrullah Efendi'ye Takdim Edilmiştir-

Ma'ârif ıslâhât ve tensikâtının ba'zı nukât-ı mühimmesi hakkındaki mütâla'âtımı ber-vech-i zir arza müsâra'at ediyorum:

1. Kavâ'id-i Esâsiyye

1. Her türlü ıslâhât ve tensikâtın müntic-i muvaffakiyyet olması için bunların evvel-emirde mu'ayyen bir gâyeyi ta'kiben ve ihâtalı ve dûr-endiş bir plana tevfikân yapılmış bulunması lâzımdır. Bu lüzum bi'l-hâssa ma'ârifte 'âid ıslâhât ve tensikâtta pek

kat'i ve mübremdir. Çünkü ma'ârif ıslâhâtı bir dereceye kadar zirâ'at 'ameliyyâtına müşâbihtir: Bir takım mevâsime tâbi' ve epeyce bir zamânâ muhtâcdır. Ma'ârif işlerinde bir teşebbüs-i ıslâhının vaktinden birkaç hafta sonraya te'hîr edilmesi bütün bir sene-i tedrisiyyenin mahrumiyyetle geçmesine sebep olur, vakti gelmeden -vesâiti hazırlanmadan- yapılması ise o teşebbüsün 'akim kalmasına ve hattâ ba'zân ma'kus neticeler vermesine bâdi olur.

Bedihi denilebilecek derecede vâzıh ve kat'i olan bu hakikat, ma'a't-te'essüf şimdiye kadar Maarif Nezâreti'nce hiç de nazar-ı dikkate alınmamıştır; ders programları hakkında karar ittihâzına ve ders kitapları taharri ve intihâbına ancak mekteblerin küşâdına birkaç hafta ve hatta gün kalarak başlanması gibi te'ahhurlar hiçbir vasıta ihzar edilmediği halde vilayetlerde Numune Rüşdiyyeleri ve dar'ül-mu'alliminler küşâd olunması gibi isti'caller hep bu esasın nazar-ı dikkate alınmamasından mütevellid hatalardır. Böyle hataların tekerrür etmemesi ve maarifin ıslahatının doğru bir mecra-yı terakki ta'kib eylemesi için her işte "her şey vaktiyle ve her şey vaktinde!" kâide-i esâsiyyesinin düstûr-ı hareket ittihâz edilmesi lâzımdır; ma'ârif işlerinde -çiftçilik hayâtında olduğu gibi- dâ'imâ az çok uzak bir âti için çalışmak, her şey için vakit ve zamânıyla hazırlanmak, mesâ'iyi senenin mevâsim-i muhtelifesine dûr-endişâne bir nazarla tevzi' etmek, ve'l-hâsıl bir çiftçi gibi hem fa'âl ve sabur ve hem de müteyakkız ve dûr-endiş olmak zaruridir.

2. Bu düstûr-ı esâsinin netice-i tabi'iyyesi 'add olunabilecek diğer bir düstûr-ı hareket de: Gâyenin vesâ'itten tefrik edilmesi ve gâyeye vüsul için geçit hizmeti görececek bir takım muvakkat tedbirlerin vesâtetine mürâca'at olunması maddesidir.

Ma'ârifin bütün aksâm ve şu'abâtı arasında şedid bir irtibât vardır; hiçbir şu'be-i ma'ârifin, hiçbir derece-i tahsilin diğerlerinden müstakilen ıslâh ve tensiki kâbil değildir: Ez-cümle mekâtib-i 'âliyyenin terakkisi onların talebesini ihzâr etmekte olan mekâtib-i ibtidâ'iyye ve tâliyyenin terakkisine, bu mekteblerin terakkisi de onlara mu'alim ve muharrir yetiştirmekte olan mekâtib-i âliyyenin terakkisine mütevakkıftır; bu sebeble mekâtib-i ibtidâ'iyye hakkında intihâi bir program yapabilmek için onu tatbik edebilecek mu'allimler ihzâr etmek, mekâtib-i tâliyye ve 'âliyye hakkında kat'i bir program yapabilmek için de bir taraftan onu ta'kib edebilecek talebe bir taraftan da onu tatbik edebilecek mu'allim yetişmesi esbâbını istikmâl etmek ve o vakte kadar da bütün bu mektebler için talebenin ve mu'allimlerin ahvâl-i hâzırasıyla te'lif olunabilecek ve gittikçe

terakki edecek muvakkat programlar tertib ve tatbik eylemek lâzımdır; şu kadar var ki bu muvakkat programlar intihâi programa vusul için ta'kib olunacak tarik-i terakki üzerinde birer mahattadan 'ibâret olmak, bunun için de o gâye-i intihâiyyeye kadar nüfuz eden bir nazar-ı dûr-endişâne ile tertib edilmek muktezidir. Ahvâl-i hâzıra nazar-ı itibâra alınmadan yapılacak programlar tabi'idir ki -birçok emsâli veçhile- ya kâğıt üzerinde kalır, yahud bi-sud ve hattâ muzırr olur; sırf ahvâl-i hâzıra nazar-ı i'tibâra alınarak yapılacak programlar ise tedrisâtı -birkaç sene olsun- mâni-i terakki kalıplar içinde habs etmek gibi mahzurlar tevliid eder. Onun için programlar dâ'imâ hem mâziyi ve hem de hâl ve istikbâli nazar-ı dikkate almalı, dâ'imâ gâye ile vesâ'iti tefrik ve tasrih etmeli ve herhâlde pey-der-pey tatbik olunacak ahkâmı muhtevi bulunmalıdır.

Bizde ma'a't-te'essüf şimdiye kadar bu esâsa hiç ri'âyet edilmemiştir, bütün programlar dâ'imâ bir şekl-i kat'i ve intihâide olarak tanzim edilmiş ve birdenbire tatbik olunmak istenmiştir. Ma'ârifleri uzun bir müddetten beri tabi'i ve muntazam bir mecrâ-yı terakki ta'kib etmekte olan memâlik-i garbiyyede bile hiçbir program birdenbire tatbik edilmemekte, hiçbir programda bir anda bir tebeddül-i külli vuku'a getirilememekte ve her yeni programda bunun nasıl bir tedriciyyetle tatbik ve ta'mim olunacağı bir sûret-i vâzihada ta'yin ve irâ'e edilmektedir. Oralarda bile zaruri görülen bu hatt-ı hareket pek müstesnâ ve gayr-i mütevâzin bir hâlde bulunan ma'ârifimiz için tabi'idir ki bir kat daha lâzım'ût ta'kidir.

Ma'ârif işlerinde esâslı ıslâhât yapabilmek için her teşebbüste bu iki düstur-ı esâsiye tevfiik-i hareket etmek lâzım geldiği fikrindeyim. Şimdiye kadar -şu son bir sene zarfında bile- bu esâslara 'âdem-i ri'âyetten tevellüd etmiş olan mahzurları burada ta'dâd ve tafsil etmeyi bi-lüzum 'addeder ve bu lâyhânın tanziminde bu hati'ât-ı sâbika ile desâtir-i mesrudenin nazar-ı dikkatten dûr tutulmamış olduğunu 'arz ile iktifâ eylerim.

2. Mu'allim İhzârı

Ma'ârif-i 'umumiyyemizin te'min-i terakkisi için her şeyden evvel halli gelen mesele: Bütün derecât-ı tahsil için ehliyyetli mu'allim ihzârı mes'elesinden ibârettir.

Çünkü ma'ârifte her türlü ıslâhât ve tensikâtın icrâsı her şeyden evvel ehliyyetli mu'allim ihzarına vâbestedir.

Makâm-ı 'âlilerine ewelce takdim etmiş olduğum 12 Teşrin-i Sâni sene 325 târihli lâyhada da 'arz etmiş olduğum vechile: Ehliyyetli mu'allim yetişmesini te'min için ta'kib

ve tatbiki lazım gelen plân ve usul, iki büyük kısma ayrılmak iktiza eder: 1. Yeni ve ehliyyetli mu'allimler yetiştirmek. 2. Mevcud mu'allimleri ifâ-yı vazifeye daha ehliyyetli bir hale getirmek.

1. Yeniden iyi mu'allimler yetiştirmek için bi't-tabi dar'ül-mualliminlere büyük bir ehemmiyet verilmesi lazımdır. Program layıhasında izah etmiş olduğum vechile “Dar'ül-mu'alliminlere devâm edecek olan şubban-ı vatan metin bir terbiyye-i 'umum ve meslekiyye aldıktan sonra mekâtib-i ibtidâ'iyeye mu'allim olunca bir taraftan çocukları ta'lim ve terbiyye ederek ‘Osmanlılığa münevver ve müteşebbis bir nesl-i âti hâzırlarken diğer taraftan da köylülere va'z u nasihat ederek batn-ı hâzırın tenvir ve ıslâhına sarf-ı makderet edecek; ve dâr'ül-mu'alliminler -bu iki vazife-i esâsiyyeyi ifâyâ muktedir ve mütehâlik mu'allimler yetiştirmekle- yeni 'Osmanlılık mebnâ-yı ictimâ'isinin en mühim ve en metin temel taşlarını teşkil etmiş olacaktır.” Onun için bütün mü'essesât-ı ma'âriften ziyâde dâr'ül-mu'alliminlerin mükemmeliyyetini te'min yolunda fedâkarlıklar ihtiyâr edilmek zaruridir.

İstanbul'daki Dâr'ül-mu'allimin bu sene -mâzisinin verdiği imkân derecesinde- ıslâh ve tensik edilmiştir; Rüşdiyye kısmı: Talebe-i sâbıkasına mahsus -ve onların geçen seneye kadar ki tarz ve derece-i tahsillerine göre tanzim edilmiş hususi ve muvakkat bir programa tâbi'- bir şu'be ile mekâtib-i i'dâdiyye me'zunlarına mahsûs -ve i'dâdilerimizin bu seneye kadar ki ahvâline göre tanzim edilmiş başka bir programa tâbi'- diğer bir şu'beye ayrılmış; ibtidâ'iyeye kısmı ise: Bir tasfiyye-i külliyye mu'âmelesine tâbi' tutularak büsbütün yeni bir esâs üzerine tensik edilmiştir. Her iki kısmın gâyesi ve bu gâyeye vusulün vesâ'iti -memâlik-i garbiyye dâr'ül-mu'alliminlerinin ahvâli ve memleketimizin ihtiyâcâtı nazar-ı dikkate alınarak- bir suret-i vâzıhada ta'yin edilmiş ve bu sebeple bu Dâr'ül-mu'alliminin gittikçe daha muktedir ve kâr-âşinâ mu'allimler yetiştirmeye muvaffak olacağı ümid-i kavisi perverde edilmekte bulunmuştur.

Dâr'ül-mu'allimin'in hâl-i hâzırdaki noksânları: Leyli olmamasından ve memleketimizin ihtiyâcâtı ile mütenâsib bir cesâmette bulunmamasından ibâret gibidir. Bu noksânların ehemmiyyeti makâm-ı 'âlilerine takdim olunan sâlif'ül 'arz lâyhada tafsil edilmiş ve bunların izâlesiyle Dâr'ül-mu'allimin'in bir kat daha mükemmeliyyeti esbâbının istikmâl edileceği ümid olunmakta bulunmuş iken Ma'ârif-i 'Umümiyye Lâyıha-i Kânuniyyesi'ne bunun teşkilâtını tâ esasından ihlal edecek bir takım mevâdd idhâl edilmiş olduğu kemâl-i hayretle görülmüştür. Bu lâyiha-yı kânuniyyenin seksen

üçüncü maddesinde “Mekâtib-i ibtidâ’iyyeye muallim yetiştirmek maksadıyla açılacak dâr-ül-mu’alliminler iki nev’dir. Birincisi İstanbul’da el-yevm mevcûd ve müddet-i tedrisiyyesi dört seneden ‘ibârettir”, esbâb-ı mucibe kısmında da “İstanbul Dâr-ül-mu’allimin-i İbtidâ’iyyesi’nin programı altı senelik mekâtib-i ibtidâ’iyyeye mu’allim yetiştirecek surette tertib edilmiştir” fıkraları mevcuttur. Hâlbuki buradaki Dâr-ül-mu’allimin dört senelik değildir ve ibtidâ’ilerle rüşdilere -lâyıha-yı kânuniyyenin ta’biri vechile dört senelik ibtidâ’ilerle altı senelik ibtidâ’lere- mu’allim yetiştirmeye mahsus ayrı ayrı kısımdan müteşekkildir. Ve böyle olması da lâzımdır; çünkü evvelen: İstanbul Vilâyeti’ndeki mekâtib-i ibtidâ’iyyeye nereden omu’allim yetiştirileceği mes’elesi câ-y-i te’emmüldür; sâniyen altı senelik ibtidâ’ilere mu’allim yetiştirmek için rüşdiyye mezunlarını kabul ile kanun layıhasının lüzum gösterdiği vechile –dört sene ta’lim etmektense i’dadi mezunlarını alarak bir sene zarfında ihzâr etmek, şübhe yok ki ahvâl ve ihtiyacatımıza daha muvâfık bir hareket teşkil eder. Bu son usulün muhassenâtı ve derece-i vücubu Dar’ül-mu’allimin’in rüşdiye kısmının tensiki için takdim edilen layıhada tafsil olunmuş ve Meclis-i Ma’arif’e de teslim ve tasvib ettirilmiş idi. Layıha-ı kânuniyyenin tanzimi esnasında bu cihetlerin hiç tahattur edilmemesi ve bu teşkilâtın ne netice vermekte olduğunun tedkik ve istifsârına bile lüzum görülmeden ilgâsına teşebbüs edilmesi için neler düşünülmüş olabileceğini ta’yinden ‘âciz bulunuyorum. Onun için lâyıha-i kânuniyyenin bu kısımlarının hemen ta’dil edilmesi –ve Dar’ül-mu’allimin’in tevsî’iyle beraber leyli haline ifrağı vesa’ilinin şimdiden istihzâr kılınması- lüzumunu kemal-i ehemmiyetle ‘arza müsara’at ediyorum.

Taşrada açılan dâr-ül-mu’allimin-i ibtidâ’ilere gelince: Bunların eski dâr-ül-mu’alliminler ile rüşdiyelerden pek de ehemmiyetli bir farkları yoktur ve olmak da muhâldir; çünkü bunların hepsinin mu’allim-i evvelleri ve epey bir kısmının müdürleri bile rüşdiyye mu’allimlerinden intihâb o edilmiştir; bu dâr-ül-mu’alliminlerde fi’len vuku’a gelen ıslâhât, mu’allimlerin adedinin teksir edilmesinden ibâret kalmış gibidir. Bu hâle göre o dar’ül-mu’alliminlerin ne derceye kadar ifa-yı hidmet ve vazife edebileceğinin şimdiden takdir ve tahmini müşkil değildir.

Salif’ül-‘arz layıhada yazmış olduğum şu fıkraları burada tekrar etmeyi fa’ideden gayr-i hâli görüyorum: “Şurası da şayan-ı dikkattir ki: Farz-ı mahal olarak taşra dar’ül-mu’alliminlerinin hepsi için muktedir mu’allimler tedarik edilse bile mesela Erzurum Dar’ül-mu’allimini’nde yetiyecek ve bina’en-aleyh şimendüfer ve hattâ vapur görmemiş bulunacak bir mu’allimin hâl-i fikrisi ile İstanbul ve Selânik gibi büyük şehirleri görmüş

olacak muallimlerin hâl-i fikrisi arasında büyük bir fark olacaktır. Bu mes'elede mektebin derslerinden başka muhitin derslerinden husule gelecek semerelerin de nazar-ı dikkate alınması lâzımdır. Evvelce ordu merkezlerinde açılmış olan Mekteb-i Harbiyyeler, bu bâbda kâfi bir tecrübedir. Kezâlik meselâ Şam ve Bağdad gibi o vilâyetlerin dâr'ül-mu'alliminlerinde yetişecek mu'allimlerin Türkçe'ye ne dereceye kadar vukuf-ı iktisâb edebilecekleri de ehemmiyyetle te'emmül edilmek lâzım gelen mes'elelerdendir. Herhâlde dâr'ül-mu'alliminlerin İstanbul ile İzmir ve Selânik gibi büyük ve müterakki birkaç şehre hasr edilmesi bunların hemen birer kışla cesâmetinde ve bir Mekteb-i Harbiyye tarzında yapılması ahvâl-i hâzıramızın muktezayât-ı acile ve mübremesindendir. İstikbâlimizin 'asker orduları kadar ve belki de onlardan ziyâde "mu'allim orduları"nın mükemmeliyyet ve fa'âliyyetine vâbeste olduğu bir ân bile nazar-ı dikkatten dûr tutulmamalıdır."

El-yevm açılmış bulunan dâr'ül-mu'alliminlerin lağvı kâbil olamayacağına göre i'dâdilere ilhâkı suretiyle olsun mükemmeliyyetlerinin te'mini lazımdır. Dâr'ül-mu'alliminler i'dâdilerin bir şu'besi hâline ifrağ edilmeli, i'dâdilerin altıncı sınıfına muvâzi olarak İsviçre'nin ba'zı havâlisinde olduğu gibi bir ta'lim ve terbiyye şu'besi küşâd edilmelidir. Mu'allim olacak efendiler idâdilerin dördüncü sınıflarına kabul olunarak bu sınıf ile beşinci sınıfta 'umum talebe ile birlikte tedris edilmeli ve ondan sonra -müddet-i tedrisiyyesinin bir seneden "ibâret olması kâfi olan- ta'lim ve terbiyye şu'besine geçirilmelidir. Bu suretle te'min olabilecek terakkinin derecesi muhtâc-ı izâh olmadığı gerek masraf ve gerekse mu'allim mikdarında vuku'a gelecek tasarrufun derecesi de âşikardır.

2. El-yevm mevcut olan mu'allimlerin ifa-yı vazifeye ehliyyetli bir hâle getirilmesi meselesini de kemâl-i ehemmiyyetle tedkik ve te'emmül etmek lazımdır. Çünkü dar'ül-mu'alliminler ne kadar çok tezyid ve tevsî' edilirse edilsin bunlardan bütün ihtiyacımızı def' edecek kadar mu'allim yetişmesi her halde çok seneler müruruna tevakkuf edecektir.

Dâr'ül-mu'alliminlerin, yeni açılacak mekteblerin ihtiyaçlarını o te'mine ve mu'allimin-i mevcudenin vefeyâtından tevellüd edecek açığı kapatmaya kifâyet edecek kadar mu'allim yetiştirmesi bile o kadar çabuk kâbil olamayacaktır. Onun için mevcut mu'allimlerin tensik ve ıslâhı husüsunda tedâbir-i ciddiyyeye tevessül hususunda te'ahhur göstermek câ'iz olamayacaktır.

Bunun için en mü'essir ve kestirme tarık, evvel-emirde mu'allimin-i mevcudeyi, senede birer ikişer ay kadar bir müddet ta'lim için mü'esseseler vücuda getirilmesinden "ibârettir.

Vaktiyle Vilâyât-ı Selâse'de ve şimdi İstanbul'da te'sis ve küşâd olunan Jandarma Mektepleri'nin teşkilât ve muvaffakiyyâtı bu hususda iyi bir numune-i imtisâl olabilir. Ma'lumdur ki Rumeli'de Jandarma Tensikât Dâ'iresi bu mes'eleye büyük bir ehemmiyet vermiş ve büyük zâbitâna varıncaya kadar bütün jandarma silki mensûbinini mükerreren Jandarma Mektebi'ne girmeye mecbur eylemiş idi.

Mu'allimlerin de bu suretle tensiki için Dar'ül-mu'allimin'e mülhak olarak açılan Numune ve Tatbikât Mektebi tarzında mü'esseselere lüzum vardır. Bu mü'esseselerde tecrübe görecektir mu'allimlerin çocuklara verilecek dersleri istimâ' edebilmelerine mahsusi yerler ve müzakere ve mübâhase için toplanmalarına mahsus daireler bulundurulmalıdır. Bu mu'allimlere günde ikişer saat tatbikât-ı tedrisiyye gösterilip yaptırıldıktan başka birer saat fenn-i terbiyye ve tedris tatbikât ve 'ameliyyâtına dâ'ir konferanslar verilmeli, birer saat zarfında da okutmakta oldukları dersler hakkındaki ma'lûmâtlarının takviyye ve tecdidine çalışılmalıdır.

Bu esâslara tevfikân vücuda getirilecek "Mu'allim Mektepleri"ne birer ay devâmdan bile mu'allimlerin pek çok müstefid olacaklarına kanâ'at-i tâmmem vardır.

Çünkü mu'allimler arasında gerek mâddeten ve gerekse ma'nen genç ve kâbiliyyetli olanlar çoktur; hattâ şâyân-ı dikkat bir eser-i fa'âliyyet ve teceddüd göstermek isteyenler bile az değildir, ma'a't-te'essüf usul-i tedrisin en bedihi ahkâmı bile bizce meçhul olduğu için bu kâbiliyyet ve fa'âliyyetler hep gayr-i müsmir kalmakta ve hattâ ba'zân muzır icrâ'âta bile meydân açmaktadır; marazın asıl menşe'i usul-i terbiyye ve tedrise 'adem-i vukuftan ve i'tiyâddan ibâret olduğu için böyle ufak himmetlerle mekteplerde külliyyetli ve feyizli tahavvüller ve teceddüdler husule getirmek mümkün olacaktır. Gerek taşrada geçirdiğim hayât-ı idâre esnâsında ve gerekse burada verdiğim konferanslar ve yaptığım imtihânlar sırasında pek yakından temâsta bulunduğum mu'allimler hakkındaki tedkikât ve müşâhedâtım, bana bu hususda şedid bir ümid ve kavi bir kanâ'at bahşetmektedir.

Her bir buçuk ayda elliser mu'allimi tensik ve ta'lim ettikten başka yüz-yüz yirmi çocuğa dar-ı tedris ve terbiyye teşkil edecek olan böyle bir mü'essese merbut pusulada

gösterildiği vechile şehri ancak beş-altı bin kuruş ma'aş ve masrafı istilzam edecektir. Bu masraf arasında münhasıran mu'allimlerin ta'limine 'aid olanı bin beş yüz kuruştan 'ibarettir. Bu cüz'i masrafa mukabil senede lâ-ekall üç yüz mu'allim yetiştirilmiş, ehliyyetli bir hale getirilmiş olacaktır.

Mekâtib-i ibtidâ'iyyeden kısm-ı a'zamının mu'allimleri müte'addid olduğundan bunlar mektebe münâvebeten celb edilmeli ve tek mu'allimli ve pek çok şâkirdli mekteblerde -zâten hiç demek olan- tedrisâtın bir buçuk ay olsun sekteye uğratılmaması istenirse açıktan beş-on mu'allim ta'yin edilerek bunlar celb olunacak mu'allimler arasında mekteblerinden infikâkları pek mahzurlu olacakların yerlerine münâvebe ile i'zâm olunmalıdır. Taşradaki mu'allimlerin bu suretle ıslâh ve tensiki için kâmilen İstanbul'a celblerine lüzum yoktur; bunun için seyyâr hey'et-i ta'limiyye ve tensikiyyeler teşkil edilerek vilâyetlere i'zâm olunmak tariki ihtiyâr kılınmalıdır.

Bundan sonra Nezâret'ce usul-i tedris hakkında mufasssal ve 'ameli ta'limâtlar tertib ve bütün mu'allimlere tevzi olunmalı ve bunlar müfettişler vâsıtasıyla hem lâyıkiyle tefhim ve hem de ciddi bir surette tatbik ettirilmeli; ve'l-hâsıl mu'allimlerin tensiki ve mekteblerin ıslâhı hususunda ciddi teftişât ve ta'limâtın vesâdetine mürâca'at olunmalıdır.

3. Mu'allim yetiştirilmesi hususundaki ihtimâmât arasında i'dâdi mu'allimleri mes'elesi de nazar-ı dikkatten dûr tutulmamalıdır. Bu mu'allimlerin ihzârı vazifesi el-yevm kâmilen Dâr'ül-fünun'a mevdû'dur. Hâlbuki bir Dâr'ül-fünun'un -bir mu'allimlik şu'besi olmadıkça- böyle bir vazifeyi ifâ edebilmesi kat'iyyen kâbil değildir. Çünkü mu'allimlikte asıl hâiz-i ehemmiyyet olan mes'ele ma'lûmâtın ziyâde terbiyye-i meslekiyyedir; mekâtib-i i'dâdiyyenin leyli olması, mu'allimlerinin idâre ve nezâret ve'l-hâsıl ma'nâ-yı tâm ve şâmiliyle terbiyye veza'ifi ile de muvazzaf bulunması onlar için metin bir terbiyye-i meslekiyyeye lüzum gösterir; vilâyetlerde ma'ârifin en mu'azzam timsâllerinin i'dâdi mekteblerinden, en münevver'ül-fikr a'zâ ve vâsıtasının da 'idâdi mu'allimlerinden 'ibâret bulunması bu mu'allimlerin bir i'tinâ-yı mahsus ile ihzârını istilzâm eder. Dâr'ül-fünun me'zunlarından mu'allim olmak isteyenlere bir-iki ay staj yaptırılması bu maksadı te'mine kifâyet etmez; i'dâdi mu'allimleri ihzârı için her hâlde hususi ve leyli bir mü'esseseye ihtiyâc-ı kat'i vardır.

4. Mu'allimlere müte'allik mes'eleler arasında düşünülecek cihetlerden birisi de: Mu'allimliğin bir meslek hâline ifrâğı ve bu meslek dâhilinde terakki ve teselsül vesâ'ilinin istikmâlidir.

İstanbul'da yalnız i'dâdilerin değil, rüşdiyyelerin mu'allimlikleri bile henüz bir meslek hâlinde değildir, me'mur mu'allimlerin mikdârı pek çoktur. Eseriyyâ bunun mevcud mu'allimlerin 'âdem-i kifâyetinden neş'et etme bir hâl olduğu iddi'â edilmektedir; bu iddi'â bir dereceye kadar doğrudur, fakat vaktiyle çok adam kayırmak için derslerin parçalanmış ve sağa-sola dağıtılmış olmasının da bu hâlin esbâbı cümlesinden olduğu meydândadır. Me'muriyyetlerini terk ederek mu'allimliğe hasr-ı iştigâl edecek zevât yok olmadığı için bu hâle şimdiden bile bir dereceye kadar olsun çâre-sâz olmak gayr-i mümkün değildir. Herhâlde mu'allimlikte bu hâlin izâlesi gâye-i maksad ittihâz edilmeli ve her sene bu gâyeye doğru emin ve metin adımlarla ilerlemeye çalışılmalıdır.

Mu'allimlik mesleğinde terakki ve te'ali ümidi olmadıkça, yetişecek mu'allimlerdeki gayret ve fa'aliyyetin az müddet zarfında ıntifâsına mâni olmak mümkün olamayacağı müstağni-i izâh ve isbât bir hakikattir.

Dâr'ül-mu'allimin'in rüşdiyye kısmı için Temmuz 325 târihinde makâm-ı 'âlilerine takdim ettiğim ta'limât lâyhasında mevâdd-ı âtiyyeyi teklif eylemiş idim:

“Yeni Dârülmu'allimin-i İbtidâ'îyye'den neş'et edecek efendiler beş sene ibtidâ'îyye mu'allimliği ile iştigâl ettikten sonra Dârül-mu'allimin-i Rüşdiyye'ye duhul ve orada ikmâl-i tahsil ve takviyye-i ma'lumât ettikten sonra rüşdiyye mu'allimliğine terfî'e salâhiyyet-dâr olacaktır.”

Bu mevâdın aynen kabulü ve bunlara i'dadi mu'allimleri ile bütün mu'allimin-i mevcudenin tedricen terakki ve terfî'ini te'min edecek tedâbirin 'ilâvesiyle bir nizam-nâme vücuda getirilmesi lazımdır.

Mu'allimlerde zindegi-i fikrin şart-ı aslisi olan şevki-i tettebbu'un idâmesi için bundan başka çare yoktur.

3. Teftişât ve Ta'limât

Ma'arifte yapılacak ıslâhâtın en ehemmiyetli ve lüzumlu kısımlarından biri de teftişin bir tarik-i müfid ve sâlime ircâ'ı mes'elesidir. Çünkü bu mes'ele mu'allimlerin ıslah-ı hâli ve mekteblerin te'min-i intizâmı İçin mürâca'at edilmesi lâzım gelen vâsıtaların en mü'essirlerinden birini teşkil etmektedir.

Müfettişliğin hâl-i hâzırda ne kadar bi-sud bir şekilde olduğunu anlamak için müfettişlere şimdiye kadar ne gibi ta'limâtlar verilmiş ve onlardan ne gibi raporlar alınmış

olduğunu araştırmak veyâ daha kolayı; Nezâret'in tâ yakınında bulunan mekteblerden birkaçını ziyâret ederek onların ahvâline bir nazar 'atfedivermek kâfidir.

Hemen dâ'imâ, para verilmediği ve bulunmadığı için iş görülemediği iddi'â edilegelmekte ise de bu iddi'ânın ne dereceye kadar doğru olduğu parasızlık ma'zeretinin ne dereceye kadar makbul bulunduğu cây-ı mülâhazadır. Fi'l-vâki' birçok ıslâhâtın masraf ihtiyârına mütevakkıf olduğu kâbil-i inkâr değildir; fakat pek az masrafla ve hattâ hiçbir masrafsız yapılabilecek ıslâhât da pek çoktur. Kâr-âşinâ ve fa'âl bir müfettiş, hiçbir rapor yazmadan ve hiçbir masraf istemeden de mekteblerde pek çok şeyler yaptırabilir. Mekteblerimizin envâ-ı muhtelifesindeki şâkirdânın ahvâlini ve mu'allimlerin usul- i tedris ve idârelerini re'y'el-'ayn göstermek ve bunları Tatbikât Mektebi'nin usul ve ahvâli ile mukâyese ederek bunlarda ne gibi ıslâhâtın lâzım ve mümkün olduğu mülâhaza ve ta'yine alıştırmak maksadıyla ba'zı mekâtib-i rüşdiyye ve ibtida'îyyeye i'zam edilmiş olan müdâvim efendilerin tanzim ettiği raporlar buna bir delil-i kat'i teşkil eder. Tedkik ve tenkidlerinin ikmâlinde hulâsa-i me'âllerinin makam-ı 'alilerine de takdimi mukarrer olan bu raporlar pek kolaylıkla izale olunabilecek birçok nekâ'is göstermektedir. Ez-cümle: Merkez rüşdiyyelerinden birinin pencere camları belki bir seneden beri silinmemiş, şimdi birkaç milimetre kalınlığında bir toz tabakası ile mestur bir hale gelmiştir; diğer birinin ma'lumat-ı fenniyye mu'allimi "ihtirak, ifti'al bâbından; müvellid, ism-i fâ'il; humuza su'ûbe vezninden" yolunda tafsîlât lisânıyla vermek ve bu kelimeleri muhtelif bâblara naklettirmek ile iktifâ ederek başka hiçbir gunâ izâhât vermeye muktedir olamamakta ve "kelimeleri öğrendiniz, kitabı okuyunuz artık anlarsınız" deyip geçivermektedir; her ikisinde sınıflarda izdihâm mevcut olduğu hâlde teneffüsler esnâsında pencereler açılmamaktadır; birkaç istisnâdan sarf-ı nazar edilince hemen bütün mu'allimler talebeyi hep sıra ile kaldırmaktadır.

El-yevm mer'i ve mu'tâd olan tarz ve usul-i teftişin Nezâret'in ancak birkaç yüz adım mesafesindeki mektebler için bile bu kadar bi-sud kaldığı görüldükten sonra, bunun hâliyle taşraya teşmilinden -bu teftişe me'mur olanların taşralara izâmından- ne fa'ide husule geleceğini sormamak ve bu hususda ihtiyâr edilen ve edilecek olan masraflara acımamak kâbil olamaz.

Müfettişin-i mumâ-ileyhüme verilmiş olan ta'limâtta mübhem ta'birlerden başka bir şey yoktur; bu ta'limâtta usul-i tedrisin teftiş olunacağı ve ihtârât ve tefhimâtta

bulunulacağı gösterilmekte, fakat bu usul-i tedrisin teftişi nasıl olması geldiğinden bahsedilmemekte ve bunun ma'lum olmadığı da düşünülmemektedir.

Bugün bizde müfettişliğin mu'allimlikten daha müterakki olmadığı izâh ve isbâta muhtâc olmayan hakikatlerdendir. Mu'allimler hususunda ne gibi ihtiyâclar ve mecburiyyetler karşısında bulunuyorsak, hiç şübhe yok ki, müfettişler hususunda da öyle ihtiyâclar ve mecburiyyetler karşısında bulunuyoruz. Bu müfettişlerin taşralarda me'muriyeti yolunda ihtiyâr edilen ve edilmekte bulunan masraflar, onların lüzumu vechile ihzârı yolunda isti'mâl edilmiş olsaydı şübhesiz pek daha müsmir bir iş görülmüş olur idi.

Müfettişlerin ihzârı için ittihâzı lâzım gelen tedâbir, bi't-tabi' mu'allimlerin ihzârı için yukarıda 'arz olunan tedâbire mümâsil olmak iktizâ eder. Ba'zı müfettişlerin Avrupa'ya izâmı ile müfettişler refâkatinde bulundurulmaları da zaruri olduğu gibi, hepsinin İstanbul'daki mekâtib-i ecnebiyye de izâmı ile oralardaki usul-i tedrislere vukuf hâsıl ettirilmeleri de pek fâ'idelidir.

Herhâlde müfettişlerden ciddi bir hizmet bekleyebilmek için, evvel-emirde onları hem usul-i tedris ve hem de usul-i teftişe alıştırıp hazırlamak sonra ellerine gâyet mufassal ve muvazzah ta'limâtlar vermek lâzımdır.

Usul-i tedris hakkındaki ta'limâtlar, terakkiyât-ı ma'ârifin üss'ül-esâsıdır; dâr'ül-mu'alliminlerin mükemmeliyyetine ve müfettişlerin kâr-âşinâlığına rağmen bile memâlik-i garbiyyede bu yolda ta'limâtlara verilen ehemmiyyetin derecesi nazar-ı dikkate alınınca, bunun bizim için ne kadar mübrem ve kat'i bir ihtiyâc teşkil ettiği derhâl tezâhür eder.

Şimdiye kadar devâ'ir, vezâ'if-i idâreden başka vezâ'if ile hemen hiç iştigâl edememiş, bu yolda ta'limâtlar bizde külliyyen mefkûd kalmıştır. Ma'arifimizin en birinci ihtiyâclarından birini teşkil eden bu kâbil ta'limatların bir an evvel tanzimi esbabının istikmâli lazımdır.

4. Müddet-i Tedrisiyyelerin Tezyidi Mes'elesi

Mekatib-i ibtida'iyye ve taliyyenin müddet-i tedrisiyyelerine birer sene zammına karar verilmiş olduğu Ma'arif-i 'Umumiyye Kanun Layıhası'nın mündericâtından anlaşılıyor.

Bu kararın ne dereceye kadar kâbil-i tatbik ve ne dereceye kadar fâ'ide-bahş olabileceği cây-ı tedkikdir:

Mekatib-i ibtidâ'iyyenin kısm-ı a'zamında yalnız bir yalnız bir mu'allim ve yalnız bir dershâne vardır. Böyle olduğu halde bütün mekâtib-i ibtidâ'iyye müddet-i tedrisiyyesinin bir sene daha tezyidi, tabi'idir ki, esâsen mevcut bulunan intizamsızlığın da bir kat daha tezyidinden başka tahsil-i ibtida'inin üç senelik mecburiyyeti bile tatbik olunamadığı hâlde bu mecburiyyetin bir sene daha tezyidi idareye de muvafık olamayacaktır. Mekatib-i i'dadiyye müddet-i tedrisiyyesinin bir sene daha tezyidi lâ-ekall yüz elli mu'allim daha istihdamına ve on bin lira sarfına tevakkuf eden bir teşebbüstür. Hâlbuki hâl-i hâzırda bile i'dâdi mekteblerine i'dadi me'zunlarından mu'allim ta'yin edildiği hâlde bütün açıklar el'ân kapatılamamıştır. Bu ahvâl nazar-ı dikkate alınınca o kararın dür-endişlik muktezayâtına ne kadar muhâlif olduğunu anlamak için düşünmeye bile hâcet i'tikâdındayım.

Mekteblerimizin fevâ'idini tezyid için müddet-i tedrisiyyelerini temdid değil usul-i tedrislerini ıslâh etmek lâzımdır. Usul-i tedrislerin ıslâhı takdirinde, 'aynı müddet-i tedrisiyye zarfında, şimdikine kiyâs olunmayacak derecede büyük fâ'ideler istihsâl edileceği bedihidir. Onun için ıslâhât ve teşebbüsât hep bu hedef-i esâsiye tevcih edilmek lâzımdır.

5. Levâzım-ı Tedrisiyye

Mekteblerde istifâdenin mahdud kalmasına bâdi olan esbâb arasında levâzım-ı tedrisiyye mes'elesi de bir ehemmiyyet-i mahsusayı hâizdir.

Şimdiye kadar i'dâdiler için epeyce levâzım-ı tedrisiyye celb edilmiş ise de bunların intihâbında pek de isâbet olunamamış ve bâ-husus mu'allimler tarafından hüsni-i isti'mâl edilmeleri esbâbı istikmâl edilmemiştir. Fi-mâba'd celb edilecek levâzım için mantıki bir program tanzim etmek ve gerek bunların ve gerekse mevcut olanların tarz-ı isti'mâl ve usul-i muhafazaları hakkında mufassal ta'limâtlar hazırlamak, Dâr'ül-mu'allimin-i 'Âliyye müdavimlerine 'Ameliyyât-ı Fenniyye dersi de gösterilmek lazımdır.

Mekâtib-i ibtidâ'iyye ve rüşdiyyeye gelince onlar levâzım-ı tedrisiyyeden büsbütün mahrum gibidir. Bu mekteblerde tedrisâtta bir istifâde-i cedit husulünü te'min için, kıta'ât-ı hamse ve memâlik-i 'Osmâniyye haritaları ve mikyâsât ve teşrih ve âsâr-ı

medeniyye levhaları, mevâdd-ı asliyye ve mahsulat-ı sına'ıyye kolleksiyonları ihzâr ve tedâriki zaruridir. Tedrisât-ı ibtidâ'ıyyeye 'âid levhaların ve haritaların bir lisân-ı ecnebi ile matbu' olması kat'ıyyen câ'iz olamayacağı ve bunların her hâlde Türkçe tab' ve fenn-i terbiyye muktezâyâtına muvâfık bir surette tertib edilmesi lâzım geleceği müstağni-i 'arz ve izâhdır.

Dürûs-ı Eşyâ kolleksiyonlarına gelince: Bunların memâlik-i ecnebiyyeden aynen celbi cihetine gidilmeyip -Avrupa'da müsta'mel kolleksiyonları tedkik ve bizdeki ihtiyâcât ve mahsulatı te'emmül suretiyle kararlaştırılacak bir plan dairesinde -burada teşkil edilmesi tariki ihtiyâr olunmalıdır. Bu hatt-ı hareketin ta'kibine müşkilât olmayıp bi'l-'akis maddeten ve ma'nen 'azim muhassenât bulunduğunu, Yanya İ'dadisi'nde bulunduğum sırada yaptığım teşebbüs ve tecrübeler istinâden te'min eder, bu bâbda lazım gelen mü'essesât-ı dâhiliyye ile muhabereye salâhiyyet ve masârıfı icrâya me'zuniyyet verildiği takdirde bu kolleksiyonların tertibini bi'z-zât ta'ahhüd edeceğimi 'arz eylerim.

Kânun-ı Sâni 325

Müzeler Hakkında

-Nâzır Emrullah Efendi'ye Takdim Olunmuştur-

1. Müzelerin Ehemmiyeti

Avrupa'da terbiyye-i 'umumiyyenin en mühim vesâ'itinden birisi 'umumi müzelerdir. Sanâyi'e, ticârete, zirâ'ate, târihe, sanâyi-i nefiseye, vesâ'it-i tâ'limiyyeye, 'âdât-ı akvâma, târih-i tabi'îye, teşrihe, imrâza, vesâ'it-i harbiyyeye, inşa'ât-ı nâfi'a'ya 'âid her türlü eşyâ ve numunelerin meşher-i dâ'imisi hâlinde olan mü'esseseler halkın beyinde neşr ve ta'mim-i 'ilm u ma'rifet hususunda fevk'al-âde büyük hizmetler etmektedir.

Fil'l-vâki' bu müzelere her ne zaman gidilirse, orada hemen bütün sunuf-ı ictimâ'ıyyeye mensub birçok ziyâretçilere tesâdüf olunur: Vâlide veyâ pederleri refâkatinde dolaşan mini mini çocuklar, mu'allimler refâkatinde bir ziyâret-i ta'allümiyye yapan talebeler, boş vakitlerinde gâribeler veyâ hârikalar temâşâ etmek isteyen 'ameleler, işlerini planlar ve numuneler arayan san'at-kârlar, bir mes'eleyi tedkik ve ta'mik etmek isteyen mütehassıslar bu mü'esseselerin salonlarına bir hayat ve hareket-

i mütemadiyye verir ve bu salonlardan şayan-ı dikkat ve ehemmiyet birer istifade ile çıkar: Erbâb-ı merâk ve ihtisâs -masrafsızca ve kolaylıkla- tedkikât icrasına muvaffak olur, mu'allimler ve talebeler bütün dersleri sühulet ve vuzuh ile tefhim ve telkine medâr olacak vesâ'it bulur; sân'at-kârlar türlü türlü planlar ve projelerle mülhem olur; bütün erbâb-ı sa'y kavi bir taziyane-i şevk u gayret alır; 'ameleler -mahzâ seyr ve temaşa suretiyle- birçok ma'lumât kazanır; herkes memleketinin tarihine, müstemlekatının ahvaline, muhtere'at-ı medeniyenin havârıkına 'ıyânen muttali' olur; küçük çocuklar bile, daha mekteplerde ta'allüme başlamadan evvel, büyük bir kitle-i müşâhedât ve intibâ'ât ile tecehhüz eder. Bu müşâhedât ve intibâ'ât ne kadar tıflâne -nr kadar sathi beyyi-âne- olursa olsun, hayât-ı tahsil için pek kıymetli ve kuvvetli bir temel teşkil eder ve mekteblerin vezaif-i ta'limiyyesini fevk'al-hadd teshil eder: Müzeleri ziyâret etmiş olan bir çocuk için dersler büsbütün meçhul ve yeni değildir. O Milli Etnoğrafya Müzesi'nde muhtelif vilâyetler ahâlisini -kıyafetleriyle esas-ı beytiyyesiyle- görmüştür; Müstemlekat Müzesi'nde muhtelif müsta'merâtın panoramaları karşısında bulunmuş ve bu müsta'merât yerlilerinin mücessem numunelerini -kulübeleri yanında, dağları, taşları, mahsulleri arasında- müşâhede etmiştir; târih-i tabii müzelerinde birçok hayvânât ve nebâtâtın numunelerini temâşâ etmiş, hayvânât bağçelerinde bunların canlıları ile de eğlenmiştir, sanâyi' müzelerinde ve her türlü ma'mulâtın mevâdd-ı asliyyesini, her türlü ihtirâ'âtın safahat-ı sına'iyyesini, her türlü fabrikaların ve makinelerin küçük mikyâsta numunelerini görmüş ve bunlar hakkında bir fikr-i yakini ve 'ıyâni edinmiştir.

Bu sebeble denilebilir ki: Müzeler -ve 'umumiyyetle meşherler- bilâd-ı mütemeddine ve müterakkiyye için “Ma'nevi bir hava-yı 'ilm u ma'rifet” teşkil eder: Nasıl havâ-yı nesimi herkesin ciğerlerine -onların ihtiyârları ve hattâ şu'urları olmaksızın- giriyorsa, müzelerin havâ-yı 'ilm ve ma'rifeti de halkın zihnine -yine onların ihtiyâr ve şu'urları olmaksızın- nüfuz ediyor.

Bunun içindir ki, müzeler ve meşherler terbiyye-i 'umumiyyede pek büyük vazife ve hidmetler ifâ ediyor; bunun içindir ki, bütün memâlik-i mütemeddinede müzeler te'sisi için büyük büyük fedâkârlıklar ihtiyâr edilip duruyor.

2. Mevcud Müzelerimiz

Bizde el-yevm mevcut olan “umumi müzeler” Âsâr-ı 'Atika Müze-hânesi ve Yeniçeri Kıyâfet-hânesi ile der-dest tanzim bulunan Esliha-i 'Askeriyye Müzesi'nden 'ibâretidir.

Âsâr-ı 'Atika Müzesi, bizde “mü'essese-i ilmiyye” nâmına lâyık olan te'sisâtın şübhesiz birincisi ise de ma'a't-te'essüf hâl-i hâzırda 'Osmânlılardan ziyâde ecnebilere fâ'ide-bahş olmaktadır: Bu müzeyi ziyâret eden ‘Osmânlıların mikdârı pek az, bu ziyâretten istifâde edenlerin mikdârı ise hemen hiç gibidir. Bu hâle nihâyet vermek -bu mü'essese-i mükemmeleden halkımızın da istifâdesini te'min etmek- için, fikrimce, tedâbir-i âtiyyeye tevessül olunmak lâzımdır: 1. Duhuliyyenin ilgâsı -ve mümkün olamazsa- tenkisi; 2. Âsâr-ı muhtelif üzerine ne olduklarını gösterir iri harfli bir levha ile bunun altına bu hususda lazım gelen ma'lumat-ı tarihiyyeyi verecek bir kitâbe ta'liki; 3. Halka bu âsâr-ı ‘atikanın ne olduğunu tefhimden ziyade bunlar vasıtasıyla ma'lumat-ı tarihiyye telkini maksadı ile rehberler tanzimi; 4- Hiç olmazsa haftada bir-iki gün mu'ayyen saatlerde gelecek ziyâretçilere -kararlaştırılacak bir plan dâ'iresinde ve hazırlanacak bir hedefe göre- şifâhen izâhât ve ma'lumât verecek me'murlar ta'yini; 5- Tahsil görmüş zevâtın tezyid-i ma'lumâtları zımnında müzedeki âsâr üzerine târihi konferanslar tertibi; 6- Mekteblere kabul olunacak târih kitâblarında müzeden ve müzedeki âsârdan -ve 'umumiyyetle âsâr-ı 'atikanın ehemmiyyetinden- bahsettirilmesi; 7- Müzenin ziyâretçilere küşâd saatlerinin gazetelerle sık sık ilân ettirilmesi; 8- Matbu'âtın müzeyi ziyaretten tahassul edecek fevâ'id üzerine halkın nazar-ı dikkatini celb için makâleler yazmak suretiyle bir vazife-i vataniyye ifasına da'vet olunması.

Bunlar yapıldığı takdirde, bugün vatan-ı mu'azzezimizi teşkil eden memalikin şa'sa'-ı mâziyyesini halka göstermek, bu vâsıta ile kalblere bir şevk ve tehâlük-i sâ'iyâne vermek emr-i mühimi suhuletle te'min edilmiş olur.

Yeniçeri Kıyâfet-hânesi ve Esliha-i 'Askeriyye Müzesi hakkında da bu esaslara Tevfik hareket edildiği takdirde bu mü'esseselerin “canlı bir târih-i Osmâni ders-hânesi” haline geleceği ve tarih-i millimize âid ma'lumatın neşr ve ta'mimine fevk'al-'âde büyük hizmetler edeceği bedîhîdir.

El-yevm mevcut bulunan bu üç 'umumi müzenin bu suretle -istifâde-i milliyye nokta-i nazarından- tekemmülü esbabının istikmâline çalışmak lazım olduğu gibi yeni müzeler te'sis ve küşadına himmet etmek de zaruridir.

Te'sisine en evvel müsâra'at etmek lâzım gelen müzeler, fikrimce, “Talim ve Terbiyye” ve “Hiref Ve Sanâyi” Müzeleri'dir.

3. “Ta’lim ve Terbiyye” veyâ “Ma’ârif” Müzesi

Memâlik-i mütemeddinenin hemen hepsinde ta’lim ve terbiyyenin vesâ’itini teşhire ve fenn-i terbiyyenin usul ve netâyicini neşr ve ta’mime hâdim müzeler mevcuddur, Mekteb Müzesi, Pedagoji Müzesi, Levâzım-ı Tedrisiyye Meşheri, Terbiyye Müzesi, Mekteb-i Meşher-i Dâ’imisi, Pestaloçyanom gibi pek muhtelif nâmlarla yâd edilmekte olan bu mü’esseselerden Zürih, Lozan, Paris, Brüksel, Berlin, Viyana şehirlerinde bulunanlarını ziyâret ettiğim gibi Brüksel sergi-i ‘umumisi şu’abât-ı muhtelifesinin tedrisât dâ’irelerini de gördüm. Bu müzelerin ekserisi müstakil bir bina dâhilinde ise de Lozan şehrindeki Dâr’ül- mu’allimin’in üst katında, Berlin şehrindekilerden biri de büyük bir mekteb binâsının bir cenâhında bulunmaktadır.

Bu müzelerin muhteveyâtı üç kısma taksim olunabilir: 1. Fenn-i terbiyye ve usul-i tedrise dâ’ir âsâr ve resâ’il-i mevkute ile her türlü ders kitâbları 2. Mekteblerde isti’mal olunacak esâs ile levâzım-ı tedrisiyye 3. Mekteb talebelerinin mahsul-i hüner ve gayreti olan el işleri, resim ve haritalar ile ders defterleri.

Müzelerin bazısı bu üç sınıf eşyanın yalnız birer sınıfını ihtiva etmekte ise de ekserisi ilk iki sınıfını, bazısı da her üç sınıfını muhtevi bulunmaktadır.

Bazı müzeler meşâhir-i terbiyye-şinâsâna ‘aid vesâ’iki ihtiva etmekte, ez-cümle Zürih’teki Pestaloçyanom’da Pestaloççi’nin hayât ve mesâ’isi hakkında pek çok vesâ’iki câmi’ bir da’ire bulunmakta, Berlin’deki müzelerin birinde de Alman meşâhir-i terbiyye-şinâsânına ‘aid birtakım vesâ’ik görülmektedir.

Bu müzeler bundan başka mülhakât mu’allimlerine i’âreten kitâblar göndermek, projeksiyon manzaraları i’âre etmek, arzu edenlere müzedeki levâzımın fi’âtları ve ‘âmil ve bayi’lerinin adresleri hakkında ma’lumat vermek, usul-i tedris ve terbiyyeye da’ir konferanslar tertib etmek gibi mühim hidmetler dahi îfa etmektedir. Paris Şehr-emaneti’ne merbut olan müzede mekteblerde tedris ve isti’mâle elverişli kütüb ve levâzımı tedkik ve tefrik vazifesiyle mükellef bir komisyon da bulunmaktadır; Zürihteki müze ise haftalık bir mecmû’a-i mevkute neşretmekte, bunda yeni aldığı eserlerin mündericâtı hakkında ma’lûmât vermekle berâber levha ve âletlerin resimlerini derc ve bunların fâ’ide ve suret-i isti’mâlleri hakkında izâhât itâ eylemektedir.

Bu kabil müzelerin ekserisi, milli veyâ 'umumi bir sergide teşhir olunmak üzere cem' edilen vesâ'it ve vesâ'ik-i tedrisiyyenin bi'l-âhire dağıtılmayarak bir arada muhâfaza ve bir binâda -suret-i mütemâdiyyede- teşhir olunması suretiyle te'essüs etmiş ve sonra tedricen kesb-i servet ve mükemmeliyet eylemiştir. Lozan'da bulunan müzenin muhteveyâtı Vod Kantonu'nun 1895 Cenevre Sergisi'nde teşhir ettiği vesâ'it-i tedrisiyyeden teşekkül eylemiştir; Paris'te hükümete 'âid bulunan müzenin servet-i esâsiyyesi de 1900 Sergi-i 'Umumisi'ne memâlik-i muhtelifeden gönderilmiş olan eşya ve vesa'ikten 'ibâret gibidir.

Bu müzeler muhteveyâtının ba'zısı da 'âmil ve bayi'ler tarafından ihdâ edilmiştir. Ez-cümle Paris'te şehir-emanetinin te'sis-gerdesi olan müze, mekteplere kitab ve levazım intihabına me'mur olan komisyona ashabı tarafından tevdi' ve takdim olunan numunelerden husule gelmiş gibidir.

Bizde bilâ-ifâte-i vakt böyle bir müze te'sisine ihtiyâc-ı kat'i vardır. Bu müze, fikrimce, şu levâzım ve vesâ'ikten teşkil edilmelidir: 1- Memâlik-i muhtelifede müsta'mel ders rahlelerinin, yazı tahtalarının, harit hâmillerinin, resim masa ve iskemlelerinin ve'l-hâsıl esas-ı mektebiyyenin başlıcalarının numuneleri; 2- Lisân, Hesâb, Hendese, Ma'lumât-ı Tabi'yye ve Sınâ'iyye, Târih, Coğrafya, Resim, El İşleri, Dikiş, İşleme İdâre-i Beytiyye tedris ve ta'limi için kullanılan levha, alet ve numunelerin kolleksiyonları; 3- Memâlik-i muhtelifede ma'ârif teşkilâtına ve mekteb tedrisâtına 'âid nizâmlar, ta'limâtlar, programlar, raporlar, sâl-nâmeler ve'l-hâsıl her türlü vesikalar; 4- Yine memâlik-i muhtelifede mekteb binâlarını ve mekteb hayâtını gösterir fotoğraflar ve plânlar ile mekteb tezyinâtı numuneleri; 5- Her memlekette derecât-ı mekâtibin her birinde tedrisâtın tarz-ı cereyanını gösterecek not ve vazife defterlerinden, resim ve el işlerinden müteşekkil birer silsile; 6- Fenn-i Terbiyeye ve usul-i tedrise dâ'ir kitâb ve mecmû'alar; 7- Memalik-i muhtelifede derecât-ı mekâtibin her birinde müsta'mel ders kitâbları silsilelerinin başlıcaları; 8- Lisân-ı 'Osmâni'de münteşir bi'-cümle ders kitâbları ile mu'allimlerin tezyid-i ma'lumâtına medâr olacak her türlü âsâr; 9- Gerek İstanbul ve gerekse taşra mektepleri şâkirdânının mahsul-i hüner ve gayreti olan defter, harita, resim ve el işlerinin en mükemmel numuneleri; 10- Ma'ârif ve mekâtibimize 'âid fotoğraflar, istatistikler, raporlar, ve'l-hâsıl her türlü vesikalar.

Bu suretle teşkil edilecek müzede âsârın mütâla'a ve kırâ'atı için büyük bir salon bulundurulmalı ve bu salonda evkât-ı münâsibe ve mu'ayyenede gâh mu'allimlere ve gâh 'umuma mahsus olmak üzere müfid ve terbiyevi konferanslar tertib edilmelidir.

Bu müzenin te'min edeceği fâ'ideler fevk'al- âda çok ve büyüktür; fi'l-vâki' bu müze:

1- "Tedrisat-ı 'ıyaniyye ve 'ameliyye"nin usullerini mu'allimlere 'ıyani bir surette telkin edecek ve bu suretle bu usullerin ta'ammümünü teshil edecektir.

2- Her türlü levâzım-ı tedrisiyyenin intihâb ve siparişi hususunda gerek mekâtib-i resmiyye ve gerekse mekatib-i hususiyye müdir ve hey'etlerine pek fâ'ideli bir rehber olacak ve onları -şimdiye kadar olduğu gibi- bu bâbda körü körüne hareket etmek mecburiyetinden kurtaracaktır.

3- Ressamlarımız ile tâbi'lerimizin pek muhtelif tedrisat levhaları görmelerini te'min ve bu sebeble bizim ahval ve ihtiyacatımıza muvâfık levhalar tanzim ve tab' etmelerini teshil eyleyecektir.

4- Marangozlarımızın, demircilerimizin, ve'l-hâsıl bütün erbâb-ı hiref ve san'atımızın esas-ı mektebiyye ve levazım-ı tedrisiyyenin de muhtelif numunelerini görmelerini te'min ederek onları takliden i'mâlâta teşebbüslerini teshil eyleyecek ve bu suretle sıhhi esâs-ı mektebiyye ile ucuz levâzım-ı tedrisiyyenin mülkümüzde intişârını tesri' edecektir.

5- Ders kitâbları yazmak veyâ yazdırmak isteyen muharrir ve tâbi'lerimizin pek muhtelif kitâblar ve hattâ el yazısı defterler görmelerini ve o derslerin teshil-i tefhim ve ta'limi için mevcut vesâ'ite muttali' olmalarını te'min edecek ve bu sebeble tesâdüfen ele geçen iyi kötü bir ders kitâbının terceme ve tab'ına müsâra'at 'âdetinin zevâlini tesri' eyleyecektir.

6- Ma'ârif ve mekâtibin memâlik-i muhtelifedeki ahvâli hakkında ma'lumât edinmek isteyen erbâb-ı merâk için sehlü'z-ziyâre bir sâhâ-i tetebbu' teşkil edecek ve Avrupa'ya gidilmeden de Avrupa mektepleri hakkında esâslı bir fikir edinilebilmesini te'min eyleyecektir.

7- Ma'ârif ve mekâtibimizin ahvâlini öğrenmek ve harekâtını ta'kib etmek isteyenler için de -çünkü bu da hâl-i hâzırda pek müşkil bir iştir- bir merci' olacak ve mekâtibimizin terakkiyatını gösterecek bir meşher hâline gelecektir.

8- Müzede teşhir-i âsâr ettirebilmek için muhtelif mekteblerin hey'et-i ta'limiyye ve ta'allümiyyeleri arasında feyz-kâr bir rekâbet kapısı açılmasına sebep olacak ve iyi çalışan mu'allimler ile talebeler için bir tâziyane-i şevk u gayret teşkil edecektir.

9- Memalik-i muhtelif ma'arifinin ahvali hakkında gerek memalik-i mezkure ma'arif nezaretleri tarafından ve gerekse oralardaki 'Osmanlı me'murları tarafından gönderilegelmekte olan vesikalar ile raporlar için de bir mecma' halini alacak ve bu sebeple bunların fi-mâba'd -şimdiye kadar olduğu gibi- dağılıp gitmesine ve bunların sefâret ve hükümetlerden mükerreren taleb ve celbi gibi hacâlet-bahş hareketin tekrür etmesine mâni' olacaktır.

Bu büyük fâ'idelere rağmen, müzenin te'sisi çok masrafı istilzâm etmeyecektir: Memalik-i muhtelifinin ma'ârif ve mekâtibine 'âid nizâmlar ve raporlar hemen hiçbir masrafa mecburiyyet görülmeksizin cem' olunabilecek, bu mekâtibe 'âid ders defterleri silsileleri ise ma'arif nezaretleri vesâletiyle suhuletle elde olunabilecektir; Mekatib-i Osmaniyyeye 'aid vesa'ik dahi pek de masrafa müstelzim olmayacak ve şu hale göre müze için muktezi eşyâ ve kitablar iki-üç bin lira masraf ile tedârik olunabilecektir.

Müzenin binâsına gelince fikrimce, bunun için en münâsib mahall vaktiyle Kız Sanayi' Mektebi'nin dâ'iresini teşkil etmiş olan ve Nezâret'in mülkü bulunan binânın arsası ile bağçesidir. Bu bağçe ve arsa üzerine alt katı kütübhâne ve konferans salonu, üst katı meşher olmak üzere -merbût kroki vechile- bir müze binâsı inşâsı pek muvafık olur. Müzenin tasavvur ve 'arz ettiğim ihtiyâcâtına ve iktisâd ve tasarruf-ı muktezayâtına göre tanzim eylediğim bu kroki vechile bir binâ inşâsı için ne kadar masraf lâzım olacağını Mühendis Sâlim Bey' hesâb ettirdim ve bu masrafın bin beş yüz lira raddelerinde olacağını muma-ileyhin hesâb ve projesinden anladım. Şu hâle göre müzenin te'sisi dört ve nihâyet beş bin lira kadar bir masraf ile kâbil olacak demektir.

Müzenin bu suretle te'sisinden sonra her sene yeni çıkacak kitab ve âlet ve levhaların mübâya'asına tahsis olunacak yüz lira kadar bir masraf ile pey-der-pey zenginleştirilmesi tabi'i olduğu gibi, idâre-hâneler tarafından -suret-i dâ'imede veyâ bir müddet-i muvakkate zarfında teşhir edilmek üzere- ihdâ olunacak levâzım-ı tedrisiyye ile de bir kat daha zenginleşmesi me'mûlû kavidir.

Herhâlde bu müzenin istilzâm edeceği masraf pek az, te'min edeceği fevâ'id ise fevk'al-'âde çok olduğuna göre bunun bir an evvel te'sisi ve küşâdı için beş bin lira kadar

bir masraf tahsisi ile bir taraftan inşâ'ata mübâşeret, bir taraftan da muhteveyâtının tedârik ve sipârişi esbâbına tevessül olunması lâzımdır.

4- Hiref ve Sanâyi', Ticâret ve Zirâ'at Müzesi

Avrupa'nın her tarafında zirâ'ate, ticârete, ma'denciliğe, hiref ve sanâyi'e, sanâyi-'i tezyiniyyeye mahsus birçok müzeler mevcud olduğu gibi milli müzelerin kısm-ı a'zamında da fa'âliyyet-i beşeriyyenin bu ş'uabât-ı mühimmesine 'âid dâ'ireler mevcuddur; bu müzeler ve dâ'ireler, terakkiyât-ı 'umumiyyeye ve bi'l- hâssa terakkiyât-ı sinâ'iyye ve iktisâdiyyeye en ziyâde hizmet eden mü'essesât cümlesinden ma'dûddur. Bunu nazar-ı dikkate aldığım için uğradığım şehirlerin her birinde bu kabil müzeleri de ziyâret ve tedkik etmeyi -kendimce- bir vazife 'addettim.

Bu müzelerin tertib ve te'sisinde ta'kib olunan maksad ve gâyeleri üç esâsa ırcâ etmek mümkündür: 1- Sanâyi-'i âdiyyenin mevâd-ı asliyyesi ile mahsulâtını teşhir ve âlât ve usullerini aynen tefhim; 2- Muhtere'ât-ı mühimme-i sinâ'iyyeyi muhafaza ve bu mutere'atın bütün safahât-ı tekâmül ve terakkisini irâ'e; 3- Sanâyi-'i tezyiniyyenin vesâ'it ve ma'mulâtını teşhir ve bu vasita ile erbâb-ı san'atta hüsn-i nefâset ve zerâfeti tenmiye.

Müzelerin ba'zısı bu makasıd-ı selâsenin yalnız birisini, ba'zısı yalnız ikisini, ba'zısı ise her üçünü te'min edecek bir surette tertib edilmiş. Hepsî mesa'i ve harekât-ı sinâ'iyyede pek mühim birer 'amil sırasına geçmiştir.

Bu kabil müzeleri ve bi'l-hassa sanayi-'i tezyiniyye müzelerini ziyâret ettiğim sırada, nazar-ı dikkatimi en çok celbeden cihet, bunlarda âsâr-ı şarkıyye ve İslamiyye'ye verilen ehemmiyyet ve bu âsâra ziyaretçiler tarafından gösterilen takdir ve meclubiyyettir. Oralarda bulunan âsâr-ı şarkıyye görülünce zerafet ve nefasetine hayran olmamak kâbil olmadığı gibi bizde bu âsâr ve sanayi'in ihmal ve nisyan edilmekte olmasına te'essüf etmemek de mümkün olmaz.

Bu hususdaki te'essüf, o müzelerde kemâli i'tinâ ile hıfz ve teşhir edilmekte -ve ekseriyyâ yeni eserlerin ibdâ' ve tasavvuruna vâsita ittihâz kılınmakta- olan âsâr-ı mahalliyyeye dikkat edildiği vakit, bir kat daha tezâyüd eder. Çünkü o vakit, bunlara nisbetle çok daha nefis olan birçok âsâr ve tezyinâtın bizde bir nazar-ı iltifâta bile lâyıf görülmeyerek çürütülmekte olduğu kemâl-i kat'iyyetle anlaşılır. Kendi hesâbıma i'tirâf ederim ki, vaktiyle Yanya Vilâyeti'nde birkaç binânın tavanında, Kosova Vilâyeti'nde ba'zı evlerin dolap duvarlarında görmüş olduğum tezyinât-ı haşebiyyenin kıymet ve

ehemmiyyetini Avrupa müzelerini ziyaret etmeden evvel bi-hakkın anlayamamış idim; bizdeki tezyinât-ı İslâmiyye ve Osmaniyye hakkında bir merâk ve itinâ-yı mahsus ile birçok vesa'ik cem'ine i'tina etmiş olan Hüsn-i Hatt mu'allimi Hakkı Bey'in nezdindeki numunelerin nefâset ve kıymetini de, yine i'tirâf ederim ki, evvelce şimdiki -Avrupa müzelerini ziyâretimden sonraki- derecede takdir edememiş idim.

Sanâyi-i tezyiniyyede el-yevm bütün milletlerin pişvâsı olan Fransızlar, bu sanâyi'in âsâr-ı şarkiyyenin mahsül-i ilhâmı olduğunu İtirâf ediyorlar; Armoderni ve Amovvi bile âsâr-ı nefise-i şarkiyyeye medyun olduklarını söylüyorlar. Böyle olduğu hâlde bizde sanâyi-i tezyiniyyenin bi'l-ihmâl mahva mahkûm edilmesi, bi't-tabi' pek mü'essif bir hâl teşkil eder. Bu sanâyi'i mahvdan kurtarmak ve canlandırmak için bunların yeni ve eski numunelerini cem' edip bir müzede teşhire müsâra'at etmek, bu vâsıta ile bu sanâyi-i mensiyye ve mühmeledeki nefâseti halka ıyânen göstermek lâzımdır.

Bu maksadla te'sis edilecek müzede: Kakmacılık, oymacılık, işlemecilik, cildcilik, halıcılık, çinicilik gibi sanâyi-i tezyiniyyemizin mahsulât-ı cedide ve 'âtıkası cem' ve teşhir edilmekle berâber gerek ecnebi müzelerinde ve gerekse mülkümüzde mahfuz ve mevcud bulunan âsâr-ı tezyiniyyenin resimleri de enzâr-ı tedkik ve temâşâyâ vaz' edilmelidir.

Yıldız müzelerindeki âsâr-ı tezyiniyye, fikrimce bu müze için güzel bir esas ihzâr eder.

Bu “Sanayi-‘i Tezyiniyye” Müzesi’nden başka –ondan ayrı bir binada veya onunla bir binada olmak üzere- bir de “Hiref ve Sanayi” Müzesi te'sis olunmalıdır: Bu müze bütün mahsulat-ı zira'ıyye ve sına'ıyyemizle, işletilmekte olan ve olmayan bütün mahsulat-ı ma'deniyyemizin numunelerini ihtivâ etmeli; bizde kullanılan âlât-ı zira'ıyye vesa'ire ile Avrupa'da müsta'mel olan âlât-ı mümâsilenin birer numunesini yan yana bulundurmakla berâber bunların netâyic-i iktisâdiyyesini mücessem ve maddi diyagramlar vâsıtasıyla göstermeli; mevâdd-ı asliyyemizin Avrupa'da ne gibi i'mâlâta uğradıktan sonra bize 'avdet etmekte olduğunu da yine mâddeten irâ'e etmeli ve fabrika ve makine modellerini de hâvi olmalıdır.

Dâ'ire-i tahassus ve iştigâlâtımdan hâric olmak dolayısıyla bu müzenin ne vâsıta ile ve ne kadar masrafla te'sisi mümkün olacağını etrâfıyla ta'yin edemiyorsam da öyle zannediyorum ki: Ma'âdin ve Zirâ'at Nezâreti ile ticâret odaları ve vilâyetler tarafından

ehemmiyyet-i maslahatla mütenâsib bir 'azm ve gayret gösterilirse bu hususda pek de müşkilât çekilmeyeceği gibi çok masrafa da lüzum görülmeyecektir; masraf hemen yalnız âlet numuneleri ve fabrika modelleri ile binâyâ münhasır kalacak ve ihtimal ki ba'zı fabrika ve idâreler tarafından reklam olmak üzere vuku' bulacak tevdi'ât ve ihdâ'ât sıyyla - çünkü bütün müzelerde muvakkat tevdi'ât veya kat'i ihdâ'âtın ehemmiyyetli bir yekûn tutmakta olduğunu gördüm- âlet masrafı da pek çok olmayacaktır. Herhâlde böyle bir müze vâsıtasıyla te'min olunacak fa'ideler, bu uğurda ihtiyâr olunacak masraflara nisbetle pek büyük olacaktır.

Başlıca vilayetlerde de pey-der-pey böyle –fakat küçük mikyasda ve bi'l-hassa zirâ'ate mahsus- müzeler te'sis ve küşadı ve bunların diğer layıhalarda 'arz ve tafsil edeceğim 'umumi ve 'ameli zira'at ders konferanslarının levâzım ve levâ hakkından 'addi dahi pek büyük fa'ideler te'min edecektir.

25 Mayıs 1326

Avrupa'ya Talebe İ'zâmı Mes'elesine Dâ'ir

- Nâzır Emrullah Efendi'ye Takdim Edilmiştir-

Memleketimizde 'ulûm ve ma'ârifin neşr ve ta'mimi için mürâca'at edilmesi zaruri olan vesa'itin en mühimlerinden biri “memâlik-i mütemeddine ve müterakkiyyeye talebe i'zâmı” olduğu cihetle, bu hususda nasıl bir hatt-ı hareket ta'kibi lâzım geleceği hakkındaki mütâla'âtımı da ber-vech-i zir 'arz ediyorum:

1-Geçen Sene

Ma'lum-ı 'âlileridir ki geçen sene Avrupa'ya tahsil için yetmiş kadar talebe i'zâm edilmiş idi; evvel-emirde bunlar hakkında ta'kib ve tatbik edilmiş olan hatt-ı hareketi ve bu hatt-ı hareketten tevellüd eden neticeleri tedkik ve 'arz etmek isterim:

Geçen sene talebe intihâb ve i'zâmı hususunda hiçbir esâslı program yapılmadı; iki gün içinde bir karâr ittihâz ve ilân edildi, tâlibler birkaç gün içinde imtihân olundu; imtihân esnâsında hemen Fransızca'dan başka bir şeye vukûf aranmamış olmakla berâber bu vukûf bile derece-i kifâyede te'min edilemedi; mesleğe temâyül ve hazırlık -vokasyon'- mes'elesi, vukû' bulan ihtârâta rağmen bile, mevzû-ı bahs olunmadı. Onun için tâliblerin

hemen kısm-ı a'zamı imtihânlara mahzâ “Avrupa'ya gitmek, Avrupa Dâr'ül-fünunlarından bir şahâdet-nâme almak” maksadıyla girdi; aralarında “Ne suretle olursa olsun bir def'a gidelim, sonra çâresini buluruz” mülâhazasıyla sevmedikleri, hatta istihfâf ettikleri bir mesleğe nâm-zed olmaktan çekinmeyenler bile çok oldu; bu hâller, bu mülâhazalar hep Nezâret'ce mes'ele hakkında kat'i ve vâzıh bir hatt-ı hareket kararlaştırılmış bulunmamasından neş'et ediyordu. Muhakkak olarak biliyorum ki, intihâb olunan efendilerin ba'zısı hatt-ı hareket hakkında izâhât istedikleri vakit “Hele gidelim, düşünürüz” cümlesinden başka bir cevâb almadılar; vapura bindikleri vakit, nereye gideceklerini değil, hatta nasıl ve ne derecede bir mektebe gireceklerini bile öğrenememiş idiler. Onları götürüp yerleştirmeye me'mur olan zevâtın ne ellerinde kat'i bir ta'limat ve ne de zihinlerinde vâzıh bir karâr var idi. Bu ta'limatsızlık ve karârsızlık, el-ân devâm etmiş ve bu efendilerin zihinleri şu on ay içinde en ziyâde “Ne olacağız?”, “Şu olsak!”, “Şu olmalıyız!” yolunda endişe ve temennilerle meşgul olup durmuştur!

Bu hâlin en büyük zararları, ma'a't-te'essüf, en muhtac bulunduğumuz ve bütün terakkiyâtımızı en ziyade kendisinden beklemek mecburiyyetinde olduğumuz bir meslek için, -dâr'ül-mu'alliminler için- i'zâm edilenler hakkında tecelli etti: Mülkümüzde dâr'ül-mu'alliminler te'sis etmek ve mu'allimler yetiştirmek maksadıyla i'zam edilmiş bulunan otuz efendi, bu maksada vusul için ta'kibi lâzım gelen yolun büsbütün haricinde bir mü'esseseye -Lui Logran Lisesi'ne- verildiler; ekserisi zaten ondan büsbütün başka bir maksad ile gitmiş olduğu için liseye girince hedef-i asliyi -dâr'ül-mu'alliminlerde me'muriyyeti- büsbütün ihmâl ederek Sorbon'a girmek emelini ta'kibe başladılar; ma'lumât-ı 'umumiyyeleri -ekseriyyet i'tibarıyla- pek noksân olduğu hâlde yalnız birer ikişer ilme 'âid derslerde hâzır bulunmak tarikini ihtiyâr ettiler. Sonra kendilerine gelecek sene “Ekol Normallere” gidecekleri tebliğ edildiği vakit i'tirâza, mürâca'ata, şikâyeteye başladılar; gerçi bu efendiler Nezâret'e olan mürâca'atlarında “Dâr'ül-mu'alliminlerde hizmete râzıyız, fakat Dâr'ül-fünunlarda tahsil edelim” diyorlarsa da, kendileri ile vuku' bulan mülâkâtların neticesinde kat'iyyen anladım ki, onların sâ'ik-i hareketleri büsbütün başkadır: Bu sâ'ik, onların “dâr'ül-mu'alliminlerde hizmet'in ehemmiyetini takdir etmemekte ve hattâ bunu istihfâf eylemekte bulunmalarından 'ibârettir! Bir meslekte muvaffakiyyetin en mühim şartlarından biri “o mesleğe kalben temâyül ve incizâb” olduğu bedihiyyâtta bulunduğundan bu hâlin netice itibarıyla ne derece şâyân-ı dikkat olduğunu izâha lüzum görmem.

Bu maksadların kat'i olmasını te'min etmek, bir maksad ile tahsile muvâfakat edenlerin başka maksada hidmet edemeyeceklerini ekîden kısm-ı a'zamı dârûl-mu'alliminlerde ancak kerhen hidmet edebilecek olan bu otuz efendinin lisede hep bir mütâla'a-hânede, bir yatakhânede, ve'l-hâsıl hep bir arada vakit geçirmekte olduğu da nazar-ı dikkate alınır, şu bir sene zarfında ne istifâde edebilmiş oldukları kolaylıkla tahmin olunabilir zannederim.

Beni bu mes'elede asıl dil-hûn eden cihet bu hallerin Fransa me'murlarında hâsıl ettiği su-i te'sirât ve telkinattır: Cidden iftîhâr olunacak derecede isbât-ı liyâkat etmekte olan yedi- sekiz efendiden mâ'adâsının takib edip durdukları tarz-ı iştigâl, noksânî-i ma'lumâtlarına rağmen gösterdikleri istignâ ve adem-i tenezzül, onların temâyülatı ile Nezâret'in tebligâtı arasında her suretle tezahür eden tezâdd, bir taraftan onların mekteb idaresine ve müfettiş Blondel'e vukû' bulan mürâca'atları ile bir taraftan da sefâretin ve müfettişlerin -Nezâret'in tebligatına müstenid veya tebligatın fıkdanından mütevellid-hatt-ı hareketleri ile meydân-ı 'alenîyyete çıkan programsızlık ve mülâhazasızlık; bütün bunlar, Fransa me'murlarına, milletimiz ve hükümetimiz hakkında pek fena numuneler göstermiştir. Muhtelif zevât ile vukû' bulan mülakatların esnâsında onların bu hususdaki hissiyyat-ı istiğrâb-kârâne ve istihfâf-kârânelerini -hasb'en-nezâke isti'mal ettikleri cümel-i takdiriyye arasından bile- kemal-i vuzûh ile görmüş ve bundan dolayı cidden müte'essir olmuş idim.

Bence, bu ahvâl-i mü'essifenin mes'ulîyyeti, o efendilere değil, onlar hakkında Nezâret'ce ittihâz olunan hatt-ı harekete teveccüh eder. Gerçi, bi't-tabi, o efendilerin menâfi-i millet ve hükümeti daha ziyâde te'emmül etmiş ve bâ-husus müfettiş ile müdire mürâca'atla Nezâret'in mukarrerât ve tebligâtına karşı şikâyet ve i'tirâz-ı serdi gibi hareketlerden tevakkî eylemiş bulunmalarını görmek isterdim; fakat Nezâret'in de bu hususta dûr-endişâne ve kat'i bir hatt-ı hareket takib etmiş ve bu gibi hâllere meydân bırakmamış bulunması lâzım geldiğini de iddi'â ederim. Bütün bu ahvâl-i mü'essife: Bir program hazırlamadan körü körüne hareket etmek, sonra maksada muhâlefeti güneş gibi âşikâr olan bir yola sapmak ve nihâyet maksad-ı aslinin muhâfazası hususunda bile bir kat'iyyet göstermemek yolundaki hatâların netice-i tabi'îyesidir.

Bu hatâları bilip takdir etmek hem neticelerini ta'mir etmek ve hem de onlara tekrâr düşmemek için zaruridir. Bu hatâ-âlud hatt-ı hareketin irâs ettiği zararları izâleye müsâra'at etmek lüzumu da âşikârdır. Bunun için efendileri temâyül ve isti'dâdları ile

mütenâsib bir mesleğe sevk etmek ve bu hususda kat'iyet göstermek lâzımdır. Muhtelif maksadların hepsi birden te'min edilmek istenirse hiçbirisinin te'min edilememesi veyâ en ehemmiyetlisinin fevt olduğunun görülmesi gibi neticeler hâsıl olabilir; onun için dâr'ül-mu'alliminler te'sis ve ıslâhına me'mur edilecek efendiler mutlakâ ve münhasıran dâr'ül-mu'alliminlere devâm ettirilmelidir. Gerçi "Lui Garan" Lisesi'ndeki efendiler "Ekol Normal Primer"leri istisgâr etmekte ise de Fransa'da bunların fevkinde iki derece "Ekol Normal" daha vardır. Benim tedkikâtıma göre, bizim için -maksad- ı mebhus ve ma'ruz nokta-i nazarından- en istifâde-bahş olan mekteb ve sınıf "Ekol Normal Prime"lerin üçüncü sınıfı -ya'ni tatbikât sınıfıdır ve lisede bulunan efendilerin kısm-ı a'zâminin ma'lumâtına en muvafık olan mü'esseseler dahi bunlardır. Ma'mâ-fih "Ekol Normal Primer"lerin fevkinde, bunlara mu'allim yetiştirmeye mahsus olarak, "Sen Kalo"da bir "Ekol Normal Süperiyor Dolanse Niman Perimer" mevcut olduğu gibi ba'zı dâr'ül-mualliminlerde talebeyi buna hazırlayan bir sınıf-ı mahsus dahi mevcuttur; bundan başka Sen Kalo Dar'ül-muallimini'nin fevkinde de Paris'te "Ekol Normal Süperiyor" vardır ve bu Fransa'nın en ehemmiyetli ve en büyük mü'essesat-i 'ilmiyyesinden biridir.

Gerçi, Fransa Hariciyye Nezareti'nce Sefaret-i Seniyye'ye "Ekol Normal Süperiyor'a ecnebi talebe kabul olunmaz" denilmiş ve zaten bunun müdâvimleri Sorbon'da ders görmekte olmalarına göre bizim talebenin de Sorbon'a devâm ettirilmesi tavsiye olunmuş idiye de, Sorbon'un maksadı te'min edemeyeceğini Ekol Normal Süperiyor'daki hayât-ı sa'ıyyanenin pek büyük fâ'ideler te'min eyleyeceğini bildiğim için, müdir "Ernest Lavis" ile suret-i mahsusada görüşerek kendisine nokta-i nazarımı izâh ettim ve bizim asıl maksadımız talebemizin hem çalışmak yolunu öğrenip i'tiyadını kazanması ve hem de öğretmek usullerini öğrenmesi olduğunu ve bunun için onların "Normalyenler" ile berâber çalışmasından husule gelecek fa'idelerin pek büyük olacağı fikrinde bulunduğumu söyledim; müdir-i müşârün-ileyh, fikrime iştirâk ettikten başka, o vechile mu'âmelenin mümkün olduğunu ifâde ve oraya 'Osmânî talebe kabulü esbâbını istikmâl etmeyi va'detti; bi'l-âhire Fransa Ma'ârif Nezâreti'ne resmen iş'âr-ı keyfiyyet ettiğini de haber aldım. Lisedeki efendiler arasında bu Dârül-mu'allimin-i Aliyye'nin derslerini ta'kib edebileceklerin üç dörtten ziyade olmasını zannetmiyorum. Fakat öyle düşünüyorum ki: Dar'ül-mu'alliminlerin te'sisine me'mur edilecek efendilerin önlerine şu üç derece dâr'ül-mu'alliminlerden başka yol açmamak lâzımdır. Dârül-mu'allimin-i İbtidâ'iyyelerin son tatbikat sınıflarını istisgâr edenler de Paris Dar'ül-muallimin-i

‘Âliyyesi için imtihan vermeye mecbur tutulmalı ve kendileri her halde bunlarda hazırlanmalıdır.

Fazla olarak şurasını da şâyân-ı ‘arz görürüm ki: Sen Kalo Dâr’ül-mu'allimini'ne girecek olanlar da Dar’ül-mu'allimin-i ‘Âliyye'ye girebilecek olanlar da dar’ül-mu'allimin-i ibtidâ'iyelerin tatbikât sınıflarına birkaç ay olsun etmelidirler; çünkü bu dâr'ül-mu'alliminlerden ma'ada dâr'ül-mu'alliminlerde, tatbikât-ı tedrisiyye hiç yok gibidir; bize lâzım olan şey ise, nazariyyâtta ziyâde 'ameliyyat ve tatbikâttır.

2- Şimdiden Sonra

Şimdiden sonra, Avrupa'ya talebe i'zâm ederken geçen senenin verdiği ders-i ‘ibreti nazar-ı dikkatten dâr tutmayarak, müdebbir-âne ve dâr-endişâne bir hatt-ı hareket ta'kib eylemek iktizâ eder. Bu hatt-ı hareketin nukât-ı esâsiyyesi, fikrimce şunlardan ‘ibâret olmak lâzım gelir:

1- Avrupa'ya talebe i'zâmı için etrâflı bir program hazırlamak lâzımdır. Bunda ne maksadlarla talebe gönderileceği, her maksadı ta'kib edeceklerden ne gibi şartlar aranacağı kemâl-i vuzuh ve kat'îyyet ile gösterilmelidir.

2- Maksadların ta'yininde bi'l-hâssa istifâde-i memleket cihetini nazar-ı itibâra almalı, bu sebeble en ziyâde tatbiki ve 'amelî gayelere ehemmiyyet vermelidir.

Bir sa'y-i ciddi sâyesinde kitâblardan da öğrenilebilecek ilimlerden ziyade onlardan evvel, ancak müşâhede ve ‘amel ile öğrenilebilecek 'ilm ve hüneler- daha ‘umumi bir ta'bir ile: Meslekler- için talebe i'zam etmek lazımdır.

3- Talebe i'zamından husule gelecek fa'idenin kemmiyyete göre değil, keyfiyyete göre ta'yin edeceğini bir an bile nazar-ı dikkatten dâr tutmamalıdır.

Onun için intihâb hususunda pek müdekkik-âne hareket etmeli ve geçen sene yapıldığı gibi –kâfi derecede talib bulunamamak yüzünden mikdar-ı mu'ayyeni doldurmak için- evsaf-ı lazımeden mahrum kimseleri göndermekten tevakki eylemelidir.

4- Talebenin intihâbı esnasında ma'lumatından başka temâyülâtını da başka nazar-ı dikkate Mahzâ Avrupa'ya gitmiş olmak için talib olanların istifadesi tabi'idir ki pek mahdud kalır; onun için taliblerde ne dereceye kadar “i'tiyâd-ı sa'y ve temâyül mesleği” bulunduğunu da tedkik ve taharri etmek zaruridir. Bu ise hiçbir zaman sâdece imtihân ile bâ-husus geçen sene yapıldığı gibi sathi bir imtihân ile ta'ayyün edemez. İntihâb

esnâsında tâlibin bütün hayât-ı tahsili zarfındaki sa'yinin derecesini, 'azm-i sa'yinin kuvvetini nazar-ı i'tibara almalı; tâlib olduğu meslek hakkındaki temâyülâtını tedkik ve imtihânı asıl bu nokta-i nazardan icrâ etmelidir.

5- İ'zâm edilecek talebenin suret-i mahsusada hazırlanması lâzım olduğunu da unutmamalıdır. Onun için i'zâmın zamân ve şerâ'itini, vaktinden yalnız birkaç hafta veyâ bir ay evvel değil, uzun bir müddet evvel ilân etmelidir ki tâlibler ona göre çalışsın, ona göre hazırlansın ve nâmzedliğini uzunca bir müddet evvel bildirsın.

Çok mekteblerimizde öyle zekâ, 'azim ve ma'lumât sâhibi efendiler vardır ki derece-i kifâyede Fransızca bilmedikleri için Avrupa'da tahsil için azimete tâlib olamıyorlar; tâlib olsalar bile imtihânda ibrâz-ı muvaffakiyyet edemiyorlar. Nitekim geçen sene Mercan İ'dâdisi'nden şahâdet-nâme alan gâyet çalışkan ve zeki ve aynı zamanda pek halûk bir efendi iyi Fransızca bilememek yüzünden 'azimet edememiş idi. Hazırlanmaya vakit bırakmamak, yalnız Fransızca bilenlerin 'azimet etmesine ve onlardan daha zeki ve çalışkan ba'zı efendiler kalmasına sebebiyyet vermek demektir. Hazırlanmaya vakit bırakmak ile bu mahzurun önü alınmış olacağı gibi, -efendiler aylarca evvel karâr vererek bir mesleğe nâm-zed olarak, ona göre hazırlanmaya mecbur etmek suretiyle- tâliblerdeki 'azm ve temâyülün tezâhürüne de meydân ve imkân verilmiş bulunur.

6- Tahsilin en yüksek derecesini ikmâl etmiş, hususi bir surette tettebbu'âtta bulunmaya âlîşmış, meselâ bir müddet mu'allimlik etmiş veyâ me'muriyyette bulunmuş zevâtın da i'zâmı için müsâ'adât-ı mahsusa da bulunmalıdır.

Japonlar, bu esâsa pek ziyâde ehemmiyyet vermektedirler: Japonya Hükümeti tahsil-i 'âliyi ikmâl etmemiş, otuz yaşına gelmemiş, kimseleri göndermemektedir. Bizde bu kadar kat'i davranmak lâzım geldiği fikrinde değil isem de, herhâlde -bir iki sene kadar bir zamân olsun- hayât-ı ictimâ'iyeye karışmış ve şahsi tettebbu'âta alışımış zevâtın tercihi muktezi olduğu veyâ hiç olmazsa bu gibi zevâtın da izâmları vesâ'tinin istihzâr ve istikmâli zaruri bulunduğu mütâla'asındayım. Bu gibi zevât hem daha iyi çalışıp daha çok istifade eder, hem daha az zamanda ikmâl-i tahsil eyler, hem de Avrupa'da bulunduğu müddetçe, ora mü'essesatını 'Osmânî mü'essesâtına da vakıf bir nazarla görür; yalnız bu son muhassenâtın bile ne kadar büyük olduğunu izâha hâcet yoktur zannederim.

Bu esâsı, bi'-hâssa mu'allimlik mesleğinde pek hâiz-i ehemmiyyet görüyorum: Burada iyice ikmâl-i tahsil ettikten ve bir sene olsun mu'allimlikte bulunduktan sonra

Avrupa dâr'ül-mu'alliminlerine gidecek bir zevâtın “kâbiliyyet-i tatbikiyye ve temsiliyyesi” hiç şübhe etmem ki, ne fenn-i terbiyyeye ve ne de bizdeki usul-i tedris ve idârelere ‘ıyânen vâkıf olmadan gidecek bir zâtın kâbiliyyet-i tatbikiyyesinden kat kat daha ziyâde olur. Çünkü ikinci zât, Avrupa'da bulunduğu müddetçe hemen yalnız görecektir, tatbik yollarını ise ancak 'avdet ile ta'lime başladıktan sonra düşünüp bulabilecektir, birinci zât ise gördükçe mukâyese edebilecek ve tatbik yollarını, daha avdetinden evvel de -hayât-ı ta'limdeki müşâhedâtına istinâd ederek- düşünüp bulabilecektir.

Onun için şimdiden sonra dâr'ül-mu'alliminler için i'zam edilecekleri hep dâr'ül-mu'allimin me'zunlarından intihâb eylemelidir. Bu sene Dârül-mu'allimin-i Rüşdiyye'den şahâdet-nâme alacak efendiler arasında sekiz-on efendi vardır ki, bir sene mu'allimlikle meşgul olduktan ve bir müddet zarfında Fransızca'yı ilerlettikten sonra, gelecek sene, Avrupa'ya 'azimet ederlerse, büyük istifâdeler eyler ve bir kat daha muktedir ve gayûr birer hâdim-i vatan olarak 'avdet ederler.

Bu mes'eleyi böyle, ehemmiyyetle, tedkik ve 'arz etmekliğime sebep, geçen sene vuku'una muttali' olduğum o birkaç talebdir: Mekteb-i Mülkiyye me'zunlarından ve Mekteb-i Hukuk mu'allimlerinden bir zât makâm-ı 'âlilerine mürâca'atla -“Doktor Andreova” olmak üzere- hukuk tahsili için ‘azimete tâlib olmuş, şu kadar var ki esâsen burada on altı lira ma'âş almakta olduğundan ve müte'ehhil olduğundan bahisle kendisine fazla ma'âş verilmesine lüzum göstermiş idi. Fakat mumâ-ileyhin bu teklifâtı nazar-ı dikkate alınmamış, kendisine “İstisnâ olamaz, herkese bir derecede ma'âş verilir” cevâbı verilmiş idi. Bu zât gitmiş olsaydı bizde tahsilin en yüksek derecesini ikmâl ettikten başka senelerce müddet şahsi tettebbu'at ile uğraşmış -eserler terceme ve te'lif etmiş- ve mu'allimlik eylemiş bulunmasına göre hiç şübhe edilemez ki, ‘azimet eden diğer zevâtan kat kat daha ziyâde istifâde eder ve herhâlde onlardan çok daha evvel ikmâl-i tahsile muvaffak olurdu. Bu suretle onun tahsili hem çok daha ziyâde sağlam ve hem de -alacağı ma'âşın zâhiren fazla olmasına rağmen- çok daha az masraflı olurdu.

Dâr'ül-mu'allimin-i 'Âliyye'de ikmâl-i tahsil ettikten sonra Rusya'da bir mektebin idâresinde bulunmuş ve orada bulunduğu müddetçe de 'avdetinden sonra da hususi surette tettebbu'ât ile iştigâl etmiş diğer bir zât da “Pedagoji” tettebbu'âtı için ‘azimet etmek istemiş idiyse de, Nezâret'ce “i'zâm” mes'elesinde ittihâz edilmiş olan kalıbın darlığı ve “müsâvi mu'âmele” esâsına verilmiş olan ma'nânın yanlışlığı sebebiyle o da muvaffak

olamamış ve kendi vesâ'iti mâliyyesine müsteniden ancak yedi aylık bir seyâhat-i tetubbu'yye icrası ile iktifâya mecbur olmuştur.

Böyle tâlibleri reddedip de, ma'hûd i'dadilerimizden şöyle böyle çıkmış zevâtı intihâb ve i'zâm eylemekteki hatanın büyüklüğünü her türlü izâhdan müstağni 'addeder ve şimdiden sonra böyle hataların tekrar etmemesini temenni etmekle beraber hazırlanacak mufassal programda bu esâsın da nazar-ı e dikkatten dûr tutulmaması lüzumunu 'arz eylerim.

7- İ'zâm olunacak talebenin hepsini bir memlekete göndermek muvâfık olmayacağını da nazar-ı itibâra almalıdır.

Geçen sene bu i'tibâr ile de büyük hataya düşülmüştür; i'zâm edilenlerin pek cüz'i bir mikdârından mâ'adâsı Fransa'ya gönderilmiş, bunların da otuzu bir mektebe verilmiştir. Aynı bir mektebde dört-beşten ziyâde efendi bulundurmaktaki mahzur izâha muhtâc olmadığı gibi, Avrupa memâlikinden yalnız birinin usullerine tevcih-i nazar etmekteki mazarrat da isbâta muhtâc değildir zannederim. Gerçi Fransa'nın teşkilât ve ta'limâtındaki vuzuh ve kat'îyyetin şâyân-ı dikkat ve istifâde olduğu inkâr edilemez hakikatlerdendir; ma'mâfih her memleket ma'ârifinin o memleketin ahvâl-i 'umumiyyesine -o memleketin mâzisine, hâline ve hattâ “gâye-i hayâliyye-i” âtiyyesine-şiddetle merbut olduğu ve bu sebeble hiçbir memleket ma'ârifinin bizim için aynen mukalledün-bihi olmaması lâzım geldiği de isbâta lüzum göstermeyen hakikatlerdendir. Biz, her memleketin ma'ârifini tedkik etmeli, her birinde kendimize muvâfık ve mutâbık bulduğumuz cihetleri almalıyız. Şimdiye kadar yalnız Fransa programlarını taklide çalıştık; hâlbuki başka yerlerin ma'ârifinde de bizim için alınacak çok şeyler –hem de şimdiye kadar Fransa'dan epeyce şey almış bulunduğumuza göre, ihtimâl ki fi-mâba'd Fransa'dan alabileceğimize nisbeten: Daha çok şeyler- vardır. Onun için yalnız Fransa'ya değil, her tarafa talebe i'zâmına ihtimâm etmeliyiz.

Almanya ma'ârifine, şimdiye kadar 'atf-ı nazar bile etmemiş bulunuşumuz oraya bir kat daha ehemmiyyetle medd-i nazar etmeliğimizi icâb eder. Bulgaristan, ma'ârifini Almanya'nın ma'ârifini takliden tensik etmiştir; Romanya, işe Fransa'yı taklid ile başlamış, fakat son vakitlerde Almanya usul ve teşkilâtını kabul ve taklid yolunu tutmuştur; Belçika dâr'ül-mu'alliminleri en evvel Alman profesörleri vâsıtasıyla tensik edilmiştir; Japonya, memâlik-i ecnebiyyeye i'zâm ettiği talebenin yüzde seksen kadarını

Almanya'da tahsil ettiriyor. Bütün bu hâller Almanya'nın ma'ârifinden de istifadeye çalışmaklığımız lüzumunu isbât ediyor.

Mu'allim ihzârı mes'elesinde, fikrimce, bi'l'hâssa İsviçre ile Belçikaya da büyük bir ehemmiyyet 'atfetmekliğimiz iktizâ eder: İsviçre'nin bir nısfında, Belçika'nın her tarafında tedrisâtın Fransız lisânı ile icrâ edilmekte olması sebebiyle bizim bu memleketlerden istfâdemiz kolaydır; İsviçre'nin esâsen bir "talim ve terbiyye memleketi" olması, orada pek muhtelif usuller mevcut bulunması, hem Fransız ve hem de Alman usüllerinin te'sirleri görülmesi, Belçika'da tahsil-i ibtidâ'inin henüz meccân ve mecburi olmaması muvakkat ve "okkazyonel" tedâbir ve tedrisâtın çok olması, Almanya, Fransa ve İngiltere'ye mücâveret sebebiyle bu üç memleket usullerinden bir halita vücuda getirilmiş bulunması sebepleri ile de bu iki memleket bizim için güzel bir "sâha-i iktitaf ve hasad" teşkil eder. Küçük şehirlerde hayâta karışmanın ve derse çalışmanın daha kolay olması da bu memleketler için başkaca bir muhassenât demektir.

Onun için şimdiden sonra i'zâm edeceğimiz talebeyi bu muhtelif memleketlere dağıtmak ve onlar vasıtasıyla her memlekette "iyilikler iktitâf" etmek hususuna ehemmiyyet vermeliyiz.

Gerçi geçen seneki hatt-ı hareketi alkışlayan ba'zı cerâ'id-i ecnebiyye, "Talebe muhtelif memleketlere gönderilince, her birinden başka bir hâlde 'avdet eder aralarında fikren ihtilâflar başlar; onun için hepsini bir memlekete göndermek daha iyidir" demiş idiyse de, fikrimce, bu mütâla'alar kat'iyen musib değildir, bizde muhtelif memleketlerin ahvâline vâkıf zevâtın çoğalmasa, memleketlerden her birinin "bizce kâbil-i istifâde ve tatbik" hâllerinin anlaşılmasına sebep olur. Yalnız bir memleket ahvâline vukuf hâsıl edilince onu aynen taklide çalışmak, veyâhud gâyr-i kâbil-i tatbik cihetler görünce bunlar için tedbirler bulamamak ihtimâli kesb-i kuvvet eder. Usullerin ahvâle göre nasıl tebeddül ve tahavvül etmekte olduğu hakkındaki vukuf, "kâbiliyyet-i tatbikiyye ve temsiliyye'yi tezyid eyler.

Japonya me'murin-i siyâsiyyesinden istihsâl ettiğim ma'lumâta göre, Japonlar tahsil için gönderdikleri zevâtı ekseriyyâ iki sene bir memlekette, diğer bir sene de diğer bir memlekette bulundurmak usulünü tercih ediyorlar. Aynı zevâtın muhtelif iki memleket hayâtını görmesi ondaki kâbiliyyet-i tatbikiyye ve temsiliyyenin tezâyüdüne sebebiyyet vereceği cihetle, bu usulün muhassenâtı, pek büyük olmak lâzım gelir.

8- Avrupa'daki Dar'ül-fünunlardan bizim mektebler me'zunlarının pek de büyük istifadeler edemeyeceğini ve hiçbir mü'essesenin bizim talebemize tamamen muvafık gelemeyeceğini de nazar-ı dikkatten dūr tutmamak lâzımdır.

Bizim mekteblerimizin ahvâli o kadar müstesnâ, o kadar gayr-i, tabi'i, talebemizin ma'lumâtı o kadar tertibsiz o kadar gayr-i mütevâzin bir hâldedir ki, mekteblerimizin hâl-i hâzırları ile Avrupa mü'essesât-ı tedrisiyyesine ve bâ-husus Dâr'ül-fünunlarına vaslî gayr-i mümkün gibidir. Dâr'ül-fünunlar, esâsen mesâ'i-i zâtiyyenin tenmiyesine hâdim birer mü'essese, birer rehberdir; oralara devâm edenler bi-hakkın istifâde edebilmek için "kendi kendine çalışmak" usûlünü öğrenmiş, i'tiyâdını kazanmış bulunmak lâzımdır. Bizim mekteblerimiz bu usulü öğretmemekte, bu i'tiyâdı verememekte olduğu için, Avrupa'daki Dâr'ül-fünunlarda istifâde edebilecek talebe yetiştirecek bir hâlde değil demektir, bu hâl, bizim için iki mecburiyyet tevliid eder: Biz bir taraftan talebemizi böyle büsbütün serbest tahsilli mü'esseselerden ziyâde "serbesti ve inzibâti mezc" eden ve bu sebeble "i'tiyâd-ı sa'y" veren mü'esseselere göndermek, diğer taraftan da elimizdeki mektepleri islâh ederek "sa'y-i zâti" i'tiyâdını verecek bir hâle getirmek mecburiyyetinde bulunuyoruz demektir.

Onun için, fikrimce, "Avrupa'ya talebe i'zâmî" mes'elesi, buna ma'kus bir mes'eleye rabt edilmek iktiza eder; bu mes'ele, "Avrupa'dan mu'allim celbi" mes'elesidir.

Dâr'ül-fünunumuz bi'l-hâssa Dâr'ül-mu'allimin-i 'Aliyyemizin te'min-i tensiki için, programlara yeni idhal edeceğimiz derslerin te'min-i mükemmelliyyeti için Avrupa'dan mu'allim celb etmek mecburiyetindeyiz. Oradan mu'allim getirtmeden burada laboratuvarlar te'sis etmeden Avrupa'ya talebe i'zamına hasr-ı fa'aliyyet edilmesi hiç de muvafık olamaz mütâla'asındayım.

Mu'allimler mes'elesine dâir olan layıhamda 'arz ettiğim bu esâsı, burada da bu vesile ile tekrar etmiş oluyorum.

Bilâ-tereddüd iddi'a ederim ki: "Lise Lui Logrand"a gönderilmiş olan otuz efendiye verilmiş ve verilecek olan ma'âşlar, burada "dâr'ül-mu'alliminlere mu'allim" yetiştirecek mükemmel bir dâr'ül-mu'allimin te'sis ve teşkiline tahsis edilmiş olsaydı Dar'ül-mu'allimin'e bu muhassasât ile Avrupa'dan ba'zı mu'allimler ve son sınıf müdâvimleri memleketimizdeki mekatib-i 'Osmaniyye ve ecnebiyyeyi ziyaret ettirildikten başka beş-altı ay kadar Avrupa mü'essesâtı tedrisiyyesinde "nezâret altında

bir ziyâret-i tetebbu'îyye"ye sevk olunmuş olsaydı kat kat daha çok mikdârda efendiye, kat kat daha ziyâde kâbiliyyet-i terbiyeviyye ve tensikiyye verilmiş bulunurdu.

Bu mütâla'alarım ile Avrupa'ya talebe i'zâmında sarf-ı nazar edilmesini teklif etmek istemiyorum; yalnız i'zâm ile iktifânın -ve bâ-husus i'zâm hususunda fedâkâr-ane davranılırken buradaki teşkilâtta imsâk göstermenin- muvafık olamayacağını ve her hâlde muhassasâtın daha müsmir ve istifâde-bahş bir surette tevzi'i kâbil ve lazım olacağını 'arz etmek istiyorum.

21 Haziran 326

Mu'allim İhzârı Hakkında

-Nâzır Emrullah Efendi'ye Takdim Olunmuştur-

1. Dâr'ül-mu'alliminlerin Tekemmülü

Seyâhat-i ahirem esnâsında nazar-ı tedkikimi, bi't-tabî', en ziyâde dâr'ül-mu'alliminlere 'atfettim ve bunların teşkilât-ı hâliyye ve mâziyyeleri ile programlarını ve usul-i tedris ve idârelerini kemâl-i i'tinâ ile tedkik eyledim.

Bu sınıf mekâtibin teşkilâtını evvelce Dâr'ül mu'allimin projesini hazırlarken de etrâfıyla tedkik etmiş ve fazla olarak bu bâbdaki teşkilât-ı muhtelifenin ruh ve esâslarının bizde ne suretle ve ne dereceye kadar tatbiki lâzım ve mümkün olduğunu da uzun uzadıya te'emmül eyleyerek Dâr'ül-mu'allimini bu tedkikât ve te'emmülâtın neticesine göre teşkil etmiş bulunduğum için bu bâbda gerek Dâr'ül-mu'allimin lâyhasında ve gerekse ve Teşrin-i Sani ve Kânun-ı Sâni 325 târihli "umumi layıhalarda serdetmiş olduğum mütâla'ata yeni şeyler ilavesine lüzum görmüyorum. Şu kadar var ki bu layıhalarda mesrud mütâla'atın bir kısmı henüz tatbik edilememiş olduğundan bunları tekrâra ve bu seferki müşâhedâtıma istinaden te'yide müsâra'at ediyorum:

1- Dar'ül-mu'alliminler, dünyanın her tarafında mü'essesât-ı ma'arifin en mu'tena sınıfını teşkil etmektedir; her memlekette ma'arifin terakkiyatı ile dâr'ül-mu'alliminlerin târihçeleri arasında sıkı bir münâsebet görülmektedir; her tarafta "mu'allimlerin değeri ne kadarsa mekteblerin değeri o kadar olduğu gibi dâr'ül-mu'alliminlerin değeri ne kadarsa

mu'allimlerin değeri de o kadardır” kavlı-i meşhuru hakâyık-ı bedihiyye cümlesinden ‘add edilmektedir.

Bu hakikat, bizde de Meşrutıyyet'ten beri takdir edilmeye başlanmış ise de -i'tirâf edilmek lâzımdır ki- bu takdir kavliyyâtta kalmış ve fi'liyyâtta pek de izhâr-ı âsâr edememiştir. Buradaki Dâr'ül-mu'allimin'in teşkil ve tensiki hususunda -selef-i 'âlileri tarafından gösterilen âmâl-i takdir-kâr-âne ve niyyât-ı hayr-hâhâneye rağmen- ,dûçâr, olunan müşkilât bunu suret-i kat'iyyede isbâta kâfidir zannederim. Bu teşkilât ve tensikât esnâsında, mu'allimlere bütçede eski Dâr'ül-mu'allimin için kararlaştırılmış olan derecede bile ma'âş tahsisinden imtinâ' edilmiştir; bir tek sıradan bile mahrum olan, müdâvimlerini hasır üzerine oturtagelen Dâr'ül- mu'allimin-i İbtidâ'iyye'nin bütün te'sisâtı için ancak on beş bin, levâzım-ı tedrisiyyesi için yalnız yedi-sekiz bin kuruş, tahsisât verilmiştir. Tatbikât Mektebi de dâhil olduğu -ve yalnız su yolcularına şehri seksen kuruş verilmekte bulunduğu- ve el işleri için mütemâdiyen mübâya'âta lüzum olduğu hâlde müteferrika tahsisâtı şehri iki yüz kuruştan ziyadeye çıkarılmadı; bu sebeplerle Dâr'ül-mu'allimin “bıçkı ile törpülemek ve törpü ile biçmek” mecburiyyetinde kaldı; gerçi leh'ül-hamd bütün bu müşkilat ve mevânî'e rağmen büyük terakkiler ve tahavvüller istihsaline muvaffakiyyet husule geldi. Fakat bedihidir ki bu müşkilat ve mevani' olmasaydı te'min edilecek terakkiler ve istihsâl olunacak muvaffakiyyetler bir kat daha büyük olacak idi. Onun için artık şimdiden sonra Dar'ül-mu'allimin'in mani'siz ve müşkilatsız bir surette terakkisini te'min edebilmek üzere bu mü'essese uğrunda fi'len ve nakden fedâkârlıklar ihtiyârından geri durmamak lâzımdır.

2- Dâr'ül-mu'alliminler için Avusturya, İsveç ve Amerika ile -bir dereceye kadar- İsviçre'de mâ'adâ yerlerde 'umumiyyetle leylilik usulü tercih edilmektedir. Gerçi müdâvimlerin hayât ve muhit ile temâslarını tezyid ve kendilerinde hiss-i mes'uliyet ve teşebbüsü takviyye için dâr'ül-mu'alliminlerin nehârileştirilmesi lâzım geldiğini iddi'â edenler de var ise de “hayât ve muhit ile temâsı gâib ettirmeyecek ve harekâtta hürriyyet ve mes'uliyeti takyid ve tahdid eylemeyecek” surette bir leylilik hayâtının mümkün ve bu hayâtın nehârilîğe ez her cihet müreccah olduğunu isbât edenler dahi vardır.

Bizim için leylilik ve nehârilik usüllerini muvâzene ve tercih hususunda tereddüde mahall yoktur. Bizde Dâr'ül-mu'allimin müdâvimleri ekseriyyetle fakirdir, hattâ yemeklerini kendileri pişirmek mecbûriyyetindedir; bunların 'âileleri nezdinde veyâ beytutet ettikleri medresede geçirdikleri hayât, intizâm-ı mesâ'i i'tiyâdını iktisâb

edebilmelerine mâni'dir. Onun için müdâviminin hem fakr u zaruretlerine devâ-sâz olmak ve hem de hayât ve mesâ'ilerinde intizâm i'tiyâdını kazanmalarını te'min eylemek üzere dâr'ül-mu'alliminlerimizin leyli hâline itrâğı lâzımdır. Ma'mâfih, memalik-i sâirede nehârilige tarafdâr olanların mütâla'at-ı mihaffesini de nazar-ı dikkatten dûr tutmayarak bu leylik hayatına serbest-âne ve 'âilevi bir şekil vermek de zaruridir.

Bu Dar'ül-mu'allimininin leyli haline ifrağı tarihinden i'tibaren de, şimdiye kadar ta'kib edile gelen "serbest-âne ve şahsiyyet-bahşâne" usul-i idarenin tatbikine devam etmek ve her türlü hidemât-ı dâhiliyyeyi müdâvimler arasında taksim ve bu hidemâta nezâret vazifesini de aralarında intihâb edilecek bir hey'ete havâle suretiyle kendilerinde fikr-i teşebbüsün ve hiss-i şahsiyyetin tenmiyesine sarf-ı mesâ'i eylemek mutasavverdir.

Ancak -izâha hâcet olmadığı vechile- bu tasavvurun tamâmi-i tatbiki binânın müsâ'adesine mütevakıf olduğu ve binânın ihtiyâcâta muvâfakati intizâm ve inzibâtın en mühim vesâ'itinden bulunduğu cihetle, Dâr'ül-mu'allimin'in her türlü ihtiyâcâtına muvâfık surette bir binâ inşâsına başlamak esbâbını istikmâle müsâra'at etmek lâzımdır.

Bu binânın Çapa'daki büyük arsada inşâsı takdirinde, bağçede 'ameliyyât-ı zirâ'iyye yaptırılması da kâbil olacağından büyük bir istifâde te'min edilmiş olur.

3- Her memlekette dâr'ül-mu'allimin müdâvimlerinin ikmâl-i tahsilden evvel bir meleke-i tedris iktisâb etmelerini te'mine fevk'al-âde i'tinâ gösteriliyor, onun için tatbikât mekteblerine ve derslerine pek büyük bir ehemmiyet veriliyor.

Bu hatt-ı hareketin ne kadar zaruri olduğunu uzun uzadıya izâha lüzum görmem; Dâr'ül-mu'allimin lâyihasında da yazmış olduğum vechile, Tıp fakülteleri için seririyyât-hâne ve hasta-hâneler ne kadar lâzımsa, dâr'ül-mu'alliminler için tatbikât mekteblerini de o kadar lâzım 'addederim. Yine bu layihada işâret etmiş olduğum vechile, şurasını da sayan-ı dikkat ve te'emmül bulurum ki Tatbikat Mekteblerine ve tedrisât-ı tatbikiyyeye olan ihtiyâc, bizde Avrupa'dakinden kat kat daha büyüktür: Başka memleketlerde usul-i tedris zaten ta'ammüm ve intişâr etmiştir, Dâr'ül-mu'allimin müdâvimleri bu usullere fi'len bi-gâne değildir, o usullere az çok mümâsil usuller ile tahsil etmiş, onlara zâten alışmıştır; onun için Dâr'ül-mu'allimin'in 'ameliyyât-ı tedrisiyyenin bu hususda vazifesi bu usulleri mufassalan ve muvazzahan anlatmaktan ve bunları tatbik yolunda mümâreseler yaptırmaktan ibârettir. Bizde iş hâl büsbütün başkadır: Usul-i tedris bizim

dâr'ül-mu'alliminlerin müdâvimleri için büsbütün yeni -hatta mesmû'ât ve meşhudâta külliyyen muhâlif- bir şeydir; onlar o usullerin tamâmen 'aksini telkin eden muhitlerde tahsil görmüştür; onun için bunlara büsbütün bi-gâne kaldıktan başka 'aksi kanâ'atler bile kazanmıştır; Onun için Dâr'ül-mu'allimin'in vazifesi muzâ'atır: Bu mü'esseseler bir taraftan usul-i müsta'melenin fenâlığını göstermek, bir taraftan da iyi usulleri ta'lim etmek vazifeleri ile mükellef demektir; onun için tatbikât-ı tedrisiyyeye başka memleketlerdekinden daha ziyâde ehemmiyet vermek mecburiyetindedir.

Bu sene Dâr'ül-mu'allimin'e mülhak olarak bir Numune Mektebi te'sis edilmiş ve bunun yalnız birinci sınıfı küşâd olunmuştur. Bu sene açılacak sınıflar için bu mekteb muhassasâtının tezyidi ve yeni Dâr'ül-mu'allimin binâsının inşâsına başlanacağı sırada yanı başında muntazam bir Numune Mektebi binâsının da unutulmaması lâzımdır.

Bundan başka birkaç Numune Mektebi daha küşâdı vesa'itini de hazırlamak lâzımdır: Usul-i tedris ta'allümü için taşradan gelmiş olan mu'allimler ile cereyân eden müzâkereler esnasında, “bir mu'allimin idâresinde birkaç sınıf bulunduğu takdirde ne suretle te'min-i intizam ve istifade kabil olacağı” mes'elesine bir türlü akıl erdiremediklerini gördüm ve bu bâbda verdiğim izahata rağmen bunun adem-i imkânı hakkındaki kanâ'atlerinin zâ'il olamadığını anladım. Öteden beri iddi'â edegeldiğim vechile göreneğin -i'tiyâdât ve müşâhedâtın- neticesi olan kanâ'atlere karşı sözün kuvve-i te'siriyyesi pek azdır; böyle fi'liyyât ve meşhudât mahsulü olan kanâ'atleri sarsmak için yine fi'liyyat lâzımdır, böyle kanâ'atlerin yanlışlığını “anlatmak” değil “göstermek” lâzımdır. Onun için bir dershâneli ve bir mu'allimli mekteblerde ta'kibi lâzım gelen hatt-ı hareketi göstermek maksadıyla da bir Numune Mektebi te'sis ve küşâdı zaruridir.

Zâten dünyanın her tarafında mekâtib-i ibtidâ'iyyenin kısm-ı a'zamı bir tek mu'allimin idâresi altında bulunmaktadır; burasını nazar-ı dikkate alarak dâr'ül-mu'alliminlerin ba'zıları tatbikât mekteblerini bir dershâneli olarak teşkil etmekte, ba'zıları her dershâne ikişer sınıf cem' etmek usulünü tercih eylemekte, ba'zıları ise lüzum gördükçe -yalnız tatbikât icrâsı, usullerin irâ'e ve tefhimi maksadıyla- sınıfları bir araya cem' etmek suretiyle idâre-i maslahat eylemektedir. Bizce en muvâfık hatt-ı hareket, kaç tarz mektebimiz varsa ve olacaksa o kadar tarz Numune ve Tatbikât Mektebi açmaktır; çünkü bizdeki tatbikât mektepleri aynı zamânda “tecrübe ve ihzâr” mektepleri olacaktır; fenn-i terbiyyenin usullerin bizim ahvâl ve ihtiyâcâtımıza tatbiki yolları ancak teblerde yapılacak tecrübeler sâyesinde ta'yin olunacaktır.

4- Ekser dâr'ül-mu'alliminlerde müdâvimler rasadat-ı cevviyyeye alıştırılmaktadır; bu rasadat mu'allimlerin bi'l-ahire rasadhâne muhâbirliği vazifesini ifâ edebilmelerini te'min ettiği gibi intizâm ve dikkate alışmalarına da hidmet etmektedir.

Bu suretle rasadâtın gerek hadd-i zâtinde ve gerekse terbiyye nokta-i nazarından hâ'iz olduğu ehemmiyyeti nazar-ı dikkate alarak bunlar için lâzım gelen âletlerin tedârîki için ba'zı teşebbüsâtta bulunmuş idim: Evvelen Rasad-hâne'den kalan âletlerin Dâr'ül-mu'allimin'e naklini te'emmül ederek bundan husule gelecek fâ'ideleri ... târihinde makâm-ı 'âlilerine arz etmiş, fakat bu âletlerin kâmilten parçalanmış olduğunu anladığım için bundan bi'ttabi' bir netice istihsâl edememiş idim. Sonra taşra dâr'ül-mu'alliminlerine âlât ve levâzım-ı tedrisiyye sipâriş edildiği sırada bunlar meyânında Dâr'ül-mu'allimin'e âlât-ı rasadiyye celbine lüzum göstermiş ve bunları cedveline kaydettirmiş idiysem de bi'l-âhire bunların cedvelden tayy edilmiş olduklarını haber almış idim. Gelecek sene-i dersiyeye bidâyetine olsun, Dâr'ül-mu'allimin'de ufak bir “Rasadât-ı Cevviyye Merkezi” te'sis edilebilmek üzere lâzım gelen âlât-ı rasadiyyenin celbi lüzumunu tekrâr 'arz eylemeyi vecibeden 'addederim.

5- Avrupa dâr'ül-mu'alliminlerinde “umumiyyetle gezinti, seyâhat ve ziyâretlere büyük bir ehemmiyyet verilmekte ve bunlardan fevk'al-âde büyük fâ'ideler istihsâl edilmektedir. Ekser dâr'ül-mu'alliminler her haftanın yarım gününü istifâdeli bir gezinti ve ziyârete hasrettikten başka tatilin on beş gününü de yine böyle istifâdeli bir seyahat ile iş'al eylemektedir. Brüksel Sergisi'nin tedrisat da'iresinde bu yoldaki seyâhat ve ziyâretlere 'aid vesa'ike büyük bir mevki' tahsis edilmiştir.

Bura Dâr'ül-mu'allimininin teşkili esnâsında, seyahat ve ziyâretlerin ehemmiyyet-i ta'limiyye ve terbiyeviyyesini nazar-ı dikkate alarak makâm-ı 'âlilerine takdim ettiğim lâyiha-i esâsiyyede böyle seyâhatler ve ziyâretler tertibine i'tinâ edileceğini 'arz etmiştim; bir müddet sonra Dâr'ül-mu'allimin bütçesinin o suret-i katiyyede takarrür ettirileceği sırada, bunun için tahsisât da taleb etmiş idiysem de bunu istihsâle muvaffak olamamıştım. Gerçi tahsisâtın fıkdanına rağmen şimdiye kadar epeyce ziyâretler yaptırılmış, bu sene-i tedrisiyye zarfında müdâvim efendiler şişe fabrikalarına, Debbâğ-hâne, Tuğla fabrikasına, Fişenkhâneye, Müzehâneye, Hazine-i Hümâyun'a, Silah Müzesi'ne, Yeniçeri Kıyâfethânesi'ne, Robert Kolej'e i'zâm edilmiş ve bunlardan pek vazih fâ'ideler istihsâl olunmuş ise de birçok efendilerin bu küçük seyâhatlerin masârif-ı râhiyyesini tedârikde bile dûçâr-ı müşkilât oldukları görülmüştür. İmtihânların ikmâlini

müte'âkib ya Ereğli veyâ Balya ma'denleri ve havâlisine bir seyâhat-i fenniyye icrâsı tasavvur edilmekte ve bunun için lâzım gelen istihzârâtta bulunulmakta ise de seyâhate de ikmâl-i tahsil edecek efendilerin bile hepsinin iştirâk edemeyeceği anlaşılmaktadır. Onun için böyle seyahatlerin müşkilâtsız ve 'umum için istifâdeli bir surette icrasını te'min edebilmek üzere Dâr'ül-mu'allimin bütçesine muhassasât-ı kâfiyye 'ilâvesi taht-ı vücubda bulunmaktadır.

Bâ-husus bu muhassasatın hiç olmazsa me'zun efendilerin Avrupa'ya doğru bir seyahat icrâ etmelerine müsa'id bir dereceye iblâğı takdirinde istihsal edilecek semerelerin ne kadar büyük ve mühim olacağı her türlü izah ihtiyacından müstağni görülmektedir.

6- Taşra dar'ül-mu'alliminlerinin teşkilâtındaki büyük nevâkısın ne kadar büyük ve bu dâr'ül-mu'alliminler ile bura Dâr'ül-mu'allimini arasındaki farkların ne kadar mühim olduğunu uzun uzadıya izâha lüzum yoktur zannederim. Bura Dâr'ül-mu'alliminine mürâca'at edenlerin mikdârı hadd-i mürettebin dört-beş misline bâliğ olduğu için talebe bunlar arasından bi'l-müsâbaka intihâb ve kabul edilmektedir; taşra dâr'ül-mu'alliminlerinde ise tâlibler ekseriyyâ hatt-ı mürettebi bile bulmamaktadır. Buna bi'l-âhire Dâr'ül-mu'allimin'deki tedrisât ve telkinâtın te'sirâtı da inzimâm edince, bu fark bi't-tabî fevk'al-'âde büyük bir dereceye vâsıl olmaktadır. Böyle olduğu hâlde, bütün dâr'ül-mu'allimin-i ibtidâ'îyyeler me'zunlarına 'aynı derecede hukuk bahşedilmesi -ta'bir-i âharla: Bütün dâr'ül-mu'alliminler me'zunlarının hidmete aynı derecede ehil 'addolunması- bit-tabî' doğru olmaz.

Fikrimce: İbtidâ'î mu'allimliğini de dâr'ül-mu'allimin-i ibtidâ'îyyeleri de birkaç sınıfa taksim etmek, şehir ve kasabaların ibtidâ'îlerini birbirinden ayırmak, bura Dâr'ül-mu'allimin me'zunlarını doğrudan doğruya şehir ibtidâ'îlerine göndermek ve bu Dâr'ül-mu'alliminini bu bâbdaki ihtiyâca göre tevsi etmek, taşra dârük mu'alliminlerine gelince -bunların te'min-i mükemmeliyyeti ve izâle-i nevâkısı esbâbını istihzara çalışmakla berâber buna muvaffakiyyet husule gelinceye kadar me'zunlarını yalnız köy mekteblerine göndermek ve bunların kasaba ve şehir mu'allimliklerine salâhiyyet kazanmalarını köy mekteplerinde bir müddet-i mu'ayyene zarfında hüsn-i hizmet etmeleriyle meşrût kılmak lazımdır.

7- Taşra dar'ül-mu'allimin-i ibtida'îyyelerinin mikdarı, revîş-i halden anlaşıldığına göre büyük bir sür'atle tezayüd edecektir: Çünkü yalnız vilâyet değil livâ merkezlerinde

bile hemen birer dâr'ül-mu'allimin açmak yolunda şiddetli temâyüller görülmektedir. Bu hâle göre bu dâr'ül-mu'alliminlere mu'alim tedârik ve ihzârı esbâbını bilâ-ifâte-i vakt te'emmül ve istikmâl etmek lâzımdır.

Bunun için en muvâfık tedbir, Fransa ve Japonya'da olduğu gibi, Dâr'ül-mu'allimin mu'allimliklerine mahrec olmak üzere bir mü'essese-i mahsusa vücuda getirmek ve bu mü'essesenin temin-i mükemmeliyyeti için hiçbir fedâkârlıktan çekinmemektir.

İsbâta hâcet yoktur ki, Dâr'ül-mu'allimin müdir ve mu'allimleri hem ma'lumât sâhibi olmalı hem de çocuklara tedris ve tefhim usullerine vâkıf ve bu usulleri tatbik hususunda bir melekeyi hâ'iz bulunmalıdır. En mükemmel dâr'ül-mu'alliminler "ma'lumât-ı nazariyece mükemmeliyyet ile çocukların ahvâl-i ruhiyyesi hakkında 'ameli ve tecrübi bir vukufu" mezcetmiş mu'allimlere mâlik olanlardır; İsviçre kantonlarının ekserisinde dâr'ül-mu'alliminlerin Fenn-i Terbiyye mu'allimleri aynı zamânda Tatbikât Mektebi'nde de birkaç ders ile muvazzaftır. Almanya'da tatbikât mekteblerinin müstakil hiçbir mu'allimleri yoktur; bu son memlekette Ta'lim ve Terbiyye Cem'iiyyeti bir dâr'ül-mu'allimine mu'allim ta'yin edilmek için: Bir dâr'ül-fünuna devâm etmiş olmakla berâber mekâtib-i ibtidâ'iyede de lâ-ekall beş sene mu'allimlik etmiş bulunmanın şart-ı ittihâzını tavsiye ediyor. Dâr'ül-mu'alliminlerimize müdir ve mu'allim intihâb ve ihzârı mes'elesinin halli ve bunları ihzâra mahsus bir mü'essesenin teşkili hususunda bu cihetlerin kemâl-i ehemmiyyet ve i'tinâ ile te'emmül edilmesi lâzımdır. Bu mü'esseseye Avrupa'dan mu'allimler celbinden ve me'zunların dört-beş ay kadar bir zaman için olsun Avrupa'ya i'zamından husule gelecek istifâdelerin derecesini de nazar-ı dikkatten dūr tutmamak muktezidir.

8- Bu sene teşkil edilecek olan Dâr'ül-mu'allimin-i İ'dâdiyye ile Dâr'ül-fünun arasında idâmesi takarrür etmiş bulunan irtibâtın -Dâr'ül-fünun'un izâha muhtâc olmaya ahvâli dolayısıyla- terakki ve tekemmüle mâni' olması ihtimâlinden endiş-nâk olduğumu ketmedemem.

Bu irtibâtın mâni-i terakki olmamasını te'min için Dâr'ül-fünun programında -bir taraftan i'dâdilerimiz me'zunlarının hâlleri ve bir taraftan da memleketimizin ihtiyâcları nazar-ı dikkate alınarak- ta'dilât-ı külliyye icrâsı, Dâr'ül-mu'allimin müdâvimlerine mahsus olmak üzere dersler ve konferanslar tertibi için muhassasat-ı kâfiyye ifrâzı zaruridir itikâdındayım. Böyle yapılmadığı -Dâr'ül-mu'allimin-i İ'dâdiyye, Dâr'ül-

fünun'un nevâkısına tevârüs ve tahammül mecburiyyetinde bırakıldığı- takdirde i'dâdi mu'allimlerinin ihtiyâcât-ı hâzıramıza muvâfık bir surette ihzârına muvaffakiyyet husule gelemeyeceği bedihidir zannederim.

Bir idâdi mu'alliminin bir lisân-ı ecnebiye tamamen vâkıf olmadıkça bi-hakkın ifâ-yı vazife edebilmesi müstahildir. Onun için Dâr'ül-mu'allimin-i İ'dâdiyye'de elsine-i ecnebiyye tedrisâtına büyük bir ehemmiyet vermek zaruridir.

İ'dâdilerde Fransızca'nın iyice tahsilini teshil ve te'min için ba'zı derslerin bu lisân ile tedrisi mutasavver ve mukarrer olduğunu haber alıyorum. İ'dâdiler hakkında ittihaz edilmiş olan bu tedbirin, bu i'dâdilere mu'allim yetiştirmekle mükellef bulunacak olan Dâr'ül-mu'allimin hakkında bir kat daha mucib-i muhassenât olacağını müstağni-i izah ve isbat 'addederim.

2- Mu'allimlerin Ta'lim ve Tensiki

Avrupa'nın hemen (her) tarafında mu'allimlerin Dar'ül-mu'alliminde ikmâl-i tahsil ettikten sonra dahi 'ilmen ve iktidâren terakki ve tekemmülünü te'min için birtakım usul ve tedâbire mürâca'at edilmektedir. Bu usul ve tedâbir, bizce şâyân-ı dikkattir:

1- Ekser memâlikte Dâr'ül-mu'alliminde ikmâl-i tahsil edenlerin eline “muvakkat, ibtidâ'i bir şahâdet-nâme, bir “ikmâl-i tahsil şahâdet-nâmesi” verilmekte ve kendilerine iki-üç sene kadar bir müddet “stâj” yaptırılmaktadır. Kat'i şahâdet-nâmenin “mu'allimlik, talim ve terbiyye ehliyyetnâmesinin” i'tâsı, mu'allimin bi'l-fi'l tedrisâtta bulunduktan sonra ibrâz edeceği âsâr-ı fi'liyyenin ve vereceği imtihânın neticesine ta'lik edilmektedir. “Stajyer” mu'allimlere “asıl” mu'allimlerden dûn ma'âş verilmektedir.

2- Mu'allimlerin -programlara nisbeten yeni idhâl edilmiş ve binâ'en-'aleyh henüz matlub derecede bir mükemmeliyyetle ta'ammüm edememiş bulunan derslere âid-malumâtını tezyid için ta'til o zamânlarında “kornormal”ler tertib edilmektedir. Ez-cümle Fransa ile İsviçre ve Belçika'da her ta'tilde el işlerine, resme, zirâ'ate âid 'ameli ve nazari “kornormal”ler verilmektedir.

Şurası da dikkat ve mülâhazaya şâyândır ki, Avrupa'nın her tarafında vaktiyle - mu'allimlerin tekemmüllerinden evvel, bu derslerin programlara idhâlini ta'kib eden senelerde- bu yolda kornormallere daha büyük bir ehemmiyet verilmekte idi; Romanya'da, Bulgaristan'da, Rumeli-i Şarkî'de mu'allimlerin tensikine böyle

kornormaller ile başlanmış idi. Avrupa'nın hemen her tarafında hakiki dâr'ül-mu'alliminlerin te'sislerinden evvel ve hattâ te'sislerini müte'âkib -bunların ihtiyâca kifâyet edecek derecede mu'allim yetiştirmeye muvaffak olmaları zamânına kadar-mevcut ve müstahdem mu'allimler için üçer-dörder aylık “nazari ve ‘ameli kornormâl”ler tertibi usulüne mürâca'at edilmiş idi.

3- Mu'allimlerin ma'lumât-ı terbiyeviyye ve 'umumiyyelerini tezyid için müzeler ve kütübhâneler te'sis, mecmu'alar neşr, konferanslar tertib edilmekle berâber, gâyet tafsilâtı ve izâhâtı ta'limâtlar dahi tahrir ve tevzi' olunmaktadır.

4- Mu'allimlere, müfettişler vesâtetiyle de gâh tahriren gâh tahriren gâh şifâhen, - ‘ameli ve vâzih- ta'limâtlar verdirilmektedir. Pek mükemmel teşkilâta tâbi' olan Fransa ma'ârif müfettişleri tarafından mu'allimlere verilen hususi ve 'umumi ta'limâtlarda usul-i tedris ve terbiyyenin bütün nüktelerine, programların her maddesinin bütün maksadlarına dâ'ir gâyet etrâflı izâhât görülmektedir.

Fransa ve Belçika'da el işleri ile ‘umum tedrisât-ı meslekiyye için hususi müfettişler bulunmakta ve bu müfettişler tarafından mu'allim ve müdirlere mütemadiyen bi'l-fi'l irâ'e-i tarîk olunmaktadır.

Romanya'da tedrisât-ı zirâ'iyye için de hususi müfettişler istihdamı ve bunların münavebeten birer köye i'zamı usulü kabul ve tatbik edilmiş ve bundan pek büyük semereler istihsal olunmuştur. Bu müfettişler mevsim-i zira'at zarfında gittikleri köylerde bir kaçar hafta kalarak çocuklara zira'at tedris etmekte ve aynı zamanda mu'allimleri de bu tedrisata alıştırmaktadır.

Dâr'ül-mu'alliminleri pek çok ve pek mükemmel olan memleketlerde bile, mu'allimlerin mütemadiyen tekemmülünü te'min için sarf edilmekte olan bu mesa'i-i 'azime ve muhtelifeyi görünce, ‘azimetimden evvel takdim etmiş olduğum Kânun-ı Sani 325 tarihli layihada ‘arz etmiş bulunduğum mütala'atın isabetine bir kat daha katiyyetle itmi'nân hâsıl ettim.

Bütün milletlerin mu'allim ihzarı hususundaki teşebbüsât-ı hâliyye ve maziyyeleri bize kat'iiyen isbat ediyor ki: Biz bir taraftan yeniden mu'allimler yetiştirmeye çalışmakla berâber, bir taraftan da mevcut ve müstahdem mu'allimler beyninde usul-i tedrisin neşr u ta'mimi vesa'ilini istikmal etmeye mecburuz.

Tedris ve terbiyye usullerinin neşr u ta'mimi vesâ'itinden şimdiye kadar yalnız mu'allimlerin cem' ve tedrisi ile bir mecmu'a-i terbiyeviyye ve tedrisiyye neşri tedbirlerine mürâca'at edilmiştir. Te'min edecekleri feva'idin bir nisbet-i hendesiyye ile tezâyüd edeceği bi- iştibâh olan bu iki tedbirin gittikçe dahâ mü'essirleştirilmek ve mükemmelleştirilmek şartıyla idâmesine çalışılmakla berâber, Ta'lim ve Terbiyye Müzesi'nin te'sisine, her türlü ders ve mekteb işlerine dâ'ir mufassal ve muvazzah ta'limâtlar tahrir ve tevzi'ine, mu'allimlere gerek tedris ve terbiyye ve gerekse idâre ve inzibât hususlarında irâ'e-i tarik edebilecek –şifâhen ve tahriren ta'limât-ı müfide ve vazîha verebilecek-müfettişler ihzar ve ta'yinine himmet etmek lazımdır.

31 Mayıs sene 326

Hâmiş:

Bu sene vilayetlerde on dar'ül-mu'allimin-i ibtida'iyye ile dört dâr'ül-mu'allimin-i rüşdiyye te'sis ve birçok müfettişler ta'yin olunacağını Meclis-i Meb'usân'ın gazetelerde münderic müzâkerâtından, anladım. Bu teşebbüsün nâ-be-hengâm olduğuna kâni' bulunduğum için bu bâbdaki mütâla'âtımı nazar-ı dikkat-i 'alilerine 'arz etmeyi vecibeden 'addeyledim:

Ma'lum-ı 'âlileridir ki geçen sene 'ale'l-acele küşâd olunan dâr'ül-mu'alliminlerin kısm-ı a'zamına fenn-i terbiyyenin vücudundan bile bi-haber bir takım müdir ve mu'allimler ta'yinine mecburiyyet husule gelmiş idi; Numune Rüşdiyyeleri te'sisi mu'âmesi de hakikat-i hâlde hemen 'umumiyyetle eski rüşdiyyelerin yalnız 'unvânlarının tebdilinden ve mu'allimlerin ma'âşlarının tezyidinden 'ibâret kalmış idi. Bu sene dâr'ül-mu'alliminlerden çıkacak kırk-elli efendi mevcut mü'essesâtın nevâkısını bile izâleye kifâyet edemeyeceği cihetle yeni dâr'ül-mu'alliminler için lâzım gelen iktidârda müdir ve mu'allimler bulunamayacağı bedihidir; müfettişlerin mekteblerimizin hâl-i hazırına göre bir hidmet-i müsbebe ifâ edebilmeleri usul-i tedris ve idâreye vâkıf bulunmalarına menût olduğu cihetle hâl-i hâzırda işe yarayacak müfettişler bulmak kâbil olamayacağı da tabi'idir. Şu hâle göre bu müdirlik ve mu'allimliklerle müfettişliklere ya öteden beri Sarf görenine teb'an tedrisâta alışmış mu'allimlerin veyâhud mekteblerin ve etfâlin ahvâlinden külliyyen bi-behre kimselerin ta'yinine mecburiyyet görüleceği meydândadır; bu vazifelerin birkaçına birkaç ehl-i zât bulunup ta'yin edilebilse bile bu suretle bunların me'muriyyet ve mevki-i hâzırlarından infifâkı yüzünden mevcuddaki nevâkısın tezyidinden başka bir şey yapılmış olmayacağı da bedihidir.

Gerçi “Zarar yok, bir def’a yapılsın, bir def’a da açılsın da sonra ıslâh ve ikmâl olunur” denilebilirse de, i’tiyâdât ve temâyülâtımız nazar-ı dikkate alınır ise bunun doğru bir mütâla'a olmadığı derhâl anlaşılır:

İsbâta muhtâc olmayan hakikatlardandır ki bizde büyük bir muhâfazakârlık i’tiyâd ve temâyülü mevcuddur; bunun içindir ki her ne suretle olursa olsun bir def’a vücud bulan bir şeyi değiştirebilmek için çok uğraşmak lâzım gelmektedir. Bâ-husus “âtifet ve merhamet” nâmı altında yâd edilmekte olan ve fakat hakikat-i hâlde “menafi-‘i ‘umumiyyenin ihmâli, menâfi-‘i ‘umumiyyenin menâfi-‘i hususiyyeye fedâsı” i’tiyâdından ‘ibâret bulunan hâlet-i ruhiyye, me'murların ehliyyetsiz oldukları takdirde bile 'azlinde çok tereddüd ve ta'ahhürleri da'vet etmektedir. Onun için hiç şübhe etmem ki: Bu teşkilât dolayısıyla hizmet-i ma'ârif -büsbutün hazırlıksız olarak- dâhil olacak veyâ zâten dâhil iken -yine hazırlıksız olarak- daha başka ve daha yeni me'muriyetlere geçecek olan zevât, ma'ârifin çarh-ı idâresinde pek uzun bir müddet dolaşp duracak ve ıslâhât-ı âtiyye için bir engel teşkil edecektir. Onun için bu mekteblerle müfettişliklerin hemen te'sis ve ihdâsından sarf-ı nazarla, bunlara mahsus mebâliği me'murin ve zevât-ı lâzımenin ihzârı yolunda sarf etmek, şübhe yok ki, çok daha muvafık ve hayırlı olacaktır; 'aksi yolda hareketle bunların hemen ihdâs ve küşâdı, “hal için fâ’idesiz, âti için ise zararlı bir teşebbüs” teşkil edecektir.

Bu hususdaki fikrimi bu kadar şiddet ve kat’iyyetle ‘arz edişim, zât-ı ‘âlilerinin mes’eledeki hulûs-i niyyetlerine emin olmakla berâber “hayr-ı ma’ârif ve mekâtib” endişesini her mülâhaza ve endişenin fevkinde tutmak i’tiyâdında bulunduğumdan dolaydır.

1 Haziran sene 326

Muhtelif Mütâla'alar

Gazetelerle Neşr Olunan Makâlelerin Esâslı Fıkraları

Mekteblerimiz her şeyden ziyâde mu'allimlere muhtâcdır. Onun için Ma'ârif Nezâreti'nin 'uhdesine terettüb eden vezâ'if-i ıslâhiyyenin en mühimi “mu'allim yetiştirmek” ve “Dârülmü'alliminleri ıslâh etmek” maddesidir.

Millet: 1 Ağustos 324

Böyle ciddi esâslı ıslâhât yapılması, muktedir mu'allim ve mürebbi yetiştirilmesi şübhesiz epey vakte mütevakıftır. O vakte kadar ne yapmalı? Bütün mekteblerin programlarını ve ders kitâblarını mükemmelleştirmeli, her dersin programına “o dersten maksad-ı asli ne olduğu ve tedrisâtın ne tarzda takib edilmesi lâzım geldiği” hakkında vesâyâ-yı vâziha ve mükemmeleyi hâvi ta'limâtlar ilhâk etmeli ve mekâtibi ibtidâ'iyeye mu'allimlerini ta'til zamânlarında münâsib mahallerde cem' ettirilerek kendilerine “ameli ve nazari ta'lim terbiyye dersleri” göstertmelidir.

Millet: Ağustos 324

Mekâtib ıslâhâtı sırasında, ders kitab ve program tensikâtı arasında en çok düşünülmesi lazım gelen şeylerin birisi de tedrisatta ta'kib olunan tarz ve usulün ıslâhıdır. Çünkü usul, tedris ve terbiyenin ruhudur; programlar ne kadar mükemmel olursa olsun tedris edilecek 'ulum ve mebâhis ne kadar lüzumlulardan intihab edilirse edilsin, usul-i tedris mükemmel ve mantıki olmazsa, tedrisatta terbiyye-i fikriyyeyi te'min edecek bir tarz ve usul ta'kib edilmezse tahsil yine pek nakise-dâr ve pek 'akim kalır.

Tanin: 28 Eylül sene 324

“Mektebler, fıkır u zekâ i'mâlât-hâneleridir” sözü pek doğru ve pek 'ulvidir. Mekteblerimiz, şimdiye kadar ta'kib olunan usul-i tedris ile, yalnız “esir fikirler, cür'et ve teşebbüsten mahrum tabi'atlar” i'mâline hizmet edebilirdi, onları “serbest ve müteharri fikirler”, “ciddi ve müteşebbis tabi'atlar” imâl edebilecek bir hâle getirmek için eski usul-i tedrisi hemen bırakmalı, usul-i keşfî ve tevliidiyi kabul ve tatbikiye müsâra'at etmeliyiz. Mekteblerimizi bâni ve mü'essisleri olan kâim-makâm veyâ mutasarrıf veyâ vâli veya ma'arif müdirleri için “bir vesile-i tefâhürden 'ibâret” kalmaktan ancak o zaman kurtarabiliriz.

Tanin: 28 Eylül 324

Şimdiye kadar gördüğüm bütün köy ve kasaba mektepleri birer birer gözümün önünden geçiyor; hepsinde çocukları mu'allimin ve za'irlerin yüzlerine bakmayı bile edep ve terbiyyeye muhâlif 'addetmeye alışmış, anlamadan ve hatta anlayamadan bir sürü satırlar ve sahifeler ezberlemeye mahkûm edilmiş görüyorum ve bu usul-i tedris ve idâreleriyle ve ekseriya âhirlerden farksız olan köhne binâlarıyla ibtidâ'i mekteblerini mahbeslerden başka bir şeye benzetemiyorum.

Zaten ebeveyn ekseriyyâ mekteblere tevkif-hâne nazarıyla bakmıyor mu? Çocuklarını onlara, sokaktaki ve evdeki yaramazlıklarından muvakkat bir zaman için olsun, kurtulmak maksadıyla göndermiyor mu?

Tanin: 9 Teşrin-i Evvel sene 324

Tahsil-i 'âliyi ikmâl etmiş zevât arasında, fûnunun 'âlem-i medeniyetin efkâr ve hayât-ı 'umumiyyesinde ikâ' ettiği inkılâbları takdir etmeyen, felsefiyyât ve ictimâ'îyyât ve hattâ edebiyâtta icrâ ettiği muhayyir te'sirleri bilmeyen kimse yoktur zannederiz; binâ'en-aleyh isbâtı için tafsilât i'tâsına lüzum görmeden iddi'â ediyoruz ki: Biz fûnun tedrisâtına ehemmiyet vermedikçe, ne efkâr ve terbiyye-i siyâsiyye ve ictimâ'îyyemizi sağlamlaştırabilir, ne de terakkiyât-ı zirâ'îyye ve sinâ'îyyemizi te'min edebiliriz.

Tanin: 12 Teşrin-i Evvel 324

Dâr'ül-mu'alliminler ma'arif ve terbiyye-i müstakbelemizin temel taşlarını teşkil edecektir. Bunun için onların programlarında bırakılacak noksanlardan tevellüd edecek zararların âtiyen telâfisi pek müşkil ve çok zamâna muhtâc olacaktır: 'Âdi mekteblerin programlarındaki noksânların te'sirât-ı muzırresi çok kolaylıkla az zaman zarfında telâfi edilebilir: Programlar ta'dil edilince eski noksânların te'sir ve ziyânı bir kısım talebeye münhasır kalmış olur; fakat dâr'ül-mu'alliminlerde hâl böyle değildir, onların programları ta'dil edilse bile, eski noksânların te'siri -yetiştirdikleri mu'allimler ile berâber- intişâr ve devâm eder. Vakit, her şeyden ziyâde, Dâr'ül-mu'allimin programları için nakiddir; bunu isrâf etmek aslâ câ'iz değildir. Onun için bu programların tekrâr tedkik ve ta'dil edilmesini, büyük bir ehemmiyetle, istirhâm ve taleb ederiz.

Tanin: 22 Teşrin-i Evvel 324

Fransa ricâl-i ma'ârifinden birisi "yarınki Fransa bugünkü mekteblerde hazırlanıyor!" demiş idi. Bizde buna kıyâsen "yarınki 'Osmânlılık, bugünkü mekteblerde hazırlanacak!" diyebiliriz ve bundan şöyle bir netice dahi çıkarabiliriz: 'Osmânlılığın sa'âdet ve istikbâli, mekteblerin ıslâhında gösterilecek himmet-i muvaffakiyyet ile mütenâsib olacaktır.

Böyle olduğu hâlde, kemâl-i te'essür ve te'essüfle görüyoruz ki, i'lân-ı Meşrutîyyet'ten şimdiye kadar bu hususda ne muvaffakiyyet ve ne de himmet gösterildi! Ma'ârif Nezâreti, mekâtibin ıslâhı yolunda el-ân bir hatve-i terakki bile atamadı; hattâ

ümid-bahş bir hatt-ı hareket bile ta'yin edemedi; plansız, programsız -daha açık bir ta'birle: Körü körüne- her tarafa dönerek, hedeften uzaklaştıracak istikâmetlere bile saparak, ileriye attığı her adıma mukâbil geriye -ve sağa sola- dahi birkaç adım atarak boşu boşuna geçirdi; devr-i Meşrûtiyyet'in birinci sene-i tedrisiyyesini hebâ olup gitmeye mahkum, belki ikinci sene-i tedrisiyyesini de 'aynı tehlikeye ma'ruz etti; hükûmet şimdiye kadar her şeyden ziyâde ma'ârif umurunu ve Ma'ârif Nezâreti'ni ihmâl etti, Sadr-ı a'zam o mufassal izâh-nâmesinde ma'ârif ıslâhâtını hatırlayamadı, bundan bahse lüzum bile görmedi. Bütün bu hâlleri düşününce ve ma'ârifteki tezebzübü görünce, hamiyetli hiçbir kalbin sızlamaması mümkün müdür? Bu hâl ne vakte kadar devâm edecek? Vükelâ-yı millet, hükûmeti bu bâbda gösterdiği 'atâlete nihâyet vermeye ne vakit da'vet ve icbâr eyleyecek?

Tanin: Kânun-ı Sâni 324

Devr-i sâbıkda mekteb açmaktan maksad yalnız göz boyamaktan “ibâret olduğu için; mekteblerin mikdârını tezyide çalışılır ve terbiyye-i ‘umumiyyeye vurulan darbelerin, açılan rahnelerin enzâr-ı 'umümiyyeden bu sâyede setrine sarf-ı mesâ'i edilir idi, Şimdi artık bu hatt-ı hareket külliyyen ve kat'iyen terk edilmeli, mekteblerin teksirinden ziyâde ıslâh ve ikmâline çalışılmalı, levâzımı ihzâr ve ikmâl edilmedikçe hiçbir yeni mekteb açılmamalıdır.

Tanin: Kânun-ı Sâni 324

Mekteblerin ahvâli ile hey'et-i ictimâ'iyelerin ahvâli arasında dâ'imâ şedid bir irtibât bulunmakta, mütemâdiyen te'sirler ve aks-i te'sirler vuku'a gelmektedir. Onun için denilebilir ki: Mektebler hâlin en celi mir-ât-ı in'ikâsı, âtinin en mühim dest-gâh-ı ihzârıdır.

Bütün mekteblerin te'sirât-ı ictimâ'yyesi bir râddede değildir. Bu i'tibâr ile en mühim olan mektebler tahsil-i ibtidâ'iyeye mahsus olanlardır. Çünkü evvelen; Bunların mikdârı -en müterakki memleketlere varıncaya kadar- her tarafta tahsil-i tâli ve 'âliye mahsus olanlarınkinden kat kat dahâ ziyâdedir; onun için tahsil-i ibtidâ'inin te'siri çok daha şâmil ve dahâ 'umumidir.

Sâniyen: Tahsil-i ibtidâ'i fikir ve hissin ve hattâ bedeninin henüz tamâmen teşekkül ve takarrür etmemiş olduğu bir çağda vuku'a gelir, onun için efkâr ve tabâyi' üzerinde - öbür derecât-ı tahsilinkinden- dahâ derin izler bırakır.

Bundan dolayıdır ki: Milletlerin ahvâlinde en derin tahavvüller, en büyük inkılâblar her şeyden ziyâde tahsil-i ibtidâ'i sâyesinde vuku'a gelir.

Târih sahifelerinde bu hakikatın birçok parlak bürhânları mevcuttur: Almanya'nın teşekkülü ve terakkisi, Japonya'nın teceddüdü ve galebesi hep mekâtib-i ibtidâ'iyye sâyesinde vuku'a gelmiştir. Denilebilir ki Sadowa muzafferiyetini kazananlar, Prusyalıların mürebbileri idi; Mançuri kahramanlarını yetiştirenler dahi Japonların mürebbileri idi; bu iki millet muzafferiyetlerini, orduları kadar ve belki de ordularından ziyade hey'et-i ta'limiyyelerine medyundur.

Bizim târimizde dahi mekteblerin te'sirat-ı 'azimesini gösterecek bâhir misâller vardır: Yunanistan'ın, Sırbistan'ın, Bulgaristan'ın istiklâl ve terakkisini hazırlayan ve intâc eden 'avâmilin en mühimleri oralarda açılan ibtidâ'i mektebleridir.

İnkılâb-ı ahirimiz bile mekteblerin mahsulüdür. Efkâr-ı ahrâr-âne en ön mekâtib-i 'âliyyede bir zemin-i in'ikâs ve temenni bulmuş ve etrâfa en ziyâde bu mekteblerde perveriş-yâb olan gençler vâsıtasıyla intişâr etmiştir.

Bu inkılâbın derin ve ictimâ'i bir hal alması da şübhe edilemez ki, ancak ibtidâ'i mektepleri sâyesinde kâbil olacaktır. Çünkü, i'tirâf etmeliyiz ki, 10 Temmuz ve 11 Nisan inkılâbları birer inkılâb-ı ictimâ'i değil, birer inkılâb-ı idâri ve siyâsidir; inkılâb-ı ictimâ'îye mâni' olan bir hâ'il-i mühibin -dahâş bir idâre-i müstebiddenin- hedm ve tahribinden 'ibâret gibidir. Bu inkılâblar bize meşrutîyyet-i idâreyi te'min etti, meşrutîyyet-i idâre ise milletler için bir gâye değil, bir vasıta; pek kıymet-dâr, pek zaruri bir vâsita, fakat her hâlde bir vâsıta; asıl gâye, meşrutîyyet-i idâre değil, onun vâsıtasıyla istihsâl ve te'min olunacak hürriyyet-i hakikiyye ve terakkiyât-ı ciddiyyedir. Bu gâyeye vüsul ise ancak mekâtib-i ibtidâ'iyye sâyesinde kâbil olacaktır. Bu inkılâblar bizi bir idâre-i zâlim-ânenen kurtardı, bütün kuvâ ve kabiliyyât-ı milliyyemizi tevkif ve tahrib eden istibdâdı mahvetti. Fakat istibdâdın en ehemmiyyetli âleti, belki de en kuvvetli muharriki -daha doğru bir ta'bir ile: En müsâ'id ve mahsul-dâr zemin-i tenebbütü- olan cehâlete karşı henüz bir şey yapamadı. İnkılâb-ı hakiki, bu cehâletin de imhâsı ile husul bulacak bu ise ancak mekatib-i ibtida'iyye sayesinde kâbil olacaktır.

Mekteb mu'allimleri büyük bir ordunun efradı gibi telakki olunabilir. Bir ordu ki hârici ve mâddi düşmanlara değil dahili ve ma'nevi düşmanlara karşı harb ile mükellef bir ordu ki düşmanların en kavî ve mühliki olan "cehâlet"i imhâ ile muvazzaf! Milletlerin

mukadderâtı, asıl orduları kadar -ve hattâ ondan dahâ ziyâde- bu ma'nevi orduların kuvvet ve fa'âliyyetine tâbi'!..

Biz, bu ordumuzun hâl-i sefer-beriyeye geçmesi ve büyük bir fa'âliyyet ibraz etmesi lâzım gelen bir zamândayız; her şeyden ziyâde kuvvetli ve fa'âl bir “muallim ordusu”na muhtâcız. Artık istikbâlimiz, asker ordularımızdan ziyâde, “mu'allim o orduları”mızın muvaffakiyyât ve muzafferiyât-ı ma'neviyyesiyle ta'ayyün ve takarrür edecektir.

Fenn-i Terbiyye: 30 Teşrin-i Evvel 325

Fransa Parlamentosu'nda ma'ârif bütçesinin müzâkeresi esnâsında mazbata muharriri “Ma'ârif için verilecek muhassasât, müdâfaa-i milliyye için ihtiyâr olunacak masârif cümlesindendir” demişti. “Ma'arif, Fransa için “Müdâfa'a-i milliyye vesâ'itinden” 'addolununca, hiç şübhe yok ki bizim için “hayât ve memâtil mesâ'ilinden” 'add olunmak lâzım gelir.

Tedrisât-ı İbtidâ'iyye Mecmu'ası: Mayıs 326

Mekteblere nüfuz ve sirâyet edemeyen -mekteblere istinâd eylemeyen-tahavvüller ve inkılâblar hiçbir zamân pâ-y-dâr kalamaz.

Tedrisât-ı İbtidâ'iyye Mecmu'ası: Ağustos 326

‘Askeri ordularımız mâzide büyük muvaffakiyyetler, muzafferiyetler istihsâl ettiler; son iki sene zarfında kışver-i hürriyyet ve meşrutiiyeti fethettiler. Şimdi artık muzafferiyât ve fütuhât sırası mu'allim ordularına gelmiştir: Kol-top, tüfenk-yalnız feth ve istila eder. Zabt ve teshiri ise ancak -dimâğ- 'akıl ve zekâ yapar. Kışver-i hürriyyet ve meşrutiiyet feth ve istilâ edilmiştir. Şimdi onun suret-i kat'iiyyede zabt ve teshiri -hazm ve temsili- vazifesi kalmıştır: Bu vazife de efendiler, size, bugünden i'tibâren dâhil olduğunuz, bugünden i'tibâren teşkil ettiğiniz “mu'allim orduları”na â'iddir.

Tedrisât-ı İbtidâ'iyye Mecmu'ası: Temmuz 326

(Avrupa'nın her tarafında) ma'ârif için tasavvurun fevkinde fedâ-kârlıklar ihtiyâr edilip duruyor; oralarda o kadar zamândan beri çalışıldığı, o kadar milyonlar sarf edile edile o kadar büyük semereler istihsâl olunduğu hâlde bile hâlâ “mekteb, terbiyye, ıslâhâf” diye bağırılıyor; hâlâ mes'ele-i terbiyye hemen her gün matbu'âtı, parlamentoları, hükûmetleri, işgâl edip duruyor. Bizde ise, bu hususda hemen hiçbir yapılmamış olmakla

berâber, bu hususda nâ-mütenâhi denilebilecek derecede, çok ihtiyâcât karşısında bulunulmakla berâber hâlâ işin ehemmiyeti ile mütenasib bir fa'aliyyet gösterilmiyor. Hatta bir dereceye kadar lâ-kayd davranılıyor. O derecedeki ahvâlden bi-haber olan bir ecnebi gelse de ne gibi şeylere muhtâc olduğumuzu ne gibi işlere ehemmiyet verdiğimizden ve ne gibi şeylerle iştigal ettiğimizden istidlâl etmek istese, hiç şübhe etmem ki; “Bu milletin en az muhtâc olduğu şey ma'ârif imiş” diyecek!

Tedrisât-ı İbtidâ'iyye Mecmu'ası: Mayıs 326

Ma'ârifimizin En Büyük Yarası

10 Temmuz İnkılabı'nı müte'akib karânemizin en ziyade in'itaf ve insıraf edeceği mes'elelerden birisi, şübhe yok ki, “ma'ârif ve mekatib mes'elesi” olmalı idi. Fakat ma'a't-te'essüf böyle olmadı; bu mes'ele-i esâsiyye ve hayâtiyye, mebde'-i inkılâbımızdan beri, en az ehemmiyet verilen, en çok ihmal o edilen ihtiyâçlarımızdan birini teşkil etti. Gazetelerimizin de kabinelerimizin de bu hususda o vakitten beri ta'kib ettiği hatt-ı hareketi -zannediyorum ki- târih-i inkılâb, silsile-i hati'âtımızın tâ başlarına kaydedecektir.

Şimdi, çok şükür, o devr-i ihmâl ve lâ-kaydi geçti; artık ma'ârif ve mekâtib mes'elesi zihinleri ayrıca işgâl etmeye başladı; artık her tarafta herkesin ağzından “Mekteblerimiz yok!”, “Ma'ârifimiz pek geri!”, “Muktedir mu'allimlerimiz pek az!” nidâları yükseliyor, artık her taraftan “Burada da mekteb açınız!”, “Buraya da mu'allim gönderiniz!” yolunda talebler tevâli ediyor.

Bu hâl, şübhesiz, bir fâl-i hayırdır; çünkü bir noksân ve ihtiyâcın izâle ve def' edilebilme için evvel-emirde o noksân ve ihtiyacın takdir edilmesi lazımdır; bir ihtiyacın def'i yolundaki adımlar, daima onun takdiri suretiyle başlar.

Ma'mâfih ahvâle daha yakından daha müdekkik bir nazarla bakılırsa görülür ki ma'at-te'essüf bu bâbda bu ihtiyacın takdiri yolunda henüz pek de kat'i ve ciddi adımlar atılmış değildir.

Fi i-vâki' “Mekteblerimiz pek fena!”, “Mu'allimlerimiz muktedir değil!”, “ma'ârif mes'elesi, pek ehemmiyetli bir mes'ele-i hayatiyyedir” diyenler pek çoktur; fakat bu cümlelerle iktifa etmeyerek daha derin düşünenler, kendi kendilerine “Mekteblerin

fenâlığı nerede? Muhtac-ı ta'dil ve ıslah cihetleri ne?" A ve ıslâh cihetleri ne" "Muallimlerde iktidâr ne demektir? Ve bu iktidar nasıl verilebilir?", "Maarif meselesinde nukat-ı esâsiyye nedir? Bunlar nasıl hallolunabilir?" su'âllerini soranlar ve bâ-husus bu suallere şafî bir cevâb verenler ma'a't-te'essüf pek azdır; yalnız halk arasında değil, hattâ ma'ârif mes'eleleriyle iştiğal edenler -mektebler te'sis ve küşâdına çalışanlar- arasında bile pek azdır. Bu mühim su'âller, pek az nazarlar karşısında teressüm ediyor ve bir kat daha az nazarlar karşısında bir 'aks-i sadâ -bir cevâb- buluyor!

Bir noksân ve ihtiyâcın izâle edilebilmesi için, onun yalnız mevcut olduğunun takdiri kâfi değildir, aynı zamanda onun neden 'ibâret olduğunun suret-i vâzihada bilinmesi de zaruridir. Onun için bu mes'eleler, herkesçe ve bi'-hâssa mekteb te'sis ve idare edenlerce kemâl-i ehemmiyyetle tefekkür ve te'emmül edilmelidir.

Ma'ârif mes'elesi ibtidâ, sadece bir "maliyye" mes'elesinden 'ibâret telakki olundu, bu mes'eleyi halletmek -ma'ârifce olan ihtiyâcâtı def' eylemek için para bulmak, mekteb binâları yapmak, bu mekteblere âletler getirtmek, mu'allimlerine bol bol ma'âş vermek kâfidir zannedildi. Onun için para bulunur bulunmaz mutantan nâm ve 'unvânlar altında mektebler te'sis ve küşâdına müsâra'at gösterildi.

Ahvâli daha yakından görmüş olanlar, bu cereyân- ı 'umumideki hatâyı daha bidâyette bile anlamışlardı; onlar pek güzel biliyorlardı ki; çok yerlerde güzel mekteb binâları bile pislik içinde yüzüyordu; mekteblerde mevcut olan âlât-ı fenniyyenin yüzde onundan bile istifâde edilmiyor, çok yerlerde celb edimiş olan âletler on dört-on beş seneden beri henüz tamâmen kurulamamış olarak duruyordu. Demek ki: Ma'ârif mes'elesinin esâsı para mes'elesinden 'ibâret değil idi ve eldeki para ile bile çok daha ziyâde ve çok daha nâfi' işler yapmak mümkün idi. Ma'ârifimizde para mes'elesinden evvel -ondan büsbütün müstakil olmamakla beraber, yine ondan başka- bir mes'ele-i esâsiyye var idi ki, o da "mu'allim mes'elesi" idi. Ma'ârifimizin en ehemmiyetli noksânı, en şiddetli ihtiyâc "muallim" idi. Onun için fa'âliyyet-i ıslâh-kârâneiyi en ziyâde bu yolda sarf etmek, her şeyden evvel "mu'allim ihzârı"na çalışmak lâzım idi.

Nihâyet bu hakikat de anlaşılmaya, bu ihtiyaç da takdir edilmeye başlandı. Bunun içindir ki: Bir hamlede otuz dar'ül-mu'allimin küşâd edildi; ondan sonra da bir takım dar'ül-mu'alliminler daha küşâdı için teşebbüsler ve hemen her livâ merkezinde birer dar'ül-mu'allimin te'sisi için talebler tevâli etti.

Ma'mâfih bu küşâdlarda ve bu teşebbüslerde ve bu taleplerde ta' kib edilen hatt-ı harekete dikkat edilirse görülür ki: Bu takdir dahi "tâm" ve "vâkıf-âne" olmaktan ziyâde "nâkıs" ve "sathi beyyin-âne"dir; mu'allim hususunda da yalnız bir ihtiyâc mevcut olduğu anlaşılmıştır. Fakat henüz bu ihtiyâcın evsâfı tedkik edilmemiş ve onun için çare-i def'i taharri ve ta'yin olunmamıştır. Her şey gösteriyor ki: Mu'allimlerin noksânları arasında nazara çarpanlar, -yalnız halkın değil, sınıf-ı münevverimizin büyük bir ekseriyyetinin bile nazarına çarpanlar- hemen yalnız ma'lumât ve ahlâkca olan noksânlarından 'ibârettir; hâlâ zannediliyor ki: Mu'allimlerimizin kusuru öğretecekleri 'ilmlerin câhili olmalarından ve çocuklara muhâlif-i terbiyye sözler söylemek i'tiyâdında bulunmalarından ibârettir; hâlâ zannediliyor ki: Mu'allimlik için lâzım olan vasıflar "ilm" ve "edeb"den başka bir şey değildir.

Hâlbuki mu'allimlerin bundan daha büyük noksânları, mu'allimliğin bundan daha şiddetli ihtiyâçları vardır; mu'allimlik her şeyden evvel mürebbilik demektir, talim ve terbiyye ise, bir hüner, bir san'attır; bu hüner ve san'atın usul ve kavâ'id-i -garpta- uzun tedkikler ve tecrübeler neticesinde ta'yin ve tedvin bile edilmiştir. Bizim mu'allimlerimizde en ziyâde noksân olan şey, bu "hüner-i ta'lim" ve "usul-i terbiyye"dir. Ve böyle olduğu içindir ki, ma'a't-te'essüf, ma'lumâtlı ve hattâ 'âlim mu'allimlerimiz arasında bile tâm bir mu'allim evsâfını hâ'iz olanlar pek nâdir bulunmaktadır.

Nasıl çiftçilik bir hüner ise mu'allimlik de öylece bir hünerdir; nasıl çiftçiliğin -uzun tecrübeler ve ince tedkikler neticesinde ta' ayyün etmiş- fenni kâ'ide ve usulleri var ise, mu'allimliğin de öylece -uzun tecrübeler ve ince tedkikler neticesinde takarrür etmiş- fenni kâ'ide ve usulleri vardır; nasıl bizde çiftçiliğin asıl kusurları fenni usullere 'adem-i ri'ayetten ve mâni-'i terakki göreneklere mütâba'attan neş'et etmekte ise mu'allimliğin asıl kusurları da öylece fenni usullere 'adem-i ri'ayetten ve hep mâni-'i tekemmül göreneklere mütâba'attan tevellüd eylemektedir; nasıl bizde çiftçiliğin terakkisi ancak, "usul-i zirâ'at ve ihtinâ"nın tatbiki ile kâbil olabilecekse, mu'allimliğin terakkisi de öylece ancak "usul-i tedris ve terbiyye"nin tatbiki ile mümkün olabilecektir.

Nasıl 'askerlik hususu bir hazırlığa muhtaç bir meslek ise, mu'allimlik de öylece hususi bir hazırlığa muhtâc bir meslektir; nasıl harbin hususi bir takım usul ve kavâ'id-i, hususi bir fenni var ise, tedrisin de öylece hususi bir takım usul-i kavâ'id-i ve hususi bir fenni vardır; nasıl zâbit olmak için ma'lumât-ı 'umumiyye ve şettâdan başka "fenn-i harb" usul ve kavâ'idini öğrenmiş -ve bu kavâ'id üzerine tatbikât yapmış bulunmak lâzım ise,

mu'allim olmak için de öylece ma'lumât-ı 'umumiyye ve şettâdan başka “fenn-i terbiyye” usul ve kavâ'idini öğrenmiş- ve bu kavâ'id üzerine tatbikât yapmış bulunmak lâzımdır.

Bu hakâyık-ı esâsiyye, ma'a't-te'essüf henüz derece-i kifâyede intişâr ve zihinlere lüzumu kadar nüfuz edememiştir. Bunun içindir ki: Tahsil görmüş -ve bâ-husus mu'allimlikte bulunmuş- olan herkesi nefsinde bütün ma'ârif mes'eleleri ve tedris usulleri hakkında bilâ-tedkik i'tâ-yı re'ye kabiliyyet tasavvur etmektedir; bunun içindir ki: Bu mes'eleler ve usuller hakkında tettebbu'ât ve tedkikat icrâsı zahmetini ihtiyâr edenler pek az olmaktadır; bunun içindir ki mekteblerin kıymetleri –gaye-i hayat ve terbiyete derece-i muvâfakatlari ile değil- öğrettiği şeylerin çokluğu ve çabukluğu ile takdir edilmektedir; bunun içindir ki: Mutantan ve câzib 'unvanlar ile yeniden açılmakta olan mekteblerde bile mu'ayyen ve vâzıh bir gaye ta'kib edilmemekte, idare ve tedrisatı rabt edecek bir rûh, bir hava-yı ma'nevi ihdasına gayret olunmamaktadır; bunun içindir ki: Ma'ârif binasının esaslarından ziyade duvarlarına, duvarlarından ziyade onlara istinad etmesi lazım gelen tavanlarına ehemmiyyet verilmektedir. Bunun içindir ki: Bir mekteb küşâd etmekle bir Dar'ül-mu'allimin te'sis etmek arasında bir tarla işletmekle bir Zira'at 'Ameliyyât Mektebi vücuda getirmek arasındaki kadar büyük bir fark olduğu anlaşılmamaktadır.

Bence, ma'ârifimizin en büyük ihtiyacı, en derin yarası işte budur: Fenn-i Terbiyenin, usul-i tedrisin ehemmiyyetinin bir suret-i vâzıhada takdir edilmemiş olmasıdır.

Bu hâlin en ehemmiyyetli sebebi de öyle zannediyorum ki, bütün ma'ârif tahsil-i tâli nokta-i nazarından bakılmakta olmasıdır. Fi'l-hakika bizde bütün mekteblere ve bi'l-hâssa mekâtib-i ibtidâ'iyeye hep mekâtib-i tâliyyenin seviyyesinden bakılmakta, bütün ma'ârif mes'elelerine o seviyyenin verdiği itiyâd-ı rü'yet ile nazar edilmektedir. Çünkü ma'ârif-i hakikiyyemiz, i'dâdilerimiz ile ibtidâ etmiş ve oradan aşağıya inerek ibtidâ'ileri canlandırmaya ve yukarıya çıkarak 'âlileri uyandırmaya başlamıştır; şimdiye kadar ibtida'ilerimizin bütün kuvveti –yukarıdan aşağıya inerek- i'dâdilerimizden gelmiş idi. Mekâtib-i ibtida'iyemiz hep üstlerindeki mekâtib-i tâliyyenin te'sir-i tazyiki ile bir şekil alıyor, hep oralardan akan harçlar ve çimentolar ile kesb-i kuvvet ediyordu. Gerçi bidâyette bunun böyle olması tabi'i idi, fakat artık bu halin nihâyet bulması zamânı çoktan gelmiştir: Çünkü mekâtib-i idâdiyye, ma'ârifin doğru görmeye en az müsa'id bir vaz'iyette olan tabakasıdır; dünyanın her tarafındaki mekteblerin gerek mebd'e'i ve gerekse gâyesi en çok mütehavvil -ve bu sebeble usul ve kavâ'idi en az müte'ayyin ve en

az terbiye-i olan kısmını i'dâdiler teşkil etmektedir; ma'ârifin, doğru görmeye en çok müsa'id olan -en az menâzır hatâsı tevliid eden- tabakası ise ma'arif-i ibtidâ'iyedir; talim ve terbiyyede ta'kib edilen usullerin, neticelerini en ziyâde vuzuh ile tecelli ettiren ve onun için ibtidâ'ilere i'dâdilerin seviyyesinden değil, i'dâdilere ibtidâ'ilerin seviyyesinden bakmalıdır; ibtida'iler i'dâdilerden değil, i'dâdiler ibtidâ'ilerden ahz-ı kuvvet etmelidir; ibtidâ'ler i'dâdilere asılmamalı, idâdiler ibtidâ'ilere istinâd etmelidir.

Ne zaman böyle yapılsa ne zaman ma'arif hakikaten temelden başlayan aşağıdan yukarıya teveccüh eden bir nazarla tedkik olunursa ozaman yalnız mekatib-i ibtida'iyedeki değil, mekatib-i i'dadiyye ve hatta 'aliyyedeki çürüklükler ve sakatlıklar daha büyük bir vuzuh ile görülür; bunlardaki bütün yaralar, çıplak olarak müşâhede olunur. İşte o zaman bir kat daha kat'iyetle anlaşılır ki cism-i ma'arifteki bütün bu yaraların en derin ve en vahimi, fikdânî-i usuldür! Fikrimce, herkese bâ-husus ma'arif mes'eleleriyle 'alaka-dâr ve vazife-dâr olanlara bu yaranın gösterilmesi, bu hakikatin anlatılması matbû'ât için bir vazife-i esâsiyye teşkil eder.

Şimdi bu fikrime, bu mesrudâtıma karşı bir sadâ-yı i'tiraz işitir gibi oluyorum; bu sadâ diyor ki: "Bunlar zaten ma'lum şeylerdir; bunları söylemeye, izâh etmeye lüzum yoktur."

Ben bu i'tirâzda kat'iyen isâbet görmüyorum. Gerçi birçok kimselerin ağzından "Mu'allim, mürebbi olmalıdır", "Mekteblere ruh verilmelidir", "Tedrisât usul-i cedideye tevfiik edilmelidir" gibi sözler işitilmektedir. Fakat bu parlak sözlere bakıp aldanmamalıdır: Bu sözlerin ne kadar kuvvette ve ne derece vuzuhda bir kanâ'ate tercümân olduğunu tedkik etmeli, bâ-husus bu kanâ'atin fi'l üzerine ne kadar bir te'sir yapabilmekte olduğunu tahkik eylemelidir. Böyle yapılnca, anlaşılır ki bu sözler ekseriyyâ hakiki bir takdir ve kanâ'atin mahsulü değildir; bunlar ekseriyyetle bütün ma'nâsı ihâta edilemeden ekrâr olunan ve onun için -bizzât kâ'illerin ef'âl ve efkârı ile nakz olunan- cümlelerden 'ibârettir. "Usul-i cedide"den "usul-i cedidenin muhassenâtından" bahseden birçok zevâtın fikrini teşrih ve tahlile fırsat-yâb oldum ve neticede gördüm ki: Bu hususdaki fikirler, ekseriyyetle kat'iyet ve vuzuh gösteremeyecek derecede sathi ve taklidiidir, yalnız fi'le değil nazara ve muhâkemeye bile hâkim olamayacak derecede mübhem ve za'ifdir, ba'zân da eski usullerin -daha doğrusu usulsüzlüklerin- üzerine sürülmüş bir yaldızdan başka bir şey değildir! Bu kelimeleri, bu

cümleleri, ma'na-yı hakikleri ile -anlayarak ve aldanmayarak- isti'mâl edenler ma'a't-te'essüf az, hem de pek azdır.

Bu acı hakikati yakından görüp anladığım için enzâr-ı dikkati bu cihete celbe lüzum görüyorum. Ve bunun için tekrâr ediyorum ki: Ma'ârifimize asıl lâzım olan şey; mekteblerimize bir gâye vermek ve tedrisâtımızı esâslı usullere tevfiğ etmektir.

Ümmet: Temmuz 326

Tedrisât-ı 'Ameliyye ve Meslekiyye

Mekatib-i 'umumiyye programlarının tanzimi esnâsında en ziyâde nazar-ı dikkate alınması lazım gelen esâslardan birisi: Bunlara 'ameli ve mesleki -ticari, zira'i, sınâ'i, hülâsa; nef'i- bir gâye vermektir.

Ahvâl-i ictimâ'iyemize bir nazar-ı tedkik 'atfolunursa görülür ki: Bizde mektebler hemen 'umumiyyetle 'ameliyyâtta teb'id eden yalnız me'murinlere sa'ik olan birer mü'essese gibidir; ebeveyn evlâdlarını harf ve sanâyi' ile zirâ'at ve ticâret ile işgâl etmek isteyince mekteblerde bırakmaz, nihâyet okuyup yazmayı öğrenmelerine kadar bekler, onu müte'âkib mekteblerden çıkarır ve doğrudan doğruya işgâle başlar. Mekteblere giren ve mekteblerde tahsile devam eden çocuklar me'mur, kâtib, kolcu yapılmak; sa'y-i bedeniden uzaklaştırılmak istenilenlerden 'ibaret kalır.

Bu hâlin ne kadar muzır olduğunu izâh ve isbâta hâcet yoktur zannederiz: Bu hâlin netice-i tabi'iyyesi olmak üzere, bizde hiref ve sanâyi' ile iştiğâl eden halk büsbütün câhil kalıyor, bu sebeble pek görenekçi oluyor, san'atlarını terakki ettiremiyor, mekteblerde tahsil eden biraz gözü açılan halka gelince onlar hiref ve sanâyi'den -zirâ'at ve ticaretten- kaçıyor.

Bu mü'essif hâlin esbâb ve 'avâmilini aramak ve bunları izâleye çalışmak bu günkü hey'et-i ictima'iyyemizin en birinci ve en ehemmiyetli vazifelerindendir. Bu esbâb, pek çok ve pek mu'zildir; bunların bir kısmı ahvâl-i ictimâ'iyyemizin -tarz-ı idâremizin, hayât-ı 'askeriyyemizin- neticesidir; fakat bir kısmı da doğrudan doğruya mekteblerimizin ahvâli neticesidir. Ben, yalnız bu sınıf sebepleri tedkik ve izhâr etmek istiyorum:

Evvelen mekteblerimizde hiçbir gâye-i nef'iyye taharri ve ta'kib edilmemektedir. Mekteblerde alınan ma'lumât arasında hayâta doğrudan doğruya bir fâ'ide-i mâddiyye

te'min eden, doğrudan doğruya nâfi' olan şey, okuyup yazmaktan 'ibâret kalmaktadır. Hesâb hususunda bile mekteblerimiz hâric kadar bir terakki-i 'ameli ve nef'i temin edememektedir; milyonlara, milyarlarca 'aid mes'eleler teşekkül-i i'dâda 'aid nazariyyeler arasında hakiki, nef'i cihetler, 'ameli mümareseler ihmâl edilmektedir. İ'dadi me'zunlarımız arasında bile kiloyu kıyyeye tahvil edebilenler az görülmektedir. Ve böyle olduğu için halk, mekteblerin okuyup yazmak haricindeki fa'idesini me'muriyyetlere isâl etmekten 'ibaret telakki etmekte ve bir san'at ile iştigâl edecek kimseler için mektebde vakit geçirmeyi bi-sûd 'add eylemektedir.

Bu hâl, ma'a't-te'essüf, esâsen mesleki ve 'ameli birer mü'essese olan Ticaret ve Zirâ'at Mektepleri'nde bile kendini göstermektedir; bu mekteblerin dersleri arasında da hakikaten 'ameli ve nef'i olanlar hiç mesâbesinde kalmaktadır.

Sâniyen: Mekteblerimiz hemen her türlü fa'aliyyet-i bedeniyyeyi ibtal ve yalnız zihni işgâl etmektedir. Mekâtib-i ibtidâ'iyyeden mekatib-i 'aliyyeye varıncaya kadar bütün mekâtib-i 'umumiyyemizde talebenin yalnız zihni ve kalem tutmaya hizmet eden parmakları meşgul olmaktadır. Ve bu hâl bi't-tabi, mekteb hayatı ile sa'y ve fa'aliyyet-i bedeniyye arasında bir tezat ve ma'an kest-i husulüne bâ'is olmaktadır.

İşte bu hâllere nihâyet vermek için: Tedrisâtta nef'i ve 'ameli ma'lumâtın hissesini çoğaltmak, mekteblerde el işleri de yaptırmak ve bâ-husus gâyeleri hiref ve sanâyi'e, zirâ'at ve ticârete müteveccih mektepleri çoğaltmak lâzımdır.

Mu'allimlikte Terfi' ve Terakki

Mu'allimliğin salâh ve te'âlisini te'min için yapılması zaruri olan şeylerden birisi: "Silk-i ta'limde terakki ve terfi"nin te'min ve tanzimidir:

Hiç kimse bir meslekte -ilk dâhil olduğu vakit aldığı ma'aş ile- 'ömrünün nihâyetine kadar kalmaya râzı olamaz. Çünkü ihtiyâc herkes için -hayât-ı meslekiyyesinin bidâyetinden- itibâren mütemadiyen tezâyüd eder: Bekâr iken az bir masrafla te'min-i ma'işet edebilen bir insân, te'ehhül edince ve bâ-husus evlâd sâhibi olunca dahâ ziyâde masrafa muhtâc olur. Onun için ma'aş, ihtiyâcdaki bu tezâyüd-i tabi'i ve mütemâdiye olsun tekâbül edebilecek bir surette artmak lâzım gelir.

Dünyanın her tarafında ma'ârif kânunlarının en mühim ve mu'tenâ ahkâmından birisi, bu esâsı te'min eden -mu'allimlerin terakkisi usulünü ta'yin ve takrir eyleyen-ahkâmıdır:

Mu'allimlikte terakki ve terfi için muhtelif memleketlerde vaz' ve kabul edilmiş olan usuller üç esâsa ırcâ' olunabilir: Terakkiyi 1- Sırf zamân ile. 2- Sırf iktidâr ile. 3- Hem zamân ve hem de iktidâr ile mütenâsib olarak yapmak.

Birinci esâsı kabul etmiş olan memleketlerde: Her mu'allimin ma'âşı, müddet-i hidmetinin mu'ayyen birer devresinde -meselâ her üç veyâ beş senede bir kerremuntazaman tezâyüd eder; her devre-i hidmetin nihâyetinde kânuni olan bu zamma kesb-i liyâkat etmeyecek kimse tasavvur bile edilmez, böyle bir kimse olabilse, "o, aynı zamânda hidmet-i ma'ârifte kalmaya da gayr-i lâıyk 'addetmek lâzım gelir" denilir.

İkinci esâsı kabul etmiş olan memleketlerde: Mu'allimlerin ma'âşı -ekseriyyâ mu'ayyen bir devr-i hidmetten sonra fakat ancak mâ-fevki tarafından inhâ edilmek şartıyla ve inhâ edildiği vakit tezyid olunur. Mu'allim, zamm-ı ma'âşa, terfi-i sınıfa yalnız inhâ vuku' bulduğu vakit nâ'il olur.

Üçüncü esâsı kabul etmiş olan memleketlerde ise: Mu'allimlerin ma'âşı, müddet-i hidmetin mu'ayyen birer devresinde fakat ibrâz ettikleri ehliyyet ve dirâyet nisbetinde tezyid olunur. Meselâ her mu'allim üç veyâ beş sene nihâyetinde bir def'a mutlakâ zamm-ı ma'âşa na'ıl olur. Fakat bu zammın mikdârı kendisinin görülen gayret ve iktidârına göre şu veyâ bu kadar olur.

Bizde yapılacak kânunda bu esâsların hangisi edilmelidir? Biz, esâsen bunların üçüncüsünü hepsine tercih ederiz, fakat şurasını da nazar-ı dikkatten dūr tutmamak isteriz: Bizde, evvel-emirde mu'allimleri tasnif etmek lâzımdır. Çünkü bizim hâlimiz -her hususda olduğu gibi mu'allimler hususunda da- o kadar gayr-i tabi'i ve fevk'al-'âdedir ki mu'allimlerin kıymetleri ne kıdemleri ile ve ne de şahâdet-nâmelerinin derecesi ile mütenâsib değildir. Bu sebeble bizim için her şeyden evvel mu'allimlerin kıymetlerini takdir ve ta'yin etmek mecburiyyeti vardır.

Bir tâburun yürüyüşünde intizâm olmak için dizilişinde intizâm bulunmak iktizâ eder. Onun için bizde yapılacak terakki ve terfi' nizâm-nâmesi için evvelâ mu'allimleri tasnif etmek ve sonra sınıfların her birinde terakkinin usulünü ta'yin eylemek için tedâbiri muhtevî olmalıdır: Evvelâ yeni dâr'ül-mu'alliminler -derece-i mükemmeliyyetlerine

göre- tasnif edilmeli ve her sınıf dâr'ül-mu'alliminler me'zunlarının nasıl bir rah-ı terakkide ilerleyecekleri ta'yin olunmalıdır. Sâniyen: Eski mu'allimler o için hem “nazariyyât ve ‘ameliyyat-ı tedrisiyye”den ve hem de “ma'lumat”dan imtihanlar ve ehliyyet-nâmeler ihdâs edilmeli; onlar dâhil olacakları bu imtihanlar neticesinde alacakları ehliyyet-nâmelerin, derecesine göre tasnif edilmeli ve her sınıfa girecek olanların ne suretle terfi' görecekları ta'yin kılınmalıdır.

Bu hatt-ı hareket, hem yeni mu'allimlerin istikbâllerinden emin olarak ifâ-yı hidmet etmesini ve hem de eski mu'allimlerin usul-i tedrisi öğrenmeye çalışmasını te'min etmek için pek zaruridir.

Vaktiyle, mekâtib-i i'dâdiyye mu'allim ve mu'âvinleri için “teselsülen terfi” usulü kabul edilmiş idi. Bu, i'dâdilerin herc ü merc olmasına bâdi olan esbâbın en mühimlerinden birini teşkil etti: Çünkü teselsül ile nâ'il-i terakki olabilmek için her mu'allimin, mâ-fevkinde bir münhal vuku'na sebebiyyet verecek entrikalara teşebbüs etmesini intâc etti.

Yeni yapılacak terakki nizâm-nâmesinde bu cihet nazar-ı dikkate alınmalı ve her mu'allimin, mahall-i me'muriyyetini değiştirmeksizin ve bakasının sükutuna intizâr etmeksizin, yalnız kendi hidmet ve gayretine istinad ve i'timad ederek, terakki edebilmesi esbâbı istikmâl edilmelidir.